

I. Főczikkek

	Lap
Egy jelen volt	196
Faustinus	70
Fülöp Lajos	55
Dr. Gopesa László	6
Dr. Gopesa László	258
Ífj. Issekutz Gergely	158
Dr. Gróf Kuun Géza	1
Harmath Domokos	53
Herezeg Jenő	49
Dr. Hermann Antal	168
Kritsa Klára	17
Kritsa Klára	116
Kritsa Róza	100
Dr. Mály István	130
Merza Gy. (Ararati)	3
Merza Gy.	34
Merza Gy.	80
Merza Gy.	101
Merza Gy. (Egy érd.)	115
Merza Gy. (Ararati)	133
Merza Gy.	163
Merza Gy. (Ararati)	234
Merza Gy.	235
Merza Gy.	267
Merza Gy.	292
Merza Gy.	305
Merza Gy. (Ararati)	360
Merza Gy.	361
Mihály Imre	191
Petelei István	302
Sallak Róza	171
Sallak Róza	221
Sallak Róza	291
Szongott Kristóf	8
Szongott Kristóf	7
Szongott Kristóf ünnepeltetése	
Mindenkiért (költemény)	
Gyertyaszentelő-Boldogasszony	
Kiss Ernő kiadatlan levele	
Világosító-Szent-Gergely zászlója	
Üzenet (költemény)	
A magyarországi örmények ethnographiájáról	
A negyedik kiadott üdvözlő levél írója	
(Az "Újság" után). Szamosújvár és lakosai	
Az erdélyi örmények monographiája ("Erdély")	
Szongott Kristófhöz (költemény)	
Hit, remény és szeretet	
Feltámadás ünnepe (Akrosticon)	
Adakozzunk a Verzár-szoborra	
Szongott Kristóf jubileuma (költemény)	
Három vándor (költemény)	
A leMBERGI örmény kath. székes-egyház	
Az erdélyi örmények statisztikája	
Mit vessünk a Verzár-szobor alapzatára?	
Oxendius. Költemény. (1655-1715.)	
Magyar-örmény lelkész X. Pius pápánál	
Két mauzóleum (költemény)	
József Ágost főherczeg kedvencz étele	
A hazai kereskedelem és az örménység	
A Nagy-Ararát megmászása	
Iparüző örmények	
Örmény múzeum (Költemény).	
A kolozsvári örmény kiállítás első eredménye	
Az Ararát (költemény prózában)	
Egy gyűrű ("Ifjú Erdély")	
Ha meghalok... (költemény)	
A megcsalt ifjú (költemény)	
Egy ifjú örmény leány zárdába vonulása alkalmából	
Új-év és az amerikai örmények	
Szörnyűségek Örményországban	

Szongott Kristóf	Béke-kongresszus és az örmény kérdés	17
Szongott Kristóf	Üdvözlő levelek és nyilvános köszönet	19
Szongott Kristóf	Jakabffy Imre	33
Szongott Kristóf	A bölcsek látogatása (Három király napja)	36
Szongott Kristóf	Az örmények Magyarországon és máshol	38
Szongott Kristóf	A bécsi mechtáristáknál	58
Szongott Kristóf	Harmath Domokos	65
Szongott Kristóf	Egy meg nem tartott ígért	82
Szongott Kristóf	Örmény lapszemle	84, 125
Szongott Kristóf	48-as orvosi jubileum	97
Szongott Kristóf	Az örmények története	107, 143, 251, 278, 306, 366
Szongott Kristóf	Rákóczi Ferenc hamvai	193
Szongott Kristóf	A gyergyó-szent-miklósi örmény kath. templom	226
Szongott Kristóf	Egy meggyőző példa	236
Szongott Kristóf	A szászuní mészárlás	247
Szongott Kristóf	A perzsiai és indiai örmények	263
Szongott Kristóf	Hovhanniszeán Abkár	268
Szongott Kristóf	Id. Issekutz Antal	289
Szongott Kristóf	Ismerd meg tenmagadat	301
Szongott Kristóf	Csetz János magyar honvédtábornok emlékezete	322
Werner Gyula	Jókai ("Magyar Nemzet" után)	165
Voith Antal	Szántuchd örmény hercegnő. Szomorújáték öt felvonásban	71, 119, 149, 176, 214, 238
Epszilon	Az "Armenia"	15
Sz. K.	Történeti elnevezések	27
Sz. K.	Szabad kir. Erzsébetváros képviselőtestületének kegyúri joga és kötelmei	21
Sz. K.	Nyilatkozatok "A magyarországi örmények ethnographiájá"-ról	43
Sz. K.	Az írói érdem erkölcsi jutalma	134
Sz. K.	Néptani közlemények	137
Sz. K.	A kereskedelem hatása az iparra	139
Sz. K.	A pápaválasztás hiteles története	161
Sz. K.	Érdekes adomány az E. K. E. Múzeumának ("Erdély")	186
Sz. K.	Erdély néprajza és Szongott Kristóf ("Erdély")	188
X	Szongott Kristóf tanár nyugdíjba lépett	171
Világosító-Szent-Gergely emlékezete		194
Az örmény kereszténység eredete		218
A székely örményekről		233
Dániel Márton országgyűlési képviselő		355

Oroszországi örmények megrendszabályozása	250
Raoul Chelard a magyarországi örményekről	260
Szép nők. Carmen Sylva véleménye	270
Egy kereskedő tanácsai fiának ("Budapesti Hírlap")	272
Örmény krónika	297
A kereskedelem fontossága	314
A vértanúk ("Ellenzék")	362
Örmény kiállítás Kolozsvárt	369
Örmény Múzeum Szamosújvárt	376

II. Kisebb közlemények.

A bécsi örmény érsek látogatása	317
A bulgáriai örmények létszáma	29
A gáthoghigosz terve	253
A kolozsvári lapok dr. Máty Istvánról	156
A pápai áldás egy író tollra	317
Arđruni Gergely emlékezete	284
Carlie-né menyekzői ünnepélye	318
Egy kitüntetett örmény kath. lelkész	223
Felíratos kő	62
Kivándorolt örményből milliomos	63
Levél a szerkesztőhöz	127
Levél Kalkuttából	253
Lukács Antal jubileuma	126
Merza Gyula	61
Mire képes egy önfeláldozó katolikus püspök	93
Nemzetközi egyesület	93
Örmény küldöttség	284
Örmények a parlament elnöki székében	29
Örmény nemzeti gyűlés	62
Örmény tisztviselők 1848-ban	156
Magyarok török földön	189
Pier Kijjar (Quillard) Philippopolban	284
Szongott Kristóf nyugdíjaztatása	190
Vármegyénk új alispánja	189
Világosító-Szent-Gergely napja	221

III. Irodalom és művészet.

A "Magyar Polgár" az "Armenia"-ról	30
A "Pánászér" Szamosújvár városáról	318
Bukaresti kirándulás	254
Fecsmiádzin	127
Egy becses könyvtár	286
Dr. Hermann Antal	93
Hollósy Simon mesteriskolája	318
Irodalmi és szépművészeti szemle	191
Kitűnő énekes	63
Magyar költők örmény nyelven	285
Néprajzi társaság	255
Örmény egyházi zene	63
Örmény múzeum Parisban	95
Örmény műépítész	127
Szemle a ciliciai örmény uralom felett	223
Tudákos bírálat az örmény irodalomról	29
Új örmény könyvészet	224

IV. Közgazdasági élet

A jó háziasszony	319
A sarló nyomán	286
A sok vagyon nem szerez örömet	159
A vetés állása hazánkban	224
Az alkohol	30
Hogyan állunk	255
Követésre méltó példa	96
Lehulló gyümölcs	287
Magyarország kivitele	192
Örmény kereskedők Port-Arthurban	191
Örmény küldöttség Bécsben	159
Perzsiai örmények	127
Szamosújvár kiviteli forgalma	30
Szarvasmarha tenyésztés Erdélyben	30
Új, milliós magyar vállalat	63

V. Mi újság az örmény világban?

Abeszínia császártja	192
A fenyegetett örmények	160
A francia csillagászati társaság	128
A konstantinápolyi örmény kath. patriarkha	192
A manchesteri egyetem	64
A romániai örmény egyházak	32
A szentpétervári egyetem egyik tanára	160
A törökországi örmények	256
Az örmény kath. új patriarkha	287
Az örmények sorsa	320
Egy derék egyházi személy	32
Halálozások	288
Hűsz új iskola	32
Ingyenes oktatás	128
Jávában	32
Jó tett	96
Konzuli jelentések	319
Letartóztatott püspök	160
Márzuán városában	288
Olesó étkezőhely	128
Örményországi szomorú hírek	320
Örmények Abbessiniában	31
Örmények Egyiptomban	256
Örmények mészárlása	224
„Örményország barátai”	128
Roppant nagy hagyaték	96
Szerzetesrendek Ciliciában	96
Szép szokás	288
Szomorú hírek	256
Új egyetemi tanár	160

VI. Képek.

Dr. gróf Kuun Géza 1. Jakabffy Imre 33, Harmath Domokos 65, Dr. Mály István 97, Verzereskul Oxendius örmény kath. püspök 129, X. Pius pápa 161, II. Rákóczi Ferencz 193. A gergyó-szent-miklósi örmény kath. templom 225, Világosító-Szent-Gergely zászlója 257, Kipgöl az Araráton 289, Czetz János magyar honvédtábornok 321 és 345, Dániel Márton 355. Összesen 13.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felölös szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg
maradékaim élnek. Önnek irántam
lanusított szívességét, mint örökséget
fogják tartani s az „Armenia” füze-
teit, mint családi szentséget fogják
tisztelni. (Szongott Kristófhoz Buenos-
Aires decz. 23. 1902. intézett leve-
léből).

Czetz János
magyar tábornok.

TIZENHATÓLDATOS ÉVFOLYAM.

Karentes Zoltán
Kvár. 1992.

SZAMOSÚJVÁRT 1904.

TODORÁN ENDRE „AURORA” KÖNYVNYOMDÁJA.

Az „Armenia” eddigi dolgozó társai.

- Abraham Zachar* (Szamosújvár).
Abrahámné Gámdin Erzsé (Sz.-újvár).
Dr. Akoncz Károly (Kolozsvár).
Alexáné Kepri Anna (Szamosújvár).
Avodik Lukács (Erszébeltváros).
† Aszírán István (Konstantinápoly).
Dr. Bágyai Elemér (Szamosújvár).
Bányai Iratiana (Gierlai Sarolta Sz.-újv.).
Bárány János (Maros-Vásárhely).
Bárány Lukács (Szamosújvár).
Id. báró Bornemissza Károly (Dés).
† Czece János (Buenos-Aires, Amerika).
Cselingárián Jakab (Budapest).
Csiky Lukács (Erszébeltváros).
Dr. Csiky Viktor (Sopron).
Csontos János (Budapest).
Duka Dávid (Újvidék).
Dr. Erődi Béla (Budapest).
Dr. Eszterházi Sándor (Kassa).
Esztegar Berta (Kolozsvár).
Esztegar Gergely (Szamosújvár).
Dr. Esztegar László (Budapest).
Füredi Simon (Csik-Szépvíz).
Dr. Fehér Gerő (Gyulafehérvár).
Felekiné Munkási Flóra (Budapest).
Filip Gábor (Tasnád).
Dr. Fogolyán Tivadar (Szamosújvár).
Dr. Fogolyáné Bányai Blanka (Sz.-újv.).
Fülöp Lajos (Szamosújvár).
Dr. Gajzágó Béla (Kolozsvár).
Gajzágó Ferencz (Kolozsvár).
† Gajzágó Manó (Budapest).
† Gajzágó Salamon (Budapest).
Gajzágóné Simay Irma (Kolozsvár).
Dr. Gopcsa Jakab (Szamosújvár).
† Gopcsa Joachim (Szamosújvár).
Dr. Gopcsa László (Budapest).
Görök Gergely (Erszébeltváros).
Görög Joachim (Gyergyó-Sz.-Miklós).
Harmath Domokos (Torda).
Harmath Ilona (Torda).
Harmath Lujza (Moson).
† Dr. Hámos János (Bécs).
Dr. Herrmann Antal (Budapest).
Hodoreán János (Szamosújvár).
Hornyis Ferencz (Galláza).
Horvath Arpad (Kolozsvár).
† Hóke Lajos (Kaposvár).
Hummer Nándor (Budapest).
Dr. Issekutz Viktor (Erszébeltváros).
Jósa János (Szamosújvár).
Jósa Jánosné Lesner Janka (Sz.-újvár).
Kalmcsay Alán (Budapest).
Kapatin Márton (Szamosújvár).
† Karátsonyi Károly (Szamosújvár).
Dr. Kádbó Ferencz (Maros-Vásárhely).
Kiszely Károly (Bésztercebánya).
Kordin Mariska (Budapest).
Gróf Kornis Viktor (Szent-Benedek).
Koser Szevér (Gyulafehérvár).
Dr. Kosztány Tamás (Budapest).
Kovács János (Kolozsvár).
Kozma Dóme (Dés).
† Kozocsa Tivadar (Budapest).
Kritsa Klára (Gyergyó-Sz.-Miklós).
Kritsa Konrad (Gyergyó-Sz.-Miklós).
Kritsa Péter (Gyergyó-Sz.-Miklós).
Kritsa Róza (Gyergyó-Sz.-Miklós).
Gróf Kun Káza (Maros-Némethi).
Dr. László Márton (Szamosújvár).
† Lukács Béla (Budapest).
Lunkai (Szamosújvár).
† Markovics Jakab (Erszébeltváros).
Mali István (Dés).
Dr. Mali István (Kolozsvár).
† Márton Dávid (Lugos).
Dr. Mártonfi Lajos (Szamosújvár).
Mártonfi Márton (Budapest).
Merza Gyula (Kolozsvár).
Mihályfi Imre (Szamosújvár).
Dr. Moldován Gergely (Kolozsvár).
Molnár Aladár (Budapest).
† Dr. Molnár Antal (Budapest).
Moszfóin Chácskudur (Bukarest).
† Murádin János (Arad).
† Novák Antal (Szamosújvár).
Dr. Nuriésán József (Magyar-Ovár).
Oncs József (Nagy-Iklód).
Orel Máthé (Gyergyó-Sz.-Miklós).
Orstein József (Szamosújvár).
Papp Bogdán (Szamosújvár).
Papp Gusztáv (Szamosújvár).
Papp Mózes (Arad).
Pappné Kerekes Emilia (Szamosújvár).
Páll Bogdán (Szamosújvár).
Dr. Patraban Lukács (Budapest).
† Placintár Dávid (Szamosújvár).
Dr. Réthy László (Budapest).
Rónai Aróss Lajos (Budapest).
Rudnyánszky Gyula (Szeged).
Rusz János (Szamosújvár).
Sallak Róza (Nagy-Enyed).
† Dr. Salzbauer János (Kolozsvár).
Sándor József (Kolozsvár).
Simai Gergely (Szamosújvár).
Dr. Simay Gyula (Budapest).
Dr. Simay János (Szamosújvár).
Dr. Szamosi János (Kolozsvár).
† Dr. Szilágyi Sándor (Budapest).
Szongott Kristóf (Szamosújvár).
Szongott Margit (Kolozsvár).
Gróf Telcky Sándor (Budapest).
Dr. Temesváry János (Szamosújvár).
Tégliás Gábor (Déva).
Dr. Tóder József (Gyulafehérvár).
Dr. Torma Miklós (Dés).
† Dr. Torma Zsófia (Szászváros).
† Dr. Téli Iván (Budapest).
† Tóros Tivadar (Budapest).
Dr. Turcsán Placintár Gizella (Kolozsvár).
Dr. Turcsa János (Kolozsvár).
Turcsa Miklós (Szamosújvár).
Tutsek Anna (Budapest).
† Vadnai Károly (Budapest).
Vajna Károly (Budapest).
Vajnáne Stock Leopoldin (Budapest).
Dr. Vámbéry Armin (Budapest).
Vásárhelyi Boldizsár (Dés).
† Veszely Károly (Borbánd).
Vikár Béla (Budapest).
† Voith Antal (Bécs).
Voith Miklós (Szamosújvár).
Dr. Whislocki Henrik (Budapest).
Dr. Whislockiné Dörfler P. Anna (Bípes).

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁNAK ELNÖKE —
„A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK ETHNOGRAPHIÁJÁ”-RÓL.

Előbb egy elódázhatlan, tartozó kötelességet teljesítek és csak azután adom közre azt a fölötté becses nyilatkozatot, melyet a nagytudományú, hírneves, tekintélyes

gróf Kuun Géza.

író: dr. gróf Kuun Géza ur
Ö Nagyméltósága írni kegyes-
kedett legújabb művenről. Eddig
is nem jutalomért dolgoztam
(különben is jól ismerjük irodalmi
viszonyainkat: ha a szerző tu-
dományos munkát ad ki saját
költségén, úgy még a nyomta-
tási költség sem térül meg!),
mégis — megvallom nyíltan —
jól estek lelkennek azok az el-
ismerő szavak, melyekben a
valódi szaktudós által nyújtott
jutalmat látok nemcsak, de sőt

búzdító ösztönzést is a további munkásságra. Azért,
midőn hálás köszönetet mondok Nagyméltóságodnak azért a
meglisztelő figyelemért, melyben az „Armenia”-t megindítása
óta részesítette; azokért a nagybecsű dolgozataiért,
melyekkel folyóiratom színvonalát emelte; azért a meg-
becsülhetlen érdeklődésért, melyvel szerény munkásságo-
mat kísérte, — egyúttal kérem a Gondviselést, hogy
nyújtsa Nagyméltóságodnak drága életét, melyre édes
hazánknak még nagy szüksége van, hosszúra. Tartsa meg
a jó Isten hazánk díszt, büszkességét, kit a külföld

irigyl tölünk, ép erőben és egészségben még sokáig, hogy még sok, igen sok nélkülözhetlen szolgálatot tehessen édes hazánknak — Most átadjuk a szót a maradandó becsü levélnek. (Szerk.)

Maros-Németi, 1903. decz. 7-dikén.

Igen tisztelt Tanár úr!

„Szamosújvár szabad kir. város Monographiája“ IV-dik kötetének szives megküldését hálásan köszönöm. Ez a kötet, mely a magyarországi örmények ethnographiájával behatóan foglalkozik, felettébb becses könyv, mely sokféle, igen gazdag ethnographiai anyagot foglal magában, a modern népismeret igényeinek teljesen megfelelőleg feldolgozva, kiváló tekintettel az örmény-magyar vonatkozásokra, melyek gazdag forrásait képezik azon újabb keletű szokásoknak, a melyek a nagymérvű assimilationnak erős kötelékét szorosabbra fűzik. Az ilyen ethnographiai tanulmány. és a nyelv ismerete azon leghatásosabb eszköz, melylyel valamely népnek psychéje megismerhető lesz; mert a népszellem az ilyenekben nyilvánul meg a legközvetlenebbül és a legtisztábban, mindennemű alkotásai fokozatain, úgy a fogalmak alakulására s történetére nézve, mint a gondolatmenet s az illető nép kedélyvilágát illetőleg. Ezeken kívül tisztelt tanár úr ezen könyvének egyik fő érdeme azon nyomok megvilágítása, melyeket a régi cultusok és intézmények a nép lelkületében és szokásaiban hagytak, így p. o. azok az adatok, melyek a Mithra-cultus maradványait tárják fel az örmény nép jelenkorában, jelesen a keleti tartományokban.

Az örmény ethnosszal foglalkozók ebben a könyvben tanulmányaikra vonatkozólag kitűnő segédeszközök birtokába jutnak s a tisztelt szerző úr nagy megelégedéssel tekinthet azon eredményekre, melyeket ezen a téren már eddig elért s azon igen tág látásvárra, melyet könyvével, az örmény ethnographiával foglalkozóknak megnyitott.

Teljes tisztelettel

DR. GRÓF KUUN GÉZA.

SZONGOTT KRISTÓF JUBILEUMA.

1

Negyven éve tanárokodik
Nagy szerényen, csendben..
Tán sohse volt szabadságon,
S megöszült a „rendben“.

2

Helyettesít minden szakmát,
Klasszikust, realist;
S lelke mélyén megörzött sok
Szépet, idealist.

3

Levéltári foliánsok
Porlepte honából
Egész kincstárt hordott össze:
Fényt a félhomályból.

4

S mert buzgalma, izzó szive
Folyton üzi, hajtja...
Igy ért közel husz éves kort
Szellemei magzatja:

5

ARMÉNIA! im' ez a tér,
Hol lelke megíjúl,
Itt emelt ő ércz-oszlopot
Magának papirbul.

6

Lángbetűkkel szántva rája
Hon- s fajszeretetet,
Itt szerzett az örmény névnek
Hirt és tiszteletet.

7

Légy üdvöz! és nézz boldogan
Vissza a szép múlttra,
Hová most az emlékezet
Hív diadalutra.

8

S munkatársid nevében, hogy
Lantom ma megszólal:
Ohajtom, hogy írj még soká
Arany szívvél-tollal!

Ararátí.

ÚJ-ÉV ÉS AZ AMERIKAI ÖRMÉNYEK.

A hagyományos szabadalom megengedi valamint az
őszbe csavarodott aggnak, úgy a szerkesztőnek (még ha
ez utóbbinak hajzata nem is fehér), hogy az év egyik
vagy másik napján, melyeknek jelentősége az élet mély
kérdéseit és maradandó dolgait juttatja eszünkbe, — taná-
csot osztogassunk.

Mivel én is szerkesztő vagyok — mondja a „Gocsh-
nág¹⁾ szerkesztője, — élek is ezen jogommal.

¹⁾ „Gocshnág“ (Hirnök) képes örmény hetilap; megjelenik
Bostonban (Amerika).

Beléptünk az újévbe. Az ó-év próbatét, siker, sikertelenség, szomorúság és boldogság közt telt el. A múlt év közülünk némelyekre nézve a munka időszaka volt, másoknak ellenben sok változást hozott. Ezeket a változtatásokat némelyek szívesen fogadták, másoknak azok keserű kétségbeesést okoztak. Mint munkaidő az 1903. év reánk nézve örökké eltűnt, nekünk csak termékét és emlékét hagyta. A múlt tanulságait tehát mélyen szívünkbe vésve, kötelességünk az új-év emlékiratát gonddal és figyelemmel elkezdeni.

Azért jóakarató figyelmeztetéscim tanácsul szolgáljanak azoknak, kik azt ohajtják, hogy az 1904. év reájuk nézve sikeres legyen.

Előbb egyikét szót szólunk a mi gyermekeinkhez, kik derült arcaikkal fenyledeznek házainkban.

Gyermekek! gondoljátok meg azt, hogy ti szerencsésebbek vagytok, mint szenvedő szüleitek, kik titeket ide hoztak: de boldogabbak vagytok azon sok ezer gyermeknél is, kik otthon Örményországban maradtak. Ti szabad országban nőttek fel, ti itt jó iskolákban jártak és megszerezhetitek a boldogulás minden feltételét. Emlékezzetek meg ezen áldásokról és köszönjétek meg azokat először Istennek, azután szüleiteknek, kik szeretetből irántatok fáradoznak és áldozatot hoznak értetitek. Ti jól öltözködtek és úgy mint a többi amerikai gyermekek angolul is beszéltek. De ez a körülmény titeket el ne büszkítsen. Ne szégyeljétek magatokat szüleitektől azért, hogy ezek hibátlanul nem tudnak angolul beszélni, hanem inkább nézzétek azoknak hajszálait, melyek azon idő alatt, míg titeket védelmeztek és ezen szabad földre hoztak, őszültek meg és tekintétek azokat a kezeket, melyek kinos munka között puhaságukat elveszítve megkérgesedtek. Mindezekért szeressétek szüleiteket. Mutassátok nekik, hogy szeretitek őket. Az amerikaiak tisztelik és szeretik azokat a gyermekeket, kik becsülik szüleiket. Az egész világ előtt becsüljétek az apát és anyát és a világ is meg fog becsülni titeket. Még egy szót: ne feledkezzetek meg hazátokról. Adósai vagytok neki s alkalom adtán meg kell azt fizetnetek. Mint amerikai polgároknak bármily nagy

legyen is hasznosok, mégis emlékezzetek meg atyáitok földjéről.*

Fiatal asszonyok! Más körülmények között, ha arra intenétek, hogy nemzetünk szép nemének kiváló példányképeit kövessétek hiven, elegendő mondogattam volna. Azonban nehogy a titeket környező élet csillogó fénye, díszje megzavarja szándékotokat, — azt akarom emléketekbe hozni, hogy nemzetünket mindenha a leányok élettisztasága és jelentős ereje miatt dicsérték... Hívek legyetek tehát az előbb említett példányokhoz. Úgy éljete, hogy öröklött ékességeitek fényét mi se homályosítsa meg. Még van egy szavunk. Vigyázzatok egészségetekre! Ne kövessétek ezen föld egészségreontó, esztelen szokását és soha se feledjétek el, hogy az orvosság az egészséget nem állítja helyre. A nektek kellő dolgok: jó étel, rendes testmozgás, könnyű ruházat, bőséges hideg víz és tiszta levegő.

Kereskedők! azt mondják, hogy Amerika a segítő alkalmak hazája. De ezen alkalmak — úgy mint az eső — valamint a jókra, úgy a gonoszokra egyenlően szállnak le. Más szóval ezen a földön (Amerika), legyen az ember jó vagy rossz, boldogulhat a kereskedés után. A választás az ember kezébe van bízva. Elfogadjuk azt, hogy a tisztességtelen kereskedés követésének kísértése hatalmas. Könnyű másoknak tetteit tényszerűen különösen, midőn azokból mi reánk haszon hárul, vagy legalább úgy tünik fel az előttünk. Az Egyesült-Államokban élő kereskedőink jó hírnévnek örvendenek ugyan, de azért mindig szükség van a figyelmeztetésre. Ime tehát néhány szabály. Ne igyekezzetek nagyon hamar meggazdagodni. Következőleg tartozkodjatok bármilyen nyereségtől. Soha se csaljatok. Igéreteiteket tartsátok meg. Biztosíték nélkül pénzt ne adjatok kölcsön. Féljete az adósságtól. A kereskedelmi világban háromféle ember van. Az első osztályt alkotják azok, kiknek nincs lelkiismeretük; a másodikhoz azok tartoznak, kik szívesen lelkiismerettel bírnak. Az ilyen alkal.

*) Bár követnék ezt a jó tanácsot azon magyar hazánkfiái is, kik innen Magyarországról mentek ki — Amerikába! Szerk.

mazkodik a körülményekhez. A harmadik osztályhoz tartozó embereknek valódi lelkiismeretök van. Ezeknek lelkiismerete őszintén szól. Az ilyen lelkiismeretnek tulajdonos ura várja, hogy hallja meg annak szavát s mindig teljesíti is annak parancsait. Azért összes kereskedőinket kérve kérem, hogy napi teendőik közben várakozzanak, míg igazi lelkiismeretök megszólal és akkor kövessék ennek szavát — feltétlenül. Végre is ez a rendszer meghozza — jó sikereit és midőn csak a név maradt meg, ez a név a szenttelen hír szépségével fog tündökölni.

Utoljára még hozzátok intézek egy-két szót szülők! Egy kötelességekre figyelmeztetek titeket. Ne azon legyetek, hogy gyermekeitek és a romlott világ között választalat emeljete, hanem tanítsátok meg őket azon módra, hogy miképen küzdjenek a gonosz ellen. Kedveltessétek meg velők a jóságnak, az erénynek ízét; mert ezekben igen nagy erkölcsi erő rejlik; mondjátok meg nekik azt, hogy a vétekek következményei mily rettenetesekek és veszélyesek.

Szilárdul hiszszük, hogy ha az újév alkalmából nyújtott ezen őszinte tanácsaink hív követőkre találhatnak, nekünk, mint telepnek, megmérhetetlen áldást fognak hozni.

(Örményből).

SZONGOTT KRISTÓP.

KISS ERNŐ KIADATLAN LEVELE. *)

Kedves Rózsikám!

A mennyire örültem kedves levelednek, épp oly kellemetlen volt hallanom, hogy Gusztii**) ezüstje és

*) A halhatatlan nevű aradi vértanú ezt a levelet leányához, ki később Bobor Györgyhez ment férjhez, Kiss Rózához írta. Ezt az érdekes levelet dr. Farkas Géza, miniszt. s. fogalmazó, ki Kiss Ernőnek anyai ágon dédunokája, adta át közlés végett. G. L.

**) Gusztii = Kiss Augusta, Kiss Ernő leánya. G. L.

menyasszonyi ruhája még nem érkezett meg, holott tanácsoltam, sőt meghagytam neked, hogy azonnal küld — és mégsem történt meg és ezáltal elromlott az én kedves Gusztin öröme. — A legnagyobb sajnálattal értesültem kedves nővérem rosszullétéről, ennek az anyagi jó asszonynak csak ne essék valami baja. — Nagyon örülök Dánielné öngysága első levelének és számolom a napokat, mikor érkezhetnék ez meg? Adja Isten, hogy igen szerencsés és megelégedett legyen? csókolj meg helyettem 10.000.000.000-szer. Most már csak az van hátra, hogy az én kicsikémel is jól ellátva tudjam; akkor legforróbb kívánságaim is meg lesznek koronázva. Huberth, a ki itt nagyon jól mulat, mind-mindenkit csókoltat és üdvözöltet.

A Gusztin esküvője napján itt nagy templomi szertartást tartattam, misére mentem, 10 fl. C. P.-t adtam a templomi pénztárba, azután az összes tisztek nálam ebédellek és sok pohár pezsgőt üritettünk a két menyasszony *) egészségére. Este bálba kocsiztunk a szomszéd Szikló fürdőbe, sokat táncoltam és a bál után puncsot adtam a tiszteknek, a mikor megint a két menyasszony egészségére ittunk. — Isten veled; szívélyesen csókollak és vagyok örökké szívből szerető atyád Ernest.

E. 4/8. **)

Közli: DR. GOPCSA LÁSZLÓ.

SZÖRNYÜSÉGEK ÖRMÉNYORSZÁGBAN. ***)

Örményországból — mondja a „Reichpost“ — ezeket írják nekünk:

Nem kevés az, mit Bécs lakossága megtudott az ázsiai szerencsétlen örmények szenvedéseiről és üldöztetéséről;

*) Az egyik menyasszony Kiss Augustta, a ki Dániel János alispánhoz ment férjhez; a másik menyasszony Fedrigoni Lujza, a ki ugyanazon a napon Rónay Móricz torontálmegyei főispánhoz ment férjhez. G. L.

**) A levél kelt 1842-ben Jaworowban. Az E = Eiusdem Anni. G. L.

***) L. a bécsi „Reichspost“-ban (1896. jan. 18, 19. szám) „Die armenischen Greuel“ cím alatt megjelent cikkelyt.

mégis a keresztény köteletségének tartom ezen rokonszenves, üldözött nemzet érdekében és a helyzet felvilágosítása szempontjából, azokhoz még egyetmást hozzáadni.

Az örmények, mint tudva van, az indogerman törzshez tartoznak; ők leginkább az örmény felföldön és a kisázsiai városokban laknak; habár minden világrészben megtaláljuk képviselőiket, kik részint kereskedés végett, de különösen a folytonos üldözés miatt szoródtak el a távol fekvő vidékekre. Így van pl. az osztrák-magyar monarchiának is több ezer örmény alattvalója, kik a kormánynak sok és nagy szolgálatokat tettek. Ez a munkás és békés nép már igen korán áttért a kereszténységre; egyrészt mindjárt Krisztus mennybemenetele után Táldé (és Bertalan. Szerk.) apostol térítette, később a IV. században az egész nemzetet Világosító-Sz t-Gergely. Ez a nép hű maradt a jelenkorig keresztény vallásához annyira, hogy az első hősi vallásháborút is a pogány perzsák ellen, kik azt a bálványok imádására akarták kényszeríteni, a vitéz, szent Várlán hadvezér vezetése alatt 451-ben ez a nép vezette. És mivel vallását tekintette legdrágább kincsnek, több mint tizenöt századon keresztül ellentállást tanúsított a szakadatlan és iszonyú üldözésekkel szemben a nélkül, hogy meggyőzötten volna. Szívszaggató a keresztény Örményország üldözéseiről írt történelmének elolvasása. Az első üldözők a perzsák voltak; azután jöttek az arabok, kik tüzzel-vassal akarták a mohamedanizmust bevezetni. Később a kegyetlen mongol: Lenk-Timur szorongatta Örményországot vad csordáival, melyek az egész országot vérrel veresre festették. Végre a törökök hódították meg az országot, kik még mai napság is kezökben tartják a hatalmat. Mindezek a csapások a középkorban történtek, midőn Európa, melynek számos keresztes-hadjárata balúl ütött ki*, — nem volt olyan erős.

Azt lehetett hinni, hogy ez a keresztény. indogermán nép, miután oly sok századon át kegyetlenül üldözötten és lekaszaboltatott, legalább ezen (XIX) században csen-

*) A cilíciai örmény királyság volt az egyetlen keresztény állam, mely az európaiakat a keresztes-hadjáratok tartama alatt — segítette.

desen fog élni és így európai testvéreinek műveltségéből részt vehet, melyhez nagy hajlama is van. De nem, ez neki meg nem engedtelett; mert a török, a ki — ha európai civilizációról van szó, tekintetbe se jöhet — a nagy előhaladást, mit lehetséges örmény alattvalói tettek, irigyletes nehezteléssel tekintette, mivel ezek geávur-ok. *) A berlini kongresszus óta (1878 év), melyben a nomád kurd-törzsektől fenyegetett örményeknek európai segély ígértetett, a jelenlegi szultán: Abdul-Hamid trónralépte óta az üldözések az örmények rendszeres kiirtásává változtak át. E végre fegyverezte fel a török kormány a vad kurd-törzseket; ezekből alakultak az úgynevezett „hamidie“-csapatok is. Ezek követték el a XIX. század végén a legerősebb üldözést. Oh a gonosz antiszemiták nincsenek meglepődve egy ilyen századdal, melyben a szabadság, a vagyon- és élethiztonság csak üres szavak!

Törökországban ez a szó „Örményország“ ki van törölve a térképekről és senki sem mondhatja ki azt — büntetlenül; régi Örményország egyházi és politikai történelmét tanulmányozni — tilos. Számtalan sok szó, mint pl. hazaszeretet, szabadság, előhaladás, letétel (a trónból) stb. a szótárakból ki van vakarva. Mindaz, a mi Törökországban nyomul: hírlapok tudományos művek, tankönyvek stb. a nevetségig buta bírálat (censura) alá van vetve. Franciaország elnöke Carnot nem „gyilkoltatott meg“, hanem „meghalt“! Stambuloff-ot a „szél érte“! Brasília nem vált új „köztársaság“-gá, oh nem, hanem „császárság“! Még az örmény szent hadvezéreket és királyokat is ki kell hagyni a naptárból: Vártán, Váhán, Tiridátes stb. mind ki vannak tilva; azért a török-örmények inkább nem adnak ki naptárt, hogysem kihagyják kedvelt szentjeiket. Még sok más megfoghatatlan nehézségeket gördítenek az örmények előhaladása elébe; azonban ezeknek elmondása sok időt venne igénybe!

Mivel a kormány látta, hogy ez az eszes nép, az akadályok daczára is óriási előhaladást tesz, és az ostoba

*) Geávur perzsa szó: hitetlen; az arab ezen fogalom kifejezésére a kheáfir (hitetlenek) szót, melynek egyes-száma khuffár, használja. V. ö. a magyar kufár és az arab khuffár szót!

mohamedán népet felülmúlja, ezerenként meg ezerenként kezdetle öldösní. Előbb a nomád kurdokat használta fel, kiket ezen irtozatos czélra előbb már fel is fegyverzett. Ezeket a mészárlásokat Európa előtt eltűkolták. Azon időnek magánlevelei tele vannak a kegyetlenség tetteinek szívszaggató elbeszéléseivel. Azonban csak a Szászumban történt szomorú esetek fordították Európa figyelmét oda; de ekkor már telve voltak a hőrlönök ártatlan örményekkel, kik leírhatlan kegyetlenségeket szenvedtek és nyomorultan elsenyvedtek vagy megzsinegettettek. A semmis ürügy alatt elfogottak száma 40000-re (negyvenezer) rug és Európa mit se tudott (?) erről, vagy jobban mondva, mit sem akart erről tudni. A szászuni kegyetlen mészárlás után — a hol több mint 10.000 keresztlény örmény: férfiak, nők, gyermekek embertelen, természetellenes baromkodásoknak (Bestialitaten) estek áldozatul, — az angol lapok voltak az elsők.*) melyek a hatalmakat felszólították, hogy mentsek meg ezt a nyomorultan összeroskadt népet.

A török részről megvesztegetett zsidósajtó előbb minlont lagadott és az angol lapokat hazugsággal vádolta. De később a szomorú esetek részenként ismeretesekké lettek: ismét szönyegre került a keleti kérdés, az a kérdés, mely elől Európa szívesen kitért volna, mert egy kegyetlenül üldözött nép fájdalomkiáltásaira süket akart maradni. . . . Jól tudjuk, hogy három hatalmasság: Angolország, Francia-

*) A londoni „Daili News” világlap helyszíni derék tudósítója: Fitz-Gerald, ki ötször járt Arménia-ban, s ki mint szemtanú teljesen megbízható leveleivel először értesítette Európát a nagyon szomorú, irtozatos török-örményországi eseményekről, — meglátogatta lapunk szerkesztőjét itt Szamosújvárt személyesen. A szerkesztőnél is volt szállva. A kiváló vendég, ki látogatásával nemcsak Szongottot tisztelte meg, de városunkat is dicsőítette — tiszteletére a polgárság igen fényes, ünnepélyes vacsorát (bankett) rendezett. Vacsora alatt népszerű, eszes esperes-plebánosunk köszöntötte fel a ritka vendéget — francziául, mire Fitz-Gerald válaszul a város felvirágzásáért üritett poharat. Szép ünnepélyünkben részt vett Erzsébetváros érdemes országgyűlési képviselője: dr. Issekutz Viktor is, ki az ünnepély folyama alatt többször beszélt. Mindenik pohárköszöntése az elköszöntés (toast) remekei voltak. Polgárságunk ékes-szólásáért nagyon megszerette. Szerk.

ország és Oroszország lépést tettek a Portánál és követelték, hogy a berlini kongresszus ígérte reformok vezettessenek be, de fájdalom! itt is a ravasz orosz politika győzött.

Nemsokára azután azt tapasztaltuk, hogy az állítólagos reformok nem egyebek, mint komédia; mert erre mindjárt el is kezdődtek Örményországban — a mézárások. Most egész Örményország senyved a török rajoskodás *) halhatatlan kegyetlenségei alatt. A táviratok naponként hoznak tudósítást új, ismételt mézárásokról és zseiványkodásról. Az üldözöttek magánleveleit könyhullatás nélkül nem lehet elolvasni. Olyan kegyetlenséggel és ördögi kínzást visznek véghez Török-Örményországban, hogy a művelt Európa el sem hiszi azokat; mert fogalma sincs arról, a mit a vad mohamedán rajoskodás kitalálhat. Némelyeket iszonyú kínok közt, melyeket leírni képtelenek vagyunk, götlik: másokról élve huzzák le a bőrt, azután a rángatag testet meggyújtják petrolennel; asszonyokat, leányokat előbb meggyaláznak, azután agyonütik. Általában dühöng a török kegyetlenség a nő ellen: még a meg nem született gyermekeket sem kíméli. A kis gyermekeket a levegőbe dobják és azután szuronyhegyekkel fogják fel azokat stb.¹⁾ Az egész

*) Fanatismus: ábránd, hit-ábránd, vakbuzgóság, hitdüh, vallásdüh.

¹⁾ Ismerjük a külföldi sajtó ide vágó közleményeit, végig olvastuk az örmény lapok nem túlozó cikkeit is; sőt, hogy tiszta képet alkossunk magunknak, beszéltünk néhány elmenekült ázsiai örménynyel; de a börtöni életet és a bebörtönzöttek kínjait, szenvedéseit senki sem tudta oly hiven előadni, mint Mozián Jakab, ki a bitliszi börtönből menekült ki Sándor szerb király drágománjának, ki Moziánnak rokona volt, közbenjárására. Mozián tanárt, mivel hazafias költeményeket találtak nála, több évi börtönre ítélték. Két évet már ki is állott, midőn a mondott befolyásos egyén kérésére, ki személyesen beszélt Stambulban a szultánnal, a börtön ajtóit megnyitlák előtte. Egyenesen Európába jött. Nálam egy hétig volt. Ég felé meredeztek hajszálaim, midőn a börtöni életéről beszélt. Ő maga 10—10 kilos vasat hordott külön-külön mindkét lábán, azonkívül jobblábához volt lánczolva balkeze. „Ha a bajuszát, vagy szakálát húzták ki — mondotta Mozián — csomónként az embernek, ez még tűrhető fájdalom volt ahhoz képest, mit kiállott a politikai fogoly akkor, midőn a börtönőr néhány felfegyverzett katona kísé-

mivelt Európa tanúja ezen szomorú eseteknek, a melyeket képviselőik is valóknak bizonyítanak; csak az a fájdalom, hogy senki sem törődik ezekkel és a török kormány ember-telen szerepét akadálytalanul tovább folytatja.

Csak a három utolsó hónapban lemeszárolt keresztények száma — szer-telen. A leghitelesebb adatok szerint eddig már több mint 50.000 (ötvenezer) örményt öltek meg és ez a szám hivatalosan is megerősített. És ez a szer-telen szám napról-napra még növekedik. Azt kell, hogy higgye az ember, hogy ezen meszárlásoknál az előjáróság is közreműködik, mert az európai telepek megkímélve maradnak, nehogy a kormánynak ezek miatt kellemetlen-sége legyen. Így pl. Trapezuntban, Erzerumban és más vidékeken is az idegen alattvalók házaik elejébe örök állíttattak . . . és így a bekövetkezett meszárlások alatt megkímélve maradtak.

Mindazok, kik ezen meszárlások elől elmenekülhettek, a leginségesebb és legnyomorúságosabb helyzetben vannak; mert mindenökből kirabolták, házaikat felgyújtották és a raktárakat szétlúgták. Ezrenként menekültek a hegyek közé, hol a zordon tél és az éhség miatt bizonyára elvesztek. Így olvassuk egy Árághir-ből kelt iratból azt (ezen város 5000 házából csak 300 maradt meg, a többi mind porrá égett), hogy a megszabadult lakosság, mely a hegyek között talált menedéket, három hétig fűnemű növénynyel és falevelekkel tartogatta életét. Ma a szép ország: Armenia telve van romokkal, holnap már egészen pusztá lesz és a török kormány majd dicsekedhetik Európa előtt, hogy a kívánt reformokat olyan mértékben foganosította, hogy örmény kérdés többé nem is létezhetik, mert Örmény-országban többé örmény nép nincs is.

Ez a szomorú kinézés egészen megfelel a történet dolgoknak; mert nem vetett senki, mivel ezt nem tehette senki; a kevés téli eleséget pedig vagy elrabolták vagy megsemmisítették. Ezrenként vannak a holttestek nyílt téren elszórva. Erre irtózatos éhínség és halálhozó beteg-

retében benyitott szobánkba, mely rosszabb volt bármely közönséges istállónál és ok nélkül levetkeztetett minket és testünk legérzékenyebb részeit kezdették izzó vassal — égetni. . .” Szerk.

ségek fognak következni, hogy a még megmaradt szegény lakosságot is elragadják. Különben gondoskodott a kormány az ő levszerű kiáltási eljárásával arról is, hogy az élő örmények maguktól haljanak el. Mert pl. a török posta nem fogad el többé Örményországba szülő pénzeslevelet vagy postautalványt, hogy így a szerencsétlenek minden nyújtandó segélytől is essenek el. Sőt annyira megy a török kormány, hogy a kirabolt és leöldöklött városokból nap nap után számos táviratot küldet, a melyekben hálát mondanak az örmények a török kormánynak (?) és állítják, hogy ők a legteljesebb csendességben és legnagyobb jólétben vannak és hogy az előfordult kis (!) rendetlenségeket is némely örmény lázítónak lehet tulajdonítani. Mindezeket a táviratokat, melyeknek az a céljuk, hogy Európa szemébe port hintsenek, a török hatóságok gyártották, az aláírásokat pedig a halálbüntetés fenyegetésével csikarták ki.

Ad talán Európa hittel ezen hamis táviratoknak? Szívesen fogadnám; azonban az európai hatalmasságok közömbös magatartása ezen szomorú esetekkel szemben engemet a kérdés igenlésére készítet. Az európai hatalmasságok nemcsak tudják mindezt, de sőt tanúi is ezen borzadálygerjesztő eseményeknek; különben miért eveztek be a második állomáshajók, hosszas meztagadás után, a Dardanellákon át? A mint ezt fényleg meg is mutatták; a cél nem volt egyéb, mint bebizonyítani ezeket a szomorú eseteket. Sőt mi hallunk az európai nagyhatalmak követelnek egy igen humanus teltéröl is hírt; azt mondják, hogy a leölt örmények hosszú névsorának elkészítésével vannak elfoglalva. Mintha egyéb teendőjük nem is lenne! Különben is ez a munka egészen fölösleges is, mert ennek a végét soha sem érik el; mert a míg ők elkészítenék, nap-nap után nő a lemészároltaknak száma. A helyett, hogy erélyes lépésekkel a szegény nép segítségére sietnének az elvesztettek ¹⁾ névjegyzékének összeállításával foglalkoznak, hogy talán később elmondhassák ezt: azoknak száma csak ennyire rug. — Requiescant in pace.

¹⁾ Unkommen: elveszni, életét elveszíteni (erőszakos halállal).

De mit tehetünk? A kegyetlen orosz politika követeli ezt így. Valóban ez a cselekvésmód igen szomorító. Miután Európa nagyhatalmasságai a hön-óhajtott engedélyt, hogy a Dardanellákon átmenhessenek, megkapták, ott pihennek a Bosporus szép kikötőjében, mintha már több tennivaló ne lenne és egyidejűleg a török kormány tovább játszódjá ördögi szerepét; mivel az örmények kiirtására vonatkozó parancsait megújítja és gondoskodik arról, hogy azok buzgóan végre is hajtassanak. Így nevei ki a beteg ember az éjszaki medve oltalma alatt Európa nagyhatalmait, a mennyiben ő naponként tanúja azok tehetetlenségének, ő pedig neki bátorodik, hogy tovább folytassa borzasztó mesterségét. Talán végre Európa felébred és az orosz politikának egész Európára káros és szegyenletes vezetését lerázza; de addig ki is irtanak egy reményteljes, keresztény nemzetet is!

Joggal sóhajtanak fel tehát az örmények és óhajtva várják az európai beleelegyedés napját, mely fenyegetődzésével és tehetetlenségével a szegény nép helyzetén nemcsak nem igazított, de sőt rontott. Lehet tehát következtetést vonni, hogy a büntetlenül elkövetett kegyetlenségekért a legnagyobb vád az európai politikát éri; mert egy büntetlenül maradt büntény alkalmat nyújt új büntény elkövetésére. Így pusztul el egy reményteljes, régi, keresztény nép, miután létét évezredekken át megvédte a nagy (!!) XIX. század végén a nélkül, hogy művelt, keresztény európai testvéreitől hathatós segílyt remélhetne. Így zárul be tehát ez a század Európa homlokán rút bélyeggel. . . És ez az utókorra nézve — jellemző.

SZONGOTT KRISTÓF.

AZ „ARMENIA.“ *)

A január bavi „Armenianak“, a magyar örménység e derék folyóiratának az nyújt kiváló érdeket, hogy egy jelszó megvalósítására való törekvést árul el. E jelszó: elismerést jeleseineknek! Mert jelesein vannak, de az elismerés kinyilvánítására eszköz még nem volt. Nevezetesebb magyar örményeink megkapják az elismerést. a hála koszorúját más úton is, de ez az út nem vezetett az örménység közé oly egyenesen, mint az „Armenia“, mely első sorban az örmények számára készül.

Az a két férfiú is, a kiknek az „Armenia“ januári fülete szentelve van, részesült kitüntetésekben már eddig, hiszen mindkettő nem egészen jelentéktelen állást foglal el a magyar közéletben; de érdemeik teljes méltatása, nemes alakjuk hő kidomborításával most találkozik először az érdeklődő közönség.

Gajzágó Salamon az egyik, kiről az „Armenia“ rokonszenves hangon elmond egyet-mást.

A magyar királyi állami számvevőszék nagyerdemű elnökéről ki nem hallott volna? Ismeri őt e téren mindenki, a magyar közélet iránt érdeklődők közül. De az a derék ezikk, melyre a szerkesztő méltán büszke lehet, nemcsak mint ilyen állítja elénk őt. Visszavezet bennünket a liszteletre méltó férfiú ifjú éveibe, midőn Sali Bank név alatt a költészet derült világában megírt szép dolgozatait, pályanyertes szomorújátékát, s egyéb költői műveit, melyek felett ma már napirendre tértek ugyan, de akkor figyelemre méltó alkotások voltak. Így minden oldalról tárgyalva állítja elénk Szongott Kristóf, Simay Gergely-t is, az erdélyi örménységnek mai nap is legnagyobb dicsőét, ki mint országos képviselő, Szamosújvár polgármestere, lörvényszéki elnök, egyházi főgondnok szerzett elévülhetetlen érdemeket magának.

* Ezt a szépen írt tárczacikket, mit dr. Esztergár László ezelőtt tizenöt évvel (1889-ben) írt, a „Fővárosi Lapok“-ból vesszük át; az átvétel abból az alkalmából történik, hogy egyik legtekintélyesebb munkatársunk, a hazai örménység büszkesége: Simay Gergely, 1903. augusztus havában lépte át hasznos, munkás életének nyolczvanadik évét. Szerk.

A sorok, melyek e kitünő embernek vannak szentelve, telve őszinte lelkesedéssel, talán a legszebbek, miket azon toliból olvastunk.

Igen praktikus gondolat volt lenyomatni Simay Gergelynek azon beszédét, melyet 1868. évi december 1-én a képviselőházban Erdély és Magyarország egyesítésének részletes szabályozásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor tartott. A beszéd az örmény katolikus egyház ügyében volt tartva; de eltekintve történeti jelentőségétől, mint szónoki mű is egyike a legsikerültebbeknek.

Hogy tisztába jöjjünk azzal is, hogy miért került e két férfiú egyszerre tárgyalás alá, megemlítem, hogy Szamosújvár városát a koronázási (1867.) országgyűlésen ők képviselték. A magasztos aktushoz méltó emberek.

Ez emelkedett sorok után egy vallás-történeti dolgozatot közül az „Armenia“ dr. Molnár Antaltól „Keresztelő szent János az örmény egyházban“ cím alatt s részletesen fejtegeti a czimből kiolvasható themát. Jól esik, mikor látjuk, hogy mily aprólékos dolgokkal is foglalkoznak az „Armenia“ dolgozótársai.

A szépirodalmat egy időszertű dolgozat képviseli, melyet Sz. K. fordított le örményből „Ujév“ címet visel, de a gomba módra szaporodó alkalmi efemer hatású termékek sorából kiemeli a szép stíluson kívül az a mély erkölcsi eszme, hogy a ki jót tesz, az halhatatlan.

A vallásos elem is helyet foglal magában e dolgozatban; de az örmény költői alkotásoknak egyik eleme a vallás, mely azonban kellő arányban fordul elő az egyes művekben. E szépirodalmi szemelvények igen becses részét képezik a folyóiratnak.

Márkovich Jakab az örmény történelem tárgyalásában halad tovább s ezúttal II. Tigranról szól az ő szokott modorában.

Az apró közlések, irodalmi, művészeti s közgazdasági rovatok fejezik be a füzetet, melylyel harmadik évébe lép egy hosszú életre méltó folyóirat.

EPSZILON

SZONGOTT KRISTÓFHOZ.

Kedves Barátom! E dalesokrot
Fogadd el tőlem szívesen,
Tanárságodnak negyven éves
Ünnepélyére kötöttem.
Nem szedtem én e kis csokorhoz
Színompázó virágokat,
Csak szívem igaz érzelmiből
Gyűjtöttem össze azokat.

Habár a színes szép virágok
Gyönyört nyújtanak a szemnek,
De színompájuk csak külsőség,
Ha illatot nem lehelnek.
Az én virágaim szerények,
De soha nem hervadnak el . . .
Illatuknak az édességét
Te érezzed a lelkeddel:

A ki az ifju nemzedéket
Jóra, hasznosra oktatja,
Annak az öntudatlan van
Fáradtságáért jutalma!
Negyven éven át működött Te
Szip, de küzdelmes pályádon;
Sok olyan nyert Tőled oktatást,
Kikre büszke lehet e hon! . . .

Igaz vallásosság a lelket
A salaktól megtisztítja
Es szeretetet éleszt benne:
Jótekonyságra buzdítja.
Vallásosság és jótekonyság,
Ezek legszebb erényeid.
Áldoztál jó és szent célokra,
Azért, hogy Istent dicsőítsd.

Fáradhatlan munkálkodásra
Nem haszon vagy dicsvagy sarkalt,
Páratlan, igaz fajszeretet
Adta kezédbe a tollat.
Eloszlattad a sötét homályt,
Mely nemzedet multját fedte,
A hervadhatlan babérfüzért,
Számodra ez megszerezte! . . .

Kedves Barátom figyeltél-e
Erre a kis dalesokorra?
Ha igen, ugy vedd jó néven,
A műket ez neked monda.
Üdvözöllek derék férfin!
— Így szól ez a dalesokor még —
Adja Isten, hogy becses életed,
Még igen hossza nyuljék!

Hogy még sokáig gyakorolhasd:
A nemest, jót és hasznosat,
Hogy örökbeesü munkáddal
Gazdagítsd az irodalmat!
Övjon meg bánattól Isten,
Tartsa meg munkakedvedet
S bűd és örömd osztályosát:
Kedves, jó feleségedet!

KRITSA KLÁRA.

A BÉKE-KONGRESSZUS ÉS AZ ÖRMÉNY KÉRDÉS.

A nemzetközi béke-kongresszus, mely a mult 1903. évben Franciaország Ruen városában gyűlt össze, szept. 23-án tartott ülésén tűzte napirendre az örmény kérdést. A „Pro Armenia“ czimű francia lap szerkesztője: Pier Khijar (Pierre Quillard), ki az örmény kérdés megvizsgálására kiküldött bizottságnak előadója volt, említést tett az 1894—1896-ban történt mészárlásokról. Ezek a

mészárlások Francia-, Angol- és Oroszország közbenjárására megszüntek ugyan; de a szomorú ügynek, mely az örményeket, habár lassúbb menetben, meg akarja semmisíteni, folytatása van.

Az örmény kérdést csak a következő három módon lehetne megoldani, mondja Quillard. Vagy engedni kell azt, hogy a török barbár módon semmisítse meg a török-örménységet, mert akkor velők együtt vége van a kérdésnek is; vagy elnézni, hogy az orosz foglalja el Török-Örményországot is és ezt csatolja országához; vagy a megoldás legjobb módja az lenne, ha végrehajtanák a berlini kongresszus 61. cikkelyét, mely reformokat és a hatalmasságok felügyeletét követeli. És a megoldás ezen harmadik módja ki is vihető; mert Európa közvéleménye evvel a dologgal már tisztában van és jönni fog olyan idő, midőn a művelt népek nem fogják összedugott kézzel nézni ezeket a mészárlásokat . . .

A kongresszus, mely ezt az érdekes előadást nagy tetszéssel hallgatta, egyhangúlag elfogadta előadónak következő határozati javaslatát:

A béke kongresszus ismétli a 9., 10. és 11-dik kongresszus folyama alatt kifejezett ohajtásait és dicsérrettel emlékezik meg Francia-, Angol- és Oroszország azon elhatározásáról, mely a konzulok számát Örményországban megszorította; de ez az intézkedés az örménységnek tömeges mészárlását bizonyos mértékben képes megakadályozni, de nem a lassú menetben történő megsemmisítést is.

Továbbá meggyőződve arról, hogy az örményeknek ígért reformokat, melyekért szavatosságot vállaltak a hatalmak, lehet megvalósítani Törökország territorialis integritásának legkisebb megsértése nélkül és hogy a török népnek haszna követeli azt, hogy ezen reformok végrehajtásához ők maguk is nyujtsanak segédkezet.

Szem előtt tartva végre a berlini kongresszus 61. cikkelyét, melyvel Európa kötelezettséget vállalt magára arról, hogy gondoskodik az örmény élet- és vagyonbiztonságáról: mondja ki a kongresszus, hogy Európa tisztessége és az emberiség jóléte követelik azt, hogy az

említett czikkely rendesen és teljesen végrehajtassék s hogy felszólítást intéz a kormányokhoz, melyben arra kéri őket, hogy azok az 1895. évi emlékirat értelmében hassanak oda, hogy a török-örményországi szomorú állapotnak, mely az általános békének csak kárára van, — vége szakadjon . . .

SZ. K.

ÜDVÖZLŐ LEVELEK ÉS NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

A véghetetlen jóságú Eg megengedte nekem azt, hogy a tanárság terén eltölthessek negyven évet (1863—1903). Ebből az alkalomból több üdvözlő levelet is kaptam. A sok közül itt háromat közre is adok.

Kezdem a sort Kolozsvár város érdemeiben gazdag polgármesterének szép levelével. (Szerk.)

I.

Kedves Professor Ur!

Fogadja hálás köszönetem kifejezését azért a kitüntető szivességért, hogy Szamosújvár monographiája című nagyérdekű munkáját nekem, szerető tanítványának megküldötte.

Gyermekkoromnak örökké feledhetlen, kedves emlékei kötnek e városhoz és nem tudok ifjuságomra gondolni a nélkül, hogy ne jussanak eszembe szerető tanárain, kiknek gondos tanításáért és azért a szeretetteljes bánásmódért, melylyel tanuló koromban elhalmoztak, örök hálára vagyok kötelezve.

Őn is egyike azoknak kedves professor ur, kik életem felejthetlen tanuló-éveit kellemessé tenni segítettek.

Örök hála és köszönet érte.

Kiváló tiszteletem kifejezése mellett maradtam

Kolozsvár, 1903. decz. 17.

szerető és hálás tanítványa

Szvacsiná Géza.

II.

Kedves Szerkesztő Ur!

Tanárságának negyvenedik évfordulója alkalmából fogadja szívem mélyéből eredő üdvkívánságomat. Eltesse a Mindenható számos éveig, hogy még sok derék polgárt nevelhessen a hazának s még több értékes művel aján-dékozhassa meg a magyar nemzetet.

Gyergyó-Szent-Miklós, 1903. decz. 14.

Kritsa Róza.

III.

Mélyen tisztelt tekintetes Tanár Ur!

Az „Armenia“ folyó havi (december) füzetéből örömmel értesültem arról, hogy tekintetes Tanár úr ez évben tanári működésének 40 éves évfordulóját éri meg.

Mint azon tanítványainak egyike, ki szerencsés voltam négy éven át oktatásaiban részesülni, a hálátlanság szemrehányása nélkül nem tehettem volna azt, hogy e nevezetes évforduló alkalmából őszinte szívből jövő szerencsekívánataimnak, mélyen tisztelt Tanár úrral szemben, kifejezést én is ne adjak.

Kívánom tehát, hogy a mindenható, jó Isten, a ki megengedte azt, hogy a valóban nehéz, a tanügy terén eltöltött 40 évi szolgálat közben ily ritka évfordulót elérjen, mélyen tisztelt, tekintetes Tanár urat még igen-igen sok éven át teljes testi és szellemi erőben, megelégedten és boldogan éltesse nemcsak azért, hogy az ily rögzös pályán elért sikerei után a méltán megérdemelt nyugalom zavartalan örömeit hosszú ideig élvezhesse; de azért is, hogy eddig szerzett elévülhetlen érdemeihez még több méltó babért fűzve, örmény nemzetiségünk élő büszkesége gyanánt igen-igen sokáig tisztelhessük és ünnepelhessük.

Beszterczen, 1903. évi decz. hó 3-án

kiváló tisztelettel:

Eránosz Ferencz

vármegyei főszámvevő.

Mindazon mélyen tisztelt munkatársaimnak, barátainak és volt tanítványaimnak, kik a mondott kínálkozó alkalommal levélben üdvözöltek engemet, elfoglaltatásom miatt nem válaszolhatok írásban; azért fogadják szíves megemlékezésükért ezen az úton kifejezett hálás köszönetemet. — Szálljon mindnyájokra Istennek bőséges áldása!

Áldassék Istennek szent neve! Éljen a magyar Király! Éljen a haza!

SZONGOTT KRISTÓF.

SZABAD KIR. ERZSÉBETVÁROS KÉPVISELŐ-TESTÜLETÉNEK KEGYÚRI JOGAI ÉS KÖTELMEI.

— A vedik Lukács hasonló című füzetéből. —

Előbb keletkezett Luther és Kálvin hitujításainál a helyi latin szert. róm. kath. templom, melynek alapkövét Apafi Lénárd 1503-ban tette le, de örököse nem lévén, az ebesfalvi birtok a fogarasi várkapitányra, a helvét hitű Apafi Istvánra szállott át. Minthogy pedig ezen kornak uralkodó jelszava volt: „Cuius regio, illius est religio“, ezen elv szerint a földes-úr változása folytán a birtok, vagyis a templom és paplak kath. jellege is változott, s a reform. egyházközség vette át azokat. Pap Samú reform. lelkésznek még Apaffi fejedelem hagyományozott birtokterületet, de ezt Pap Samú örökösei saját sükségeik fedezésére Zakariás János örmény kereskedőnek 300 frton még 1738, január 30-án elzálogosították, — s miután az örökösök a hitelező követelésének eleget nem tettek: Mária Terézia királynétől e kincstári birtokot még 1000 Rft. ráfizetése mellett visszaválthatlanul Zakariás János, mint első nemes birtokos megvette (L. Zakariás nemeslevelét 1750. május 4-éről).

Ezen adat világosan jelzi, hogy Apafi nem az egyháznak, hanem Pap Samú személyének adományozta a nevezett birtokot, mert különben az örökösök arról nem

rendelkezhettek volna, ezt mint egyházi vagyont sem elzálogosítani, annál kevésbbé eladni nem állott volna jogukban.

Az Apafi család kihaltával az ebesfalvi uradalom a kincstár tulajdonába ment át; s ekkor történt, hogy az Apafi, vagyis a kincstári javak teljhatalmú gondhoka Szendrei János a történelmi emlékek iránti kegyeletből 1727-ben a templomot a kath. egyház részére katonai erővel visszafoglalta, s így midőn 1758-ban az örmények Ebesfalva egész területét „visszavonhatlanul” megvásárolták, már 1727-ben, tehát 31 évvel előbb — hogysen az örmények Ebesfalva földes-úrai lettek — a katolikus egyházhoz jogilag tartozó templom, paplak s földbirtokok, mely utobbiak az oláh patakon túl, a mostani Ebesfalván léteztek, a róm. kath. egyház eredeti birtokosának kezére visszaszállottak. A róm. kath. egyház birtokai soha más egyház tulajdonába nem jutottak, hanem a gyulafehérvári káptalannal kötött szerződés folytán Erzsébetváros közönsége területébe ékeltek; nem kapták e birtokot sem az örmény, sem a görög kath. egyház; mert az örmény egyháznak csak Kábdébó János plébános hagyatékából jutott az úgynevezett „canonica portio”, a görög kath. egyház már akkor megfelelőleg dotálva volt s mint adataink tanúsítják még Apafi Gergely idejében betelepített oláh- és cigány-zsellérek, mint a görög egyház hívei, teljesítették a zsellérmunkát s így világos, hogy a görög kath. egyház sem kapott az örmény közönségtől lelkészi illetménybe földbirtokot.

Az igaz, hogy a nagyszebeni országgyűlésen a Bethlen család óvást emelt Ebesfalva eladása ellen, de később a bölcs királyné Mária Terézia intézkedése folytán a differentia békés kiegyenlítést nyert s jelesen Szolnok-Doboka megyében új birtoktestnek lett földesura.

E történelmi levezetés bizonyítja, hogy az örmények saját pénzükön vásárolták meg Ebesfalvát úgy egyesek, mint az örmény közönség.

Már b. Antalfy erdélyi püspöknek 1725. július 20-én kelt templomszentelési okmányja arról bizonyít, hogy az első örm. kath. vagy a jelenlegi ő-templom a városi kö-

sönség vagyonából emeltetvén, Gr. Kornis Zsigmond erdélyi kormányzó jelenlétében felszenteltetett s ugyanakkor a közönség kegyúri joga elismerve lett.

Gr. Batthányi püspök 1781. nov. 1-én kelt látogatási okiratában megjegyzi: „Ezen egyház fölötti kegyúri jogot — melynél fogva a város kijelölési joggal bír — a kegyes emlékü Mária Teréziának kiváltságlevele alapján igényli.“

Mártonfy József püspök 1806. decz. 1-éről kelt látogatási okmányában e szavak foglaltatnak: „A mi az egyház és szolgálai járandóságait illeti, azok a kegyúri jog alapján a városi közpénztárból fizetendők.“

Erzsébetváros kegyúri kötelezettségeinek gyászos lapját képezi Rudnay püspök alatt 1818. évről kellezett látogatási okmány, melyben főpásztorilag inti a püspök, hogy a kegyúrnak köteheit elhanyagolnia nem szabad: „Az egyházjogi határozatok, hazai törvények s királyi kegyes rendeleteknek ily megvetését, az örmény vallásosságnak és dicsőségnak ily szégyenét az egyébként jólrendezett várostól — melynek kegyúri jogát a boldogult emlékü Mária Terézia adományozta, s melynek jól kell ismernie azon elvet, hogy a kegyurat illeti az adományozás, építés és alaptétel — nem vártuk.“

Annál öröndetesebben hangzik Kovács Miklós püspöknek 1831. szept. 1-én kelt látogatási okmányának azon megjegyzése: „Az egyháznak külső fedélzetét a kegyúri közönség szorgalmasan gondozza. A kegyúri jog gyakorlása a plébános kijelölésében áll, a kit a püspöki hivatalnak ajánlott három személy közül — a püspök kinevez. — Az ezen joggal összefüggő kötelezettségeket a kegyúr híven betölti a templom-épületének fentartása által, de nem a plébániai ház gondozása tekintetében, melynek állapota habár nem tökéletes, inkább csak türhető.“

Sőt Kovács Miklós püspök 1850. máj. 22-én kelt leiratában határozott szavakban felhívja a városi közönséget, hogy: „A város által választott s pátronátussal ellátott lelkészről gondoskodni kötelességévé tétetik“. miután mint Porubszky egyházjogtanában megjegyzi: „Az egyházi hivatalnak természeténél fogva mindig fenn kell maradnia.“

A felhozott királyi kiváltságlevelek s püspöki látogatási okmányok bizonyítják, hogy a kegyúri jog az örmény kath. templomot s lelkészét illetőleg Erzsébetváros közönségét illette; Erzsébetváros kegyúri jogát önmaga is elismerte, midőn a városi tanács és esküdt közönség 1818. május 18-án Rudnay püspökhöz ezeket írja: „Pátronálusi jussunknak sentartása tekintetében Excellenciád kegyes színe elé járulunk.“ E kegyúri jogot és kötelezettséget, mint az örmény egyház történelmi adatai bizonyítják, folyton gyakorolta; elkezdve azon időtől, midőn 1734-ben Dániel Mihályt az első plébánost megválasztotta, egész mostanig; ő építette az ó-templomot s azt 1730. ápril 11-én kelt határozatnál fogva mindig reperálta. (L. a fehér táblás jegyzőkönyvet).

3. §. A kegyúri jogból folyó kötelezettségek, a melyeket Erzsébetváros közönsége a megvásárolt kincstári birtokhoz kötött királyi rendelkezés folytán önmagára vont, az örmény és róm. kath. egyházakra vonatkozólag a következőkben állanak.

Midőn a mostani ó-templom a hívek befogadására elégtelenné s a víz-ár romboló behatása következtében veszélyessé vált, egy új örmény kath. nagytemplom építését határozta el, s mikor pénzbeli ereje elfogyott, Erzsébetváros templomépítő közönsége az egyházi társulatok pénztáraihoz fordult segélyért. Már Kastal általános helynöknek 1740. aug. 12-én kelt látogatási okmánya szent Anna, Világosító-Szent-Gergely és Szentháromság társulatát említi, mint létezöket külön-külön pénztárral, sőt a Szentháromság társulata 1500 Rf. tőkéjét a város már ekkor használta oly kötelezettséggel, hogy a társulat szabályai szerint a templom belszükségeiről is gondoskodni tartozott. Később a társulatok száma kilenczre emelkedett s ezen társulatok pénztáraiból vett fel a városi közönség 6000 Rf. oly feltétel alatt, hogy ezentúl az egyház belszükségei fedezésére ez összeg után „fixum“ cím alatt megfelelő kamatot fizetend az örmény egyház pénztárába.

E kamat-összeg időnként változott 1831-jg 6000 Rf. után 300 Rf. járult; ezen idő után kormányzéki rendelethöl 375 Rf. kamat volt az évi járulék; a mi osztrák értékben 157 frt. 50 krnak felel meg.

Az örmény kath. lelkészek javadalmaztatásáról a közetkező áttekintést adjuk.

A lelkészek kezdetben a nép adományaiból éltek; a stóla ezen nemének arányos felosztásáról elvi intézkedést találunk Roska István stanislaui általános helynök s apostoli visitator 1729. évi november 13-án kelt rendeletében. 1757-ben már a városi bíróval egyenrangú fizetésben vagyis 100 Rftban részesült Dániel Mihály plébános. A lelkészi fizetésnek rendszeres megállapítása az 1787. márczius 27-én kelt királyi leirat kapcsán 1795. márcz. 3-án nyert megoldást, midőn az illetékes két tényező a városi közönség és gr. Battyáni erdélyi püspök közt szerződés jött létre, melynek szavai ezek: „Nehogy a klerus kárára valamikor jövedelme megrövidíttessék, hanem, hogy mindig biztosítva legyen”; ez okból a püspök megerősíti az 1794. szept. 1. egyakarattal hozott közgyűlés ama határozatát, hogy: „Jövőben a plébános és káplánjainak azon fizetés, mely az előbbi években is az örmény klerusnak járult 850 frt. s ezenkívül „tiszteletdíj” czímen 120 frt. a közpénztárból visszavonhatatlanul fizetlenség” azonban a városi közönségtől canonica porciót, vagyis lelkészi illetménybe földbirtokot a lelkész sohasem kapott, miről nemcsak az 1820. évi február 1-én kelt kimutatás, hanem Kábdebó János plébánosnak a Guberniumhoz intézett felirata is tanuskodik „ne quidem palmulam terrae arabilem possideo.”

Az 1830. augusztus 2-án 8257. sz. alatt kelt kormányszéki rendelet a plébános 300 frt. fizetését 313 frt. 20 krra ezüstpénzben állapítja meg s megrendeli, hogy a városi közönség 1826. május 1-től kezdve köteles e felémelt összeget fizetni, valamint 1832. július 14-ről kelt kormányszéki rendeletnél fogva szintén 1826. május 12-től számítva a visszamaradt 100 frtot ezüstpénzben. Az ötvenes év javított a helyzeten és a lelkész fizetését 630 frtra emelte, mely a közgyűlésnek 1863. évi 4. számú határozata és Ő Felségének 1863. október 27-én kelt leirata következtében 700 frtra kiegészítetelt s e fizetés mellett választatott meg 1878-ban a jelenlegi plébános s lett hivatalába beigtatva. „Canonica porciót”

vagyis lelkészi földbirtok-illetményt, jöllehet azt az 1781. augusztus 9-ről kelt kormányrendelet s e században újabb kancelláriai leiratok sürgették, a lelkész még sem nyert a várostól; a mivel jelenleg hír, azt a plébános 1847. márczius 23-án vásárolta a Kábdebó János 1400 frtnyi hagyományából a helyi mechithárista szerzet ingallanai közül.

A segédlelkészek kezdetben e stólaris illetményekből tartották fenn magukat; de már az 1825. július 20-án kelt guberniuni rendelet a három káplán fizetését 375 frtban, — s beszámítva a 100 frt. drágasági pótlékot is, 475 frtban állapította meg.

Az 1848. év e várost anyagilag is elsodorta annyira, hogy fizetéseképtelenné vált, miért is az 1850. május 21-én kelt püspöki rendelet meghagyja, hogy: „A városi közönség meghívott lelkészeit az ő tulajdonából, még pedig a hol a közönség javai nem elégségesek, minden egyes tagra vetendő rovatat útján gyűjtendő összegből megtartani köteleztetik; az erzsébetvárosi tanácsnak pedig különösen kötelességévé tétetik, hogy az örmény papság alapos követelésére nézve, mennyiben az allodialis cassa állapítja annak kifizetésére jelenleg is tehetetlen lenne, e megírt ulasítás szerint elrendelendő rovatat útján kielégíttessék; mert a meglevő 3 káplányok közül egy sem toltott általam a megye, illetőleg a város nyakára, hanem a a város által kéretett és pátronátussal ellátatott mindenik, tartozik a város most ellátásukról gondoskodni.”

A segédlelkészek hármas száma akkor redukáltatott, midőn Csiki Imrét a püspök 1851-ben a latin szert. egyház helyettes lelkészévé kinevezte; ekkor a 262 frt. 50 kr. fizetés Rátz Mihály és Kábdebó János segédlelkészek közt oszlott meg. Rátz elhalálozása után 1863. febr. 4-től kezdve, a kápláni fizetés 300 frtra emelkedett s 1890. szept. 16-án kelt 60. számú közgyűlési határozat a kápláni és hitoktatói állást egyesítvén ma a segédlelkészi 300 frt. — és ezenfelül a Rafael Sándor hagyományából 52 frt 50 kr. hitoktatói fizetésből áll a segédlelkész dotálása.

Az örmény kath. egyház kántora fizetésének első adatait az 1831. évi püspöki látogatási okmány tartotta fenn.

1828-ig a kántor, ki egyszersmind az orgonát is kezelte, a várostól 116 frt. 40 krt. és 6 öl tüzfát kapott, a többi fizetése az egyházi pénztárból járult. A második, vagyis a segédkántor a városi közpénztárból évenként 55 Rf. és az egyháztól is külön fizetésben részesült.

A sekrestyésnek a városi pénztár évenként 60 Rf. adott. Azonban az 1862. augusztus 18-án tartott egyházközségi gyűlés az összes járandóságot a városi közönség beleegyezése folytán két személy közt rendelte felosztatni; ennek következtében az 1862-1018. sz. püspöki rendelés, — illetőleg megerősítés folytán az orgonista-kántor a városi pénztárból 168 frtot, az alkántor és sekrestyés 84 frtot és 3—3 fél öl tüzfát élvez; az egyházi pénztárak a főkántor fizetéséhez évenként a stólán és tiszteességes lakáson kívül jelenleg 132 frttal, az alkántor fizetéséhez hasonlólag lakás és stóla illetéken kívül 186 frttal járulnak.

A harangozót a városi közpénztár már az 1831 évi püspöki látogatás tanúsága szerint évi 60 Rf-tal dotálta, mely a mai pénzviszonyok szerint 63 frt. o. értéknek felel meg.

Ezekben a kegyúri jognak a városi közpénztárból járuló készpénzbeli kötelmeit bemutattuk, s így az örm. kath. temető-ügy tulajdonképen nem tartoznék az emlékirat keretébe, de minthogy 1887. év óta nem egyszer kellett e temető jellegét, az úgynevezett közös temető ellen védelmezni; ez okból az igazság felderítésének egyetlen eszközét, a történelmi multat itt sem mellőzhetjük.

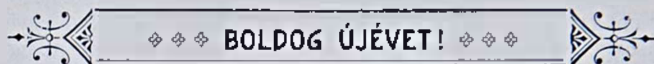
E város örmény lakóinak első temetkezési helye az ó-templom körüli tér volt; de 1781-ben e kis terület a lakosság nagy száma miatt elegendő nem volt úgy annyira, hogy két—három hullat is kellett kivenni egy sírból. Ezen eset idézte elő, hogy az örmények már 1781-ben külön temetőhelyet nyertek a jelenlegi sírkertben s ez e

század elejéig kizárólag az örmény katolikusok temetkezési helye volt, mint ezt Korbuly latin szert. plébánosnak, a latin egyház kerítésében levő sírköve igazolja; később a kath. vallás iránti közérzületnél fogva a latin szert. katolikusoknak is helyet engedtek s csak is ezen értelemben nevezhető közös temetőnek. Midőn e sírkert az örmény egyház birtokába jutott, sövény-házat is épített, melyet a városi közönség nemrég köépülettel cserélt fel. Ezen őrház lakóját az örm. kath. plébános a városi polgármesterrel együttesen helyezte oda; századon át mindig a plébánost illette a temető fölötti rendelkezés, ő jelölte ki a kereszteletlen kisdetek, öngyilkosok, valamint azoknak helyét is, kiknek vallása ismeretlen maradt, őt illette a haszonbér, a miről nemcsak a most is életben levők tanuskodnak, hanem az örm. kath. egyházközség és városi közönség jegyzőkönyvei is.

Ugyanis az 1809. nov. 16-án tartott hitközségi gyűlés kimondja: „hogy a Communitás tartozik a reparációját conserválni, semmi jussa nem lévén a fűhöz, mely ezentúl illetni fogja a fungens parochust. 1844. február 15-én az egyházközség kérést intéz a pártoló közönséghez, hogy „a kerteléseket megigazíttatni s a szomszéd telket a temetőhöz csatolás végett, megvenni s megvényknek általadni méltóztassék.“ 1844. márczius 1-én tartott közgyűlés a kertelés kiigazítását elrendelte, de a temető nagyobbítását nem találta szükségesnek. Ha mind e mellett a temető a városi közönség nevére lett betelekkönyvezve, mi kiigazítandó. (L. belügyminiszteri 1890/6783. sz. rend.) ennek oka abban keresendő, hogy az 1877. 50. sz. püspöki körrendelet ideje előtt a városi képviselőtestület képezte az egyházközséget kizárólag s így az egyház a városi képviselő határozményaiiban, közös eljárásában méltán megbízott; nem történt felszólalás, tiltakozás egyházi részről azon okból, mert a város a sírkert körüli reparacionális kötelmeket teljesítette. A temető haszonbérét az örm. kath. plébános részéről, valamint a városi hatósággal a közös felügyeleti jogot ezek után elvitatni, vagy attól az illetékes lelkészt megfosztani, a kártérítés következményeit vonná maga után.

Hasonló kötelezettséget vállalt magára Erzsébetváros közönsége a szegények házára vonatkozólag, midőn 1862. márcz. 21-én az örmény egyházzal kötött szerződésében nemcsak a plébániái lak, hanem a szegények házának is minden időben való reparáltatására magát kötelezte.

ÁVEDIK LUKÁCS

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Örmények a parlament elnöki székeben. Gajzágó Salamon, a magyar képviselőház alelnöke. — Jakabffy Imre, a magyar képviselőház alelnöke. — Szilágyi Dezső (elnök): a ki anyai részről az örmény Lukács-családnak is kiváló tagja volt. — Ábrahámovitz Dávid, az osztrák képviselőház elnöke. Megjegyezzük, hogy Ábrahámovitz Bécsben és Szilágyi Budapesten (tehát a monarchia két felében) éppen egyidejűleg elnökösködtek.

A bulgáriai örmények létszáma. A bulgár statisztikai hivatal most tette közzé az 1900. év végén tartott népszámlálás eredményét, mely szerint az ország 3,744.283 lélekszámot kitevő lakosságából anyanyelv szerint 13.926-ot tesz az örménység, mint nemzetiség. Felekezet szerint az örménykeletiek, illetve gregoriánusok száma 10.809. Már most ha azt vesszük, hogy Bulgáriában az összes katolikusok száma 28.569-el van feltüntetve, melyből a bulgárookra esik 22.643, az olaszokra 1561, akkor a többi külföldi katolikusokra esnek 2448, míg a fennmaradt különbség u. m. 3117 adná az örmény-katolikusok létszámát, mert az örmény csak a legnagyobb kényszer alatt tér át más vallásra. Érdekes, hogy az összesen 4524-et számláló protestánsok közül 2537 bulgár anyanyelvű, míg a többi a magyar, osztrák, franczia és német alattvalókra esik. Irti és olvasni tud az örmények 53.5, a zsidók 47.5, a görögök 33.5, a bulgárok 28, a románok 13 százaléka. Utánuk a törökök következnek 7.5, a tatárok 4.5 és a cigányok 3 százalékkal. Az egész ország bulgár anyanyelvű lakossága 2,887,886, a külföldiek közül legtöbb a török alattvaló (27.682), második helyen áll a görög (7544), harmadik sorban pedig a magyar és osztrák (6456).

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Tudakos bírálat az örmény irodalomról. Egy magyar folyóirat: névszerint a „Magyar Közlét” igényelheti egyedül a heroszi

cselekedet herosztratesi dicsőségét, hogy egy bírálat alá vett irodalmi kérdésben való feneketlen lájékozatlansága daczára, eléggé jogosulatlan ambícióját, az örmény nemzeti irodalom, s ennek forrása: az örmény nemzeti szellem rögtön bírósági kivégzésének nyilvános végrehajtásába helyezte; azon kétségkívül merész, de egyúttal hatáskülső bomba elsütésével, miszerint az örmény irodalom termékei egy eszmével, egy gondolattal sem vitték előbbre a fejlődés útján az emberiséget. . . .

Nehogy azt vélje ezen eszmeszegény támadás jeles intézője, hogy mi az egész európai sajtóban, szerencsére osztatlan egyértelműséggel, a „Magyar Közélet” vélekedése ellenére az úgynevezett „armenista” szaktudósok egész tömege által (a kik örmény szempontból korántsem érdekeltek; mert idegenek) már régen eldöntött kérdés fölött, vele szemben talán eszmecserét óhajtunk kezdeményezni, sőt ellenkezőleg meghagyva őt továbbra is boldog képzelődésében, részünkről az általa netán félrevezetett gyöngébbek kiábrándítására csakis azt jegyezzük meg a jeles munkálatról:

„Ignotos fallit, — notis est derisui!”.

A „Magyar Polgár” az „Armenia”-ról. „A szamosújváriak e kedvelt magyar-örmény szemléje, mely tizenhetedik évfolyamát tapossa már, legutóbbi számában (1903. december) is annyi érdekes cikket és tudnivalót tár az érdekeltek elé, hogy teljesen megértjük a lap elterjedését és népszerűségét” . . .

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Az alkohol. Az alkoholizmus ellen nálunk is megkezdődik a küzdelem. A társulat, mely ebből a célból alakult, elhatározta, hogy felolvasásokat rendez, melyeknek az lesz a célja, hogy az iszákosság kártékony voltát s romboló hatását bebizonyítsák. Különösen a munkás-osztályok számára akarnak ily felolvasásokat tartani. Áldja meg az Isten ezeknek a jó embereknek az igyekezetét! Nincs az emberiségnek kárhózatosabb mérge a pálinkánál. Nemcsak a testet öli meg, de a lelket is. Generációkat tesz tönkre, az apák bűneit megboszulja a gyermekekben, megfosztja a szervezetet az ellentálló képességétől, előkészíti a testet minden betegség befogadására. A mellett megöli az erkölcsi felfogás tisztaságát. Szétrombolja a családi életet. Meglazítja a házasság életét, szent kötelekeit. Kioltja a gyermekekben a szülők iránti tiszteletet. A bűnöknek pedig valóságos kerítője. Hálát érdemel, a ki csak egy embert is megment az iszákosságtól. (Hoitsy Pál).

Szarvasmarhatenyésztés Erdélyben. Désről ezeket írják a „Magyar Polgárnak”: Szamosújvár folyamadott Szolnok-Doboka vármegye törvényhatóságához, hogy a piros-tarka szarvasmarhák tenyésztése, tovább szaporítása lehetővé tétessék. A kérdés a szolnok-dobokai mezőgazdasági bizottságban vitát keltett. A vita

annyiban érdekes, mert az itteni határozat egész Erdély szarvasmarhatenyésztésére irányadó, a hol a két tenyésztési irány: a magyar fajtának és a piros-tarkának valóságos pártja van. Szemmary József előadó szerint Szamosújvár kerésének a teljesítése első lépés volna arra, hogy az egész vármegye átmenjen a tarka szarvasmarha-tenyésztésre, mert kétségtelen, hogy az ő sikerük esetében, Szamosújvár példáját Dés városa, a magyarláposi, nagyilondai és a többi járások is követni fogják; már pedig ezt arra a népre, mely egyéb igás erő hiányában két tehénnel szokott és kénytelen szántogatni és fát hordani, óriási csapásnak tartaná, mert elvesztene a nép a világ legjobb igavonó marháját, mely után bőséges és folyton nagyobbodik a kereslet, mely folytonosan becsesebb lesz, mely fajtának a fentartásáért a kormány is nagy áldozatokat hoz, mely fajtát a népnél, a tehénvel való szántásra szoruló kisgazdáknál nem pótolhatja semmiféle tarka marha. Csiki Elek állattenyésztési felügyelő a szamosújváriak kérését támogatja. Kornis Viktor gróf ellenzi a kérést, Voith Gergely szintén ellenző értelemben szólal fel. Dr. Torma Miklós alispán kifejti, hogy a szóban levő kérdést megbeszélés tárgyává tette Lestyánszky Sándor földművelésügyi miniszteri tanácsossal, a ki azt ajánlotta, hogy minden befolyást vessen latba a szürke-fehér marha fentartása érdekében. Mindezek után, a mik itt felhozottak, czélszerűnek látna annak kimondását, hogy a bizottság bármilyen formában kerülne is eléje, ne foglalkozzék többé a szarvasmarha tenyésztés terület megváltoztatása ügyével, hanem a köztenyésztésben szigorúan ragaszkodjék az erdélyi magyar fajta tenyésztéséhez, sőt fel kellene írni a földművelésügyi miniszterhez, hogy semmiféle czim és ürügy alatt az erdélyi magyar fajtájú tenyésztés terület kijátszását meg ne engedje. A bizottság így értelemben határozott.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Örmények Abbessiniában (Habesisztán). Ez a telep, melynek lakói Török-Örményországból költöztek ide, 56 lelket számlál. Mindnyájan elég jó módban élnek. Mivel az abessiniai örmények politikai denúnciatokra nem vetemednek, valamint Menelik király, úgy kormánya is inkább biznak bennök, mint a többi települtekben és ezért nagyobb tiszteletben is részesülnek. Tervbe is vették, hogy némely politikai jelentőséggel bíró hivatalt az örményekre bizzanak... és így lassanként elsőrendű állásokra jutnak. Bányásztársaságot örmények alakítottak; a löpörgyár alapítása Therzeán Szárkisz nevű örmény kereskedőre bízott; a pénzverő intézet felügyeletével pedig Baghdászárián Jakab udvari órás, ki tavál Menelik király megbízásából Európában járt és meg is szerezte a szükséges gépeket, — bízott meg. Az Adis-Ababában lakó örmények szép kiváltságot nyertek. Autonomiájuknál fogva nemcsak választott fejük képviseli az örmény telepet a kor-

mánnyal szemben, de a közöttük támadt egyenetlenségeket, kereskedelmi különbségeket is elegyengeti, eligazítja. Ez a kis örmény telep olvasó-egyletet is teremtetett. Maga a kaszinó-épület is, mely Áznávorján Szárkisz örmény építész tervei szerint készült, szintén az örményeké. Az olvasó-terem számára nemcsak örmény, hanem más külföldi (angol, franczia . . .) lapokat is jártnak. A könyvtár számára megrendelt könyvek közt van elég olyan könyv, mely a történelem, földrajz, közgazdaság stb. körébe vág . . .

Jávában meghalt Kurdsián örmény fényképész, ki az Ánii romokról készített gyönyörű fényképfelvételeivel Európában is oly tisztelt nevet vívott ki. (Ez a gyűjtemény állami gimnásiumunk muzeumának is egyik díszét képezi). Nagyon szép fényképeiért Hollandia királynéjától udvari fényképészi címet és királyi rendjelet kapott. Holland-Indiában az első fényképész, ki ilyen kitüntetésben részesült.

Egy derék egyházi személy halt el a múlt év szept. 6-án Londonban. Szukiász Baronián született 1831. decz. 9-én Brüsszában. Előbb Konstantinápolyban, később a velencei mechtáristáknál tanult. 1854-ben szenteltetett pappá. 1860-ban nagy munkához kezdett: gyűjteni kezdte a levéltárakban levő örmény kéziratokat. A párisi, londoni . . . és más levéltárakban muzeumokban 19 évet (1860—1879) töltött. Habár a „Brit muzeum“ és a párisi levéltár igazgatósága gondoskodott ellátásról, — a Londonban és Párisban lakó gazdag örmények sem vonták meg tőle segédkezőket. Anti-Hászunista volt, azért Nárbej, Dsermágián és Örmániánnal együtt átment a nem-egyesült örmények közé. 1880—1896-ig a manchesteri és 1896—1900-ig a párisi örmények papja volt. Legjelentékenyebb munkája ezt a címet viseli: Jegyzéke azon idegen nyelven írott művek- és cikkeknek, melyek örmény tárgyról vagy örményekről szólanak, kezdettől 1900-ig; de ennek csak első része jelent meg nyomtatásban. Még mennyi feldolgozatlan anyag, jegyzet, emlékirat lehetett kezei közt és ha valaki azokat gondozása alá nem veszi, elkallódnak. Nemcsak járatta „Armeniánkat“, de sőt lapunk szerkesztőjével levelezésben is állott Báronián.

A romániai örmény egyházak. A bukaresti örmény templomnak évi jövedelme 26.000 korona, a jassiinak 20.000, a botusáninak 25.000, a romaninak 20.000 korona. (A Román városában levő örmény iskolának alaptőkéje 50.000 korona). A Foksánban levő templom 20.000 korona évi jövedelemmel bír. A többi templomoknak is elég szép jövedelmük van.

Husz új iskola. Egy Erivánban lakó gazdag tőkepenész örmény: Afrigián, Aderbádágán (Atropatene) különböző tájain husz örmény iskolát állít fel . . .

PELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ-TULAJDONOS: SZONGOTT KRISTÓP.

SZAMOSUJVÁRT, TODORÁN ENDRE „AURORA“ KÖNYVNYOMDÁJA.

JAKABFFY IMRE.

Néhány évvel ezelőtt — akkor még főispán volt — csinos életrajzot adtunk volt Jakabffy Imréről; néhai Márton Dávid lugosi gymnasiumi tanár ügyes tolla írta azt az „Armenia” számára. Most abból az alkalomból, hogy a magyar képviselő Ház alelnökévé választotta, újra bemutatjuk tisztelt olvasóinknak Jakabffy Imre sikerült arczképét azon sorok kíséretében, melyeket róla a „Vasárnapi Ujság” írt.

A kemény Tallián Béla helyébe Jakabffy Imre lett a másik alelnök. Javakorban levő ember, a kít valami alföldi falú, a hol a testre is néznek, aligha tenne meg birónak. De a kicsi testben izmos lélek munkál, a mely nem fér el egy faluban, de még egy

megyében sem. Azért nem maradt főispánnak, kormánybiztosnak és más ilyen szűkebb körű nagyságnak, hanem mint előtte több kiváló emberünk, a megye helyett az ország kormányrudja mögé állott, midőn Perczel Dezső mellett a belügyi államtitkárságot vállalta. Most megint Perczel mellé került, mint alelnök. A szabadelvű párt úgy ismeri Jakabfiyt, mint ügyes kezű, világos fejű, erélyes férfiút és alapos megfontolás után tüntette ki bizalmával. Az új alelnök 1850-ben született Budapesten. Tanulmányai befejezésével hivatalt vállalt Krassó-Szörény vármegyénél, melynek később főispánja lett. 1898-ban a szász-hermányi kerület képviselője lett, legutóbb pedig a karánsebesi kerület küldötte a parlamentbe. Különben Krassó-Szörény megyében földbirtokos s elnöke az ottani gazdasági egyesületnek is. Közszolgálatá 25-ik és főispánsága 10-ik évfordulóján 1897-ben Karánsebes város, melyért sokat tett, diszpolgárának választotta.

A képviselőházban, mint a pénzügyi bizottság tagja, éveken át a belügyi tárca előadója volt, s mint ilyen nemcsak a belügyminiszterium költségvetését adta elő, hanem számtalan törvényjavaslatot is, melyek a belügyi igazgatás körébe tartoztak . . .

Közli Sz. K.

Három vándor.

Erdély dicós Géniusza

Bérczről-bércze szállott,

Fájlalva, hogy harcok alatt

E föld mivé váltott.

S a mint töpreng, más-másfelől
 Házom vándorlegény
 Feléje tart s már meszázról
 Ellenhelyet kér szegény.

Az első szól: oláh vagyok,
 Fogadj fel páortornak!
 A szász ugymond: kézművese
 Lennék e dús honnak.

Ormény kalmár imát rebeg
 Mielőtt így szólna:
 Al magyarok híve leszek,
 Ha rám szükség volna.

* * *

Al nomádból földesur lett,
 Jparosból gazdag;
 Kelet felé tekintget az,
 És nyugatra hallgat.

Al menekült kereskedőt
 Szintén áldás éri,
 Ki itthon is csak ritusát
 Mön dobogó magyar szívvél
 Öltalmazni kéri.

Merza Gyula.

A BÖLCSEK LÁTOGATÁSA.

— Három király napja. Gáspár, Menyhárt, Boldizsár. —

Jézus születése után közvetlenül mágusok jöttek Jeruzsálembe és keresték a városban a zsidóknak újonnan született királyát, mondván, hogy ők látták Annak csillagát Keleten.

Ezek a mágusok keletről jöttek, hol régen a csillagászat eléggé virágzott. A medok, perzsák és chaldeaiak a bálvány-papoknak és a bölcseknek magus nevet adtak. Ezek a mágusok részint mint csillagászok, részint mint papok, a népnek, melyre nagy befolyást gyakoroltak, egyik jelentékeny osztályát képezték. Trónörökösek ezektől nyertek oktatást, sőt maguk az uralkodók is ezek által voltak körülveve. A mágusok a csillagok és szárnyasállatok mozgását vizsgálva jövődőt mondtak és a bálványoknak felajánlott némely jelekből következtetéseket vontak. Jeremiasnál (39, 13) említés van téve a babiloni Nabukodonozor király magus-nagyjáról és Dánielnél (5, 11) látjuk, hogy ugyanaz az uralkodó Dánielt a mágusok fejévé teszi.

Nincs kétség abban, hogy a látnokok jövődölései a Messiás eljövetelének hitét nemcsak a zsidók, de sőt Zsidóországon kívül lakó más szomszéd pogány népek között is elterjesztették, különösen mióta a zsidók a babiloni fogságba kerültek és a Dánielhez hasonlók azoknak mágusaival érintkezésbe jöttek. Bálámnak ez a jóslata, hogy „Jákohtól (vagyis a zsidók nemzetéből) egy csillag fog feltűnni“ — el volt terjedve valamint a chaldeaiak, úgy a perzsák közt is.

Elfogadhatjuk azt, hogy a Jeruzsálembe ment mágusok nemcsak némi fogalommal bírtak a zsidó nemzet Messiásáról, de sőt bizonyos szívbéli készség is volt bennök úgy, hogy Isten őket rendkívüli, vagy természetes csillag által Jeruzsálembe vezérelte. Jézus Krisztus nemcsak a zsidó nemzetért, hanem az egész világ nemzeteiért öltött magára testet . . . És ime ezek a bölcsek emberek, mint a pogány világ képviselői üdvözlik Krisztus eljövetelét.

De mi történt a mágusokkal, kik oly messze fekvő helyekről jöttek? Egyszerű öszinte kérdésük: „Hol az a hely, hol a zsidók királya született? mert mi Keleten láttuk csillagát és eljöttünk, hogy őt imádjuk” — Jeruzsálem egész lakosságát felizgatta és megzavarta. Különösen Herodes, ez a gyanús személy volt az, ki Jézust el akarta pusztítani, mert féltette tőle trónját. És hogy a gyermeket kézre kerítse, cselhez fordult. Miután az írástudók és a zsidók papjaitól megtudta, hogy a jövődölések szerint hol fog Jézus megszületni, a magusokat titkon magához hívatta. Ezek biztos tudósítására így szólott hozzájuk: „Menjetek Betlehembe és keressétek fel a gyermeket és ha megtalállátok, visszatérő utatokban értesítetek engemet, hogy én is megadhassam az újszülöttnek a kellő tiszteletet . . .” De gonosz volt a szándéka; azt akarta, hogy Jézust megölesse. És a gonoszság nemsokára ki is világlott.

Mikor a mágusok Heródestől eltávoztak, a Keleten látott csillag újra feltűnt és vezetni kezdte őket. „Mikor meglátták a csillagot, nagy örömmel örvendeztek.” Végre megállott a csillag azon hely felett, hol Jézus született. Bementek és látlák a gyermeket anyjával Máriával, azután leborultak és imádták Őt és kincseiket feltárván, ajándékot*) adtak Neki: aranyat, tömjént és mirhát . . .

De álmutokban azt a parancsot kapták, hogy ne menjenek Herodes felé, — azért más úton tértek vissza házaikba.

(Örményből).

Szongott Kristóf.

*) Mikor az alattvaló, a kisebb állásban levő ad előljárójának ajándékot, akkor az „éndzäh“ (անձա) szót használjuk; ellenben midőn az úr ad szolgájának ajándékot, az örmény evvel a kifejezéssel él: „bárkév“ (պարգև). Különben annak kimutatására, hogy milyen gazdag az örmény nyelv a kifejezésekben, álljanak itten az „éndzäh“ (ajándék) synonym (rokonjelentésű, hason-értelmű, egyre-menő) szavai: nuer, gámách, gorbán, ághérsz, oghércz, ughércz, uzsid, ozsíd, ávánt, nébászd, durkh, czonkh, czon, czoni, pásch, pás-chujkh, nuirán, nuiránkh, táhámunkh, bádárák, bádárákikh, czéráczirikh, máduczhumén, pás-chumén, pás-chuthiun, osduthiun, orhnuthiun, nébászdávoruthiun; bárkév, snorh, snorkh, czir, chiláh, bérujk, dálíkh, énczérüadz, bárkév. Összesen: 37. Melyik nyelv képes ilyesmit felmutatni? Szerk.

AZ ÖRMÉNYEK MAGYARORSZÁGON ÉS MÁSHOL. *)

Czikkiró előbb ezeket mondja a hazai örményekről: „Nagy tekintélyre és befolyásra tettek szert, vezetői a magyar politikának és a kormány élén állanak (jelenleg a kormányzat csak egyik ágának élén áll örmény eredetű miniser), azután így folytatja:

A tizenhetedik század vége felé (1672) mintegy 3000 örmény család vándorolt be (wanderten ein) Erdélybe. (Nem vándoroltak be, hanem letelepedtek, mivel a a fejedelem: I. Apafi Mihály hívta be őket országába. A vándor rendesen szegény szokott lenni; apáink zsebei pedig duzzadtak az aranytól és a drágakövektől, sőt némelyek tarisznyaszámra hoztak magukkal ékszer . . .), kik Krim-en és a moldovai fejedelemségen át az örmény fővárosból: Bakratidá-ból jöttek. (Áni-ból menekültek el keresztény vallásukért a pogányok által üldözött ősök. Bakratida nevű város Örményországban nem volt, ma sincs, hanem volt Pákráduni nevű örmény uralkodóház. Ugyanis az örmény királyok négy különböző uralkodóházból származtak. Első volt a Hájk-ház; a hájkán királyok Armávirben laktak. A második uralkodóház Árságunikh (Arsacidák) nevet viselt. A harmadik uralkodóházat Pákráduni [átírva Bágrátidák] névvel nevezték; a negyedik házhoz a Rupeniták tartoztak, kik Ciliciában laktak. A harmadik uralkodóházból származott királyok Áni-t tették székvárosukká; azért czikkirónak ezt kellett volna mondania: Ániból, a Bakratidák székvárosából jöttek). Verzár Oxendius vezette vissza a kath. egyház kebelébe nem-egyesült földieit, kiknek ő lett Erdélyben első örmény szertartású püspöke és 1702-ben (1700) Armenopolis vagyis Szamosújvár városát alapította, mely város mai napság is metropolisza az örményeknek és az örmény katolikusoknak Erdélyben és Magyarországon. (Ezen mondathoz két megjegyzést kell fűznünk. Miután — tud-

*) Ezt a dolgozatot a Bécsben megjelenő „Die Welt“ című hetilap (1903. nov. 27., 48. szám) „Armenier und Juden in Ungarn — und anderswo“ cikke után közöljük kivonatolva. A hibás adatokat zárójelbe foglalt megjegyzéseink igazítják helyre. Szerk.

lunkkal — egész Magyarországon csak egy nem-egyesült és négy protestans örmény van és a többi mind katholikusan, nem kellett volna czikkirónak azt mondani: „az örmények és az örmény katolikusoknak“, hanem „metropolisa az örményeknek“, vagy csak ennyit: metropolisa „az örmény katolikusoknak“. Második megjegyzésünk ez. Az unio-törvényt nálunk már rég végrehajtották; azért nincs többé „Sibenbürgen und Ungarn,“ hanem csak Magyarország).

A második nevezetes telepe az erdélyrészi (a szövegben ismét csak „sichenbürgisch“) örményeknek Erzsébetváros (Itt már elismeréssel adózom czikkirónak, ki figyelembe veszi helységneveinkről alkotott törvényünket és német nyelvű cikkében nem Elisabethstadt-ot, hanem „Erzsébetváros“-t használt), mely másik két (Gyergyó-Szent-Miklós és Csik-Szépvíz) kisebb (Gyergyó-Szent-Miklóson több örmény van, mint Erzsébetvároson) helységgel együtt még ma is megtartották tulnyomó örmény jellegüket. Kisebb számmal az egész országban vannak örmények; különösen az erdélyrészi városokban és déli Magyarországon vannak elterjedve. Habár idegenek voltak szemben a honi népekkel: nyelvben, szokásban és vallásban (vallásban nem, csak szertartásban) különböztek tőlük, mégis új hazájukban nemsokára tekintélyes állást foglaltak el és ez ma is sikerült nekik. Csakhamar elfogadták a magyar nyelvet és a magyar nép örömeiben és fájdalomában becsületesen-öszintén részt vettek, de azért megmaradtak örményeknek. Némelyek a folytonos érintkezésben az ország nem-örmény ajkú népeivel, a könnyüséget az örmény nyelvben elveszítették, sokan általában azt elfelejtették és azért a magyart, egyesek a román vagy német nyelvet vallották be a hivatalos népszámlálás alkalmával anyanyelvük gyanánt (Dicsekvés nélkül elmondhatom, hogy jól ismerem a hazai örmény viszonyokat, azért harározottan állíthatom, hogy egyetlen egy örmény sem jelentette be magát román vagy német anyanyelvűnek és ha mégis ilyen adat előfordulna az országos statisztikában, az, mint sajtóhiba, kiigazításra várakozik); de azért mindnyájan örményeknek maradtak és úgy tartják,

hogy 20.000-en vannak, kik közül 1890-ben 3523 vallotta be azt, hogy anyanyelve örmény, tehát 203-mal több, mint az utóbbi évtizedben. Mivel Magyarország csak néhány helységében van örmény kath. templom, azért sok örmény róm. kath. szertartás szerint keresztelkedik meg; de azért mégis az örmény nemzetiséghez tartoznak. (Igen, mert a keresztség nem ad nemzetiséget, de el sem veszi azt az eredetet, melyben született. Tehát örmény szülők gyermeke: örmény).

Az örmény metropolisban: Szamosújvárt jelenik meg már 16. (17, az idén lépett a 18. évfolyamba) év óta a magyarországi örmények havi folyóirata, az „Armenia“ magyar nyelven. Ezen idő alatt szerkesztője és kiadója Szongott Kristóf a szamosújvári államgymnasium tanára, a ki lapjának kitünő szerkesztésével és a magyar-örményekről s ezek történelméről írott terjedelmes munkáival népe körül nagy érdemeket szerzett és a kinek a magyar ludósok is a legnagyobb elismeréssel adéznak (der sich durch die vorzügliche Leitung des Blattes und durch seine umfangreichen Arbeiten über die ungarischen Armenier und ihre Geschichte grosse Verdienste erworben und dem auch von den magyarischen Gelehrten die grösste Anerkennung gezollt wird“). Ezen folyóirat zászlója alatt mintegy 150 (135) munkatárs dolgozik és talán nincs Magyarországon híres-fényes örmény név, mely ebből a lajstromból hiányozna. Czetz János tábornok, ki 1849-ban, mint utolsó vezette a szabadságharcot Erdélyben az oroszok ellen, az „Armenia“-hoz intézett egyik újévi levelében felszólítja az örmény ifjúságot, hogy az ő mostani hazájában: Braziliában (Argentina köztársaság) az ő segítségével próbáljon szerencsét... Egyik legbuzgóbb és legjobb munkatársa az „Armenia“-nak dr. Molnár Antal országgyűlési képviselő, ki évek óta jegyzője a magyar országgyűlés képviselőházának...

Habár ez az idegen nemzetiség még ezeredik részét sem képezi a lakósságnak, a 441 országgyűlési képviselő között 15 képviselőjük van: ezek közt van Lukács László pénzügyminiszter, a két alelnök (csak egyik: Jakabffy Imre, mert a másik [itt a másik alatt nem

báró Feilitzsch értendő, hanem Dániel Gábor; ugyanis 1903. decz. havában, mikor ezen érdekes cikk megjelent, Dániel Gábor volt a képviselőház egyik alelnöke] csak névleges rokona az örmény Dánieleknek, különben székely eredetű magyar), a volt miniszter Dániel Ernő, valóságos belső titkos tanácsos; a két Karátsonyi gróf. A néppártban van egy (Buzáth Ferencz), a függetlenségi pártban kettő: dr. Lengyel Zoltán, dr. Vertán Endre. (A felsőházban öt örmény eredetű tag van: gróf Karátsonyi Aladár, gróf Karátsonyi Jenő val. belső titkos tanácsos, gróf Karátsonyi Kámilló, szamosújvár-németbíró báró Dániel Ernő val. belső titkos tanácsos és Lukács Antal, a magyar földhitel-intézet igazgatója. Taval az elhalt Nákó Sándor gróffal haton voltak. — A képviselőháznak örmény származású tagjai ezek: Buzáth Ferencz, dr. Fejér Antal, dr. Gorove László, dr. Issekutz Győző, Jakabffy Imre, Jakabffy István, gróf Karátsonyi Aladár, gróf Karátsonyi Jenő, Kristóffy József, Lázár Menyhért, dr. Lengyel Zoltán, Lukács László, [dr. Molnár Antal, felejtetetlen neve, ki egész életét a képviselőségben töltötte, már nincs e díszes névsorban, mert 1903. január havában jobblétre szenderült], Novák József, dr. Pap Géza, dr. Vertán Endre). Majdnem mindenik képviselő (érti ezt a tizenötöt) munkatársa az „Armenia“-nak. (A mélyen tisztelt Képviselő urak mindnyájan olvassák ugyan lapomat, de munkatársaim közt eddig csak egy-kettőt tisztelhetek; azonban fölötte szerencsésnek érezném magamat, ha a többi Képviselő úr becses munkásságát is megnyerném!) és kivétel nélkül büszkén és nyíltan vallják, hogy örmény nemzetiségűek (bekennen sich ohne Ausnahme stolz und offen zur Armenischen Nationalität“. Eddig sem volt oka a hazafias örménységnek szégyenleni azt a fényes multtal bíró eredetet, melynek hazai származékairól jogosan, méltán mondotta a jó magyar: báró Kemény Gábor, minisztertársa Ordodi Pál, báró Bánffy Dezső és mások társaságában — füleink hallattára — azt, hogy: „Magyarabbak a magyarnál“; most azonban, mikor nemcsak azt tudjuk, hogy az örmény rokona a magyarnak, hanem határozottan azt is állíthatjuk [a bizonyító adatokat nemso-

kára közre is adjuk egyik most készülő munkánkban], hogy a fajmagyarság feléneke ősei örmények voltak, — akkor még rátartók is vagyunk dicső eredetűnkre!).

Örmény volt a magyar számvevőszék első elnöke: Gajzágó Salamon, a Deák-párt ezen tekintélyes politikusa, kinek halálakor az egész ország mély gyászt öltött s kiről a kormány lapja azt írta, hogy: „Magyarország egy derék férfiút, helyes gondolkodású politikust, egy nemes embert veszített. . . . Örmény eredetű magyar miniszter négy volt (Gorove István, báró Dániel Ernő, Lukács Béla, Lukács László) és számlálhatlan más magas állású államférfiú; van egyszerre három főispán (dr. Lukács György, dr. Meskó Sándor és dr. Hagara Viktor; ez utóbbi a napokban ment nyugalomba) és három szabad kir. örmény városi polgármester (Csak Szamosújvár város polgármestere: Tótdófi Lukács örmény; mert Trajanovics János [Erzsébetváros] nem örmény. A másik két örmény telep pedig ma már nem képez külön-külön hatóságot; 1848 előtt valamint a gyergyószentmiklósi, úgy a szépvízi örményeknek is külön főbírájuk volt, most azonban bele vannak olvadva helységükbe) . . .

Midőn kevéssel ezelőtt Szamosújvár alapításának 200 éves ünnepét ülték (Csak akartak valamit csinálni, tényleg azonban elmaradt az egész) és a város főterén hatalmas nagy emléket állítottak vezetőjüknek: Verzár Oxendiusnak (Nemcsak még nincs felállítva a szobor, de sőt a gyűjtés sincs befejezve. Kiváncos, hogy a gyűjtést folytassuk szorgalmasan, azután csináltassuk meg a szobrot. Az idő erre a kegyeletes munkára most elég alkalmas. Kezdjünk hozzá erélyes kezzel és mutassuk meg, hogy a méltó utódok is tudnak maradandó dolgokat alkotni) nagy mozgalmat indítottak, hogy az örmény kath. püspökség, mely 180 év óta szünetel, visszaállíttassék (Szenteltett törvény biztosítja az örmény egyház függetlenségét, független egyház püspökség nélkül pedig nem képzelhető; tehát csak a törvény végrehajtását kérték az — örmények) . . .

Minél inkább foglalkozik az ember velök (az örményekkel), annál rokonszenvesebbek ezek a komoly, jellemes férfiak, kik távol ősi hazájuktól, elenyésző kis számban, századokon át megtartották nemzetiségüket és anyanyelvüket, hazájuknak hű polgárai, meleg és nagyrabecsült barátai a magyarságnak. Nemcsak egyesek, hanem az összeség tekintélyre és jólétre tett szert. Magyarország 365 (368) örmény családja közül 57 nemes, és jólétükre mutat az, hogy a magyarországi örmények főfészkeiben: Szolnok-Doboka-megyében, a 211 legtöbb adót fizetők között 41 örmény van, azaz 21 százalék, holott a lakoságnak 1-5 százalékát teszik. De nemcsak Magyarországon, hanem az egész világon az örmények (közül kevesen) hiven megtartották nemzetiségüket és nyelvüket századokon át (Hát hol vannak a hollandiai, indiai, olaszországi híres örmény gyarmatok? Mind elenyésztek, és csak nevök maradt fenn!) és mindenütt a legnagyobb befolyásra tettek szert. Galicziában és Bukovinában legfőlebb 6000 örmény van és mégis ezen lengyel-örmények a politikai pártok vezetői, pl. az Ábrahámovicz-család; a bukovinai örmények között is van elég nagybirtokos (földesúr) és a tartományi gyűlésben négy küldöttjük képviseli őket... (Lavoslav Schick után németből).

SZONGOTT KRISTÓF.

NYILATKOZATOK „A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK ETHNOGRAPHIÁJA” CZIMŰ MŰRŐL.

Folyóiratunk előző füzetében (1904. január hó) már közre adtam egy fölötté becses nyilatkozatot; mit hazánk egyik legnagyobb tudósa az európai szakismerettel bíró, dr. gróf Kuun Géza irt s melyről az én megbecsülheffen jó barátom, a szép tollu Merza Gyula azt irta, hogy: „Büszke lehetsz a gróf Kuun Géza levelére“. . . Jelen cikkünket Magyarország egyik elsőrendű írójának az érdemes vallás- és közoktatásügyi miniszter ur: dr. Berzeviczy Albert Ő Nagyméltóságának nagybecsű levelével, (melyet a mondott okból római szám II. jelzéssel lát el a Szerk.) kezdem el:

II.

Budapesten, 1904. január hó 2.

Tisztelt Tanár Úr!

„A magyarországi örmények ethnographiája“ című becses művének megküldéseért és szíves jókívánatainak nyilvánításaért köszönetet mondva, kérem, fogadja tőlem is az újévre őszinte szerencsekívánataimat.

Tisztelettel vagyok

híve:

Berzeviczy.

III.

Igen Tisztelt Tanár Úr!

Művének nekem ajánlott példányát megkaptam. Ugy ezen figyelméért, mint szíves jókívánataiért fogadja igen tisztelt Tanár Úr a magam és a grófné legszívélyesebb köszönetét. Biztosíthatom igen t. Tanár Urat, hogy kiváló munkáját, mely szerzőjének minden tekintetben büszkeségét képezheti, nagy élvezettel olvasom.

Kiváló tisztelettel maradtam

Budapesten, 1904. január 4.

híve:

Gróf Karátsonyi Aladár.

IV.

Kolozsvár, 1903. decz. 22.

Igen tisztelt Uram!

Szamosújvár történetének IV. kötetét köszönettel fogadtam és nagy élvezettel lapozgattam. Egy részét már az „Armeniá“-ból tanulsággal olvastam. Az a nagyon rokonszenves város kétségkívül hálával gondol arra a férfiúra, ki multját és jelenét annyi szeretettel ösmerteti. Én örömezt csallakozom mindazokhoz, a kik azt remélik, hogy a negyvenéves szorgalmas működés nem pont, hanem csak pontosvessző az Ön közé-

letében. Adjon Isten erőt, egészséget áldásos munkája folytatásához s adjon Isten boldog ünnepeket, boldog újesztendőt!

Kiváló tisztelettel
Dr. Márki Sándor.

V.

239 szám

1903

Budapest, 1903. decz. 10.

Tekintes Szongott Kristóf gymn. tan. urnak

Szamosújvár.

Folyó hó 2-án gróf Úr Ö Méltóságához küldött becses művének vételét elismerve, gróf Úr Ö Méltósága megbízása folytán tisztelettel értesíteni kívánom, hogy Ö Méltósága becses művét diszkönyvtárába helyezte el és a mű küldéseért köszönetét fejezi ki.

Teljes tisztelettel
Gróf Karátsonyi Camillo
titkári hivatala, Budapest.

VI.

Tisztelt Tanár Úr!

Nagyon köszönöm nagyérdekű munkájának, az Ethnographiának szives megküldését. Nyomban intézkedtem, hogy a munka megjelenése az 1897 óta a Tanár Uról megjelentekkel együtt a Pallas-Lexikon most készülő pótkötetében felvételük.

Együttal az „Armenia“ számára itt küldöm Kiss Ernőnek egy kiadatlan levelét, melyet dr. Farkas Géza min. s. fogalmazó juttatott hozzám másolatban, ki Kiss Ernőnek anyai ágon dédunokája.

Budapest, 1903. XII/7.

Tisztelő hive
Gopcsa László.

VII.

Budapest, 1903. decz. hó 12-én.

Igen tisztelt Tanár Úr!

A magyarországi örmények ethnographiája című könyvét megkaptam és igaz szívvvel megköszönöm. Együttal engedje meg, hogy most, a teljes mű megjelenése után, azt egy némely lapban megbeszélhessük.

Azzal a kéréssel tartson meg bennünket továbbra is jóindulatában, maradok

igaz tisztelője

Dr. Semayer Vilibald

m. n. múz. ör, a Népr. Oszt. vezetője.

VIII.

Mélyen tisztelt Tanár úr!

Öszinte szívvel üdvözlöm nagy műve 4. kötetének megjelenése alkalmából s midőn annak szives megküldéseért köszönetet mondok, kérem egyszersmind, hogy tartson meg továbbra is nagybecsű jóindulatában igaz hívét és hálás tanítványát

Budapest, 1903. decz. 4.

Esztegar Lászlót.

IX.

Szamosújvár monographiája.

Szamosújvár szabad kir. város monografiájából (melyet Szongott Kristóf államgymnasiumi tanár s az „Armenia“ szerkesztője ír nagy tudományos készsűtséggel és minden hozzáférhető kűtforrás lelkiismeretes felhasználásával) megjelent a negyedik kötet, a mi talán az egész mű legbecsesebb kötete, mert a magyarországi örmények eddigelé legteljesebb ethnografiáját tartalmazza. Rendkívűl vonzó olvasmány ez a kötet, mert megvan benne mindaz, mi a magyarral teljesen összeforrt s a hazánk bujában, örömében osztozó örmény nép ősi multjára, jelenére, szokásaira, művészetére, tudományára, ethnográfiai sajátságaira stb. vonatkozik. (1903. decz. 5, 290 szám.)

„Magyar Nemzet“.

X,

Szongott Kristóf nagybecsű munkájának megjelent a negyedik kötete. A szerző ebben az újabb könyvben a magyarországi örmények ethnographiájával foglalkozik. Sok érdekes, új adatot gyűjtött egybe s előadásában mindvégig lebilincselő marad. Számos illusztráció

disziti a könyvet, mely a szerző kiadásában Szamosújvárt jelent meg. (1904. jan. 21. 16. szám).

„Magyar Állam.“

XI.

Szamosújvár monografiájának kiegészítő részét képezi a most megjelent IV.-ik kötet, mely keleti vonatkozásokkal a magyarországi örmények ethnografiáját tárgyalja érdekesen, megkapóan. Mind az, a mi hazai örményeinkre vonatkozik kezdve a népszokásoknál, a babonánál, egészen a költészetig, benne van e nagybecsű munkában. Az író lelkes szavai szerint: „Sohasem szabad megfélemlkezni e nemzetről, mely képes volt létét Nimrod és Semiramis idejétől kezdve napjainkig fentartani, jellegét, szokásait, nyelvét és vallását megőrizni“. Noha számra nézve nemzetiségeink közt lán a legkisebb helyet foglalja el, de legközelebb áll hozzánk s nem tartjuk másnak, mint jóakaró testvérünknek.

E rokon, testvéri szeretet nyilatkozik meg e nagybecsű munka minden sorában, tiszta önzellen hazafiság minden betűjében. Nehány „szükséges előzetek“ után nagy szakavatottsággal tárgyalja az örmények ethnografiáját és antropológiáját. Külön czikkelyt szentel az örmény nő leírásának, s benne a legjobb anyát, a jó gazdaszszonyt, a vallásos és erkölcsös hitvest leli meg s festi néhány találó vonással. Majd leírja az örmények tűzhegyét, házá, berendezését, családi életét, mely az örményt annyira jellemzi. Aztán áttér a ruházatra, a nemzeti viseletre, diszítésekre; rajzolja annak pompáját, fényét, az örmény varroftasok nagyszerűségét. Nemzeti viseletét a beköltözéskor felcserélte a magyarral s csakhamar versenytársa lett a fényezésben, mignem rendeletekkel korlátozták annak túlkapásait. Majd ismerteti az örmény konyhát, az örmény különlegességeket, melyekből egész étlapokat közöl. Az örmény szereti a jó, bő táplálkozást, de munkája után meg is érdemli. Noha az ipart, a földmívelést nem kedveli, de annál inkább a tudományt s a kereskedelmet. Mert hisz az örményeknek csak $\frac{1}{10}$ $\frac{0}{10}$ -a nem tud írni s olvasni s Keleti Károly szerint „a magyar nemzetet

alkotó összes nemzetiségek közt az örmény a legmíveltebb*. Általában ugy szellemi, mint testi tulajdonokkal gazdagon vannak megáldva. Örmény volt az első nép, mely a keresztény vallást tömegesen feivette. S az örmény vallásossága, istenfélelme valóban csodálatra méltó. E vallásosságon, tiszta szereteten alapul az örmény egyszerű, patriarkhális életmódja, józan életbölcseisége. S erre alapítja az író az örmények nemzeti szokásait, erényét, fajszeretét, hazafiságát. S nem téved! Mert a tiszta erkölcsös élet, a vallás s foglalkozás fejlesztí ki a népnek jellemét. Talán legértékesebb a könyv azon része, mely a Mithra-cultus maradványait s az örmény néphitét ismerteti, melynek minden fasisa magán hordja Keletnek bélyegét. Majd ismerteti az örmények jogait, melyek ősidőktől kezdve hűbéri rendszeren alapultak. Így leírja az örökösödési-, a büntető- s a perjogot, főkép a Kos Mechithár gyűteménye alapján. Ethnografiai tekintetből fontosak a születésről, keresztelésről, jegyváltásról, házasságról, a temetésről s a halotti torról szóló adai, melyekben tisztán tükröződik vissza az örmény nép lelki világa. Ismerteti azokat a gyűléseket, melyeken rendes szertartásukat, továbbá szabályzatukat állapították meg, „mert a mostani időben ez ország szerint fogunk cselekedni és elhagyjuk a mi régi szokásainkat.“ E célból tartották a gyulafehérvári (1715), a szebeni (1723), s a szamosújvári (1727) gyűléseket. Végül megemlékezik az örmény népirodalmi termékekről s a közölt néhány példa is mutatja, hogy „a világban szétszórta élő örmény nemzetnek oly gazdag irodalma van, hogy bármely nemzet büszkén nevezhetné magáénak“.

Szongott Kristóf felette hasznos munkát végzett, midőn Szamosújvár monografiáját a IV-ik kötettel kibővítette. Csonka lett volna műve e kötet nélkül; ez ismereteti meg velünk az örmények belvilágát s oly vonzóan, hogy mindenki érdeklődéssel olvashatja.

De tisztán tudományos szempontból is felettebb hecses könyv s az e tárggyal foglalkozóra nélkülözhetlen. Főérdeme, hogy tiszta, önzetlen hazafiság vezette az író tollát s mint maga írja:

„Rendületlen hivei vagyunk hazánknak; tudjuk, hogy a nagyvilágon e kívül számunkra nincsen hely s tudjuk, hogy e föld, mely ápoltt, egykor jótékony melegével be is takar“. (XXI. kötet, 1904. január 15. 1. füzet, B. S.)

„Erdélyi Muzeum“.

SZAMOSÚJVÁR ÉS LAKOSAI.

Ne kívánja tölem senki, mert nincs szándékomban felfedezni Szamosújvár városát. Az örmények ezen magyarországi főfészket én előttem felfedezték már mások; nálammál hivatottabbak. Nem is ezélem, hogy most e cikk keretében talán történelmi kutatásaimról adjak számot. Ilyeneket én nem követtem el, mert Szamosújvár népe körül már valóságos irodalom keletkezett: én pedig ezt az irodalommal gyarapítani alig óhajtom. Inkább külső benyomás az, a miről számot akarok adni. Felületes kép magáról a városról és lakóiról, néhány érdekesebb nevezetességről; az ébenhaju asszonyokról és lányokról; mert bevallom: mindennél jobban érdekelték engem különösen ez utóbbiak, a kikről természetesen fogok még ejteni néhány szót.

Nem mondok újságot, ha azt állítom, hogy a Szamosvölgyi-vasút szállított be az állomásra, melyen szokatlanul mozgalmas élet uralkodott. Mintha valami rendkívüli esemény bekövetkezését várná a közönség, úgy nyüzsgött az indóház népe.

Jó házigazdám, a ki künn várt a vasútnál, felvilágosított, hogy Szamosújváron ez már így megy. Az indóház mindig telve van. Ott fekszik ugyyszólván a város közepében: minden utast öten-hatan is kikisérnek az állomáshoz.

Béljebb kerülve, a város maga egy eleven, pezsgő életű kis város képét mutatja, mely az idegenre már első tekintetre is, a legkellemesebb benyomást gyakorolja. Az első felületes szemlénél a templomok kötik le az érdeklődő figyelmét. Érdekes, régi építkezésűek és mindegyiknek

megvan a maga saját külön történelme. A legérdekesebb természetesen az örmény katolikus templom, melyben feltve őrzik a világhírű Rubens-képet, Szamosújvár egyik legbecsesebb művészi kincsét. — Ugyanabban a templomban őrzik a régi misemondó ruhákat és egyházi ereklyéket, melyeknek minden egyes darabja egy-egy becses műkincs.

Banális lenne, ha be akarnék számolni a szamosújváriak nagyhirű vendégszeretetéről. Erről annyit hallottunk már, hogy felesleges azt külön ismételgetni.

Annál inkább kimeríthetellen: ha az örmény „fehérepek“-ről akarunk írni. A „fehérség“ kifejezést itt valóban nem szabad szó szerinti értelemben venni, mert bizony a szamosújvári lányok még ma is igen feketék. De szépek így is, sőt csak is így. Néhányat volt alkalmam megismerni: a külső báj, az érdekes kreol arc, az éjfélete haj és villogó hamiskás szemek párosulnak a lélek finomságával és műveltségével. — Kedélyesek: nem pedig nagyképek, mint szoktak a kisebb vidéki városok leányai és asszonyai rendesen. Nem ismerik el jogosnak azokat a ceremóniális szabályokat, melyek különösen vidéki városokban még mindig nagyon grasszálnak és kerékkötői az egységes és kellemes társadalmi élet kifejlődésének. Az apa majdnem mindenütt egyszerű kereskedő ember; az örmények évszázados, hagyományos egyszerűségével. Az asszonyok és leányok azonban mind ugynevezett elsőrendű nevelést kaptak és kapnak: zongoráznak, énekelnek és rajongnak a művészetért, legyen az színművészet vagy akár képzőművészet is. Egy-egy eredeti festményt, majd minden jobb örmény család szalonjában találhatunk, a mi határozott bizonyítéka a szép iránt erősen kifejlődött vonzódásuknak. Hogy a mellett kitűnő háziasszonyok is, az csak természetes. A mi azonban a legdicsegetesebb — és a mit szintén nem én konstatalok először — az az örmény nép erős hazafisága. Magyarok szívvél, lélekkel és lassanként még a beszédjükből is kivész az az idegenszerű sajátság, mely jellegzetesen ismertté tette az örmény dialektust. Az új generáció, már dialektusában is színmagyarra vált; érzéseiben úgy

is mindig erősen magyar volt. Külsőben sincs már lényeges megkülönböztetés. A férfiak még inkább ragaszkodnak az ősi viselethez, mely alatt azonban semmiféle különösséget ne keressünk, — az asszonyok azonban teljesen a modern izlés szabályai szerint öltözködnek.

Sokat, nagyon sokat lehetne írni még az örmény asszonyokról és leányokról. A mit elmondoztam, inkább csak egy gyorsan idevetített kép: a mit tapasztaltam, az már szinte varázslatos regé. Mert — ismétlem — szépek, nagyon szépek az örmény leányok. S nem is a kaczer-ságukkal igézik meg a magamfajta — mesterkelt és erősen körülhatárolt szabályok között mozgó szalonleányhoz szokott — idegen embert, hanem az egyszerűségükkel, a közvetlen természetességgel. Lehet, hogy nincs igazam; megengedem, hogy a figyelő és látóképeségem vesztett az erejéből, vagy talán megfogott valamelyik sötét arcú, sötét hajú és sötét szemű leány igézete: de én az érdekes külső szépséget, a lelki műveltséggel, az egyszerűséggel és a megkapó természetességgel oly bámulatos harmóniában alig találtam még meg „fehérnép-nél“, mint egy-egy szamosújvári leányban. Ha mások, máskép és jobban tudják: akkor a szamosújvári leányok kitünő, sőt elsőrangú színésznők, a kiknek valóban kár a konyha körül forgolódni, hanem valódi hivatásukat a színpadon találhatnák meg. De inkább azt hiszem: hogy nekem van igazam.

*

De lehet, hogy megharagusznak reám, hogy ily sokat foglalkozom velük, mert valószínűleg nem sejtették, hogy a körükben eltöltött vagy 30 órai időt, így a nyilvánosság előtt fogom kipécézní. Annál is inkább, mert van még Szamosújvárnak egy szomorú és megkapó nevezetessége: az Uhlyarik Albin igazgató vezetése alatt álló fegyintézet. Szíves engedelmével megtekinthettem Marusán Gusztáv fegyintézeti tisztviselő kalauzolása mellett a régi „vár“-at. Martinuzzi egykori híres és történelmi várát. Körülbelül 340 lakója van most a fegyintézetnek. Az esküdtszéki intézmény behozatala előtt 5—600 között váltakozott ez a szám, mely most ennyire

elapadt. Példás rend és tisztaság mindenütt. Nagyon érdekesek az intézet munkatermei: szövöszékek, kádarműhely, kovácműhely stb. Történelmi nevezetességek a különböző kápolnák. Minden hitű rab, saját templomába megy imádkozni. Gyönyörű freskók díszítik a kath. templomot, melyeket, mint a falon lévő felírás mutatja, a „szerencsétlen Rivetti Péter” készített.

A rabok három osztályba vannak sorozva; külön, közép és rendes magaviseletűek. A különök piros és a közepesek kék szalagot viselnek rabruhájukon. Van külön iskolájuk, fürdőjük, konyhájuk, melyben vendégszeretettel tálták elébem a puha, komlós kenyeret, vagdalt pecsenyét és a zöldbab főzeléket: az aznapi ebéd menüjét.

A fegyelmi zárkákban nagyon kevesen vannak; az egész sötéteknek nem is volt lakójuk. A zárkák folyosóján meg vannak a régi vár lőrésai is. A falakon mindenütt kis táblácskák vannak különböző felírásokkal.

A bejáratnál, Széll Kálmán hármás jelszava: „Jog, törvény és igazság”. A fegyelmi zárkánál: „Okos ember nem ütközik kétszer kőbe.” Ugyan ott van a zárka, melyben a híres rablóvezért: Rózsa Sándort tartották fogva. Az iskolában a következő felírást láttam: „A kelletlen tanulás, kétszeres fáradtságba kerül.” A konyhában: „Mikor testedet táplálsz, adj hálát azoknak, kik ételt, italt adnak.” A fürdőben: „Ha testedet tisztogatod, lelked se hagyj szennyet”. S így tovább: mindenütt egy-egy találó mondás, mely állandó figyelmeztetésül szolgál a fegyház lakóinak.

Szökési kísérletek legritkábban történnek, a mint hogy az alig is lehetséges. Mindennek daczára azonban folyton tökéletesbitik az éber vigyázatot, most készítik az egész fegyházat körülhálózó villamos jelzőkészüléket.

Természetesen egy ilyen czikk keretében alig lehet kiterjeszkedni részletesebben, a fegyház belső életére. Minden szomorúsága mellett is megnyugtató az, a mit ott a szemlélő tapasztal. A modern börtönrendszer szelleme, — mely a humanitás jegyében végzi megtorló

és mégis javító munkáját — minden tekintetben, érvényesül ott s azok, kikre reá vannak bízva a társadalom ezen száműzöttjei, bölcs mérséklettel, emberileg végzik kötelességüket és feladatukat. Nem minden meghatottság nélkül hagytam el a fegyintézetet. A szomorú hely, azok az alázatos, szomorú és ott dolgozó emberek, különös érzéseket váltottak ki gondolataimban. Bármennyire leköltötte is érdeklődésemet a hely; örvendtem mikor kijutottam és bucsuzásul beírhattam nevemet a „vendégekönyv”-be.

S siettem kifelé; ki a szabadba, szabad emberek közé és rövid idő múlva, csengő leánykaczaj, égő fekete szemek feledtették el velem az előző óra komor benyomásait. S talán csak azt sajnálom azoktól a szegény behörtönözött raboktól, hogy nem tudhatnak arról, a mi körül a mi egész létünk forog, a mi minden tettünket valamely fázisában irányítja: mosolygós, édes, asszonykaczaj nem hallatszik a falak közé és a falak között. Pedig már csak ezért is érdemes szabadnak lenni. . .

(„Ujság”).

HERCZEG JENŐ.

A NEGYEDIK, KIADOTT ÜDVÖZLŐ LEVÉL IRÓJA.

A sok üdvözlő levél közül, melyekkel derék barátaim, kiváló ösmerőscim és volt tanárukról meg nem felejtkező jó tanítványaim abból az alkalomból, hogy — Isten jóvoltából — negyven évet eltöltöttem a tanárság terén, — elhalmoztak, folyóiratom múlt havi füzetében közre adtam hármat. Gondoltam, hogy ennyit nyilvánosságra hozni: elég! De kapom a januári füzet megjelenése után egyik legkedvesebb barátomnak, Harmath Domokosnak üdvözlő szép sorait. Rögtön készen voltam az elhatározással: folyóiratom egyik legközelebb megjelenő füzetében közreadom ezen érdemes férfiúnak arczképét és életrajzát (mert az idő rövidsége miatt a

cliche erre a füzetre el nem készülhet!), most pedig, mivel az alkalomszerűséget el nem szalaszthatom, bár üdvözlő szép sorait nyilvánosítom. Habár igen sokan tudják azt, hogy mit értek én az „alkalomszerűség“ alatt, (mert van-e valaki a magyar tisztviselői világban, ki tisztelettel ne emlitené a Harmath Domokos nevét?), mégis tartozó kötelességet teljesít Szerk., ki egyszersmind állami tisztviselő, hogy ezen folyóirat, melynek Harmath Domokos egyik derék munkatársa, hasábjain is ne tegyen említést még ezen füzetben (mikor ezen sorokat írtuk, a fizetés-pótlékok már ki voltak utalva) arról, hogy azt az üdvös mozgalmat, melynek nemes célja a magyar állami tisztviselői kar fizetését akarta megjavítani — Harmath Domokos kezdeményezte, ki aztán nem állott meg féluton . . . hanem addig beszélt, kapaczikált, írt meggyőző érveléssel számtalan cikket, szónokolt a kongresszuson, szóval addig nem nyugodott, míg a hazafias ügy biztos stadiumba nem jutott . . . És most előbb mint állami tisztviselő mondok Önnek szíves köszönetet nemes munkájáért, azután mint barátja az üdvözlő levélért, melyet egész terjedelmében itt közre is adok:

Torda, 1904. január hó.

Kedves Tanár Úr!

Most, mikor már számos tisztelője, barátja és tanítványa megünnepelte az Ön 40 éves tanárságának közhasznú, becsületes multját, — engedje meg, hogy ahhoz a szép koszorúhoz, melyet az üdvözlő levelekből kötött, egy gyenge lappal — ezen sorokkal — melyben a magam és a hozzám tartozók igaz tisztelete foglaltatik, én is hozzá járuljak.

Köszöntöm Önt ezen alkalommal, mint a Gondviselés olyan kegyeltjét, a ki hivatásos munkája mellett fel tudta használni az időt arra is, hogy szellemi munkájával összerakja azokat a kincseket, melyek halhatatlanságát fogják hirdetni! És ez az „Armenia.“

E munkájával megbecsülhetetlen dicsőséget szerzett a magyar-öröménységnek; mert a magyar haza minden polgára, a ki, ha kezébe veszi az „Armenia“-t,

abból megtanulja becsülni az örményt, mint testvér-polgártársát.

Az utókor hálásan fog emlékezni az „Armenia“ megalkotójára s a Szongott Kristóf nevét, mint a magyar-örménység kultur-bajnokát fogja emlegetni; mert az Ő „Armenia“-ja nemcsak azt tanította, hogy mi volt az örmény hajdan, hanem igaz lelkesedéssel hirdette édes magyar hazánk iránt tartozó szeretetünket és a magyar nemzethez való testvéri hűségünket!

Ezt a dicsőséget fűzöm én a Szongott Kristóf 40 éves tanári multjához és szívemből kívánom, hogy még sokáig kegyében álljon az egek Urának!

HARMATH DOMOKOS.

GYERTYASZENTELŐ-BOLDOGASSZONY.

— Festum purificationis Mariae. Mária tisztulása.

Ezen Mária-ünnep eredetileg a zsidók ama törvényén alapul, mely szerint minden anya tartozott a szülés után negyven nappal a templomban megjelenni és ott magát bizonyos szertartásoknak alávetni, hogy az eredendő bűn szennytől megtisztuljon. Innen nevezzük ez ünnepet az Egyház nyelvén Mária tisztulásának. Ez ünnepen tartatni szokott körmenetek Szt-Annának, Simeonnak, Máriának és Józsefnek Krisztus bemutatása alkalmával a templomba való vonulására emlékeztetnek. Van a körmeneteknek egy másik jelentősége is, mely összefügg ezen ünnep keletkezésének a körülményeivel: „Mintán a rómaiak az egész földkerekséget adófizetőjükké tették, február havában az istenek tiszteletére fáklyák világítása mellett ünnepélyes körmenetekben járták be a várost. Ezen, sokszor erkölcstelen szokás ellensúlyozására az Egyház elrendelte, hogy ugyanakkor a keresztények égő gyertyákkal, és az Isten-anyát dicsőítő énekekkel járják körül a templomokat.“

Mi magyarok Gyertyaszentelő-Boldogasszonynak nevezük ez ünnepet és pedig azért, mert ekkor szokásos meg-

szentelni a viaszgyertyákat, melyeket részint oltárainkon, részint otthon, veszély idején, de főleg haldoklók ágyánál égetünk.

A katolikus szertartásokban igen nagy szerepük van a gyertyáknak, mint szent vallásunk örökszép, mély értelmű szymbolumai egyikének. A kik csak felületesen ítélnék rólunk, a kik nem tudnak behatolni a katolikus kultusz szellemébe, azok a gyertyák használatát is szemünkre vetik. Azt mondják, hogy nem hiába vagyunk a sötétség fiai, nappal sem látunk, azért van szükségünk gyertyákra. Mindenki tisztában van azzal, mily nevetséges az ilyen beszéd. Pedig ez is egyike azon hangzatos frázisoknak, melyekkel a kellő komolyságot nélkülöző emberek vallásunk intézményeit lépten-nyomon megtámadják. Az ilyenféle gúnyolódások az okai legtöbb esetben annak, hogy mi, katolikusok — pusztán emberi tekintetből — tartozkodunk katolikus voltunknak külsőképen is megnyilatkozó, férfias, bátor megvallásától. Ez ingatagságnak sok esetben az az oka, hogy még maguk a katolikusok sincsenek tisztában vallásuk nem egy igazságával, szokásával, intézményével. Ennélfogva talán nem lesz fölösleges e néhány sorban előbb a gyertyák használatának eredetéről, azután jelentőségéről megemlékezni.

Kicsiny volt még az igéthirdető Apostolok nyája s már is teljesedésbe mentek az Úr végső jövőndölései, már is megkezdődtek a kegyetlen üldözések. A kiről csak gyanították, hogy keresztény, már a halál fia volt. Emiatt aztán kénytelenek voltak bujdosni. Csak éjjel, félreeső helyeken, barlangokban, földalatti üregekben (katakombák) gyűlheltek össze közös Istentiszteletre. Természetesen világosságra volt szükségük s így ment be az Istentiszteletbe a gyertyák használata, melyet a keresztények buzgóságuk jeléül tovább is megtartottak, mind a mai napig.

Persze, azt mondják, hogy most már fölösleges a gyertyák használata, semmi észszerűség nincs benne. De nem így van. Mert az Egyház minden eljárásában, minden intézményében a legokosabb, a leghölcsőbb és legkövetkezetesebb. Az Egyház fölösleges vagy haszontalan dolgot soha sem rendel el. Mert eltekintve az ősök hagyo-

mányai iránt való kegyeletlétől — s a hagyományok megőrzése, tiszteletben tartása tekintetében az Egyház mindig első helyen állott, túlszárnyalt minden emberi intézményt — még más, nem kevésbbé magasztos szempont is vezette az Egyházat. Az által ugyanis, hogy az égő gyertyához a legszebb jelentéseket fűzte, igen nagy mértékben járult hozzá a hívők vallásos buzgalmának az emeléséhez. E jelentőség vonatkozik a gyertya lángjára és füstjére.

A gyertya lángja jelképezi az Úr Jézust, a világ világosságát s arra figyelmeztet, hogy a világ világosságában járjunk. Igen szép jelentése van a húsvéti gyertyának, a melyet nagy szombaton szentelnek és a mely az oltár evangéliumi oldalán ég (szt. mise alatt) egész Áldozócsütörtökig. A meggyújtás előtt „jelképezi a felhőoszlopot, mely a zsidókat az Egyiptomból való kivonuláskor eltakarta, továbbá a sirban nyugvó Krisztust is. Meggyújtva a tűz-oszlopot jelképezi, mely a zsidók előtt világított és a feltámadt Krisztust, ki mint közbenjáró és vezér, népét a mennybe vezető úton vezérli. S minthogy a kereszténység első századaiban a húsvéti időszakra esett az újonnan megkeresztelték (katechumenek) felvétele, ezekkel is kapcsolatban van a húsvéti gyertya, mint új vezetőjüknek, Krisztus világosságának a jelképe.”

Az Úr Jézussal való egyesülés jelképeül adnak égő szentelt gyertyát a haldokló kezébe, a kit azonkívül a gyertya az élet mulandóságára is emlékeztet s így igen hathatós eszköz a magábaszállásra, a mennyország után való vágy felkeltésére.

A gyertya füstje a buzgó, Isten előtt kedves imádságnak a jelképe. A midőn „Halottak napján” a szereteteink iránt érzett kegyelet a temetőbe viszen, az égő gyertyák ég felé emelkedő füstjével egyesül a mi könnyörgésünk is, hogy az Örök Igazság kiengesztelődjék s megadja a szenvedő lelkeknek az örök nyugalmat.

Ugyancsak a kegyeletből és a szentek dicső erényei iránti tiszteletből kifolyólag égetünk gyertyát a Szűz-Anya és Védőszentjeinek képe, szobra előtt. — Hogy a kegyelet és tiszteletnek ezen megnyilatkozása mily természetes

és okos, azt egy, a mindennapi életből vett példával is ki lehet mutatni. Mert csodálatosak a kath. vallás-igazságok.

Észszerűségük mellett leginkább szól ama körülmény, hogy a legtöbb kath. hitigazság, az Egyház legtöbb intézményének helyossége, észszerűsége kimutatható a természetes életből vett hasonlatokkal.

Igy van ez esetben is. Mert ha nagyjaink emlékére kivilágítjuk ablakainkat, ha kiváló férfiak érdemeit úgy ismerjük el, hogy tiszteletükre fáklyásmeneteket tartunk: nem sokkal természetesebb-e, hogy azokkal szemben rójuk le ily módon a kegyelet és hála adóját, a kik anyagi erényeik miatt a mi példaképeink s a mennyországban elfoglalt méltóságuknál fogva a mi hathatós közbenjáróink?

A Mária-ünnepeket csillagokhoz hasonlítják, melyeknek fényes ragyogása biztos vezetője a véltek sötétségében tévelygő lelkeknek. Gyertyaszentelő ezek közt is a legfényesebb. Mi sem bizonyítja ezt inkább, minthogy róla van elnevezve a boldogságos Szűz második karéneke. „Te általad a világra új világosság virrada“ — mondja az Egyház éneke. Tiszteljük a szívün kből, állhatatosan aszent Szűz erényeit, imádjuk a mi mennyei Atyánk bölcsességét, ki „megtekintette szolgálójának alázatosságát“ és méltónak találta arra, hogy ő legyen a nap fölkelését előkészítő hajnalcsillag:

Áldott légy, drágalátos Szűz!
Isten veled szép virág, Szűz!
Mennyben szent Fiád mellett ülsz
S tudjuk rajtunk is könyörülsz.

(Temesvár.)

FÜLÖP LAJOS.

A BÉCSI MECHITHARISTÁKNÁL.

...Épen most lépi át a gyorsvonal Sveicz határát. Isten veled te szép Sveicz, nem foglak elfelejteni, te országok országa, hol a szövetségi kereszt árnyéka alatt

szabadság terjedt, és bő gyümölcs termett: a műveltség, tudomány és a felvilágosodás gyümölcse. Isten veled hegyeiddel, tavaiddal!

A határtól egy nap és egy éjjel és ime egy nagy főváros előtt állunk s ez: Bécs. Előbb a Szent-István-templomát nézzük meg, azután azt az épületet, hol a birodalmi gyűlés üléseit tartja; továbbá az egyetemet, a színházakat és a muzeumokat. Ezek igen gazdagok. Itt megkapja a kíváncsi látogató a régi és új szépművészet képviselőinek bő gyűjteményét. Különösen figyelemre méltók az egyiptomi mumiák (holtaszat), az ékirásos feliratok, a Nilus egykori fénylő műveltségének beszédes tanúi.

Bécs nagy és szép város; sok itt még a látnivaló: de az utas örményt a mechitháristák zárdája vonzotta e nagy városba. Azért lépteinket arra felé is irányítjuk. Abban az utczában, mely a tudós atyák nevére „Mechitháristák-utczája“ (Mechitharisten-Gasse) nevet visel, balról szögleten fekszik ez a régi épület, melynek külső tekintete ugyan nem főnséges, de azért ez a lakás minden örményre nézve kellemesen kívánatos... De nyílik a fából való nagy kapú ajtaja és előnkbe áll egy öreg német.

— Mi örmények vagyunk, a szerzetet akarjuk meg nézni. A fogadó terembe vezet minket. Itt egy fiatal „vártábéd“, egy igazi örmény typos áll előnkbe. Alig pillantottuk meg, már rokonszenvezünk vele, már megszerettük.

— A „Hántesz“ szerkesztőjét keressük, üdvözetet hoztunk neki. A vártábéd mosolyog, mert ő maga a „Hántesz Ámszoréa“ szerkesztője — hájr Thovmász Gedigeán (Gedigeán Tamás atya). Az ismerkedés után bemutattak minket az érseknek, ki intézkedést tett, hogy a szerzetházban mutassanak meg nekünk mindent — apróra.

Ime az étszoba, egy tágas terem, melynek hosszában sorban asztalok terülnek el: itt étkeznek az intézet növendékei, kiknek száma jelenleg 27. Legelől a terem szélességében van még egy külön asztal: ide ülnek étkezés

alkalmával — az abbás-érsek és a vártáhbéd-ok. Etkezés alatt a szerzetesek egyike olvas a Szerfírásból vagy az örmény történetírókból fejezeteket. Az étterem homlokán van egy nagy kép — Jézus hallgatóival. A magyar király a királynéval együtt jártak ebben az örmény intézetben és méltányolván ezen képnek szépművészeti értékét, a festőt nemesi rangra emelte a király.

Innen a nyomdába megyünk. Itt a gépeknek hosszú sora: 30—40 munkás és munkásnő dolgozik itten. Ebben a nyomdában bármely nyelven lehet nyomtatni: van itt mindenféle betű. Lehet a kézirat akármilyen nyelvű, a nyomda elvállalja a mű kinyomtatását. A gépeket gőz hozza mozgásba. (Lapunk szerkesztője is járt ebben a nyomdában, hol a legtöbb gép önműködő: a papír-íveket ömaga rakja be és szintén ő szedi ki és teszi egymásra). A szedők nagyobb részt bécsi németek, de azért tudnak örményül olvasni. Közeledik egyikhez, ki előtt éppen örmény kézirat van

— Hát Ön tud-e örményül olvasni?

— Igen uram! olvasok.

— De nem érti?

— Nem uram. Nem értem.

A nyomdából a muzeumba megyünk. Itt képviselve van az örmény nép történelének minden korszaka az Arsacidáktól (Arságunikh) kezdve a Rubineán-háztól (Rupenita) származott utolsó örmény királyig, VI. Leoig: arany és réz-érmek, örmény kézművek, emléktárgyak itt kortani rendben vannak elhelyezve. Nincs a világon olyan szép és becses örmény érem-gyűjtemény, mint itt a bécsi mechttharistáknál. Gazdag a könyv-, lap- és folyóiratgyűjtemény is, mit Bilezikhdscán atya oly nagy gondnal hozott rendbe. Ezen termék egyikében van a néhai Ájdinián abbás-érsek alkotása, melyet bölcs Királyunk jubileumára készített s mely csodaszép mű az áanii anyaegyházát ábrázolja. Itt van elhelyezve az a nagy földteke is, melyet Ájdineán ügyes keze készített és örmény szöveggel és felirattal látott el...

A zárda mellett van a szerzetnek szentegyháza, mely csupán örmény ékítményekkel van feldiszipve. Itt

vannak elhelyezve a hős Vártánnak és leányának: Susánnak, a parthus eredetű Izsáknak (Szálhág Bárhév), Másdócsh Meszrobnak, Nerszesz Snorhálinak képei... Miután Gedigeán atya itt is nekünk minden érdekes látnivalót megmutatott, egy terembe mentünk, melynek falairól örmény különö egyének neveit (Raffi, Kámár Katiba [Pátkánian Rafael] Álisán...) olvastuk le... Ismét a fogadó terembe lépünk, hol rövid ideig még szívesen elbeszélgettünk, azután elbúcsúzva a drága helytől, édes benyomások alatt — eltávoztunk...

Szongott Kristóf

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Merza Gyula kitűnő munkatársunkról ezeket írja a kolozsvári „Ujság”: Január hónap tizenkettedikén tíz esztendeje immár, hogy Merza Gyulát főpénztárosává választotta az Erdélyi-Kárpát-Egyesület. Tíz éve már s e pár esztendő úgy elszűnt fölöttünk, hogy csodálkozva szólunk: máris? Pedig Merza Gyulának e tíz esztendő alatt szorgosan kellett munkálkodnia a Kárpát-Egyesület jóvoltán. Az ő nevéhez fűződik közvetlenül az egyesület finánciális ügyeinek szanálása s neki köszönhető, hogy az egyesület mai pénzügyi állapota egyenesen mintaszerű. Most, hogy Radnóti Dezső az oly korán elhunyt főtitkár kidőlt az egyesület oszlopai közül, Merza Gyula vette át a társaság népszerű folyóiratának az „Erdély”-nek a szerkesztését s a lap legközelebbi száma már az ő neve alatt fogja terjeszteni az egyesület népszerű eszméit. A jeles főpénztáros közeli jubileuma alkalmából főlemlítjük, hogy a most lezajlott városi képviselőválasztások alkalmával, fényes többséggel választatott be a kommunitásba, hol neki valóban méltó helye is van. Ezelőtt 6 éve, hogy Merza Gyulát a közép-kerületi városi törvényhat. bizottság tagjává választották. Nem szokott túl gyakran felszólalni, ámde a hat év alatt alig volt szakosztályi vagy közgyűlés, melyen részt ne vett volna s a tanácskozásokat figyelemmel ne kísérte volna. Mátyás király szülőházának restaurálása és muzeumi célra leendő átengedése körül folyó vitákban tevékenyen és élénken közreműködött s ma már bebizonyult, hogy a városra

nézve is a Néprajzi Múzeum szerencsésebb elhelyezést a Mátyás-házon kívül alig talált volna. Az utca-elnevezéseknél is fölszólalt s különösen Bem apóról óhajtott volna egy utcát elnevezni, melyet Budapest, Temesvár stb. meg is tettek, de nálunk megelégedett a közgyűlés a Honvéd-utcának ily névvel is. Azonkívül egészségügyi, pénzügyi, köztisztasági és főként idegenforgalmi kérdésekhez szólott hozzá s több albizottságban és kiküldetésben szolgált a város érdekeit.

A város érdekeinek megóvásánál és főként választásoknál mindig saját meggyőződését követte választó kerülete lokális viszonyainak szemelölt tartásával. Merza Gyula tíz év óta, mint az Erd. Kárpát-Egyesület főpénztárosa turista forgalmi és irodalmi szempontból egyaránt buzgólkodik a város látogatottságának az emelésén, melynek közgazdasági jelentőségével ma már minden város számot vet. Erre irányuló agitálása a napisajtóban és szakfolyóiratokban ismeretes. Legutóbb a Kossuth-szoborbizottság penztárosává választották s minden emberbaráti és közművelődési mozgalomban részt vesz, írói érdemei elismerésben részesültek, lelkes természetkedvelő s szülővárosát és az erdélyi részeket nagy külföldi utazásai révén tapasztalt gyakorlati eszközökkel kívánja ismertté, népszerűvé és így látogatottá tenni. A múlt évben tett egyik indítványában több pontban összefoglalta az idegenforgalom érdekében teendő intézkedéseket, melyeket a városi közgyűlés magáévá is tett. A kerületek új beosztásánál az Alváros (saját választó kerülete) és Felváros elnevezéseket a Merza Gyula hírlapi indítványa alapján fogadta el a közgyűlés. Röviden összefoglalva ezekben sorolható fel Merza Gyula E. K. E. főpénztárosnak, mint ismételten megválasztott városi képviselőnek közéleti tevékenysége, melyekért a város érdekében eddig kifejtett önzetlen közhasznú munkássága révén méltó elismerés illetheti.

Feliratos kő. A Bájkal-tó (Siberia) közelében fekvő Irkuczk város egyik zsidó lakója egy négyszögű követ talált, melyen hámulatos faragással készült kép látható. Ezen kép, mely pogány szokást ábrázol, alatt két sorból álló örmény felírás van; ezt a helybeli örmények nem tudták megfejteni; azért lefényképezték a követ és a fényképet Tiflisbe küldötték szaktudósokhoz. Ha valódinak bizonyul, akkor valószínű, hogy a követ megszerzik az ecsmiadzini múzeum számára.

Örmény nemzeti gyűlés Providens-ben. Amerika ezen virágzó városában 90 örmény kiküldött egyén gyűlt össze, hogy az orosz kormánynak az örmény egyházi vagyon „confiscálás”-ára vonatkozó rendelelével szemben állást foglaljanak. Száradscsán püspök elnökölt; jelen voltak az egyháziak közül: Ghevont (Leont) vártábéd (New-York), Másthoczk vártábéd (Worchester [Uszther]), Árszen vártábéd (Providens), egy örmény pap Dszerzibói, tisz. Benneján, tisz. Bághdászárián, dr. Árságuni, dr. Káprielián, öt örmény lap-szerkesztő és több jelentékeny örmény...

Kivándorolt örményből millionos. Öt éve mult októberben, hogy Aradmegye egy kis falujából egy szegény ember, Szentpéteri Lajos 16 éves hugával kivándorolt az újvilágba — szerencsét próbálni. Most azt írják róla New-Yorkból, hogy már millionos és éppen útban van a milliárdok felé, hogy ő is az amerikai pénzkirályok sorába léphessen. Mikor Amerika porondjára lépett 21 forint készpénzzel zsebében, mindjárt hozzásegődött és azóta el sem hagyta — a szerencse. Mindjárt az első napokban sikerült csinos kis hugát egy magyar dohányárúsnál foglalkozáshoz juttatni, a ki annyira megszerette a leányt, hogy két év múlva nőül vette. Szentpéteri nővére elhelyezése után megszabadult egy gondtól és munka után nézett. Élelmes ember a jég hátán is élél — tartja a közmondás. Miután munkát sehol sem kapott, 10 dollárért apróságokat vásárolt és felesapott házalónak. Fillért fillérhez adott és a harmadik hónap után kereskedő lett egy utczában. Csak az első 100 dollárt nehéz megkeresni, a többi meggy utána. És Szentpéteri egy év múlva három nagy üzlettel bíró kereskedő, ki 90 embert foglalkoztat és egymásra rakja dollárjait. Szentpéteri most 27 éves millionos és karácsony után dupla millionos lett, mert nőül vette egy többszörös millionos németnek leányát, egy kis milliócska hozományyal. Karácsonykor az esküvőjére Szentpéteri Magyarországon élő édesanyját is elvitette Amerikába . . .

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Örmény egyházi zene. Berlinben a mult év október havában nemzetközi hangversenyt tartottak; a zeneszámok között ott volt a kaukázusi örmény egyházi zene is. Erről Gorkánov, ki jártas az örmény egyházi zenében, szólt.

Kitünő énekes. A tífisi udvari színház vendégszereplésre meghívta a híres örmény énekest: Beglár Amircsánt. Amircsán az utóbbi 6—7 év alatt nagy sikerrel énekelt Charkovban, Kievben, Moszkvában, Nisni-Novgorodban és több más udvari színházban . . .

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Új, millios magyar vállalat. Nagyszabású élelmezési vállalat van alakulóban Budapesten. Az árisztokráczia és a tőkevilág számos tagja vesz részt a vállalat megalapításában, mely vállalat már a közeli megvalósulása stádiumába lépett. Oly vállalatot terveznek, mely több milliónyi alaptőkéje révén a külföldi élelmiszerpiacokat nemzetközi gyorsvonati összeköttetések révén friss magyar élelmiszerekkel, mint aprójószág, tojás, zöldség, gyümölcs, vaj stb.-vel látja el. A mint Olaszországból nap-nap után friss élelmiszerek érkeznek Párisba és Berlinbe s ott kora hajnalban épp úgy eladásra kerülnek, mint Páris, Berlin környékének élelmi-

szerei, épp úgy Magyarországról is el akarják látni árugyorsvonati összeköttetések révén kivált a lipcei, berlini, brüsszeli és londoni árusarnokokat! A vállalat alapítói már érintkezésbe léptek a kereskedelmi miniszteriummal, mely elvben elfogadván a vállalat tervét, utasította az államvasutak igazgatóságát a részletes tárgyalások megindítására. Ezek annál fontosabbak, mert hogy a vállalat helyesen működhessék, az államvasutaknak is nagy költségbefektetést kell tennie, mivel 600—800 olyan új vaggont kell beszereznie, melyek télen fűthetők, nyáron pedig hűthetők. Ily vaggonjai az államvasutaknak eddig nem voltak. Az alakítandó élelmezési vállalatnak egyúttal az is célja, hogy a budapesti élelmiszerpiacot is olcsóbbá tegye. Ugyanis egy óriási élelmiszer-gyűjtőtelepet rendeznek itt be az ország különböző vidékeiről érkező áruk beraktározására és csoportosítására és e gyűjtőtelepről nemcsak a külföldet, hanem Budapestet is el lehet látni, úgy, hogy remélhető, hogy e révén a budapesti piacra is több élelmiszer-áru kerül s így az élelmiszer itt is olcsóbbá lesz. Mihelyt a tárgyalások az államvasutakkal és a miniszteriummal befejeződnek, — mi csak rövid idő kérdése — a vállalat megalakul és megkezdí működését. — Nehány évvel ezelőtt éppen lapunk szerkesztője volt az, ki egy ilyen életrevaló, hasznos vállalat létesítését ajánlotta. Elmondotta az „Arménia” ezen rovatában azt, hogy Manchesterből Ohánész Andreászián nevű milliomos örménytől felszólítást kapott arra, hogy hívjon életre egy ilyen társaságot, melytől a manchesteri örmény akár itt a hazában veszi át kikiüldött, megbízott emberei által kész-pénz fizetés mellett szabott árban az árucikkeket (marha, disznó, juh, állati bőr, méz, viasz, zsir, gabona, majorság...), vagy szállítsa maga a társaság árucikkei Angolországba (Fiuméig szárazon vasutal, Fiumétől pedig Londonig tengeren, vizen) és ott adja át azokat. Miután az örmény minden héten küldött volna árjegyzéket, a társaság biztosan tudta volna azt, hogy árucikeiben mennyi a nyereség (pl. Manchesterben négy tojást átvett volna 60 krajczárért). Azonban akkor ez a hasznos ajánlat kikerülte az érdeklődők figyelmét és a dolog annyiban maradt. A szóban levő vállalat a mi ajánlatunknak ad életet, de csak — részben...

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A manchesteri egyetem. A Manchester városában levő angol egyetem elhatározta, hogy ezután kereskedelmi kart is állít fel; azért felhívást intézett a város lakosságához, melyben ezt arra kéri, hogy 10 évi kötelezettséggel adjon a lakosság évenként 1500 aranyot az egyetemnek. A mondott városban lakó néhány (6?) örmény család kötelezte is magát, hogy évenként szívesen ad 100—100 aranyat (2000 koronát), ha a nevezett szükséges kar feláll...

FELELŐS SZERKESZTŐ ES KIADÓ-TULAJDONOS SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁRT, TODORÁN ENDRE „AURORA” KÖNYVNYOMDÁJA.

HARMATH DOMOKOS.

Derék barátunk, kinek országszerte ismert nevét cikkünk fölébe irtuk, Gyeké nevű helységben (Kolozs megye) született 1843. év augusztus 28-án. Tanulmányait Szamosújvártól végezte. A mostoha anyagi körülmények meggátolták ugyan abban, hogy felsőbb kiképeztetésben is részesüljön; de vas-szorgalma és éles felfogása lehetővé tették, hogy mint öntanult (autodidact) fölemelkedhessék arra a szellemi színvonalra, melyre a hozzá hasonló körülmények közt élő egyének közül vajmi kevesen jutottak.

Alig van ma az országban hírlap, mely ne szívesen nyitna tért magvas, lelkes hangon írt cikkeinek, melyek főként a tisztviselők fizetés-javításának magasabb célját szolgálják. Több mint százra megy már a száma e tárgy-

ban írott czikkeinek, nem számítva ehhez röpiratait és beszédeit, melyeket a budapesti országos kongresszuson és vidéki körök gyűlésein mondott s melyek mindenütt nagy hatást keltettek . . .

Nem a helyköri hazatiság (local patriotismus) és nem az a körülmény iratja velünk e sorokat, hogy Harmath Domokos örmény és barátunk, hanem az elismerésnek és az őszinte rokonszenvnek ama önként való jelentkezése, melyet a sajtóban az ő személye iránt megnyilvánulni látunk.

A Budapesten megjelenő „Állami Tisztviselők Lapja,” e díszes kar legelőkelőbb közlönye már régebben bemutatta olvasóinak Harmath Domokos arczképét s e sorokat fűzte hozzá:

„Harmath Domokos, a tordaiak intéző bizottsága elnökének arczképét mutatjuk be lapunk mai számában. A mult évben Tordán keletkezett tisztviselői mozgalom megpendítője, később lelkes harczoa tudvalevőleg Harmath Domokos volt, a ki írásban és szóval buzdította kartársainkat az összetartásra és ma is kitűnő tollával, úgy is, mint lapunk munkatársa, buzgalommal és lelkesedéssel szolgálja közös ügyünket. Minden szabad percét kartársai ügyének szenteli és bátran mondhatjuk, hogy ha volt része a nagyarányú mozgalom megindításában, része kell hogy legyen a mi szeretetünkben, a mi becsülésünkben is. A mozgalom központi vezetősége és lapunk szerkesztője tanúságot tehet arról az önfeláldozó munkásságról, melyet Harmath Domokos kartársunk a nagy czél érdekében ez idő szerint is állandóan kifejt. Kívánjuk a hazai tisztviselőkarnak, hogy a vidék sok helyén ilyen buzgó elnök álljon az intéző bizottságok élén, akkor nem kellene félnünk attól, hogy egyes bizottságok akkor is tétlenül várják a mozgalom lefolyását, a midőn közreműködésükre még oly nagy szükség van.“

Nem indokolatlan tehát, ha az „Armenia“ is bemutatja olvasóinak az örménység e kiváló fiát.

Hisz élénk emlékezetében lehet ő városunk polgárságának lelkében, midőn itt lakott s minden kulturális és művészeti mozgalmainkban oly élénk részt vett.

A művészet pártolása körül kifejtett tevékenységéről sokat beszélhetnének Kézdivásárhely, Sepsi-Szent-György és Torda városok annalesai, hol műkedvelő-társulatokat szervezett; maga is játszott többször nejevel együtt, ki szintén örmény származású (Vertán Józefa) s igen művelt nő, és a kiről nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy oly híres szavaló volt, hogy Sepsi-Szent-Györggyön egy alkalommal Jókai Mór egy kölleményének elszavalása után elragadtatással kitüntető elismerésben részesítette.

Kérdezze meg bárki a régebbi vidéki színigazgatókat: Váradyt, Bényei Pistát, Egry Kálmánt, Nyékty és még néhányat, hogy mit mondanak Harmath Domokosról, a vidéki színészet áldozatkész pátronusáról? ki mindig önzellenül segítette, támogatta, bátorította s bizony sokszor a sárból is kihuzta őket.

E. Kovács Gyula ezen szavakat írta arczképének azon példányára, melyet Harmathnak adott: „Hűség és mentoromnak, Harmath Domokosnak.“ Jókai Mór is megtisztelte arczképével a művészet iránt tanusított lelkesedéseért . . .

Ezeken kívül a jogi szakirodalomban is maradandó becsű művet alkotott a „Telekkönyvi Kalauz“ czimű munkájával, mely úttörő munka volt e téren (két kiadást ért); mert a nehézkes és bonyolult telekkönyvi rendtartást világos, könnyed stylusban: kérdésekben és feleletekben tárgyalja. Több cikket írt a „Jogtudományi Közlönybe“ és a „Telekkönyv“ czimű szaklapba s mind e sokoldalú elfoglaltsága mellett hivatali teendőit oly odaadó ügybuzgalommal és szakértelemmel látja el, hogy minden pályázat nélkül lett előléptetve telekkönyvvezetővé.

Patriarchális boldog családi életet él, (fia járásbíró, leánya tanítónő, városunkban is ismert kiváló drámai műkedvelő volt) s Tordán közszeretetnek örvend.

Hiszem, hogy olvasóink szívesen látják őt lapunk első oldalán.

Sz. K.

Ezen érdekes életrajz kiegészítéseül itt közzé tesszük még a következő hivatalos jegyzőkönyvet.

Jegyzőkönyv. Felvétellett Tordán 1904. évi január hó 26-án az állami tisztviselők országos egyesületének tordai (vidéki) köre által tartott rendes közgyűléséről.

Jelen voltak: Solymossy Miklós, Harmath Domokos, Eresényi Béla, Straczinger Emil, Hosszú Béla, Ságerez Ferencz, Dozsa Ferencz, Szarka Jenő, Álács Zoltán, Sándor Ákos, Kovács Károly, Dénes Antal, Körmendy Oszkár, Benedek Jenő, Téglás István, Jakabos Mihály, Berecsényi Gusztáv, Novák Miklós, Frendel Balázs, Gulyás Albert, Vaszlieff György, Vincze Béla, Hammer Jenő, Fejér György, Fülöp Sándor, Szeidelhofer Ferencz, Dr. Kovács Rudolf

Elnök Solymossy Miklós az ülést megnyitván rövid visszatekintésben ismerteteli a kör megalakulását, munkásságát s az elért eredményeket s kiemeli, hogy az elért eredményekért a főérdem Harmath Domokos társelnököt illeti s indítványozza, hogy kifejtett munkásságáért és fáradásaiért Harmathnak jegyzőkönyvi köszönet szavazzassék.

A közgyűlés egyhangúlag elfogadja az indítványt s Harmath Domokosnak fáradhatatlan munkásságáért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.

Ezután Téglás István tanfelügyelő meleg hangon méltatván Harmath Domokosnak, mint a mozgalom kezdeményezője- és fáradhatatlan vezetőjének érdemeit, a következő pótlóindítványt teszi:

Harmath Domokos iránt való megtiszteltetés érdekében mondja ki a közgyűlés, hogy a tisztviselők fizetésjavítása ügyének előmozdításáért hálájának és elismerésének méltó módon óhajt kifejezést adni; de miután úgy a munka, mint annak áldása az egész ország tisztviselőire kiterjedt, a hála és elismerés kifejezéséhez nemcsak a tordai, hanem az ország összes tisztviselőinek joga lévén, óhajtja, hogy ezen ügyben az ország összes tisztviselői megkerestessenek és miután a hála és elismerés méltó módon leendő kifejezése némi anyagi áldozatot is igényel, indítványozom, hogy mindazon tisztviselők, kik a XI. X. és IX. fizetési osztályokba tartoznak, ezen célra legalább egy (1) koro-

nával, a magasabb fizetésű tisztviselők legalább két-két koronával járuljanak. *)

A további teendők felől a közgyűlés az eredmény szerint később fog határozni. Indítványozom továbbá, hogy ezen ügy tovább vezetése és intézése céljából a közgyűlés helyi bizottságot alakítson. A helyi bizottság elnökéül Sándor Ákost, jegyzőjéül Novák Miklóst, pénztárnokul Veres Ferencz, a bizottság rendes tagjaiul Álács Zoltán, Dozsa Ferencz, Ercsényi Béla, Straczinger Emil, Téglás István urakat ajánlom.

A közgyűlés egyhangúlag elfogadja.

Indítványok rendén Ercsényi Béla társelnök ismerteti a Harmath Domokos társelnök által szerkesztett, a jegyzőkönyvhöz csatolt emlékiratot s kéri, hogy a közgyűlés azt tegye magáévá s küldje meg az országos központnak, hogy az a közgyűlésen tárgyalja s küldje meg továbbá az összes vidéki köröknek, a központ választmányi tagjainak, azon képviselőknek, a kik a tisztviselők fizetés-rendezése iránt érdeklődést tanúsítottak és a napi sajtónak.

Dozsa Ferencz indítványozza, hogy az emlékirat nyomtatási és szétküldési költségeit a kör saját pénztárából fedezze.

A közgyűlés elvileg elfogadja az emlékiratot s annak elküldésével az elnökséget bizza meg azzal, hogy úgy az emlékirat nyomtatási, valamint szétküldési költségét a kör saját pénztárából fedezze.

A jegyzőkönyv berekesztetett és aláíratott.

K. m. fent.

Solymosi Miklós m. p.
köri elnök.

Jakabos Mihály m. p.
köri jegyző.

*) Midőn közzé tesszük ezt a méltányos határozatot, egyúttal kijelentjük, hogy édes örömet alávétjük magunkat a derék határozatnak. Mi még február 22-én beküldöttük a két koronát s reméljük, hogy az állami tisztviselői karnak minden egyes tagja, mihelyt értesül ezen határozatról, rögtön beküldi egy, illetőleg két koronáját.

Szerk.

Mindenkiért.

Te vagy mindenkinek bízalma,
Feléd eseng a hő ima:
— Elvák vagyunk, ne haggy magunkra,
Légy pártfogónk, Szűz-Mária!

Nyujts gyógyírt a nehéz betegnek,
Enyhítsd a szegény nyomorát;
Tápláld a kik kéregetnek,
Kik bizalommal néznek rád.

Hozzád sohajt a rab sirása,
Nyugodtan tűr a szenvedő;
Tökög, kit tép a bűnök árja . . .
Te vagy a legnagyobb erő!

Szerezd fölénk pártfogásod
Verezd az életuton át,
S ha itt megörűnik vándorlások
Szeress nekik mennyet, hazát!

FAUSTINUS.

SZÁNTUCHD ÖRMÉNY HERCZEGNŐ.

Szomorújáték öt felvonásban.

Therzián Tamás örmény eredetijéből fordította :

VOITH ANTAL tanárjelölt.

Első közlemény.

SZEMÉLYEK:

Szánádrug örmény király.	Váhrám hírnök.
Szántuchd, a király leánya.	Ármok pogány főpap.
Eruánt, az örmény hadsereg fővezére.	Chor hohér.
Szent-Tadé apostol.	Nép és katonák.
Sávárs udvari nemes.	

Színhely: Szánádrug királyi palotája; az V-ik felvonás börtönben, majd a sávársáni mezőn történik.

Első felvonás.

Első jelenet

Szánádrug, Tadé, Sávárs, Eruánt.

Tadé. Igen, Ő az igaz Isten, oh király! Csak Ő az egyedüli Isten. Ez a világ, mely a csodák ezreivel van felékesítve, semmi az Ő szemei előtt; számára a semmi-ség szebb alkotásokkal van tele. Ő mondá: legyen! és meglett minden. Minden az Ő létét hirdeti. Míg a forogtek, melyek között Ő méltóságteljesen lépdegél, és a villámok, melyek az Ő tekintetére sújtanak, az Ő hatalmát dicsőítik; míg a dühöngő tengerek, melyek hatalmas Teremtőjüket oly hűen tükrözik vissza, s melyek örvöngő dühét az Ő haragján kívül misem fékezheti, az Ő hatalmát magasztalják: addig az Ő szeretetét hirdeti a reggeli zephyr, mely gyöngéd szárnyaival mintha a virágok könyeit törölné; az Ő szeretetét zengik a magukra hagyott kis madárfiak, melyek ösztönszerűleg emelik fészükből ég felé szemeiket; az Ő szeretetét hirdeti továbbá az ég terjedelmes boltozatán bolygó Nap, mely sugarait a Magasságbeli trónja felé irányítva, mintegy az Ő parancsára várakozik.

Szánádrug. Hát hol észlelhetők a te istened nyomdokai?

Tadé. Épen a te istened romjain. Ő az örökkévalóság felhöi között elrejtözve, a mindenségben függesztette fel igazságossága mérlegét; ott vannak a koronák és királtságok; az Ő bölcs keze vezeti az igazság titokzatos

útjain a kevély halandót, a ki nem tudja, hogy ő csak eszköz egy hatalmas Urnak kezében, egy kard, mely villog, fenyeget, sebesít, s végre az általa készített romokon törik meg. Az Ő keze emeli az embert rendeltetése és célja tetőpontjára... S míg az egész világ büszkén fordul ez örök lényhez, addig a ti pogány isteneitek gögös szobrai megdőlnék, összeomlanak, mint a sűrű felhő, mely csendes időben összehalmozodik s homályos tömegével a napot is eltakarja, de a szél fuvására széteszlik... Hol van Babylon? Hová lett Ninive? mivé lettek erős váraid? mily csend uralg a te utczáidon!... hajdani dicsőséged is ott fekszik néma romjaidon... Oda, oh király! oda siess tanulni te is, oh nép! Elmond nektek mindent az a néma csend; s ama romokban heverő várak inkább megrémítenek, mintha azokat, fennállva, sok ezer vitéz védené! Tekintsétek azokat a romokat! egy istenség járta át azokat; olvassátok csak el, mit írt a Mindenható ujja ama romba dőlt falakra: ... „Semmiség“.

Eruánt. Valóban, szép és magasztos eszmék!

Szánádrug. Hogy lehet az, hogy egy emberek által oly becsstelen módon keresztrefeszített Isten annyi csodát műveljen?

Tadé. Te becsstelennek tartod, meghalni az emberiségért?! A mindenség, telve gonoszossággal, a pusztulás és enyészet örvényéhez jutott, az isteni igazságosság kardja fenyegeté az égboltot, midőn hirtelen e szózat hallatszék: „Megállj! Én halok meg mindnyájokért!“ Így szólva, — oh kimondhatatlan szeretet: — egy Isten hagyta el mennyei dicsőségét, s lett emberré... Egy Isten halt meg mindnyájunkért; a rémítő örvényt, mely az Istenség és semmiség között van, a szeretet tölti be. . . .

Eruánt. Mikor a keresztényeket hallom eszméiket kifejezni, kész vagyok őket vagy eszteleneknek vagy isteneknek tartani.

Tadé. Ki tudná egy keresztény szív érzelmeit leírni? Az csekélynek tartja Isten iránti szeretetből egy földi élet föláldozását.

Szánádrug. Ha a szeretet vallásának nevezed azt, a mi vért és halált hirdet, mennyivel inkább illeti meg e

név akkor a mi vallásunkat, mely gyönyörrel és kéjjel van egybekötve. Szép szeretet, hogy a hajadon szüz véreben hervaszsa el ifjúsága rózsáit! Szép szeretet, hogy az ifjú, ki majd egykor talán hazáját védené meg, sírba temesse szép reményeit!

Tadé. A keresztény előtt a sír: a halhatatlanság ajtaja.

Szánádrug. Már sokakat küldtem én a halhatatlanság ama ajtaján át a másvilágra; de a li átkozott vallástok a százfejű szörnyhöz hasonlít, melynek fejeit valahányszor levágták, mindannyiszor újra nőttek. Ah! tudnám csak gyökerét megtalálni; saját kezeimmal tépném azt ki.

Tadé. Vigyázz, mert Ő hallja szavaidat!

Szánádrug. Igen, elpusztul előttem a te Istened; még nyoma sem marad a földön; én magam fogom az ő templomait lábaimmal összetiporni! S míg Szánádrug csak élni fog, s hatalmas keze remegésben tartja a világot, mindaddig nem fog menhelyet találni a te Istened a földön; nem más dicsőeneket, mint követőinek panaszos sóhajait és zokogásait fogja hallani, melyeket majd én fogok elfojtani. De ha ki is ragadja a mostoha sors kezeimből a világot, s neki juttatja, akkor is csak pusztá romokat és omladékokat fog benne találni, melyek között szomorú lángok fognak világítani.

Tadé. Szentebb és sérthetlenebb oltára, kellemesebb illatú tömjéne van a mi Istenünknek, a mit te nem ragadhatsz el: szívünk és könnyeink azok. Üss, ölj meg; utolsó sóhajunk is csak imaként a te lelki üdvödért fog Ő hozzá jutni. De tudd meg, bármennyire végetlen is az Ő türelme, ha Ő egykor majd haragosan fog trónjáról fölkelni, az egek is megrendülnek az Ő pillantására; s míg te rémülten fogsz előle menekülni, isszonyú csapások fogják fejedet sújtani, s minden lépted elé újabb és újabb örvények fognak nyílani. Oh király! most szük neked e világ, ... s mégis nemsokára egész dicsőségeddel, csak néhány arasznyi földdel is meg kell elégedned.

Szánádrug. Igen, vagy némán a föld alatt, vagy uralkodó az egész föld felett! Gyermeki buzgalommal eltelve keltem föl én egykor, Tadé! Mint az erdők a szélvész előtt, úgy hajlongtak előttem a nemzetek. Fölserdülvén,

az én lábaim csak taposták az ellenséget; véres kardomon e szó volt írva: „Szabadság...” Az a kard eltörtött kezeim között, de bátor szívem még most is megvan. Mint ifjú, a világgal küzdöttem meg, s azt legyőztem; most öreg vagyok, s egy isten hí a küzdőterre. Lássuk, kié lesz a győzelem?! (Távoznak.)

Második jelenet.

Szántuchd és Tade.

Tadé. Mily kiengesztelhetetlen gyűlöletet táplál szívében atyád a mi vallásunk iránt!

Szántuchd. Keserű emlékeket idéesz föl lelkemben e gondolattal. De te, szent férfiú, újítsd föl ismét annak a szent vallásnak jellegét, miáltal lelkem oly édes vigaszt nyerhet.

Tadé. Ha vigaszt kívánsz, fordulj hozzám; a keresztény minden bánatát a keresztfa alá helyezi; hiszen ő maga szólit oda mindenkit, a ki földi bajok és nyomorok terhe alatt nyög.

Szántuchd. Mily édes a világ gondjaitól megszabadulva, ily óhajtott utakon járni! Mily édes fősóhajtani Ahhoz, a kinél sóhajaid viszhangra találhatnak! Ah, beljől jól esik Isten előtt imádkozni, a ki maga is könnyeket hullatott!...

Tadé. Az, ki magába vonulva és földi bajain gondolkodva, nem gondolt arra, hogy Istene előtt könnyeket hullasson, az olyan még nem tudja: mi az igazi boldogság?! Gyöngéd szeretettel, mint a macár fiain, úgy örködik Ő a mi lelkünk fölött.

Szántuchd. Ah, mennyire fog akkor szánakozni egy ifjú leányon, a ki a szenvedések tengerében uszik. Mondd meg: haladhatok-e én is azon szép ösvényeken, melyeket szíved elé tártál?

Tadé. Az ő keble nyitva áll mindig, bárkinek befogadására.

Szántuchd. Ah Uram, világosítsd meg elmémet; s ha lelked, mely e pillanatban az egész mindenséget körülveszi, mellettem is áll: meghallja sóhajtozásaimat és megismeri szívem dobbanásait... Ah, te ismered szomorúságaimat, melyeket nyelvem kifejezni nem képes.

Tadé. Bátorodjál gyöngé szűz, bizzál az Ő jóságában!

Szántuchd. Mindennap látom a kegyetlenül halálra ítélt keresztényeket; és én, minthogy nem segíthetek rajtuk, mint szomorú hörtönben, úgy élek e fényes palotában. S mikor könyektől kifáradt szemhéjaim önkényt bezárulnak, boldogult lelkek árnyai jelennek meg álmomban, kik hófehér köntösben, mosolyogva sugják füleimbe: „Jöjj velünk!”

Tadé. Békével tární, rendkívüli érzéssel szeretni az emberiséget: — ime, mit az én imádott Istenem parancsol!

Szántuchd. Szeretni!.. Ah, hallgass meg, szent atya! Nem tudod, mily forró emlékeket keltesz fel e szóval lelkemben.

Tadé. Közeleg valaki, még meghallja beszédünket; távozzunk!... (Elmennek.)

Harmadik jelenet.

Eruánt.

Eruánt. Könybe lábadt szemekkel távozott előlem az a szép angyal... Ah, be jól esik nekem arra a helyre lépni, a hová ő lép! Mily édes nekem színi ezt a levegőt, melyet ő szí! Az ő jelenlétében nem képes nyelvem egy szót is kiejteni, szemeim nem mernek az övéi közé nézni, mintha csak valami külső hatalom tartana vissza. Itt pihen a drága angyal képe, keblemen... Ah, mily jól esik hallani, mint fohászkodik ez új vallásomért, igen, Szántuchd vallása az enyém is. De mit beszélek? Ne haragudjatok, oh istenek!... A szeretet szállta meg elmémet... De micsoda? ha a szeretetet imádom, nem titeket imádlak-e mindig, más név alatt? Mert ha istenek vagytok, szeretetnek is kell lennetek! ha nem vagytok szeretet, istenek sem vagytok. Ugyan ki önté bele a természetbe ama szükségszerűséget, hogy szív a szíven pihenjen? Ki ébresztette fel a szíven a szerelem tüzét, melyet minél inkább élesztenek, annál többet kíván. De lehet, hogy e világ csak a vágyak létesülésének, s nem egyuttal azok teljesülésének is helye; lehet hogy a bölcsőtől a sírig terjedő idő nem elég hosszú a szerelemre.... Lehet, hogy az istenek azért gondolták ki az árnyakat, hogy az ember, — mint a gyermek, ki elcsábítva a tarka pillangótól, utána szalad s üldözése közben

elfáradva, eltéved, — úgy fusson azok után, míg végre a halál hirtelenül örvényébe huzolja... Mily hibája a semmiségnek, oh istenek, hogy érezte szükségét egy lénynek, s e szükségnek eleget tenni nem tudott... De nem az ember csalja meg önmagát; nem, e siralomvölgyben, e mindig háborgó oceánban, melynek partjain meredek sziklák emelkednek, az istenek adtak az embernek elragadó, virágokkal koszorúzott lantot, melylyel önmagát ámitsa. S e lant: az emberi szív, melynek minden egyes szenvedélyét annak egy-egy húrja képezi; e lant varázshangjaitól ámitva él az ember. Mi az emberiség? Fájdalom! Virágokkal ékített áldozat, melyet megégetnek az oltáron és felajánlanak... S mi ez az oltár? Egy sír! Sír, melynek örvénye oly mély, mint az örökkévalóság! Ah, vajha csak egy pillanatra is fölnyitná valaki előttem a jövő sötét fátyolát, s tudhatnám, mit határoztak az egek számomra! Oh, ti irgalmas istenek, kik ismeritek szívem aggodalmait és kétségeit, mondjátok, a szeretet könnyei sem elegendők azon végzetes ítéletek eltörlésére, melyeket egykor igazságosságtok az ember fejére hozott?!

Negyedik jelenet.

Sávárs és Eruánt.

Sávárs. Feledd barátom keserveidet s ne szaggasd önkényt szíved vérző sebét; a fájdalmak is majd elmúlnak idővel.

Eruánt. Az én bánatom csak életemmel együtt szűnik meg.

Sávárs. Nagy az istenek hatalma s a mit gyarló emberek nem is remélhetünk, megteszik ők; nem ismeri az ember az ő utait. Az ember azért, hogy a jövő fátyolát fölemelni akarja, gyakran újabb, eddig nem várt keserűségeket szerez magának.

Eruánt. Vajha félelmeim meghiusulnának, a mint füstbe mentek eddigi reményeim is! Azt hittem, hogy a szerelem boldogítani fog, de mint látom, örvények nyílnak virágos útjai alatt. Többé már nem titkolhatom! Föl-

tárom előtted, barátom, titkaimat; hálha szívem a tiedben viszhangra talál és megvigasztalódik. Beleszerettem, — ah nem mondhatom ki e nevet, szívem megháborodik! — Szántuchdba.

Sávárs. Szántuchdba, Örményország királynőjébe?... Szeretetre méltó személy, valóban!... De mint is vert gyökeret szivedben e szerelem?

Eruánt. Mikor az alánok elleni háborúból visszatértem, tudod, hogy a sors nekem juttatta a győzelem dicsőségét... Visszaállítva Szánádrug ingadozó trónját, véres kardomat lábai elé tenni siettem s ő ezért babérokoszorúval akart engem megjutalmazni. Már egybegyűltek a herczegek, hadvezérek, katonák és a nép, midőn Szánádrug megjelent királyi trónján. Ott volt Szántuchd, az a kedves angyal is, mint istennő ült atyja mellett és emelte az örmény trón dicsőségét; az a tizenhat év, mely őt látta, mintegy a szerelet emlékéül, egy-egy rózsát hagyott homlokán. Atyja meghagyásából kezébe vette az aranykoszorút s édes mosollyal nyújtotta át nekem... Ti tudjátok, oh csillagok, mennyivel több örömet okozott nekem az a mosoly, mint éppen maga a koszorú!... Egészen meghiúsítottan pillantottam arczára s szemeink összetalálkoztak. Egyrésről „A haza érdemes megmentője“-nek nevezett a király, másrésről „A diadal fejé“-nek szólított a hadsereg, míg a nép harsány „Éljen“-ekkel töltötte be a levegőt... Én mozdulatlan álltam Szántuchdom előtt, s mind e hangok füleimhez érve, épen olyan hatást gyakoroltak, mint valamely égi álmokban elragadott lélekre a föld néma, távoli hangjai.

Sávárs. Legyen kegyes a szerelem istennője óhajaid teljesülésében.

Eruánt. Fájdalmas nyugtalankodások közt inog lelkem. Majd örömmel képzelem őt karjaim közt; és örültségemben úgy képzelem, mintha elbeszélve neki mult keserveimet és bánatimat, azokra úgy tekintek vissza, mint a vihartól megszabadult hajós a még dühöngő tengerre. Majd azt hiszem, hogy elutasít magától; olyankor csak egy sirt kérek az églől, hova magam és fájdalmaimat eltemessem;

sírt, melyre Szántuchd, talán megkönyörülve rajtam, könnyeket hullat.

Sávárs. Sohase vond kétségbe az istenek jóságát! Nagy az ő hatalmuk, a boldogtalan halandó fohásza tüzes szárnyakon hatolnak a csillagos úton át Jupiter,¹⁾ az istenek istene zsámolyához, ki gyakran a gyarló emberre fordítva kegyes szemeit, a fájdalmak örvényéből a boldogság trónjára emeli.

Eruánt. Miként vigasztalódjam ily reményekkel, oh vitéz Sávárs?! Én, a ki magam voltam szemtanúja egy rettenetes eseménynek! Hallgass meg: Egy este leültem sanyarúságaimon elmélkedni; a gyönyörű esti fényben úgy látszott, mintha Diána²⁾ istennő a szent erdők széleitől, a felhőkre ezüst lepelt terítve, magának trónust készítené; a patakok hullámról-hullámra hengergetve a hold képét, mintha dicsőenekeket akartak volna zengedezni az ő tiszteletére. E tündöklő és ingadozó fény, paloták, templomok csillogó boltozatai is ragyogott. Szemeimet Szánádrug palotája felé irányítottam. Oh csodálatos látvány! Szántuchd kezére támasztva homlokát, ott ült az ablaknál. Ah, megzavarodott elmémnek úgy tetszett, mintha az ő tekintete, s nem a hold öntötte a természetbe ama csendes és édes nyugalmat; szemeiből gyöngyként hulló könnyei öntözték mereven arcát; buzgó fohászok törtek ki szívéből, s homloka oly sápadt és búskomor volt, hogy akár egy angyalt is könnyekre fakasztott volna. . . De vérem hirtelen megfagyott ereimben: idegen, ismeretlen képet vett elé kebléből, mely a keresztény vallás Istenéhez hasonlított, melyet gyakran, ég felé emelvén gyöngéd tekintetét, forró csókokkal halmozott el.

Sávárs. Remegéssel töltötték el szavaid lelkemet, oh vitéz Eruánt! Vajjon nem lett-e Szántuchd keresztény? Ilyen gondolat remegtet. . . De sokszor látom az öreg Tadét, a ki hirdeti ez új tant, és Szántuchdot, a ki rajongással hallgatja: de te, Eruánt, nem értekezhetnél-e valamikép vele?

¹⁾ Az eredeti szövegben: Áramázt.

²⁾ Örményül: Anáhid.

Erdut. Nem lehet, s nem is akarok. Ő, kinek lelkemet megvigasztalni kellene, még inkább megszorítana. Talán együtt élni teremtetünk: egy nem ismert kéz egyesítelte szívünket. De keserű kétségek zavarják lelkemet. Ezután már csak az ő elfeledése szolgálhat gyógyszerül. De mit tegyek? Hova menjek? Bárhova is menjek, eltűnik szemeim elől a természet, s az ő mosolygó, vakító képe jelenik meg előttem. Hiába igyekszem a remények álmaival betölteni azt az örvényt, melyet lelkemben érzek; egy titkos hang ismétli folyton szívemben: „Szántuchd, Szántuchd.”

Sávárs. Kérd az eget és Szántuchd tied leszen.

Erdut. Ah, beh boldog lennék vele; még az ég is féltékeny lenne reám! O királynő; én pedig alattvalóinak egyike. Ah, vajha a világ összes koronái hatalmában lennének, hogy azokat lábaihoz téve, azt mondhatnám: „Fogadd, Szántuchdom, mindezeket, s viszonzásul add nekem szivedet.” De te Sávárs, ne vedd meg barátod kérését, és ne igyekezzél hasztalanul ellentmondani. A keserű sors véste homlokomra e szót: „szeretni;” és ezáltal nekem sirt készített. Hadd hát teljesüljön balsorsom! Az alánok elleni háborúnk épen alkalmas. Az istenek, a kik megtagadják tőlem e földi élet örömeinek élvezését, most megmulatják nekem az utat, melyen azoktól megszabaduljak. Megyek hát harezolok;... meghalok. De mikor megszűnik keríteni ereimben a vér, és szívem többé nem dobog: midőn ajkaim annyira elgyengülnek, hogy még Szántuchd nevét sem tudom kiejteni; ah, menj el akkor Sávárs, barátságunk nevében, e megtestesült angyalhoz, s fejezd ki előtte íránta érzelt szerelmemet. Mondd meg neki, hogy bár ártatlanul, de ő halálom okozója. Ah, legalább egy könnyecseppet jöjjön hullatni siromra. (El.)

Ötödik jelenet.

Sávárs. Boldogtalan ifjú! Ime szenvedélyes szerelem uralja egész szívét; még a várható reményeket sem látja. Én szívesen leszek azon, hogy minden terve sikerüljön, de kétségbeesésének okát nem értem. Már lágelméjeért szereti őt a király. Fiatal kora, ritka tulajdonságai elegendők,

hogy őt mindenki előtt kedvelté tegyék. Kivált, ha meghallja a király Szántuchd szíves vonzalmát ez új vallásfelekezet iránt, távolról sem fogja egybekelésüket ellenezni, sőt inkább sieltetni fogja. Megyek hát, fölkeresem. . . . Csekély minden fáradság, mit ember barátjaiért tesz.

A LEMBERGI ÖRMÉNY KATH. ÉRSEKI SZÉKESEGYHÁZ.

A régi magyaroktól a lengyel Lywow után Ilyvónak anevezett Leopolis vagy Lemberg egyik legérdekesebb pontja az úgynevezett örmény városrész. Ez mind maig megőrizte ódon jellegét; a sok átalakítás és újítás sem tudta róla letörölni: régi rozsdás színezetét. Pompásan faragott örmény stílusú ajtószemöldökök, köifaragásokkal díszes kapúbálványok, széles ivezetű pítvarboltozatok, kovácsolt vasból való csinos rácsok, sajátyszerű alakú családi czímerek s más efféle kötik le a megfigyelő idegen utas érdeklődését; de mindezek már pusztulóban lévén, nem-sokára egyedül az örmény érseki székesegyház fogja e városrészt a maga különlegességében jellemezni.

A templom kicsiny, egyszerű és lesüppedt, de az idők folyamán szenvedett sok átépítés mellett is még mindig meglátszik rajta, hogy Lemberg egyik ledrégibb imaháza. Építése idejéül a hagyomány Nagy-Kázmér korát tartja s alkotója aligha nem a XIV. század vége felé élt Doring volt. Magán a templomon nem sok történelmi vagy művészeti érdekesség van, de egész környezetével, a melyhez az egész örmény felírtos sírkölapokkal kirakott kis udvarok, a keresztfolyosó, a bejáró torony, az érseki palotához és az úgynevezett örmény bankba (a papság vezetése alatt állott zálogházba) vivő bolt-hajtások, végül a szomszédos örmény apáca-kolostor tartoznak; az az egész épülecsoport így együttvéve igen hangulatos képpé alakul, mely Lemberg multját ismerőnek szemében a monda és történelem csillogó fátyolával bevonva tűnik fel, de az elfogulatlan idegen sem lehet ér-

zéketlen a sajátyszerű ódon érdekességű és meglepően különös hajdankori emlékek vonzó bája iránt. Mindezek fölött kiemelkedő, hatalmas jelkép az örmény főtemplom. Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képen czimű munka szerint a leMBERGI érseki székesegyházban a bizánczi-örmény építkezésnek látjuk, bár szerény, de mégis érdekes emléket.

A kelet felé néző régi épületnek három kívülről is föltetsző szentélyzáradéka (apsis) van; a középső, a mely félkör-alakú (nem sokszögű, mint a milyenek a bizánczi templom-építkezésnek a délnyugati vidékeken levő példái-nál többnyire láthatók), majdnem háromszor oly széles, mint a két keskenyebb, melyek láthatólag később kifaragott falaikkal ma is csak 1-6 méter szélesek. E két fülkeszerű és üresen álló, mert oltár befogadására keskeny, kerek apsisoknak a nyugati oldalon két, ugyanolyan keskeny fülke felel meg; ezek a kereszthajók felé nyíltak, a nyugati pedig két idomtalan falpillérrel és fönn egy ugyanoly vastag fallal van elválasztva, mely egy 4.07 méter széles és csak 3.2 méter magas, tehát igen-igen tompa csucsíven (ilyen íveket gyakran láthatni Texier, Dubois és P. Alisán műveiben) nyugszik.

A hajók kereszteződése fölé meglehetősen magas, négy kerek ablakkal álltört, kívül sokszögű, belül ellenben köralakú, alul tizenkészsögű keretbe foglalt kupola borul, melynek a hajlata nem valami ügyesen előretolt téglákkal van megszerkesztve. Különös figyelmet érdemel, hogy a hosszanti hajó keleti és nyugati szára egyenlő hosszú, a kereszthajó szárai ellenben rövidebbek, úgy hogy a templom alaprajza sem nem a latin, sem nem a görög, hanem a sajátos örmény keresztet ábrázolja. A kereszthajó szárainak ez a sajátos aránya, a kupola dobjának sokszögű kerete és külseje, a két oldal-apsis fülkeszerű keskenysége és a nekik megfelelő hátsó helyiségek, valamint a két tompa csucsí alakja mind arra vallanak, hogy az egyetemes késő-bizánczi építkezésnek egy sajátyszerű örmény alakulata van előttünk. Az épület, Boloz Antoniewicz szerint, különben is kétségtelen hasonlóságokat mutat az Ararát hegyén fekvő Arkuri

helység örmény templomához; csakhogy ott a hagyományos örmény derékszögű alaprajzot az oldal-apsisok derékszögű elmeszése hivebben megőrizte.

Ma már kétségtelen, hogy a régi örmény templomokat az örmény kereszt alakjában építették, minek Európában egyetlen tipikus képviselője a lemergi örmény székesegyház. Álisán Kamenicről írt illusztrált művében a lengyel örményekre vonatkozólag azt jegyzi meg, hogy első templomukat 1182-ben fából, a másodikat 1363-ban kőből építették Lembergben. Ez az utóbbi lehet az itt leírt örmény székesegyház, mely ma is fennáll.

Érdekes, hogy fentemlített művében szerző egy már Erdélyben szereplő örmény püspökről emlékezik meg, ki Tolmács-on lakott s görögösen Márdirosz, latinosan Martinus néven fordul elő úgy a lemergi kőtemplom építésének idejében 1363-ban, valamint azt megelőzőleg 1355-ben is.

Azonban ettől a hazai vonatkozástól eltekintve ma már bebizonyult valóság, hogy a lemergi örmény érseki székesegyház ősrégi eredeti örmény építészeti stílusban terveztetett és épült fel. Nagy-Kázmér lengyel király 1333-tól 1370-ig uralkodott, ki az első lengyel-örmény püspöknek állítólag csak 1367-ben adott volna templomépítési engedélyt, mely azonban Álisán szerint már négy évvel előbb történt volna. Az első pástörlevél (gontág) 1365-ből a még nem katolikus lengyel-örményekhez Mezrob, cecmiádzini főpátriárkától ered, tehát több mint bizonyos, hogy az örmény kereszt alakjában emelt székesegyház kezdetben gregoriánus fenhatóság alatt állott, miután az alatt is épült.

MERZA GYULA.

EGY MEG NEM TARTOTT IGÉRET.

Nemsokára kétszáz esztendeje lesz annak, hogy a ghárápághi melikhek¹⁾ nevében Orin Izrael elment I. Péter czárhoz és segítséget kért tőle egy nép: az örmény számára, mely mohamedán iga alatt nyögött.

¹⁾ Melikh arab szó: király, uralkodó; itt: alkirály, tartomány-cnök, tartománykormányzó, tartománynagy. Ezen kiváló családok

Egy régi keresztény nép, mely vallásáért és nemzeti-ségeért oly sok nyomort tűrt el, megfélemlkezvén azon szenvedésekről, melyeket a keresztény Bizanc mért reája, most újra keresztfisztelő fejedelem uralma alá vágyakodik, mely tőle várja a szabadulás eszközét...

És 1706—1828-ig, vagyis míg az orosz uralkodott a Mászisz²⁾ hólepte vidékei felett, 122 év telt el; de ezen hosszú idő alatt mi segínyt sem nyújtott a nyomorgatott örmény népnek, hanem csak a biztató remény hőcsőjében ringatta azt.

Ellenben mit sem kimélt az örmény, nem kimélte vagyonát, életét; feláldozta mindenét csakhogy győzelemre vezesse az orosz fegyvert a török és perzsa zsarnoksággal szemben.

Az oroszok csak vigasztalták, bátorították az örményt és ígéretet ígéretre halmoztak, — míg a Kaukazust kezökre kerítették.

Az első remény-csalódás a 1828-ik évi ütközet után állott be. Az orosz azt ígérte, hogy Örményországnak visszaadja „függetlenség“-ét, ha az örmények ebben az ütközetben is segíteni fogják őt. Ástárágczi Nerszesz patriarkha egyik kezében kardot és a másikban a szentkeresztet tartva rohant az örmény önkéntes csapatok élén az ellenségre. Az örmények hősként harczoltak, ki is vívták a győzelmet; de azért az orosz ígéretét be nem váltotta. A megcsalt patriarkha — keserűséggel szívében — lelépett a cselekvés színteréről és Besarabiába huzódott.

Az örmény királyságot ígérő czárok pedig hozzákezdtek az örmény nemzet rendszeres megsemmisítéséhez, — 1836-ban elkezdték a „balezseniá“-val (egy rendelet, mely nemcsak korlátozza a katolikosz hatalmát, de sőt az „összes örmények patriarkhájának“ választásakor, nyomatékos szót biztosít a czár számára), aztán folytatták az iskolák bezárásával (1883), az örmény földbir-

utódai közül néhányan csatlakoztak azon örményekhez (nemzetfeleikhez), kik 1672-ben ezen hazába költöztek. A múlt század ötvenes éveiben Szamosújvárt még éltek Melikh-ek, Sepsi-Szent-Györgyön ma is vannak.

²⁾ Ararát hegyet az örmény Mászisz-nak nevezi.

tokok lefoglalásával és azzal a rendelettel, mely kényszeríti az örmény papot, hogy Izsák és Meszrob templomában oroszul imádkozzék — a czárért . . . és az orosz pópát, hogy orosz nyelven esküdjék meg az örmény helyett.

Ime felemlítettünk néhány jótettet (?) azon hosszú sorozatból, melyeket a keresztlistelő czárok az örményekért tettek. . . .

De mindezek a nagy dolgok csak csekélységek szemben azon iszonyatos tettekkel, melyek a történelemben örökös bélyeget sütnék az czarizmus homlokára.

És ezek az örmény mészárlások.

A mint az idő múlik, a mint a lelkiismeretek ébrednek — és a mint a nyelvek megnyílnak, — nap nap után új tanúságok állapítják meg azt (az idegen diplomaták szája is ezt mondja), hogy az 1895—96-iki rémtettek oka az orosz politika volt. — Reformokat nem adunk Örményországnak, hadd pusztuljon inkább el, — szólott Lobanof. . .

SZ. K.

ÖRMÉNY LAPSZEMLE.

I. Az élet tanítója.

Életünkben két hasznos tanítónk van: a példa és a tapasztalás. A tapasztalás a legjobb tanító; de ebben az iskolában nem járhat minden ifjú, mert itt a tandíj igen magas, és így ez az iskola a nagytöbbségre nézve hozzáférhetlen. A példaadás iskolájában inkább a tanítvány nyugalma figyelmek és itt az előadás nem olyan fokú, mely maradandó nyomot hagyhatna az ifjú lelkében. A tapasztalás tanítója beveti a tanítványt a vízbe és mondja: „Úszszál!"; ellenben a példaadás tanítója tanítványával együtt megy be a vízbe, kezeit ennek karjai alá teszi és így szól: „Ez a módja az úzásnak." Az első szigorúan bánik tanítványával, de tanítása nyomokat hagy tanítványának elméjében; azonban az emberek azért mégis inkább látogatják a második iskolát.

A viléz, derék, bátor emberek mindnyájan a tapasztalás iskoláját látogatták; ezek az élet minden nehézségét leküzdik és végre győzelemre tesznek szert. Ellenben az értelmesek, tanultak a példaadás iskoláját járják.

II. Aristoteles és a gazdag.

Egy athenaei gazdag polgár, ki inkább törődött azzal, hogy fia számára kincsét gyűjtsön, hogysen annak lelkét kiművelje, elment Aristoteles bölcsészhez.

— Aristoteles, mondá, múltán sok jót hallottam rólad, szeretném, ha te valamire megtanítanád fiamat. És ezért viszonzásul mennyit adjak neked?

— Egy talentumot, válaszolt a bölcs.

— Talentumot? kiáltott fel a fukar-fösvény, hát olyan drága dolog az ész? Hisz ennyi pénzzel megveszek egy rabszolgát.

— Végy és akkor lesz kettő, mondá a bölcs. („Bádáni“, London.)

III. A láthatatlan védelmező.

Egy angol úrnő a város egyik elhagyott utcáján haladt, midőn hirtelen valaki megfogja lovának kantárszárait és megállítja. De mert a nő egyet sem kiáltott, kissé hátrabuzódva azt kérdé a támadó, hogy nem ijedt-e meg?

— Nem, felelt a nő nyugodtan, miért ijedjek meg: nekem nagy és jó védelmezőm van.

Erre a támadó ember, ki azt hitte, hogy az úrnőnek védelmezői vannak, kik vigyázva őrködnek felette, azonnal elbocsátja a kantárt és — elfut. Pedig az úrnőnek kije sem volt és mondott szabadítója maga az Isten volt. Tényleg csakugyan az Isten szabadította őt meg ettől a veszedelemtől. . . („Bádáni“ ifjúsági képes havi folyóirat. Redaction du „Badany.“ Chigwell, London [England]. 1903. decz. szám.)

IV. Mari kérése.

Az anya a konyhán ízt készít cseresznyéből. Leánykája mellette állva, nézi-nézi, hogy miként szedi ki anyács-

kája a magszemeket. Végre kérdé: — Veletek-e egyikét szemet?

— Igen vehetsz! Vagy a kosárból egy teli marokkal.

Már venni akart Mari markával; de rögtön eszébe jutott, hogy az ő keze sokkal kisebb, mint az anyjáé.

— Sokkal jobb, ha Ön ad saját kezével, kérte a leány anyját, mert az Ön keze az enyémnél többet markol.

Az anya mosolygó arczezal teljesítette kérését és Mari egy teljes teli marékkal kapott cseresznyét. („Czitheni“. Vasárnapi képes gyermek-lap. Hágob Sávehledian, pasteur. Rusesuk, Bulgária).

V. A leghosszabb és legrövidebb szó.

Néhány ember, kik egy társasággá verődtek, azzal mulatta egymást, hogy egymásnak talányokat adtak fel. Már több talány megfejtésével foglalkozott a társaság, midőn ennek egyik igen tisztos öreg tagja ezt a talányt adja fel megfejtésre:

— Ki mondja meg, hogy a létező szavak közül melyik a leghosszabb? Mivel köztük senki sem volt, ki meg tudta volna fejteni a talányt, maga a feladó így szólt:

— A leghosszabb szó az örökkévalóság (hávidénágánuthiun, aeternitas).

— És most, szeretett barátaim! — kérdezte ismét az öreg — megmondjátok-e, hogy melyik a legrövidebb szó?

Mivel a jelen voltak közül senki sem tudott helyes feleletet adni, így folytatá szavait:

— A legrövidebb szó, a most szó; mert alig van itt a jelen percze, és ime közvetlenül eltűnik. Minden percze reánk nézve lehet utolsó perczünk; azért használjuk fel a gyorsan repülő időnek minden perczét és készülünk az örökkévalóságra.

A szeretett és tisztelt öregnek ezen bölcs szavai mély benyomást gyakoroltak a társaság tagjaira. . .

A bölcs öreg ajkai igazat mondtak. És mert csakugyan hamar mulik az idő, használjuk fel az évnek hónapjait, heteit, napjait, óráit, perczeit — bölcsen.

TÖRTÉNETI ELNEVEZÉSEK.

Néhány évvel ezelőtt „Anonymus” aláírással útczáink elnevezéséről egy cikk jelent meg folyóiratunkban, melyhez egyik munkatársunk „Függelék „Anonymus” indítványához” cím alatt megjegyzéseket fűzött. Akkor a „függelék”-et egyszerűen félre tettük; de most, hogy az idő-szerűség beállott, közreadjuk.

*

Szamosújvár utczáinak elnevezéséről folyóiratunkban megjelent cikkhez nem tartottam szükségesnek megjegyzéseket fűzni; mert magam is azon nézetben vagyok, hogy ily kérdések fölött vitát kezdeményezni épp oly helytelen volna, mint vita tárgyává tenni az egyéni ízlést — melyről azt tartja a latin közmondás, hogy „non est disputandum” — és hogy ily kegyeletos elismerés csak a közvélemény őszinte és egyértelmű megnyilatkozásában találja jogosultságát.

Különben is, úgy vélem, névtelen íróársunk a tárgy kényes voltahoz mértén elég tapintattal és szerencsével oldotta meg ama cikkben a fölvetett kérdést, annyira, hogy lényeges hozzáadandó vagy elvenni való alig maradt fenn. Egy pár megjegyzést azonban utólagos viszhang gyanánt ezúttal megengedek magamnak az indítvány felett: melynek alapeszméje, életrevaló czélzata és helyes iránya, úgy hiszem, közönségünk körében is méltánylással találkozott; s nem kéllem, hogy előbb-utóbb illetékes helyen alakyszerű indítvány és elhatározás tárgyává fog tétetni.

Első sorban az a megjegyzésem, hogy az alsó-pósta-utczának egy régi szokás szentesítette elnevezése van, melyet figyelmen kívül hagyni nem lehet. Alig van utcánk, melynek elnevezése a köztudatban annyira meg lenne szilárdulva — még pedig történeti alapon — mint épen az említett utcának (hár hivatalosan ismeretlen, de a gyakorlatban következetesen használt) elnevezése. Az alsó-pósta-utczát ugyanis napjainkban sem nevezzük másképp, mint városunk egyik volt előljárójának nevérol: Govrik-utczának. Ez utca nevérol tehát mint olyat, mely méltán

a köztudatban gyökerezőnek tekintendő, mindenestre változatlanul hagyandónak vélem.

Mint hogy pedig „Anonymus” barátunk épen az alsó-pósta-útczát (népszerűen Govrik-útczát) ajánlotta Gaj-zá-gó-útcza névre átváltoztatni, a fentebbiek folytán szükségessé válnék az utóbbi nevet talán a felső-pósta-útczára átruházni.

Egy másik megjegyzésem abból állana, hogy az úgy-nevezett Apácz-a-útcza, melynek szintén bizonyos történeti jelentősége és vonatkozása van, szintén ne essék változás alá, hanem az ezen útczának szánt elnevezés (Eszte-gár mechlthárista érsekről) inkább más, talán a most úgynevezett Zöldfa-útczának adassék.

A névtelen indítvány különben sem meríti ki városunk összes útcza-elnevezéseit; sem azok neveit, kik egyházi és világi jelescink közül még szintén e különletésben részesíthetők lesznek. Ott vannak például — hogy a jelenkor vagy a közelmúltban városi közéletünk terén szerepelt más érdemes férfiakról ne tegyünk említést, — még többen, kik ily kegyeletes elismerésre méltók lehetnek; így a szamosújvár-némethi előnevet viselő Dániel-család, a kórház-alapító Karátszonyi, az oltár-építő Jakabffy, az árvaintézet önfeláldozó patronusa: Czetz és mások számosan.

E körülményt különben maga az indítványozó sem hagyta figyelmen kívül, sőt egyenesen rámutatott arra, hogy az általa felsorolt s új elnevezésre ajánlott útczákon kívül még több oly útcza van, melyeket vagy most mindjárt vagy eselleg később ugyancsak érdemes család-nevekkel lehetne ellátni. S valóban ily kisebb-nagyobb útczák, közterek, városrészek egyike vagy másika alkalmas módon újabb nevet vehetne föl az előbb megjelölt vagy egyébként érdemesnek ítélt családnevek közül.

Nem hallgathatjuk el azonban abbéli megjegyzésünket, hogy egy útcza nagysága vagy kicsinyisége, hosszúsága vagy rövidsége az elismerés mérvét semmiesetre sem szállítja le, s mit sem von le a szép meglisteltetésből, mely egy város közönségének ily tényében nyilvánul s félremagyarázhatlanul kifejezésre jut. Nagy városokban is

sokszor egészen jelentéktelen átjárókat, útczának is alig nevezhető sikátorokat ruháznak fel nagy emberek neveiről. — a nélkül, hogy e körülmény a kiütetés értékéből valamit levonna.

Eddig a „függelék.“ És most elmondom azt is, hogy mi tette ezt a kérdést időszerűvé. Ha nem olvassuk a „Szamosújvári Közlöny“-ben ezt a mondatot: „Temessük el örökre útczáink mostani osdi neveit,“ — eszünk ágában sincs, hogy most újra útczáink elnevezéséről czikkezzünk, habár elismerjük, hogy czikkiró felszólalása indokolt, mivel sikátorainknak és néhány mellékútczának semiféle neve, tehát se „osdi,“ se új neve — nincs. A cél tehát az, hogy nevet adjunk minden térnek, minden útczának és sikátornak: de a szükség elkerülhetetlenül nem azt parancsolja, hogy ezek a nevek újak, tehát divatosak is legyenek. Az ember testrészei nevet kaptak, hogy a beteg ne legyen kénytelen orvosának ezt mondani, hogy: „Itt fáj!“ hanem hogy elmondhassa: „Fáj a fejem, fáj a gyomrom. . .“ És kinek jutna eszébe, hogy a „fej,“ „gyomor“ jó szavak helyett más új szavakat gyártson?

És itt az „osdi“ szóra vonatkozólag elmondunk egy esetet. Mikor lapunk szerkesztője tényleges tanár volt és a számtan tanításában a méter-mértékekhez jutott, egyik tanítványához ezeket a kérdéseket intézte:

- Miért volt szükség az új mértékekre?
- Mert a régi mértékek rosszak voltak.
- Minden, a mi régi, rossz, s minden a mi új -- jó?
- Nem minden, a mi régi, rossz és nem minden, a mi új, — jó.

— Mit csinál tehát az okos ember, midőn a régi és új közül kell választania?

— Az okos a régiből a jót meglátja és a rosszat elveti; az újból a jót elfogadja, a rosszat pedig el nem fogadja. . .

Tegyük mi is így (hiszen okát adjuk tettünknek) és tartsuk meg a „Vizútcza“ „Középútcza,“ „Mezőútcza,“ (a „belső“ jelző kihagyásával) „Malomútcza“ „Kereszt-sor“ és „Várútcza“ elnevezéseket, mert ezek felnyúlnak a város alapításáig: a város többi útczáinak és köztereinek történeti

jellegű (hivatalos) elnevezésének megoldásra váró kérdését pedig „tereljük oly irányba, mely ha tényleg bekövetkezik, az „Örményváros” ősi náczióális típusát végkép el nem törli az idegen látogatók s az utókor elől, — s a történeti mult hagyományainak fentartása helyett nem ad egészen eltérő („modern”) jelleget. Ezt a reformot, a mely minden esetre megoldásra (csak hogy helyes megoldásra) vár, — mindazoknak, a kik adnak valamit a város öröklött emlékeire, helyeselniük kell. De eltekintünk attól a sablon-szerűségtől, mely unalmassá teszi minden városnak azonos utcái elnevezéseit, — jogunk van (hazafiságunk épségben maradása mellett) követelni a hivatalos eljárás folyamán s az „Armenia”-ban, hogy e város alapítói és törzslakóssága, a kiktől — melleleg említve — a városi vagyon is ered, becsültesse meg annyira, hogy az örménységnek vagy legalább a magyar-örménységnek kimagasló történeti személyiségeiről a kegyelet és elismerés, valamint a közélet terén szerzett érdemek szempontjából történjenek az elnevezések.” (S. J.).

Ezek után befejezésül álljon itten egyik derék munkatársunknak igen talpra esett következő czikke:

A főtéri püspök-szobor ügyének újabb előhaladása időszerűvé teszi utcáink és köztereink történeti elnevezéseinek kérdését annyival inkább, mert folyton fejlődő városunkban már egész utcasorok vannak névtelenül. Lapunkban szívesen tért nyitunk egy ily irányú komoly eszmecserének a közigazgatási és városiassági szempontból is előkészítést igénylő kérdés helyes megoldása céljából. Minden eddig felmerült kezdeményt tekintetbe véve, részünkről is ezidő szerint, más városok mintájára, azon elvi álláspontra helyezkedünk, hogy általában történetileg emlékezetes elnevezések lennének megállapítandók, a melyekben a közvélemény egyhangúlag megnyugodhatnék. Talán nem tévedünk, ha mindjárt a főtert legtöbb joggal, városunk halhatatlan emlékezetű alapítójának az ezelőtt kétszáz évvel épp e téren lakott és ugyanitt érczben megörökítendő Verzár Auxentius püspök családi nevééről Verzár-térnek óhajtjuk elnevezni! Addig is, míg a többi utcák és közterek történeti

elnevezése iránt az érdeklődők indítványaival megismerkedhetünk, még csak annyit említünk ez alkalommal, hogy a „Salamon-útcza,“ mint történelmi név megtartandó és hogy a vár körüli külső utcákra helyesen véljük a Martinuzzi, Rákóczy, vagy Dobó-útcza jóhangzású történelmi elnevezéseket alkalmazhatni!

A fenti sorok megírása után, egyik munkatársunk egész történelmi névlajstrommal lepett meg, mely mint konkrét javaslat alkalmas kiindulás pontját képezheti egy behatóbb eszmecserének. Közöljük betűrendben:

1) A paffi-útcza, Erdély azon utolsó fejedelme nevééről, ki az örmény menekülteket országába befogadta és privilegiumokkal felruházta.

2) Árpád-útcza, a magyar honalapítás emlékére.

3) Cserhalom-útcza, annak jelzésére, hogy Szent-László a kunok elleni hadjáratát, Nagyvárad felől itt — a Szamos völgyén keresztül — vezérelte, a megyénk területén levő híres Cserhalom (a mai Kerlés) alá.

4) Deák Ferencz-útcza a „haza bölcsé“-nek egy hosszú történelmi korszakot jelentő, illustris nevééről.

5) Elmke-útcza, az „Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület“ hazafias érdemeinek elismeréséül, s az itt tartott országos közgyűlés emlékezetére.

6) Erzsébet-útcza, felejthetetlen Felsőges asszonyunk, Erzsébet királyné tiszteletére.

7) Ferencz József-útcza, (a mostani Új-útcza részére) hazánk dicsőségesen uralkodó Apostoli Királya nevének tiszteletére.

8) Gerla-útcza, valamely külvárosi útcza részére, Szamosújvár legrégibb magyar elnevezésének megörökítéséül.

9) Hájk-útcza, a városalapító örmény törzslakosság történelmi, ősi eredetének jelzéséül.

10) Hunyadi-útcza, a haza és a kereszténység fényes nevű képviselőjének emlékezetére.

11) József-Nádor-útcza, az uralkodóház azon nemes alakjáról elnevezve, a kinek fényes emlékezetét maga az 1848. évi országgyűlés iktatta be, örök emlékezetül a Magyar Törvénytárba.

12) Kandia-úteza, mint történeli név, megtartandó lenne.

13) Kalvária-úteza, a jelenlegi Hétkereszt-úteza részére, miután a régi hétkereszt helyén most már tizen-négyszázió-kép van.

14) Kiss Ernő-úteza, az aradi vértanú nevérol; ki a magyar-örmény népből vette származását, — s a hazáért halt meg.

15) Lázár Vilmos-úteza, ugyanazon indok alapján.

16) Mária Theresia-úteza, a nagy magyar királynőről, ki akkor még fejlődésben levő városunkat legmagasabb királyi kegyeiben részesítette.

17) Mechithár-úteza, talán a jelenlegi Apáca-úteza részére, azon sokérdemű szerzetalapítója nevérol, melylyel (mint mechitharista kongregációval) városunk is az idők folyamán többszöri érintkezésben állott. (Bécsben is van „Mechitharisten-Gasse“).

18) Millenium-úteza, a mely elnevezés önmagában bírja megokolását, minden kommentár nélkül.

19) Pázmány-úteza. a honi egyházi és kultur-történet óriási nagy alakja Pázmány Péter nevérol.

20) Szamosvölgyi-úteza, inkább földrajzi mint történeli név; de azért jó hangzású lenne a vasúti utca részére.

21) Unio-úteza, mely elnevezés egy alkotmány-történeli eszménck. illetőleg átalakulásnak, t. i. Magyarország és Erdély törvényes és tényleges egyesülésének gondolatát lenne hivatva kifejezésre juttatni. . . .

Közlő: SZ. K.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Nemzetközi egyesület alakult az erkölcsrontó irodalom ellen, még pedig Svájcban, a társadalmi forradalmárok eldoradojában. Ennek célja a Francia- és Németországban, Ausztriában és Magyarországon megjelent erkölcstelen tárgyú (pornografikus) könyveket, nyomtatványokat és képeket kiirtani. Az új internácionalis egyesület m. évi nov. hó 11-én tartotta meg első alakuló közgyűlését Zürich-ben és elnökévé Röhrich plébánost választotta meg. Az egyesület székhelye Genf városában van. (Ez az egyet is egyik jele a korszellem jobbrafordulásának. Szerk).

Mire képes egy önfeláldozó katolikus püspök? A csikágói nagy színházégsnél hősies elszántságának példáját adta Muldoon katolikus püspök; a ki a katasztrófa kitörésekor éppen a színház mellett haladt el. A püspök behatolt a színházba, felsietett a negyedik emeletre és eljutott a karzatig, a hol egymást gázolták le a menekülni akarók. Hamar érhetett fel, mert a lépcsőkön senki sem volt, s a tömeg a karzat kijáratainál összeroldódott. A püspök nyugalomra intette a jajveszékélő közönséget, bekiáltott, hogy sorjában igyekezzenek kifelé, s akkor mindenki menekülhet. Az irtózatos kavargásban nem volt foganatja szavának. A püspök ekkor föladta a halotti szentséget a haldoklóknak s nem akart eltávozni onnan, hiába unszolták, még akkor sem, a mikor már a füst is fojtogatni kezdé. Csak erőszakkal lehetett elvonaszolni Muldoon püspököt a borzasztó szerencsétlenség színhelyéről!

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Dr. Herrmann Antal, folyóiratunk kiváló munkatársa (Budapest, I. Alagút-utca 4.) ezeket írta lapunk szerkesztőjének:

A néprajz, a néplélek és népelet vizsgálása a legfontosabb és legérdekesebb tanulmányok egyike. Fontos, mert a magasabb önismeret s így a nemzeti tökéletesedés és szerves haladás egyik alapfeltétele, a nemzeti lét biztosításának egyik fő eszköze. És rendkívül érdekes, mert mi érdekelhetné jobban az embert, mint az ember maga, és mi lehet érdekesebb a nemzetre nézve annál, a mi megadja nemzeti jellegét?

A népelet tanulmányozása különösen értékes és fontos nálunk, a hol anyanyelvi népelemet egyesít nemzetté a közös haza és hagyomány, a hol a faj, nyelv, vallás szerint különböző népek jelkületét kutatva, azt fogjuk találni, hogy legfőbb eszményeik mégis egyezők; a hol a százados kölcsönhatás annyi közösséget fejtett ki. De e tanulmányozás nagyon sürgös is, mert az eredeti sajátosságok, az ősi hagyományok, a nemzeti jelleg e becses kincsei, rohamosan kallódnak az általános modern műveltségnek mindent kiegyenlítő hatása alatt.

De él még hazánkban sok ősi hagyomány, öröklő vonás, a népelet eredeti sajátsága. Ezt összegyűjteni, megmenteni elsődrendű erkölcsi kötelessége a nemzetnek, élelérdeke, létfenntartási eszköze minden fajnak. Nagy munka ez. A kutatásnak ki kell terjednie az egész országra, minden részére, minden helyére, minden legkisebb népelemére. A nagy feladat csak úgy oldható meg, ha az egész nemzet és minden népe részt vesz önmagának megvizsgálásában, mondhatnók: felfedezésében. Megkönnyíti a nagyhatású cél elérését, hogy a legsürgősebb és legfontosabb munka, a gyűjtés nem hárul kizárólag a szaktudósokra, hanem hasznosan közreműködhetnek benne az értelmes laikus is.

Igen nagy szolgálatot tehet e felette fontos közügynek a közműveltség hathatós terjesztője, a közérdek nagyhatású előmozdítója: a hazai sajtó. Azzal, hogy a maga közönségét tájékoztatja a néprajz jelentős volta iránt, felkelti és ébrentartja érdeklődését, buzdítja és oktatja a gyűjtésre és minél több (különösen helyi) néprajzi anyagot és dolgozatot közöl.

Ezzel érdekes és értékes közleményekhez jutna a napi sajtó, (mely vidéken néha hiával van az ilyennek,) megfigyelésre, szellemi munkára szoktatná a közönségét, nagy szolgálatot tenne a nemzeti kultúrának, sőt az általános tudománynak is, mely a népelet sok jelenségére nézve éppen hazánkból nyerhetné anyagának kiegészítését, megvilágítását. És előmozdítaná a békés egyetértést, mert ha népeink jobban megismernék önmagukat és egymást, könnyebben belátnák, hogy mindnyáján testvérek, a közös haza édes gyermekei, az emberiség egyenértékű tagjai vagyunk.

Igaz, hogy napi sajtónk hova-tovább minél több és minél értékeesebb néprajzi érdekű közleménynek nyitja meg hasábjait. De ezeknek nagy részéhez, e sajtótermékek cfemer életénél és a vidéki lapok terjedtségének szűk körénél fogva, a szakember nagyon nehezen, vagy éppen nem tud hozzáférni, és így ezek a néha igen becses közlések gyakran teljesen nyomtalanul és haszontalanul elvesznek a népismeretre, a tudományra nézve.

Ez felbecsülhetetlen nagy kár. Ezen segíteni kellene. És lehetne is aránylag igen könnyen. Csak egy kevés jóakarat, figyelem és fáradság kell hozzá. Ime egy egyszerű módzat.

József főherczeg Ő cs. és kir. Fenségének védnöksége alatt és személyes közreműködése mellett már régóta szerkesztem az „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ című képes szakfolyóiratot, melynek az a fő feladata, hogy tárgyilagosan tájékoztassa a külföldi szakköröket hazánk néprajzi viszonyai iránt és közérthető nyelven közölje az általános tudomány számára a hazai ethnographiai munkálkodás fontosabb eredményeit. E célból ingyen küldöm meg e folyóiratot a nevesebb népvizsgálóknak. A gazdag anyag értékes voltánál, dolgozatainak kiválóságánál és a szerkesztés tárgyilagosságánál fogva e folyóirat nagy tekintélynek örvend a külföldi szakkörökben. (Már 1888-ban így nyilatkozott róla kiváló

helyen a nagy anthropológus, dr. Ranke János, müncheni tanár: „Bezárva e teljes mértékben elismerő sorokat, köszönetet mondunk a nagyérdemű kiadónak és gratulálunk a magyar tudománynak, hogy ezzel az új vállalattal olyan pályára lépett, a melyen követnie kell őt minden nemzetnek. Vajha Németország csatlakoznék először hasonló törekvésekkel” — *Correspondenzblatt der deutschen Gesellsch. für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, 1888. 37—39. l.).

E folyóirat 1904-ben a IX. kötettel új folyamba lép. (Ára egy évfolyamnak 20 kor.) Az új folyamban havonként legalább egyszer jelenik meg és rendszeren számot ad Magyarország néprajzát érdeklő minden irodalmi jelenségről és eseményről.

Már most arra kérem a bármely nyelven megjelenő hazai lapok és folyóiratok tisztelt szerkesztőit és kiadóit:

Méltóztassanak kiadványaik azon számait, (régebbi évfolyamokból is), melyekben néprajzi érdekű cikkek vagy hírek vannak, vagy csak ezeket a néprajzi közleményeket kivágva és a lap nevével meg pontos keltével ellátva hozzám juttatni. (Szívesen fogadok néprajzi kéziratot is). Az összes küldeményeket a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának fogom átadni, a melynek nagy szakkönyvtáramat is ajándékoztam.

(A néprajz a legtágabb értelemben veendő: Sociologia, anthropologia, őstörténet, ethnologia, ethnographia, folklóre: a nép élete, mindennemű hagyományai, hiedelméi, szokásai, nyelve, költése, művészete, ipara, a népélet használati tárgyai stb.)

En folyóiratomban (esetleg máshol is) mindeme közleményeket pontosan vagy egész terjedelemben közlöm német (esetleg francia, angol, olasz stb.) fordításban. Olyan folyóiratokkal vagy lapokkal, melyek gyakrabban közölnek néprajzi érdekű dolgokat, szívesen lépek állandó rendes csereviszonyba, sőt magam is írok beléjük tájékoztató és buzdító néprajzi cikkeket a helyi viszonyok figyelembe vételével.

Minden kiadvány beküldőjének (s ha ez nem a szerző, esetleg a szerzőnek is) megküldöm folyóiratom azon részét, melyben szó van az illető közleményről.

Örmény múzeum Pariban. A párisi örmények lelkesze Verám-sábul Chibárian egyházközségének gyűlésében azt az indítványt tette, hogy aláírás útján gyűjtsenek maguk között annyi pénzt, mennyivel meg lehet venni a Londonban nem rég meghalt Báronián könyveit és iratait... és azután ezeket ajándékozza az egyházközség a párisi örmény egyháznak, hogy ezen értékes tárgyak képezzék alapkövét egy Párisban felállítandó örmény múzeumnak. Az indítvány egyhangúlag elfogadtatott és intézkedés történt, hogy az aláírás azonnal kezdetét is vegye...

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Követésreméltó példa. Dr. Málezián két leánya: Virginia és Fortunata három évvel ezelőtt Brüsszelbe (Belgium) ment, hogy ott zenészet (harmonium) tanulmányaikat tovább folytassák, egyúttal beiratkoztak az odavaló világhírű női ipariskola növendékei közé. A két örmény leány, habár volt mit aprítani a tejbe és tehát nem szorultak reá, hogy kézi munkával tarisák fenn magukat, mégis rendkívül szorgalmasan tanult és bámulatos előhaladást tanusított különösen a varrás- és szabászatban. Harmadik év végén a vizsgálat kézi munka-kiállítással volt összekötve. Azok a ruhák, női kalapok, miket a két örmény leány készített, nyerték el az első jutalmat. A közoktatásügyi miniszter képviselője: Kók báró beszédében nemcsak elismeréssel szólott ezen páratlan szorgalomról, de sőt buzdította a benszülött nőket, hogy kövessék az örmény leányok szép példáját. A két nővér most Párisban lakik és itt nyitottak csinosan berendezett, fényes varróműhelyt, mely — rövid idő alatt — olyan keresett helylyé nőtte ki magát, hogy alig győznek eleget tenni a sok megrendelésnek . . .

Szamosújvár kiviteli forgalma. A múlt, 1903. év folyamán alatt, állatorvosi vizsgálat után, elszállítottak innen vasúton 14648 darab állatot és pedig 6230 darab szarvasmarhát, 16 lovat (Lengyelország), 2299 juhot és 5091 darab sertést.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Szerzetesrendek Ciliciában. A Franciaországból kiűzött különböző szerzetes-rendek tagjai tömegesen telepednek le Ciliciában, hol iskolákat, szerzetesházakat és más intézményeket alapítanak. Ezen szerzeteseknek az a céljuk, hogy az ott lakó nem-egyesült örményeket visszavezessék a kath. egyház kebelébe . . .

Árva leányok. A beiruthi német árvaházban 46 örmény leány nevelkedik, kik közül 10 az idén befejezi tanulmányait. Ezek innen haza térnek szülőföldjükre.

Roppant nagy hagyaték. Tiflisben meghalt egy Sámchárián Zachariás nevű gazdag örmény, ki nejének 250.000 rubelt hagyott oly feltétellel, hogy a hagyaték kamatait az asszony használja; a nagy vagyon, a nő halála után pedig a város örmény ajku lakosságára szálljon, mely lakosság azt — a végrendelet értelmében — közművelődési intézmények létesítésére és kórház alapításra fogja felhasználni . . .

Jó tett. Keresztes Kolumbán nevű bécsi örmény végrendeletileg 20000 koronát hagyott az örmény nemzetnek, hogy azzal valami közművelődési intézmény állíttassék fel . . .

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ-TULAJDONOS: SZÖNGÖTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁRT, TÓDORÁN ENDRE „AURORA” KÖNYVNYOMDAJA.

Dr. Mály István.

„48“-AS ORVOSI JUBILEUM.

Kolozsvár szabad kir. város tiszteletbeli főorvosa és népszerű polgára Mály István dr., a kolozsvári függetlenségi és 48-as párt kiérdemült elnöke, közczélra való adományozás útján egy unikum-számba menő kiváló becsű könyvóriást tett közkincsé.

Ebből az alkalomból hejárta a sajtót a hír, hogy Mály István dr. egy valóságos könyv-mammutot, illetve

olyan kolosszális méretű tudományos művet ajándékozott a Mátyás-házi muzeumnak, hogy már csak rendkívüli dimenzióinál (1 m. 80 cm. hosszú és 65 cm. széles) fogva is bármely nyilvános könyvtár fejedelmi polczára is igényt tarthat.

Ez a feletle ritka könyvpéldány Albinus Bernát Szigfrid, a leydeni egyetem világhírű orvostanárának és kora legnagyobb anatómusának (1697—1770) ma is keresett örökbecsű főmunkája, melyet „*Tabulae Sceleti et Musculorum corporis humani*“ (Leyden, 1747.) czimen jegyzett be az utókor a halhatatlanság lajstromába. Sokan azt kérdehnék, hogy mit is keresett ez a nagy szellemi kincs egy egyszerű gyakorló orvos magán könyvtárában?

Bizonyára kevesen tudhatják, hogy mikor Mály dr., mint kezdő fiatal orvos ezelőtt 48 évvel Kolozvárra költözött, mindjárt kezdetben egy az összehasonlító boncztan köréből tartott eredeti és új fölfogású szakfelfolvasásával olyan nagy hatást ért el, hogy Baritz dr., Erdély akkori országos protomedikusa ott nyomban házi orvosának kérte föl a tudós előadót.

Majd a Pfenningsdorf-féle pörben általa nagy orvosi szakértelemmel készített és a fölmentő ítélethozatalra döntő befolyású védőirat a tifusz és tüdőlob különösen sikeres gyógykezelése folytán kiterjedt előkelő praxisa, élet-, boncz- és állattani tanulmányai s megfigyelései, s közzétett orvosi szakdolgozatai méltán igazolhatták azt a föltevést, hogy a fölállítandó új tudományegyetem egyik orvosi tanszékére Mály István dr. hivatik meg. Ez azonban nem teljesült, minek okát némelyek a Mály dr. erős szélsőbali magatartásának tulajdonították.

De hogy nem minden alap és jogcím nélkül kandidálta őt a közvélemény professzornak, csalhatatlan bizonyíték arra az Albin-féle anatómiai atlasz, mert a ki ilyen műveket tartott a könyvtárában, az bizonyára diszére válhatott volna az egyetemi katedrának is.

Azonban visszatérve a nagylelkű ajándék történetére, a közérdekű eset előzményei a következők: I. i. Mály dr., a kiváló és páratlan latin szónok 1900-ban ünnepelte ezredik pohárköszöntőjének különleges évfordulóját, a mi-

kor is egyik tisztelője azzal gratulált neki, hogy vajha mielőbb még egy hasonló speciális jubileumot ülné.

Erre akkor a klasszikus műveltségű orvos tréfás latin fohászkodással így felelt:

„Jubilaeum unicum,
Revivisce nobiscum!“ *)

Es íme négy év leforgása múlva a valóban példátlan évforduló most bekövetkezett.

Tudvalevőleg Mály István dr., a Szt-József-finövelde csak imént nyugalomba vonult főorvosa, ki egyúttal az erdélyrészi gyakorló orvosi kar egyik legtekintélyesebb neszlora, mint afféle vérbeli 48-as politikai hitvallású ember, most f. évi márczius hóban töltötte be kolozsvári orvosgyakorlatának 48-ik évét.

S lám visszaemlékezett a 4 év előtti félig-meddig fogadásnak is beillett párbeszédre és kiapadhatatlan humorának megnyilvánulásaképpen „48“-as orvosi jubileuma emlékére, mint a hogy ő tréfásan megjegyezte, könyvtára egyik legértékesebb unikumát, melynek 35 éven át volt irigylésreméltó tulajdonosa, közzéelra ajándékozta. Az embernagyságú, remek művészettel megrajzolt 11 darab metszetből álló nagybecsű anatómiai atlasz hozzávetőleges értéke az adományozó szerint is legalább 200 koronára tehető.

Tehát az exotikus jubileum a szó szoros értelmében beültött és unikummá vált. Kívánjuk azonban, hogy két év múltán, azaz orvossá való fölavattatásának félszázados fordulóján (t. i. 1906. febr. 10-én) is teljes testi és szellemi erőben s friss egészséggel érje meg szintén nem mindennapi legközelebbi örömnünepét.

Ennek az őszinte óhajunknak annál nagyobb örömmel adunk ezúttal is kifejezést, mert Mály István dr., mint Szamosújvár érdemes szülötte egyúttal a hazai örömenység soraiban is kiváló helyet foglal el s az „Armenia“ jeles munkatársa.

Hamisítatlan pátriárkális érzelmekkel ragaszkodik az ősi örömeny hagyományokhoz, szeretettel támogatott egész

*) Oh egyedül álló évforduló,
Éledj újra velünk!

életén át minden ily irányban indult irodalmi és emberbaráti, egyházi és kegyeletszülte mozgalmat.

Szívvel-lélekkel valóságos hazafias példányképe és megtestesülése ő a mintaszerű magyar-örménynek hittel, szóval, tollal és tettel egyaránt.

Sád dárénér! (Ad multos annos!). Azonban addig is, míg 50 éves doktori jubileuma elérkeznék, arra kérjük Máty István dr.-t, mint Simay Gergely mellett dolgozó-társaink második szeniorját, hogy változatos és érdekes epizódokban, tréfás adomákban és szellemes ötletekben gazdag életeseményeit — mintha egy-egy levelet írna — sorozatonként folyóiratunkban leírni sziveskedjék. — Éljen!

SZ. K.

FELTÁMADÁS ÜNNEPE.

— Akrostikon. —

*H*alatelten zengjünk dicsőneket,

Újra feltámadott a természet!

Szép a híkelet: rügyeznek a fák.

Visszatértek a csicseregő fecskék.

Életre keltek a kis ibolyák;

Téged dicsér minden oh Istenség!

KRITSA RÓZA.

AZ ERDÉLYI ÖRMÉNYEK STATISZTIKÁJA.

Az „Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben“ című munka XX. (erdélyi) kötete az általános bevezető részben mintegy hat ezerre teszi az erdélyi örmények létszámát (lásd a 17. lapon). — Azonban ezt a részletes tárgyalás menetén Molnár Antal dr. „Szamosújvár és az örmények“ című általa írt fejezetben a czáfolat látszatát kikerülni óhajtván, így igazítja helyre: „Az országban jelenleg élő örmények, kiknek száma az újabb statisztikai adatok szerint meghaladja a 12000-et, Ániból származnak, az egykori Bagratida örmény királyi ház székvárosából“ — (lásd a 234. lapon). A hazai örmény demográfiai viszonyokat és a nálunk mintegy 400 örmény családnév változatait alaposan ismerő Molnár Antal dr., Szamosújvár akkori orsz. képviselője 1900. okt. 31-én hozzám intézett levelében, tehát fenti cikkének kinyomtatása előtt azt írta, hogy az ő véleménye szerint is az örmények száma Erdélyben meghaladja a tízezeret.

„Sajnos, úgymond Molnár, a központi statisztikai hivatal adatainak a súlyát hivatalos, a szerkesztőség által döntő hitelességűeknek és irányadóknak tekintett adatokkal egyenlő értékű hivatalos támpontokkal megdönteni nem állott modomban“.

Megjegyzendő, hogy mikor én e kérdésben a fentemlített tisztelt szerkesztőség elé éppen az azóta megboldogult munkatárs, Molnár utján egy előborítumot terjesztettem: a bevezető fejezet már ki volt nyomtatva. — „Amennyi ez irányban tehető, folytatja Molnár, benne lesz abban a cikkben, melyet Szamosújvárról és az erdélyi örményekről az O. M. Monarchiá-ba magam írtam.

Ezt a cikket is az egész munka beosztásánál fogva a lehető legrövidebbre, félívnyi nyomtatott szövegre voltam kénytelen szorítani.“ — (Ez 8 oldalnak felel meg, míg az osztrák örményekkel 35 oldal foglalkozik.) A örmények statisztikája nálunk természetesen csak hozzátevőleges lehet, de hogy annyira alászállott, illetve kipusztult volna az 1672-ben beköltözött 3000 család, holott megfelelő

arányban szaporodnia kellett volna — egyenesen elképzelhetetlen.

Se kivándorlás, se nagyobbfokú halandóság szerepet nem játszott, legfőlebb az elszoródás vehető tekintetbe.

Az 1890-iki népszámlálás 3523 örmény anyanyelvű egyént állapított meg, míg a legutóbbi országos összeírás-kor egy az örményeket igazságtalanul érintő hírlapi támadás azt eredményezte, hogy a magukat tüntetőleg magyar anyanyelvű örmény katolikusoknak bejegyzett örményeket — az örmény kath. rovat hiányában — egyszerűen besorozták a görög kath. rovatba. — Ezt egy fővárosi hírlap annak idején meg is rőtta. — A armenocatholicus illetve armenisch-katholisch rovatot más országok statisztikája, pl. Ausztria is elfogadta. De a magyar közjog és egyházi törvényeink is latin-, görög- és örményszertartású katolikusokat ismernek s így azok különállása a statisztikában is jogosult.

Amde annak ellenére, hogy nálunk az örmény kath. jelleg egy egészen speciális fogalomnak felel meg, az mégis a görög kath. rovatba olvasztatott be. Ez szerintem a magyar oltárnelv eshetősége szempontjából sem indokolható, mert az örményekre nézve sérelmes azért is, mivel ők felekezetiileg külön állanak (t. i. örmény katolikusok), egyházszerzetileg ez időszerint róm. kath. püspök alá tartoznak, a közszokás pedig tudtommal őket sohasem nevezi görög kath.-oknak, mert pl. azok az örmények, a kik saját ritusú, tehát örmény pap és templom hiányában, nem örmény plebánia területén élnek: a latin szertartás szabványait követik; igaz, hogy ezáltal nem veszítették el azt az alkalmat adtán föléledő jogot, hogy akár unokaikban is őseik örmény ritusára visszatérhessenek, ha teszem föl újra örmény plebánia területére költöznek, vagy ha valahol netán időközben olyan kelelkeznek. — Amde az örményeknek, mint olyanoknak a hazai statisztikában való említett kedvezőtlen elbánása, jóformán mintegy törítése, megszüntetheti-e magát az örménységet is?

Bizonyára nem.

Köváry László 1842-beli „Erdély statisztikája” című, igaz hogy régi, de azért ma is becses művében így ír: „Minthogy alig van falu, hol örmény ne lakjék, városainkban pedig a kereskedők belőlük telnek, számukat bátran tehetni 10000-re”. — Ez a helyzet ma legfeljebb annyiban változott, hogy az örmény kereskedők sajnosan ritkuló sorai közé más elem is kezd mind jobban beékelődni.

Igaz, hogy azóta sokan, mint földbirtokosok, átköltöztek az anyaországba, de a rendes szaporulat bizonyos $\frac{1}{10}$ -a egyúttal elfoglalta az 1848 óta az örmények előtt is megnyílt összes értelmiségi és társadalmi pályákat és pláne Erdélyben, az egyházi és katonai hivatalokat nem is említve, ma már nincs is olyan polgári állás a polgármestertől vagy táblabírótól a vasúti felügyelőig vagy levélhordóig, hol az örményekkel ne találkozhatnánk.

Turista létemre sok vidéket bejártam, sok községben megfordultam és bár nem keresve lépten-nyomon örmény bérlőkkel, szatócsokkal, iparosokkal, gyümölcsenyésztőkkel, kupeczekkel, mészárosokkal, uradalmi alkalmazottakkal, gazdasszonyokkal, varrónőkkel, marhahízslalókkal, vendéglősökkel, házmesterekkel, lovászokkal stb. találkoztam, mert a kinek jó szeme van, ezer közül is megismerni véli a faji típust s aztán utána kérdezősködve, kutatása többnyire helyes nyomra vezet.

Persze mindenekelőtt ismernie kell az illetőnek az örmény családneveket egyől-egyig mindenféle alakulataikban.

Csak Kolozsvárt közel ezer lélekszámot tesz ki az örménység; hol van Marosvásárhely, Brassó, Torda, Szilágysomlyó, Zilah, Dés, Besztercze, Kézdivásárhely, Sepsi-Szl.-György, Csíkszereda és a többi városok egytől-egyig tekintélyes örmény lakossága? nem is szólva készakarva az ismert örmény városok telepeiről.

Hiszen pl. csak a Majláth püspök főpásztori körútjait megfigyelve alig szokott falú lenni, hol vagy az egyházgondnok, vagy a templomi énekesnő vagy a vendéglátó gazda örmény ne lett volna.

Ha végig tekintünk az erdélyi jótékonyezélu mozgalmak, adakozások, gyűjtések szereplőin, csaknem minden tizedik név örmény.

Gyergyó-Szt.-Miklós egész környékét még a kisebb községekben is, számos jómodú örmény család lakja s főként a Székely-földön a kereskedelmi piacot jobbra még mindig ők uralják. Már most azt kérdem, hogy még felületes szemlét is elképzelheti-e, hogy 6000 ember Erdélyben, számarányához mérten, ilyen messze túlterjedő anyagi és erkölcsi erőt tudjon kifejteni?

Vagy talán az a tömérdék sok magyar nevű, magyar anyanyelvű, örmény pap és templom hányában, a latin ritus szerint élő örmény család megszünt volna örmény lenni?

Bizonyára nem, mert a ki azokat örményekül keresi fel, meggyőződhetik róla, hogy ápolják az örmény hagyományokat, megbecsülik az ősi ereklyéket, örmény konyhát tartanak és megünneplik Világosító-Szt-Gergely napját.

A ki pedig ismeri az örmény fizionomiát, az föl ismeri arcvonásaikon a sajátos keleti jeleget. Semmi-féle újabb hivatalos kimutatás itt sem irányadó, sem döntő nem lehet, hanem a viszonyokat tanulmányozók és az elterjedés mértékét személyesen kutatók észleleteiből, a rendelkezésünkre álló régebbi adatok hozzávetőleges összehasonlításából és teljesen elfogulatlan következtetésekből lehetünk képesek az erdélyi örménység létszámát úgy a hogy megállapítani.

Hiszen tudja-e, a ki nem foglalkozik vele, hogy pl. a Vertán-ból Sármeezei-re, a Marosánból Törös-re, a Donovákból Dalmai-ra stb. újabban átváltoztatott örmény családnevek viselői hányan lehetnek? Ilyenek a Zolnaiak, Marosfik, Návaiak, Sárosiak stb. — A legutóbbi népszámlálás hivatalos rovatai csaknem nyomtalanul a magyarságba olvasztották a hazai örménységet, — már pedig csekély véleményem szerint sokkal nagyobb erkölcsi haszon tisztán magyar nemzetpolitikai szempontból is, ha az országban egyetlen, kifogástalanul magyar érzelmű

nép faj a statisztikában hivatalosan is megmarad örménynek.

Hiszen még az a sok nem örményhez férjhez ment nő sem tagadhatja meg a leszármazását.

A mikor Czörnig 1846-ban kiadott etnografiájában a magyarországi és erdélyi örményeket 12000 főre becsüli, ma sem fogadható el, sőt indokolatlan azok létszámapadását Erdélyben haterre alászállítani. Mert a szabadságharc után megindult királyhágón inneni áttelepedés nem volt olyan mérvű, hogy a veszteség akkora lett volna, hiszen legfőlebb 200 családról lehet szó, mit az új nemzedék saját, ha nem is éppen túlságosnak mondható szaporulatával kiegyenlítették, sőt felül is múlt. — Részemről meg vagyok győződve, hogy a tulajdonképpeni Magyarországon élő, bizonyára szintén több ezernyi örménytől eltekintve, az erdélyi örménység nem hogy hateresnyi lélekszámnak felelne meg, hanem azt bátran meg lehetne kétszerezni, vagy ha nagyon szeretjük a kerekszámot és kevesebbet akarunk kockáztatni, akkor is legalább 10000-re teheljük. Ha pl. az oláh falvakon kényszerűségből netán görög rítus szerint élő örmények nem vesztik el örmény-kath. jellegüket és nem tekinthetők a görög egyházba, tehát a román nemzetiségbe bekebelezetteknek, akként örmény lelkész és templom hiányában a latin rítus szerint élő örmény hívek is megmaradtak annak a fajnak a gyermekei, melynek követésre méltó példája éppen abban csúcsosodik ki, hogy azért magyarabb a magyarnál is, mert olyan magyar, a mely egyszersmind örmény.

Maga az örmény közvélemény a „nácio” számát közel húsz ezerre becsüli Szt.-István koronája területén, természetesen Fiumét, Horvát-Szlavonországot, Boszniát, Hercegovinát és Dalmáciát is beleértve. — (Az ausztriai örmények száma 5000, melynek ¹ része örm. keleti vallású.) Már most vegyük hozzá a bulgáriai, szerbiai és romániai mintegy szintén 20—25 ezernyi örménységet (hiszen a legutóbbi népszámlálás egyedül Bulgáriában 14 ezer örmény anyanyelvű egyént mutat ki), s akkor a

magyar birodalom és a Balkán örménysége megközelíthetőleg előttünk áll.

Ezt a nagy területen élő és megfelelő hűlés vezetés mellett különösen kereskedelmi téren értékesíthető elemet a Keletre tekintő magyar imperiális kiviteli politikának kellene fölkarolnia.

Hiszen pl. ezt a nagy ezélt szolgáltná első sorban az a hazai örmény püspöki székhely, mely mint a Szentszék apostoli vikáriátusa a magyar és a balkáni örménységet magyar székhelyről, magyar befolyás alatt és a magyar érdekeknek megfelelően kormányozná úgy a lelkiekben, mint az ezekről elválaszthatatlan sokféle egyházi, sőt világi ügyekben is.

Azonban ettől eltekintve a hazai örménység statisztikája éppen az elmagyarosodás fényes és kivételt érdemlő példájának a megörökítésére való tekintettel hívja fel a nagytekintélyű orsz. központi statisztikai hivatal figyelmét, mert mindennek ellenére hazánkban is olyan katolikus plébánia áll fenn, hol a törvénybeiktatott örményszertartás maiglan is tényleg gyakorlatban van. Azonban a népszámlálás egyéni lapjain hiába keresünk olyan rovatot, a melyben az örmények magukat örmény származású magyaroknak vallhatnák, pedig tényleg egytől-egygig igaz hazafias magyar szívvél ilyeneknek vallják magukat. Azonban, ha a statisztika szempontjából ezúttal csak Erdélyre akarunk szoritkozni, akkor az örmény demográfiai viszonyokat egy egész emberöltőn át tanulmányozó Molnár Antal dr. szellemi hagyatékeként mindennemű hivatalos kimutatás nélkül is az elmondottak alapján kevés kockázattal elfogadhatjuk, hogy a magyar hazafiságban még a magyar nemzettel is vetélkedő örmények létszáma Erdélyben megüti a tízezeret.

Az Armenia 1897-iki évfolyamában „A hazai örmények létszáma és örmény katolikus jellege“ czimen több mint egy ivre terjedő tanulmányomban s azóta más közleményekben is foglalkoztam a hazai örmények elterjedésének a kérdésével; de mint eddig, úgy ma sem tudom megérteni, hogy miért kelljen egyedül az örmé-

nyeket még névleg is kiküszöbölni valóban nagy pontosságú és kiválóan vezetett statisztikánk köréből (?).

Hiszen a sokféle szempontból földolgozott statisztikai adatok mellett talán egyik legérdekesebb momentum volna annak is a feltüntetése, hogy pl. a hazánkba betelepült örménység hány $\frac{1}{10}$ -ekkel gyarapította a magyar nemzetet.

Mert hogy minden örmény egyúttal a legjobb magyar is, az kétséget sem szenved.

Eppen azért az örménység megérdemli, hogy a statisztika terén is megmaradhasson örménynek, és pedig nem azért, mert örmény vér kering az ereiben, hanem mert ez a keleti vér a többi nemzetiségeknek is követéreméltó példát nyújt a hazafias magyar lüktetésre.

M. GY.

AZ ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETE.*)

I. Rész. Nagy-Örményország.

1. Fejezet. Az „Armenia” nev.

Az ország, melyet, közönségesen Armenia-nak neveznek, nevét — a görögök¹⁾ vélekedése szerint — Armenius-tól, az argonauták egyikétől, ki ugyanott tele-

*) Itt közreadjuk az (ázsiai) örmények történelmét négy-öt közleményben. Dolgozatunk megírásában szigorúan ragaszkodunk forrásunkhoz, melyet Guthrie Vilmos és Gray János angol nyelven írt világtörténelme nyújt. Mivel nevezett írók nagy munkájok ezen részét — Chorenci Mózes kivételével — csupán görög és latin klasszikusok után dolgozták, — az nem egészen ment a botlásoktól és hibáktól. Ez a megjegyzésünk különösen a 4. („A régi örmények eredete”), 5. („Régebbi történetök”) és 7. fejezetre („Az örmények nyelve”) vonatkozik, annál is inkább, mert az ékiratok megfejtése, a keleti ásatások eredményei (Babylonia, Assiria...), az összehasonlító nyelvészet stb. egészen más világításba helyezik ezeket a kérdéseket. Azonban nem czélunk itt különösen ezt a három kérdést a mai fejlettebb tudomány szempontjából tárgyalni; ezt megteszszük — Isten segítségével — majd más alkalommal. Most csak annyit akartunk itt közzé tenni, mennyit a régiek ezekről a kérdésekről tudtak.

Szerk.

¹⁾ Strabo, II. rész, 802 lap, Justin. XLII. 2, 7.

pedett le, kapta. Mások ezt a nevet Áram-tól,¹⁾ a Szemfiától, vagy egy éppen ilyen nevű örmény királytól eredeztetik. Bochart szerint az Armenia név Aar-ból, mely a héber nyelvben hegyet jelent és Minniből, ezen ország egyik tartományának, melyről Jeremiás próféta is megemlékezik, nevéből van összetéve. Azt hiszik, hogy ez a szó Mini vagy Minni, mely előbb csak egy tartománynak volt neve, egy héber szóból ered, mely fémet jelent; mivel Armeniában sok bánya volt.²⁾

2. *Pejezet. Armenia felosztása. Városai.*

Hajdan Nagy-Örményországra (Armenia major) és Kis-Örményországra (Armenia minor) oszlott. Nagy-Örményország határai — Strabo szerint — délen a Taurus-hegység, keleten a két Media, éjszakon Iberia és Albania és nyugaton Kis-Örményország, néhány pontusi nemzet és az Eufrát. Ptolemäus egész Örményországot három kerületre osztsa; az első azt a részt foglalja magában, mely a Kur (Cyrus) és Araxes folyó között fekszik; a második azon tartományokat, melyek az Eufrát esavargósságától nyugatra terjednek és a harmadik azt a földet, mely a Tigris forrásai és az Eufrát azon része között, mely Commagenét Nagy-Örményországtól válassza el,³⁾ terül.

¹⁾ Áram először Szem fia, mint mondják az aramäusok törzsa-tyja. Mózes I, 10, 22. — Másodszor egy aramäus hadi hős, ki Chorenei Mózes szerint nyugati Cappadociából az örmény partvidékre nyomult, ott övéivel együtt letelepedett és az ő nevéből Örményországnak nevet adott. Meyers Convers. Lexicon, 628 lap.

²⁾ Das Hochland an den oben Flussläufen des Euphrat, Tigris und Araxes, bewohnt von einem den West ariern zunächst verwandten Volke, das sich selbst Hái (plur. Háikh) und davon sein Land einfach Haikh oder mit persicher Form Haiastan nannte, und die ältesten Stammsagen seines Geschlechts in das Thal des Euphratarms verlegte. Dieser südwestliche Theil am Euphrat und Tigris, ein ursprünglich aramäisches Land, scheint daher zuerst bei den südlichen Völkern den Namen Armenien (altpersich Armina) erhalten zu haben. (H. Kiepert. Historisch-geographischer Atlas der alten Welt, 9 lap, 42 §. Armenien).

³⁾ Strabo, II. rész, 798 lap. — Ptolemaeus V. 13. — Plinius 6. 9. — Chorenei Mózes földrajzi munkájának (Epitome Geographiae) 357 lap.

Ezen kerületben több város létezett. Ezek között a legnevezetesebb Artaxata, egész Örményország fővárosa, melyet Artaxias, Hannibál tanácsára egy síkon, — a mit egy kis földnyelv kivételével az Araxes folyja körül, — építettet. Ezt a rómaiak Nero idejében földig lerontották; de azért Nero később mégis megengedte Tiridat örmény királynak, hogy azt újra fölépíthesse, sőt munkásokkal is ellátta, miért az új város Neronia nevet kapott. Más jókora városok: Sebastia az Eufrát partján, nem messze a Taurus hegységtől; Armosata vagy Arsamosata, Artaxata után a legnevezetesebb város, mely Tigris és Eufrat között feküdt; Tigranocerta, melyet Tigranes örmény király a Tigris forrásai és a Taurus-hegység között egy meredek dombon építettet; Artagora, Carcario-certa, Colonia, Theodosiopolis és a l.

3. *Fejezet. Folyói, hegyei.*

Strabo ebben az országban hat nevezetes folyót említ: a Lycus-t és Phasis-t, melyek a Feketetengerbe (Pontus) szakadnak; a Cyrust (Kur), Araxes-t, melyek a Káspitengerbe ömlenek, végre a Tigrist és Eufrátot. A jelentékenyebb hegységek előbb a mosi hegységek, melyek Armenia észak-nyugati részeit választják el Colchistól; a Paryadrok (Paryadres), melyek a mosi hegységtől Kis-Örményország határáig és a Pontus-ig terjednek; a Mászisz, mely a Sophene tartományt határolja délről; a Niphates, melyből a Tigris — és az Abus, melyből az Eufrát ered; a gordiai hegység (Carduene, Carduchi). Szerzők még az Ararát hegységről tesznek említést; de az előbb említett Mászisz*) és Ararát egy hegység, ugyanis Mászisz az Ararátnak örmény neve.

Az ország általában egyenetlen, hegyes; de közben mégis igen szép, termékeny ronák és völgyek fekszenek. Megterem Örményországban mindennemű gabona, de csak közepszerű bőségben. A föld legtöbb helyen a bevetett mag csak négyszeresét hozza elő. Ha a lakosság nem lenne szorgalmas, és ez nem használná fel a kényelmes alkalmat

*) Kiepert (Atlas der alten Welt, VI. térkép, Weimar 1854) külön Masis (= Ararat) és külön Masius (Örményország déli részén) hegységről szól.

földjének megüntözésére, úgy az majdnem egészen terméketlen lenne. A hideg itt rendkívüli annyira, hogy itt mindenféle gyümölcs lassabban ér, mint más éjszaki tartományban. A hegységek csúcsai egész éven át hóval vannak fedve és néha júniusban is havaz. Tournesfort mondja, hogy ő július közepén is látott a forrásoknál napfeljötté előtt jeget, míg napközben elviselhetlen meleg volt.¹⁾

4. Fejezet. A régi örmények eredete.

Herodot és ez után Stephanus²⁾ a régi örményeket a phrygiaiaktól származtatják, mivel nyelvökben sok (?) phrygai szó fordul elő. Strabo eredetileg syrusoknak, vagy inkább egyazon nép külön törzsének tartja a syrusokat és örményeket³⁾ és Bochart⁴⁾ ezt a véleményt tartja a legvalószínűbbnek, mert mind két nép nyelve és szokása között sok egyezést talál.

Örményországban igen korán a királyi kormányforma uralkodott. Második királyokat Varsanest⁵⁾ — Berosus szerint — Ninus megverte és elűzte; de Diodor⁶⁾ szerint Varsanes szövetségre lépett Ninussal, kinek segítségül is volt a bakriaiak ellen. Örményország Varsanes halála után több kisebb tartományra oszlott.⁷⁾

5. Fejezet. Régebbi történetek.

Az örmények idő multával meghódítottak a médoknak, kiknek királya, Astyages — mint Xenophonnál⁸⁾ olvassuk — adófizetőivé tette őket; de azért országukat saját királyaik kormányozták. Azon idő alatt, míg perzsa ura-

¹⁾ Egyetlen egy kiterjedésű országban nem csoda, ha a levegő (égali) és föld az ország egyik végén más, mint a másikon. A régiek magasztalják Örményország termékenységét. (Dyonysius, Perieg. 1001, 1002.).

²⁾ Herodot 7, 73. — Stephanus Byzant, *Asperna*-jában.

³⁾ Strabo liber I. rész 70 (41 l.)

⁴⁾ Bochart, Phaleg. I. 3 extr.

⁵⁾ Ez viterboi Annius (Annius von Viterbo) koholmánya. Varsanes nevű királyunk nem is volt. Az örmény írók szerint szép Árá az, ki Nimroddal megütközött.

⁶⁾ Diodor (I. 2) ezt az adatot a mesés Ctesiasból merítette.

⁷⁾ H. N. 6, 9. De hiszen ez saját koráról szól!

⁸⁾ Cyropaed. 2. extr. I. 3.

lom alatt állottak, a perzsa királyok által tett helytartók kormányozták az országot. Miután Nagy-Sándor elfoglalta Armeniát, Mithrines-t tette mindkét Örményország feletti helytartóvá.¹⁾ Utódait: Phrataphern-t²⁾ és Orontesz-t Perdicas³⁾ nevezte ki. Orontes halála után az örményeket saját kebelükből származott királyok kormányozták.⁴⁾ Még ha Diodor-nak lenne igaza, akkor is állítjuk, hogy újra alávetették magukat a macedoniaiaknak, kik Armeniát Antigonus, Seleucus és ennek utódai alatt is birtokukban tartották; de Nagy-Antiochus ideje alatt újra függetlenné tették magukat.

6. Fejezet. Legnevezetesebb bálványaik Tanais és Baris.

Strabo⁵⁾ mondja, hogy az örmények, médok és perzsák ugyanazon isteneket imádtak; mégis az örményeknek legnevezetesebb istensége volt Tanais, vagy a mint azt mások nevezik Anaitis (Ánáhid)⁶⁾ istennő. Ennek egész Örményországban voltak templomai. Különösen gazdag és pompás volt az a templom, melyet Acilisene tartományban építettek liszteletére. Ebben a templomban állott az istennőnek tömör aranyból készült megbecsülhetlen művű képszoبرا.

Az örményeknek különös istensége volt Bárís és mint Strabo⁷⁾ mondja ennek is díszes templomot építettek.

7. Fejezet. Az örmények nyelve.

A régi örmények nyelve majdnem olyan, mint a syrusoké mondja Strabo;⁸⁾ Polyänusból⁹⁾ legalább az

¹⁾ Diodor 17, 64.

²⁾ Justin. 13, 4, 23.

³⁾ Polyæn. 3, 4, 8. Talán Oront-ot érti, kiről Strabo, 11, 804. l. beszél.

⁴⁾ Diodor (Ecl. 31. 3.) csak egyről (Ardoat) tesz említést, ki Antigonus és Seleucus közt folyt háborúk ideje alatt kormányozta Örményországot.

⁵⁾ XI. 805 l. A.

⁶⁾ Ánáhid visszafelé olvasva Diana.

⁷⁾ Strabo, II. 803 l. D.

⁸⁾ I. könyv, 70 lap, B. Az örmények, arabok és syrusok erkölcsre, nyelvre és tekintetre nézve egyenlők, mondja Strabo. — Bár-

látszik, hogy a z örmények használták a syr betűket. A mostani örményeknek kétféle nyelve van: egyik a köznyelv és a másik a tudományos;¹⁾ ez utóbbi²⁾ nem áll rokonságban a többi keleti nyelvekkel, jelentős és meggazdagult³⁾ mindazon műszavakkal, melyek a vallásban, a művészetben és tudományban előfordulnak. A tudományos nyelv csak a régi kéziratokban található; de ezt használják az istenitizmusnál is. Habár az újabb örmények élénk kereskedést űznek, mégis a régi idők nem tesznek említést az örmények iparáról. Azt mondják, hogy Sah-Abbas, a perzsák nagy királya volt az első, a ki ezen nép takarékos gazdálkodóságát és ernyedetlen serénységét fontolóra vette.⁴⁾

8. Fejezet. *Örményország két részre oszlik. Artaxis Nagy-Örményország királya.*

Örményország történelmét azon időig, midőn Antiochus alatt az örmények lerázzák a macedon igát, teljes homály⁵⁾ takarja be. Antiochus kiskorúsága⁶⁾ alatt Örményország helytartói: Zadriades⁷⁾ és Artaxias egyesítették csapataikat, hatalmukba ejtették azokat a tartományokat, melyek fölé helyeztettek és két királyságot alapítottak: Nagy-Örményországot, melyet Artaxias tartott meg magának és Kis-Örményországot, mely Zadriades-

mely nyelv a határhelységeken többé-kevésbé összekevert. Hiheő, hogy az örmény is a legrégibb időkben idegen szavakkal, tehát a méd és más nyelvek szavaival, kiváltképen pedig assyr szavakkal keveredett; de mindazáltal saját jelleggel bír, mely a syrussal miben sem közös. L. Schröder, Diff. 3. fejezet.

¹⁾ Polyänus IV. 8, 3. Az örményeknek csak a IV. században Kr. után adott Meszrob, örmény kir. titoknak — betűket. Chornnei Mózes (Nagy-Örményország története I. k. 9.) szerint addig az örmények perzsa és görög betűket használtak. A szentírást 410 körül fordították le örményre. [Meszrob csak a magánhangzókkal ajándékozta meg a nemzetet, mert volt az örményeknek a pogánykorban is (Kr. előtt) mássalhangzókból álló saját betűrendszere]. (Szerk.)

²⁾ A kettő egy nyelv, csak hogy az, melyet a közéletben a nép használ, táj- és idegen szavakkal van keverve; a másik pedig az irodalmi nyelv, melyen a könyvek vannak írva.

³⁾ Lingua Haicana.

nek maradt. Mivel Antiochus ekkor még igen fiatal volt és seregei más lázadókkal voltak elfoglalva, tetemes haddal a szomszéd tartományokba rontottak (Zadriades és Artaxias) és a következő tartományokat foglalták el és pedig a médektől: Caspiáná-t, Phaunitis-t és Basoropedá-t, az iberiaiaktól: Chozená-t és Gogarená-t; a chaliboktól (Chalybes) és mosymoeciaktól (Mosimoeci) Paranelá-t és Xerxená-t, melyek Kis-Örményországgal voltak határosak.⁴⁾ Ezen új bódításokkal Armenia még egyszer oly nagy birodalomná lett úgy, hogy Jusztin, midőn a birodalmakat sorolja fel — a parthus birodalom kivételével — gazdaságra, hatalomra és kiterjedésre (terjedelem) Armeniának ítéli oda az elsőséget. Antiochus vezetett ugyan a két helytartó (most már király) ellen egy erős hadsereget; de mivel nem volt képes egy tartományt sem visszafoglalni azokból, melyeket az örmény királyok erővel magukévá tettek, — békét kötött velök azon szándékkal, hogy ha majd birodalmának ügyei megszilárdulnak, ismét megtámadja őket. Azalatt az örmény királyok szövetséget kötnek a rómaiakkal⁵⁾ és így biztosítják maguk és — utó-

³⁾ Whiston, praef. de litteratura Armeniaca ad Mosem Chorenensem. — L. Schröder, „dissertatio“-ját, mely „Thesaurus linguae Armenicae, antiquae et hodiernae“ című munkájának elején olvasható.

⁴⁾ Tournefort Voyage Lettre XX. Chardin Voyage T. 2 p. 110. — Sáh Abbas, miután látta, hogy a törökök folyton nyugtalanítják az örményeket, elhatározta, hogy Örményország azon részéből, mely Perzsiával határos, elvisz több örményt Ispáhánba, a hol az örmények egy nagy elővárost építettek, melyet Örményországban az Araxes mellett fekvő város nevével Julfá-nak neveztek el.

⁵⁾ Chorenei Mózes, Nagy-Örményország történelme című művében egész sorát sorolja fel az örmény királyoknak, kik Háiktól, a nemzetős-atyjától származtak. Lehetnek ezen sorozatban mesés alakok is, de azért a biztos örmény történelmet a VI. századnál (Kr. előtt) is feljebb lehet vinni.

⁶⁾ Ezt Kr. előtt 223-ra vagy a következő évek valamelyikére lehet teeni.

⁷⁾ Zadriades vagy Zadriadis. Strabo, II. 804 l. B. Ugyanott a 800 lapon már Thária Les-nek íratik.

⁸⁾ Strabo 800 l. D. 801 A.

⁹⁾ Az örmények éppen ebben a munkában voltak foglalatossak, midőn Pharnaces, Pontus királya is kénytelen a rómaiakkal

daik számára azokat a tartományokat, melyeket ők elfogtak. De Artaxias, Antiochus Epiphanes megveri, elfogatja és vasra vereti. (Kr. e. 165, a világ teremtése óta 3839-ben Olymp. 153, 4) ¹⁾. Négy év múlva ezen szerencsétlenség után, Artaxias követséget küld Ariarathes-hez, Cappadonia királyához és arra kérte ezt, hogy Mithrobuzanes-t, Adriades két fiának egyikét, ki nála keresett menedéket, — ölesse meg, neki pedig birodalmának visszafoglalásához nyújtson segédkezet. Ariarathes a követséget keményen megdorgálta és kijelentette hogy ő nem nyújt segélyt annak, ki őt ilyen gyalázatos árulás elkövetésére képesnek tartotta; mire Mithrobuzanes-l atyja (Zadriades) birodalmába beléhelyezi.

Azt, hogy Artaxias után ki következett,²⁾ bizonytalan; mert itt az örmény történelemben mintegy 70 évre terjedő hézag*) fordul elő. Az egész, mit ide vonatkozólag tudunk, annyi, hogy Tigrānest atyja a parthusoknak tuszul³⁾ adja. A parthusok Tigrānest, azon hír hallatára, hogy ennek atyja meghalt, szabadon haza bocsátották; de előbb arra kényszerítették, hogy váltságdíj gyanánt mondjon le birodalmának egyik jelentékeny részéről.⁴⁾

SZONGOTT KTISTÓF

békére lépni Kr. előtt 180-ban, a világ teremtése óta 3824-ben Olymp. 150, 1. Polyb. Ext. Legat. 59. — Strabo (II. 804 l. B.) is azt mondja, hogy Artaxias és Zadriadris — Antiochus megveretése után a rómaiakhoz fordultak és tőlük királyi czímet kaptak.

¹⁾ Appianus in Syriac. 117. l. B. 131. Bed. Stephanus ap. Hyeronymum in Danielis c. II.

²⁾ Arsaces, II. Mithridat idejében Örményország királya Ártávászt volt (Jusztin, [42, 2, 6.] Ortoadistes-nek nevezi). A parthus király haddal támadja meg őt Kr. előtt 97-ben, Olymp. 170. 4. Ártávászt — úgy látszik — csak azon fellétel alatt kapott tőle békét, ha ez: herczegfiát, Tigranes-t neki tuszul adja. Strabo II. könyv, 804 lap. Ellenben Appias Syriac 118 l. D. Tigranes atyját is Tigranes-nek nevezi. L. Vaillant Arsacid. Imp. 65 lap.

³⁾ Ezt a hézagot kitöltötték az örmény történetírók kutatásai.

⁴⁾ Kezes, ki vagyonával és tusz, ki életével áll jót.

⁵⁾ Strabo, XI. 804 l. Jusztin 38, 3, 1.

MIT VÉSSÜNK A VERZÁR-SZOBOR ALAPZATÁRA?

A szobor-alap nyilvános és magángyűjtés útján közel 10.000 k-val, a Szamosújvár várostól pedig 5 éven át megszavazott összesen 10.000 k-val és az időközi kamatokkal együtt ma már számol tevő összegre rug, miért is időszerű dolog, hogy a felállítandó szobormű részleteivel is foglalkozzunk s az ügy ébrentartásával egyúttal impulzust adjunk azoknak is az adakozásra avagy aláírt, de még be nem fizetett adományaik beszolgáltatására, kik a mozgalom természetével, céljával, kivihetőségével mindez ideig tisztában nem voltak. — A mozgalom a hazai örmény betelepülés és Szamosújvár megalapítása emléket célozza Verzár Oxendiusz örm. kath. püspök személyében, ki az örményeket, a kath. hitre térítette, nekik várost építt, őket tömörítette és minden téren fölvirágoztatta.

És ime mindenekelőtt az a kérdés merül fel, hogy mit véssünk az örmény emlékszoborra? Első sorban is a városalapító örmény püspök nevével kell tisztában jönnünk, a kit a különféle okmányok hol Verzereszkul, hol Verzár néven említenek, azonban a Versellescus, Verzireshky, Verzereszko és Verzárián stb névalakok is a legkülönbözőbb helyesírás szerint váltakoznak. — Hozzánk talán legközelebb áll és legnépszerűbb a Verzár név.

A vezetéknévre vonatkozólag is hol az örmény Ángszend, hol a görögös Oxendiosz, hol a latin Auxentius alakjával találkozunk, mely a francia Auxence vagy az olasz Assenzionak felel meg.

Tagadhatatlan, hogy nálunk az Oxendiusz név férközött leginkább a szívünkhöz, tehát a név Verzár Oxendiusz volna a „bocsánczi“ előnévvel, mely alá zárójel közé a születése és halála évszámai vésődhetnének így: (1655—1715). Ez alá jöhetne: Örmény kath. püspök, Szamosújvár megalapítója. A négyszögű alapzat hátsó lapján pedig ilyesmi vésethető fel: Hálás kegyelettel emelte Szamosújvár szabad kir. város a hazai örménység adományaiból és gyűjtéseiből nagynevű alapítójának örök emlékére.

1700—?

A kérdőjel helyére jönne a leleplezés éve.

A két oldal koczkán pedig vagy a püspöki jelvények és a Verzár-czimer, vagy két domború mű az örmény püspök életéből foglalhatnak helyet.

Az egész országban tudtommal csak három nyilvános helyen fölállított püspökszobor van u. m. a Szepessy szobor Pécsett, a Gellért-szobor Budán és Szaniszló püspök ülő szobra Nagyváradon; mind a háromnak a méretei és költségei olyanok, hogy mintául vehetők a szamosújvári örmény szobor számára is, mely egyúttal arról volna nevezetes, hogy a legelső püspökszobor volna Erdélyben,

A kit érdekeli a dolog, szóljon hozzá, hogy tartsuk fölszinen a mielőbb megoldandó kérdést.

EGY ÉRDEKLŐDŐ.

HIT, REMÉNY, SZERETET.

Irta: Kritisz Klára.

Vannak elegenden, kiket a Mindenható kegyelme elhalmozott földi javakkal, kik kényelemben, jólétben usznak, de az emberiség nagy részének a létért való küzdelemben folyik élete. Soknak csak nélkülözés jut osztályrészül. Azonban az élet keserű csöppjeiből izlelnie kell minden halandónak kivétel nélkül. Igaz, hogy a szegényeknek, a nyomorral küzdőknek nagy adagokban jut ki ebből; de a gazdagoknak, a pazarfényű paloták lakóinak is meg kell izlelniök olykor.

Ám az Isten-ember érettünk fenékiig üritette ki a keserűség poharát!

Nincs ember a földön, kinek szíve elzárkozhatnék az aggodalom, a bánat befogadása elől. Soknak azonban egészen előzőnlük szívét a fájó, gyötrő érzések; élete

egét gyászos felhőként elborítják a nehéz megpróbáltatások okozta szenvedések s ha a sűrű felhőkön nem bír átlátni a hit tündöklő csillaga, hogy életútjára hintse fényes sugarait, az ilyen embert a kétség sötét démona ejti hatalmába.

Gyakran olvashatni az ujságokból égbekiáltó, rémes bűntényekről, hallhatni megrendítő híreket. Hányan vetnek véget önkézüleg életüknek a társadalom minden osztályából, hányan törnek mások életére!

Az olyanoknak, kik nem rettennek vissza a saját, vagy más életének kioltásától, nincs vallásuk, nincs hitük!

Kinek élete egén gyémántként tündöklök az igaz, szent hitnek hőszi liszta fénye, az ilyen el tudja viselni a nélkülözést, a nyomort, a szenvedéseket; kiállani a legnehezebb megpróbáltatásokat; mert hite világánál látja ama dicső Lényt, a ki tudja miként lesz a halálból élet; kinek hatalmában áll egy tekintetével szélesztatni a sötét felhőket, egy mosolyával felderíteni a szenvedő lelket!

„Legyen hited s tied a menny, ha hittél, a te hited megtart tégedet!”

A hitnek társai: remény és a szeretet.

A remény biztatón hinti szét sugarait, tündöklő fényében mintegy olvashatni e szavakat:

Ne csüggedj! Nézz bátran szembe az élet viharai-val! Sugárzó arcom ciosztatja lelked sötét bánatát; derűt, fényt áraszt életed útjára.

A remény gyakran megcsalja a szegény halandót, gondolhatják erre többen.

Nem azt a fényes tüneményt nevezem a hit társának, mely csábos mosolygással integet felénk, majd meg fut előlünk s elmarad utánunk, mely csalóka, mint a délibáb.

Nem olyan reményről akarok a helyen beszélni, milyen például egy ifjú leányt kecsgett, az általa forrón szeretett férfiú iránt; vagy a milyent valamely szorongatott, kétes ügyünkben, mely aggodalmat, szomorúságot okoz, egy barátunkba helyezünk; nem olyan reményről

akarok szólni, milyen valamely kilátással, valamely kedvencz terv sikerével kecsegtet.

A forrón szeretett férfiú elfordulhat az ifjú leánytól, hogy egy másikat boldogítson szerelmével; a hűnek, igazuak vélt barát visszaélhet bizalmunkkal; a kilátás semmivé válhatik, a kedvencz terv dugába dőlhet.

Ilyféle reményben sokszor csalatkozhatni.

A hit társa, mely soha meg nem csalhat, az Isten iránt való remény.

Nincsen olyan bánat, nyomor, szenvedés, aggodalom, epesztő szomorúság, fájdalom, melyeket a gondviselő Isten jóságába helyezett remény nem enyhítene!

De a kinek élete egén a hosszú kínos szenvedés szülte kétség vészes sötét felhői elborították a remény fényes csillagát s a dúló, romboló vihar egy iszonyú mélységet ás, az olyan ember a borzasztó sötétségben tévelyegve, belebukik a mély örvénybe.

Kinek élete egén ragyog az Isten jósága iránt való remény csillaga, azt a legnagyobb nyomor, elhagyatottság, bánat, szenvedés sem ejtik kétségbe; a kinek e csillag élete egén ragyog, azt nem szédítik le a bűnök csábító ingerei, mert az égifény szétbinti tündöklő sugarait, megjelölve az utat, melyen haladni üdvös.

Legjelesebb a szeretet.

Az anya szeretete határtalan! Gyermeke jóléteért mindenre képes. Ha boldognak tudja gyermekét, egész valója túlárad a gyönyörtől, ha gyermeke lelkét bánat dölja, vasmarokkal szorítja össze szívét a fájdalom. Gyermeke mellett virraszt; ha ez beteg, aggodva figyeli lélekzetvételét s ha ennek lelke elhadja a porhüvelyt, bánatában majdnem eszét veszti. A szerető férj nejeért küzd, fárad, hogy vágyait betölthesse. Az ifjú leány lelkének minden gondolata, szívének hő érzelme a rajongásig a szeretett férfiú alakját veszik körül.

Az anya szereti gyermekét, mivel ez érzés szívébe van oltva; a férj szereti nejét, mert viszont szeretve hiszi magát; az ifjú leány szeret, mert boldogság után vágyik.

Az ilyen szeretet emberi.

A szeretet, melyről szólni akarok másnemű.

Az Isten Fia az emberiség iránt való szeretetből szállt a mennyből alá, hogy a megváltás nagy művét végbevigye; szeretetből szenvedett a jászolytól kezdve a keresztig. A szeretet volt tanításainak főpontja. Tanait halálával pecsételte meg.

A szeretet, mely társa a hitnek és a reménynek, tiszta, ment minden önzéstől. A szíven viselni, védeni az embertárs igazát; segíteni tanácsosul, tettel, adománynyal, kiknek ezekre szükségük van; felszárítani a nyomor és a bánat sajtolta könnyeket; még áldozatok árán is jót tenni mással. Az ilyen szeretet isteni!

Kinek élete egészen ragyog az isteni szeretet szép csilloga, az már itt a földön érezi az égi boldogságot; mert a halál könnyei, melyeket nemes jó tettei által fakasztott, ragyogó gyémántokká változnak fenkölt lelke előtt és e gyémántok oly igaz örömet, oly lelki gyönyört szereznek, milyenhez hasonlót a világ hiú örömei, gyönyörűségei nem nyújthatnak.

Az Istenember eszményének fényéből ered a hit, remény, szeretet. Ő megmutatta a tökély felé vezető utat. Tanai előtt hajoljunk meg szent áhítattal!

Hit, remény, szeretet legyen éltünk egésze! E három tündöklő szép isteni erény. Nem fogunk mi akkor rossz úton haladni. Kétség sötét réme nem fog kísérteni: vezérel, oltalmaz e három égi fény.

SZÁNTUCHD ÖRMÉNY HERCEGNŐ.

Szomorújáték öt felvonásban.

Therzián Tamás örmény eredetijéből fordította:

VOITH ANTAL tanárjelölt. (Második közlemény.)

Második felvonás.

Első jelenet.

Szánádrug és Sávárs.

Sávárs. Rossz hír, uram, királyom!

Szánádrug. Minél nagyobb a baleset, annál ragyogobb a győző hatalma.

Sávárs. Nem laktak jól az istenek a nekik följánlott annyi keresztény vérről; borzasztóbb áldozatot kívánnak. Felvette a keresztények vallását...

Szánádrug. Ki?

Sávárs. Nem merem kimondani.

Szánádrug. Szólj!

Sávárs. Borzadok.

Szánádrug. Szántuchd?

Sávárs. Ime, kimondád.

Szánádrug. Szántuchd, az én leányom, keresztény?!

Ah, váratlan csapás!

Sávárs. De még...

Szánádrug. Oh ne keress vigaszt számomra; vigasz csak csekély bajoknál használ; a gyógyszerek csak ingerlik a halálos sebet. Szántuchd keresztény! De, mondd *Sávárs*, biztos vagy ebben?

Sávárs. Fájdalom, királyom, de úgy van.

Szánádrug. Oh istenek! Szántuchd hát keresztény?! Oh, én szerencsétlen! Nem gondolt-e atyjára, mikor e vallást elfogadta?

Sávárs. Visszavonhatlanok a balsors hírei; most csak mérsékelni siessünk e bajt.

Szánádrug. Mit tegyek? Király vagyok, -- atya; Jupitert imádom.

Sávárs. Az istenek nem gonosztett büntetésére küldték, Uram, e szerencsétlenséget, hanem hogy erényes és jámbor szívedet próbára tegyék. Ha azonban megengeded, Uram, elmondom véleményemet. Mindenki tudja, hogy Szántuchd eddig méltó leánya volt atyjának. Bár lelkébe, mely e földön nyugalomra nem talál, ezt a szeretet vallásaként feltüntetett új felekezetet nagy buzgósággal fogadta be, mindazonáltal még a te leányod ő, s atyjának engedelmeskednie kell. Ez eretnekség még, azt hiszem, nem vert mély gyökeret szívében; légy tehát rajta, hogy őt erről lebeszél. Minden fenyegetés hasztalan; mert a megtévelyodott keresztények, minél inkább kinzod őket, annál inkább örvendenek. Előttük a világ nem egyéb álomnál, örömei és szenvedései pedig előttük képzelt ábrándok; vágyaik a jövőben összpontosulnak. Tapasz-

latából is láttuk, hogy ők szívesebbek átadni nyakukat a bakó pallosának, mint a mi legbátrabb vértanúink, a vér mezején; ha a porban heverő keresztény egyetlen szót ejt ki: az is a szeretet szava. Tehát rajta kell lennünk, hogy Szántuchd szándékát szép szóval igyekezzünk megváltoztatni. Minthogy már eladó leány, mitsem tartok czélszerűbbnek, mint mielőbb férjhez adni: úgy az anyai gond és elfoglaltság, mint kedves férje gyöngéd ölelései nemsokára eloszlatnák gyermeki ábrándjait.

Sánádrug. De kit ismersz, a ki hozzá méltó és előtte kedves volna?

Sávárs. A vitéz és honszerető Eruánt.

Sánádrug. Eruánt? De vajjon Szántuchd mit szól hozzá?

Sávárs. Menjünk, halljuk az ő szájából; megyek, ide hívom.

Második jelenet.

Sánádrug.

Mily borzasztó aggodalmak nyomják lelkemet! S még nem szüntek meg az egek csapásokat küldeni? Nem fogytak e még el az egek mennykövei? Oh kegyetlen sors! Oh istenek! Adjatok pihenő helyet, s én ime nektek adom ezt az egész világot, a mely remegett lándsámtól. Megismertem a dicsőséget, melyet most megvetek. Adjatok egy végtelen pusztát, melynek terjedelmében eltűnjenek és elenyésszenek e földi zajok; hogy ott tehessem ősz fejemet édes leányom ölébe.

Harmadik jelenet.

Sánádrug és Szántuchd.

Szántuchd. Atyám!...

Sánádrug. Kedves leányom!...

Szántuchd. Ah, beh örvendek, hogy engem szólítottál; mily vigasz reám nézve karjaid között lennem!

Sánádrug. Atyád is veled együtt örvend.

Szántuchd. De miért e szomorú tekintet?

Szánádrug. Koronás főre sohasem vetik az egek a boldogság sugarát; . . . aggodalmak . . . gondok . . .

Szántuchd. De oszlasd el gondjaidat, atyám, egy pillanatra, és tekints arcomra; vagy közöld legalább velem is bánatidat. Azt mondják, hogy legkeserűbb bánataink is enyhülnek, ha azokat másokkal megosztjuk.

Szánádrug. Jer hozzám, édes leányom, Szántuchd; a te hangod oly kedves előttem, mint a szeretet angyaláé. A szerencsétlenségek és nyomorok aggasztják lelkemet. Mosolyogj Szántuchdom, te, ki a szeretet számára teremtetél, haidd vigasztalódjék meg atyád.

Szántuchd. Hányszor vigasztaltalak szomoróságaidban; hányszor örködtünk együtt az álomba merült Örményhon felett, mint két védő angyal.

Szánádrug. Szereted-e atyádat, Szántuchd? Tudod-e, mi egy atya?

Szántuchd. Oh, mit beszélsz atyám? Hisz kit szeretnehetnék mást, ha csak téged nem? Legyenek tanúi e könyeim szívem érzelmeinek; nem annak örülök, hogy király lánya vagyok, hanem arra vagyok büszke, hogy Szánádrugé lettem. Midőn a szeretet gyöngéd csókjait hinted homlokomra, kedvesebb és szebbnek tűnik fel nekem a természel, örömeitől törnek ki ajkaimról szívem buzgó imái..

Szánádrug. Oh leányom, boldogult anyád valódi képe.

Szántuchd. Ama végzetes órától fogva, mikor anyám lelke e siralom völgyéből boldogabb hazába költözött, kétszeres irántad érzett szeretetem. Te vagy most atyám is, anyám is; de ah, valami titkot rejtegetsz!

Szánádrug. Keserű titkot, melyet kimondani sem merek, de el sem rejthetek előled.

Szántuchd. Mi az? Talán újabb zavargások törték ki? Háború? veszély? . . . Kész vagyok bárhová is követni, a hová mész, hogy térdre borulva melleted, legalább segítyt kérhessek számodra az egetől.

Szánádrug. Hallgass hát meg: Szándékom, hogy férjhez adjalak. Én pedig nem talállok méltóbbat hozzád, mint vitéz Eruánt hadvezérünket.

Szántuchd. Atyám, legyen a te akaratod.

Szánádrug. A menyegzői ünnepélynek mielőbb kell megtörténnie; már minden készen van Venus*) templomában.

Szántuchd. (Félre.) Oh, Istenem! . . . Venus templomában?!

Szánádrug. Min gondolkodol, édes Szántuchdom?

Szántuchd. Atyám, engem boldogtalannak teremtettek az egek! . . .

Szánádrug. (Félre.) Értem szomorkodása okát; de hadd siessek mindent rendbe hozni.

(Hangosan.) Légy tehát készen! (Távozik.)

Negyedik jelenet.

Szántuchd.

Szántuchd. Menj! hadd teljesedjenek be az egek jövődölései. Menj! készítsd el az oltárt! az áldozat már készen van. Hova forduljak? Hova meneküljek? Szeretet, dicsőség, hon szőlitanak egyfelől, egy Isten nyújtja felém véres karjait másfelől. (Egy keresztet vesz elő kebléből.) Oh, édes anyám emléke! Mennyi kereszt! . . . Oh ismeretlen Isten, kit én földi bánataim- és keserveimért anynyira szerettem! Midőn anyám az örökkévalóság kapujához ért, nem találva más kedvesebb emléket, téged adott nekem, utolsó csókjával illetve téged. Azóta egyesülve szívemmel, annak minden dobbanását meghallgatom. . . . Oh, hányszor öntöztem könnyeimmel szent lábaidat. Most, mikor az egész világ reményei sem képesek megvigasztalni lelkemet, tárd ki te számomra isteni szárnyaidat; menekülj oda, mint a gyermek, ki behunyva félelmében szeméit, anyja ölébe szalad: oda, isteni ölébe helyezzem kifáradt és fájdalommal telt fejemet. De itt bátorságra van szükségem! Adj hát oh ég, erőt és kitarást karjaimnak. . . Bátorságot szívemnek! Enyém, oh ég, a győzelem, tiéd a dicsőség! (Indul.)

*) Ászdghig.

Ötödik jelenet.

Szántuchd és Tade.

Tade. Állj meg, Örményhon királynője! Hova, hova?

Szántuchd. Venus templomába, hogy bemutassam a szeretet áldozatát.

Tade. Oh Istenem, hát elfelejtetted, hogy keresztény vagy?

Szántuchd. Hisz megyek, hogy a pogány isteneket és azok oltárait leromboljam, s romjaikon az igaz Istennek magamat föláldozzam.

Tade. Hát nem látod a minden oldalról fenyegető veszélyeket?

Szántuchd. Hadd fenyegeessen a világ, én rendíthetlen maradok; hisz egy Isten van velem.

Tade. Légy szilárd a megpróbáltatásokban, de önkényt ne tedd ki magad a veszélyeknek!

Szántuchd. Hadd mutassam meg, hogy egy keresztény hajadon valamennyi istenöknél hatalmasabb.

Tade. De a halál vár rád ott.

Szántuchd. Mindnyájan tartozunk egy halállal, de dicső halált nem mindnyájan érhetünk el.

Tade. A mi távolról könnyűnek látszik, az gyakran borzasztó közélről.

Szántuchd. Ki sem tarthatja vissza a szívet, melyre Isten szava hat.

Tade. Örményhon királynője! Az eget már elkészítették számodra a győzelmi koszorút; siessünk hát, ültöl a boldogság órája. Fussunk, kezünkben a kereszttel, a harcmezőre; együtt győzni vagy halni!

Szántuchd. Hagyj engem szent férfiú magamra, mert ha velem jössz, rajtad tölti ki atyám hosszúját.

Tade. Oh, Uram! elértem végre ama boldog napot, a mikor a te szereleled még a leggyöngébb hajadonokat is annyira fölbátorítja, hogy a haláltól sem félnek! Boldog vagyok; hadd én is, én is haljak meg.

Tadé. (Künn dobszó.) Hallod-e az örömjajt? szent atyám! . . . Nekem szólnak . . . Áldj meg engemet! . . . Isten veled! Ime elérkezett valahára a kísértések órája; kezemben a keserűség pohara. Ah kérd Istent, adjon erőt nekem. (Távozik).

ÖRMÉNY LAPSZEMLE.

Második közlemény.

VI. Az imádság.

Mikor a beleges asszony érinté Krisztus ruháját, érzé az Ur, hogy belőle erő ment ki. A vallás érintése erő hoz elő. Mindig így volt és ma is így van ez. — Az imádság nappali kulcs és éjjeli lakat. Minden nap imádsággal üdvözljük a reggelt és zárjuk be az éjszakát.

Az élet jótettei.

Jó édes szavakat szólani; de jobb jó tetteket elbeszélni. — Jó tudni azt, hogy elvetett magod nem burjánt, hanem virágot fog teremni. — Jó dolgainkat rendben és kötelességeinket sorban elvégezni. — Mikor elvégződik a nappal egészen, jó ha azt mondhatod: „Dolgomat teljesítettem igazán, egészen“. — Jó ápolni a szeretet tűzét; mert már magában ezen feltétlen benne van az érdem magas áldása. — Jobb az igazságért harczolni, mint arany után vágakodni. — Jó nevetni akkor is, midőn a szív fájdalommal és sebekkel van megterhelve. — Jó néha-néha vigadni és nevetni, mert az élet újra vissza nem tér. — Jó mindig előre nézni és soha se hátra, se jobbra, se balra.

VIII. Egy csepp tinta.

— Oh anyám! engedje meg, hogy a szomszéd Jánoskával játszodjak. Az igaz, hogy gyakran engedetlen, soha se mond igazat;... de aztán vig gyermek és én szeretek vele játszani. — Nem engedhetem meg, kedves

gyermekem. Nézd, itt van egy pohár víz, légygy bele egy csepp tintát, aztán mutasd meg nekem. Csak egy cseppel tettem bele és íme hogy megzavarta a pohár vizét?! — Most töles a pohárba tiszta vizet és nézd megtisztul-e annyira, milyen volt azelőtt? — Oh anyám, töltünk beléje most bármit, azért abból a tintát el nem távolíthatjuk. — Ha ez így van, akkor én is kell, hogy vigyázzak reád, hogy egy csepp rosszság se furakodjék szivedbe; mert kezem azt onnan többé ki nem veheli. Íme ez az oka, hogy nem engedlek rossz gyermekekkel játszani. („Czitheni” 10 sz. 1903. márcz. 8.).

SZ. K.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Lukács Antal jubileuma. A magyar-örménység egyik legkiválóbb nemesi családja a Lukács-család, mely hazánknak annyi jeles minisztert, államférfiút, főispánt, bírót, magasrangú katonatisztet és író adott. A pénzügyi téren egyik kiváló tagja ennek a családnak és díszje a hazai örményeknek Lukács Antal főrendiházi tag, a Magyar Földhitelintézet népszerű és nagytehetségű igazgatója, ki márczius hóban töltötte be az intézetnél való tisztviselésének 40-ik évét, s ez alkalommal a tisztviselői kar nagy ünnepet rendezett a tiszteletére. Az „Egyetértés” f. évi 62. száma erről így ír:

„Lukács Antal, 1864. márczius 6-án lépett a Földhitelintézet szolgálatába s az igazgatóság még tavaly elhatározta, hogy idei jubileuma alkalmából megfesteti arczképét az intézet számára. A képet Balló Ede festőművész festette s ünnepség keretében leplezték le, a mely a tanácsteremben folyt le. Itt gyűlt egybe a tisztviselői kar s mikor az ünnepelt igazgató megjelent, lelkes éljenzéssel fogadták. Gr. Desselffy Aurél, az intézet elnöke meleg hangú szavak kíséretében adta át az igazgatónak jubileumára készült aranyérmet, majd Forster Gyula miniszteri tanácsos, igazgató felolvasta a tisztviselők emlékiratát, a melyet minden tisztviselő aláírt s díszes albumba kötve ajándékozták az igazgatónak. Lukács igazgató meghatva mondott köszönetet az igazga-

tóságnak s a tisztviselőkarnak. Az emlékérmét, a melynek egyik oldalát Lukács igazgató arcképe díszíté, s a mely egyszersmind emlékérmé a Földhitelintézet negyvenéves fenállásának is, a tisztviselők között is szét fogják osztani bronzmásolásban.”

A kiváló jubiláns Temesvárt született 1842-ben, a hol atyja Ignác, a megye főjegyzője s országgyűlési képviselője, később szeptemvir, a m. kir. semmitőszék bírása s utóbb kir. kuriai tanácselnök, a vaskoronarend 2-od oszt. lovagja volt s 1886. történt nyugalomba lépése alkalmával v. b. t. tanácsossá is kineveztetett. Lukács A. tanulmányait úgy hazai, mint külföldi egyetemeken befejezvé. atyja intézkedése szerint a keresk. pályára lépve egy külföldi bankárüzletben talált alkalmazást, miközben hazai szakfolyóiratokban pénzügyi tanulmányokat irt. — Ma már a hazai pénzügyi körök egyik elsorángú tekintélye.

Levél a szerkesztőhöz A szamosújvári utca-elnevezések, közzétett tervezetéhez, — utólag azon észrevételt kell tennem, hogy ma már, az ott általam javaslatba hozott elnevezések egyike, névszerint az Árpád-utca helyett sokkal inkább ajánlanám akár a Szent-István-ról, akár a Szent-László-ról való elnevezést! Tisztelettel („Egy munkatárs“).

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Ecsmiádzin czímet visel az a gyönyörű illusztrált munka, mit Efrigián velencei mechithárista irt és a szerzet azt Hájrignak, az örmény katolikosznak ajánlotta abból az alkalomból, hogy az ecsmiádzini örmény anyaegyház alapításának 1600-adik évét éli. (303—1903). Ez a szép munka közli Megerdics katolikos és még néhány elődjének élettrajzát, továbbá közzé teszi Ecsmiádzin különböző épületeit, becses régiségeinek képeit, a feliratok másait, Ecsmiádzin rövid történetét. Bármely könyvtárnak díszét képezheti e könyv. Ára 2 frank és 50 santim. Meg lehet rendelni a velencei mechitháristák nyomdájából.

Örmény műépítész. Hájg Cshêbdsi, ki előbb a konstantinápolyi császári szépművészeti tanodában tanult, később a velencei szépművészeti akadémiának lett növendéke — tervei szerint készül el a Vicenza városi színház. Ugyanis a mondott város Cshêbdsi, ki Konstantinápolyból már elutazott, hogy hozzá kezdjem az említett színház felépítéséhez, — tervét fogadta el a pályázók közül.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Persiai örmények. Persia, Chorászán tartományának legelső kereskedelmi városa Szabzivar; vidékének legjövedelmezőbb terméke a gyapot, azután a gyapjú, szárított kajszi-baraczk (bele mandola-izü, Malum Armeniacum: törökül káisi, ebből a

magyar kajszi), mandola és dió. Az örményeknek itt 15 kereskedelmi házuk van, melyek közül 8 nagyobb és 7 kisebb. Az örmények jó egyetértésben élnek egy más közt, rágalom, irigység nem uralkodik közöttük. Segítik egymást és örvend egyik a másiknak előmenetelén. Van ott örmény kaszinó is, mely „Krikor Árdzruni” nevet visel.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

„Örményország barátai” (The Friends of Armenia) név alatt Amerikában társaság alakult, mely most angol nyelven igen jól tájékoztató cikkeket tesz közzé azon üldözésről, melyet az orosz kormány az orosz-örmények és az örmény egyház ellen intézett. Az „Örményország barátai” társaságnak igen jelentékeny szolgálatot tesz Elis Ston Blakhuel kisasszony, ki Boston városában a „The Woman's Journal” című heti lapot szerkeszti és a ki felszólítást intézett az örmény lapok szerkesztőihez, melyben arra kéri a török-, orosz örményeket, szóval az összes örményeket, hogy azokat az érdekes örmény híreket, melyeket az amerikaiak is felhasználhatnak, közöljék vele folytonosan, mert ő lapjában ezeknek közzétételére állandó rovatot nyit. A kisasszony czime ez: Miss Alice Stone Blackwell, 45, Boutwell Ave, Dorchester. Mass. (Etats-Unis d' Amerique).

Olcsó étkező hely. Tiflisben meghalt egy jólelkű örmény nő: Dzoveán*) Mária ki még évekkal ezelőtt ingyen és olcsó étkező helyet állított fel, hol naponként — nemzetiségi különbség nélkül — több mint 300 ember kapott két tál ételt és pedig a szegények ingyen és a munkások 5 kopekáért (30 fillér?). A meghalt jó emlékű nő „a szegény örményeket segélyző nőegylet”-nek is tagja volt.

Ingyenes oktatás. A múlt évben Alexandriában (Egyiptom) 282 és Kairoban 215 örmény gyermek (fiú és leány) részesült az örmény iskolákban ingyenes oktatásban. Azon tanulók száma ellenben, kik állami vagy más idegen iskolában jártak, — csak 80.

A francia csillagászati társaság. Kárháleán Eruánt nevű konstantinápolyi örmény tudóst egy csillagászati műveért, — Flammarion Kamill ajánlatára — tagjává választotta.

*) Dzov örmény szónak jelentése: tenger. Dzoveán tehát, Tengeri, vagy Tenger melléki. A rómaiaknál is volt hasonló jelentéssel bíró családnev: Marius, ii et Maria, ae, nomen familiare Romanum, hinc Marius, a um, i. e. Marium vet Mariam concernens.” (Márton József, Lexicon trilinguae, II. költ. 47 lap.)

Dr. VERZERESKUL OXENDIUS
örmény kath. püspök.

ADAKOZZUNK A VERZÁR-SZOBORRA!

*Jelmondat: Hoc est,
Vivere bis, vita posse priore frui.
Martialis.*

Az „Armenia“ legutóbbi füzetében fölvetett ama kérdés kapcsán, hogy t. i. mit vessünk az örmény emlékszóbor talapzatára (?), szabadjon néhány észrevételt tennem. A hazai örménység történetében három évszám van hivatva korszakot alkotni; u. m.: 1672, vagyis a magyar földön való letelepülés, 1700, azaz Szamosújvár városának Verzár Oxendius által való megalapítása és végül az az évszám, mely az örmény beköltözés emlékét megörökítő szoborművet átadandja a jelen nemzedék gondozásába.

Jól mondja a latin példabeszéd, hogy: qui bene distinguít, bene docet; mert a böcsánczi Verzár Oxendius örmény katolikus püspök, mint a magyar-örmény metropolis alapítója személyét jelképező monumentum tulajdonképen és első sorban nekünk örményeknek a magyar hazához való törhetetlen hódolatunkat, de egyúttal az önmagunk és őseink iránt tartozó kegyeletet is fogja utódaink előtt hazafias példaadással hirdetni az idők végeig.

Epen ezért ajánlom, hogy arra a kérdésre, hogy mit vessünk a Verzár-szóbor talapzatára (?), — egyebekben egyelértve a cikkiróval, — az évszámokra vonatkozólag a beköltözés évét, t. i. az 1672-öt is vessünk a hazai örmény betelepülés emlékművére. Tehát három évszám jöjjön egymás mellé így:

1672—1700—?

A kérdőjel a szóborteleplezés évét jelenti, mely hogy mihamarább elkövetkezhessék, annál kívánatosabb, mintán mi azt, öregebb generáció is epedve óhajtjuk, örömpresve várjuk; mert életünk alkonyán azt fölállítva megérni szeretnők. Lépünk ki tehát a buzgolkodás mezejére, indítsuk meg újra a gyűjtés mozgalmát, hiszen az egész hazai örménység emlékére emelendő szóbor költségeihez való hozzájárulás alól egyetlen-egy e hazában élő és ősei iránt kegyelettel tartozó utód se vonhatja ki magát.

Hiszen a Verzár püspök érzékalakja a hála, az emlékezés, a magyar érzelműség, a hazafias erények, a vallásosság, a civilizáció, a kulturális érzelmek és az ősi hagyományok üdítő kútforrása lesz az új nemzedék előtt, mely őseinek egyszerű, de nemes munkáját láthatja mintegy szinbolizálva abban az emlékműben, mely több mint 2 $\frac{1}{4}$ század után örök jelképe marad egy Keletről Moldován át Erdélybe menekült kis népfaj megható és követésreméltó hazaszeretetének.

1672-ben 3000 örmény család kért I. Apaffy Mihály erdélyi fejedelemtől letelepülési engedélyt; tehát ez a mozzanat fontos és így a szobortalapzatról el nem hagyható.

1700-ban Szamosújvár városát alapította az a fáradhatatlan és egész életén át hiveiért munkálkodó lánglelkű főpásztor, kinek szoborképe a legszerencsésebb megtestesülése a hazai örménység érzében és márványban kifejezhető és legtalálósabban jelképezhető emlékének.

És itt helyén valónak találok Merza Gyula kedves barátom előtt meghajtani az elismerés zászlóját, mint a kié az elévülhetetlen érdem, hogy 1893 október havában A hazai örmények és a millenium című úttörő cikkében, mely az „Armenia“-ban jelent meg: a Verzár-szobor eszméjét megpendítette és ezalatt a decennium alatt annak javára agitálni ma sem szűnt meg.

Kövessük az ő példáját és tartsuk szem előtt, hogy ez a kérdés ma már becsületbeli ügye nemcsak Szamosújvárnak, hanem összes örmény notabilitásainknak és a magyar trikolort fenn lobogtató egész hazai örmény nációnak.

Azt mondják, hogy a hála az utókor erénye. Sajnos, hogy ez így van. Legyünk tehát mi az az utókor, mely köszörülje ki e közel két évszázados csorbát! Ne mondhasssa felölünk a világ, hogy nem vagyunk méltók olyan elődökre, mint Verzár Oxendiusz. Ne vádolhassanak minket a jövő generációk azzal, hogy noha volt a jelen generációnak egy önzetlen lelkes úttörője, mégse követtük őt illő kitartással és lelkesedéssel a hazafias kötelesség és becsület útján.

Továbbá azért is, hogy Merza Gyula az Ararát tűzgyomrában meggyújtott szövétnekével megvilágosította előttünk a több mint 200 éves sötétséget és mi e tiszta fényt nem használtuk illően fel: hanem tétlenül engedtük a századokig hiába várt, hiába remélt tündérfényben lángoló szövétneket felhasználatlanul talán örökre kialudni!

Az nem lehet, hogy a mi hazafias, becsületes, minden jó s nemes iránt fogékony és lelkesülni tudó náczióink csak úgy tekintse ezt a lobogó fáklyát, mint egy szemkápráztató fényvel világító meteort, melyet megbámul ugyan, de engedi eltűnni a nélkül, hogy a kötelességnek, hazafiságnak s a becsületnek mezején lelkesülten és hálás szívvel követné azt.

Maga a Gondviselés, mely különben is a bőség szarujából nem valami gazdagon árasztotta áldását erre a szerencsétlen népre: látva az élehetlenségünket, méltán elfordíthatja tőlünk teljesen jóakarató tekintetét.

Én már az életnek késő alkonyán álló öreg ember: kérve kérem az örmény nácio minden tagját, hogy teljes hévvel lelkesüljön a Verzár-szobor iránt.

E nemes célra áldozzék minden örmény úgy, a hogy kitelik tőle. A szegénynek fillére s a gazdagnak aranya Isten előtt egyaránt kedves lesz!

A mi örményeink közt voltak Isten kegyelméből Karátsonyiak, Lukácsyak, Czetzek és sok más halhatatlanok...

Ezeknek nevei a hazafiság, vallásosság és jótékony-ság áldozat-oltárán, eltörülhetlen ragyogó betűkkel vannak följegyezve.

Ezeknek dicső emlékét imákba foglalva fogja áldani a hálás utódok kegyelete.

Adakozzanak tehát ezen célra, — t. i. az örmény emlékszoborra, — azok is, a kik már adakoztak, mert:

*Hoc est,
Vivere bis, vita posse priore frui.*

DR. MÁLY ISTVÁN.

OXENDIUSZ.

(1655 - 1715.)

Régmúlt idők ködén át fénysugárt
Vetít felénk e névnek nimbusza,
Hisz' míg apostolként itt köztünk járt,
Ugy tündökölt vallásunk rítusa.

Mint jó atyánk szeretve örködött
Buzgón a kiseded örmény nyáj felett,
Tanácsadót, kormányzót s püspököt,
Lám önmagában egyesíthetett.

Mint államférfiu és böles bíró
Munkált, míg élt, övéinek javán,
S a szenvedések közt vigasztaló
Részvét fénylett az örmény infulán.

Hosszabb török fogságból térve meg,
Lipót királyi hitvese legott
Miséző díszruhákat himezett,
Ma is megőrzött szent ajándékot.

S míg itt Erdélyben főpásztorkodott,
Harczok közt is kereszt volt fegyvere,
Nem ingaták meg őt pártoskodók:
Nehéz korszakban Isten volt vele.

Negyedszáz évig élt főpapjaként
Népének, melynek várost épített,
S terjesztve mindenütt a lelki fényt,
Szilárdított fájában mély hitet.

Szamosújvár sorsát nem éri vész,
E nagy fiának szobra lesz a vért;
Utókor ezzel, lám, áldozni kész
Örmény beköltözés emlékeért.

Hisz Verzár püspök ércalakja itt
Örök jelkép az örménység ölén;
A városon, hol Ő Istenben hitt,
Átszellemül egyházi székhelyén.

És angyalszárnyakon mind Égbe száll
Vagy húszezer ajkról a szent hymnus:
Ha Örmény püspök áll majd szobrodnál,
Hogy áldást adjon rád, Oxendiusz!

ARARÁTI'

„AZ IRÓI ÉRDEM ERKÖLCSI JUTALMA.“

A „Magyar Állam“ a mondott ezim alatt (1904. ápril. 13. 83—13456 szám) ezeket írja:

Az „Erdélyi-Kárpát-Egyesület“ f. hó 9-én tartott központi igazgató-választmányi üléséből kitüntető átiratban üdvözölte Szongott Kristóf szamosújvári főgymnasiunai tanárt, a 18-ik évfolyamában megjelenő „Armenia,“ e hazafias és katolikus irányú magyar-örmény folyóirat tudós szerkesztőjét, ki 40 éves tanári és írói jubileuma emlékére — hivatkozással említett egyesület kezdeményező eszméjére — saját költségén kiadta „A magyarországi örmények ethnographiája“ néven a folyó év eleje óta közkézen forgó s dúsan illusztrált kiváló néprajzi munkát, mely a szaktudomány egyhangú véleménye szerint páratlan szorgalomnak és szakértelemnek a gyümölcse. Hiszen maga a szerző bevallja jubilaris művének előszavában, hogy csak egy decennium fáradhatatlan adatgyűjtése után foghatott a gazdag anyaghalmoz szakszerű feldolgozásához. A nevezetes irodalmi munka az Erdélyi-Kárpát-Egyesülettől rég tervezett, de a Mátyás-házi museum létesítése folytán félben maradt „Erdély néprajza“ című diszműnek első köteteként tekintendő, melyet egy csöndben munkálkodó, egyszerűetlől áthatott erős lelkű ember, önerejéből megteremtett és így magának, a hazafias örménységnek, de a magyar tudományosságnak is járatlan utakon ösvényt taposott és világot gyujtott. És a mikor szerény vidéki tudós az E. K. E. kezdeményezését elimerve, ez országghirű és nagytekintélyű egyesület elé egy tiszteletpéldánnyal járul, egyúttal 400—500 oldalra terjedő, tiz vaskos könyv kíséretében küldi el összes eddigi munkáinak a koronáját, a magyar örménység néprajzi leírását, hogy az egyesület ezt szakkönyvtára számára Mátyás király születése házában elhelyezni sziveskedjék többi műveivel együtt. Lelkes, egyhangú határozattal mondott azért a választmány köszönetet.

Az üdvözlő átirat szó szerint így hangzik:

37—1904. szám.

Igen tisztelt Tanár Ur!

A midőn központi választmányunk mai ülésének egyhangú határozatából, az egyesületünk könyvtára gyarapítására megküldeni sziveskedett tíz kötetnyi, néprajzi szempontból előttünk nagy értéket képviselő hecses műveiért őszinte köszönetet mondunk, egyúttal el nem mulaszthatjuk, hogy különösen az E. K. E. kezdeményezésére és az igen tisztelt Tanár ur saját költségén kiadott, „A magyarországi örmények ethnographiája“ czimű, nagy körültekintést és szorgalmat, sok időt és szakértelmet igénylő, úttörő munkájáért, mely Erdély megírandó néprajzának úgy szólván első kötete, kiváló és meleg elismerésünket ki ne fejezzük.

Fogadja igen tisztelt Tanár ur ebből az alkalomból hazafias üdvözlőnk, melylyel vagyunk kiváló tiszteletünk mellett.

Kolozsvár 1904. április hó 9-én.

Heppes Miklós

alelnök.

Kovács Géza

titkár.

*

A kolozsvári lapok erre az üdvözlőre vonatkozólag ezek írják: Üdvözlő irat Szongott Kristófnak. Érdekes néprajzi munkát írt Szongott Kristóf tanár az „Armenia“ magyar-örmény havi szemle szerkesztője, ki hazafias szellemben szerkesztett folyóiratán kívül is nagy irodalmi tevékenységet fejt ki.

Legújabb nagy szorgalomra valló és eredeti kutatások alapján megírt műve a hazai örménység tüzetes néprajzi leírásával foglalkozik s annak idején az Erdélyi-Kárpát-Egyesület kebeléből kiindult kezdeményezés alapján Erdély néprajzának lett volna egyik kötete.

Ez a nagyszabásu munka közbejött akadályok miatt halasztást szenvedett, azonban Szongott tanár mert önálló kötetben saját költségén kiadta „A magyarországi

örmények ethnographiájá"-t, melynek egy tiszteletpéldányát tíz vaskos kötetre terjedő összes műveivel az E. K. E.-nek megküldötte.

Ennek kapcsán az Erdélyi-Kárpát-Egyesület elismerő átiratban üdvözölte a nagymunkásságu derék író-t, kit ha a többiek is követnének, önmagától megszületnék országrészünk néprajzi leírása.

Különben Szongott legújabb könyve jubilaris munka, a mennyiben azt szerző Karátsonyi Aladár gróf, szamosújvári országgyűlési képviselőnek ajánlva, azzal egyúttal négy évtizedes írói működését örökitette meg.

Az örmény várostól és testületektől ez a kiváló munka az erkölcsi mellett bizonyára anyagi jutalmat is megérdemelve.

(„Ellenzék“ 1904. ápr. 14. 84. szám).

*

Az E.K.E. elismerése. Egy derék, hasznos tevékenységű író-t részesített az Erdélyi-Kárpát-Egyesület megérdemelt méltatásban. Szongott Kristóf szamosújvári főgymnasiumi tanárt, az „Armenia“ szerkesztőjét az egyesület ugyanis a napokban átiratban üdvözölte és elismerését fejezte ki azokért az eredményes szolgálatokért, melyeket a szerkesztő-tanár különösen néprajzi munkásságával tett. Erre az üdvözlésre különben a legközelebbi alkalmat az szolgáltatta, hogy Szongott Kristóf nemrégiben megküldötte az egyesületnek összes munkáit, köztük legújabb megjelent becses munkájának „A magyarországi örmények ethnographiájá“-nak a tiszteletpéldányát.

(„Nemzeti Hírlap“ 1904. ápr. 14. 16. szám).

*

A hazai armenologus üdvözlése. Meleghangú átiratban üdvözölte a Feilitzsch Arthur báró, képviselőházi alelnök vezetése alatt élénken működő Erdélyi-Kárpát-Egyesület, Szongott Kristóf szamosújvári állami főgymnasiumi tanárt, az „Armenia“ szerkesztőjét, ki 40 évi szolgálati jubileuma alkalmából — hivatkozással az egyesület kezdeményezésére — saját költségén kiadta „A magyarországi örmények ethnographiájá“-t, mely gazdagon

illusztrált házagpótló mű néprajzi tudósaink (gróf Kuun Géza, Herrmann Antal, dr. Semayer V. dr.) szerint valóságos, elismerésre méltó munkásság kiváló eredménye. A nevezetes munka mintegy első kötete az E. K. E. által tervezett „Erdély néprajza” című diszműnek, mely-lyel ime egy zajtalanul dolgozó vidéki tanár megtakarított filléreiből a magyar tudományos világot nem kis meg-
lepetésben részesítette.

Egy tekintélyes erkölcsi testület nyilvános elismerése bizonyára elégtétellel töltheti el a jeles armenológust, ki tíz évi adatgyűjtést és tanulmányt igénylő, szóban forgó műve tiszteletpéldányán kívül, tíz vaskos kötetre terjedő összes műveit, többek közt Szamosújvár négy kötetes hatalmas monografiáját is tisztelete jeléül az E. K. E. könyvtárának adományozta. Az önmagát dicsérő szép tett méltán szolgálhatott alkalmul arra az önkényt nyilvánuló rokonszenves méltatásra, melynek alapján az E. K. E. legutóbbi központi igazgató választmánya Herrmann Antal dr., az egyetem néprajzi magántanára és tiszteletbeli muzeumi igazgató közvetlen indítványára Szongott Kristóf írói érdemeit az elnöki enunuciáció őszinte és meleg szavai mellett jegyzőkönyvében megörökítette.

(„Újság” 1904. ápril. 15. 105 szám).

NÉPTANI KÖZLEMÉNYEK.

A Néptani közlemények (Ethnologische Mittheilungen) és az armenologia) fenti czimen a József kir. herczeg égisze alatt Herrmann Antal dr. jeles néprajzi tudósunk szerkesztésében megjelenő folyóirat az Armeniával egy évben t. i. 1887-ben indult meg és nem éreztelen, ha azóta a külföldre való tekintettel német nyelven közzétett örmény tárgyú czikkeit csoportosítjuk. Ezek a következők: Dr. Réthy László: Az örmények Magyarországon (Die Armenier in Ungarn).

Szongott Kristóf: Erdélyi örmény népmesék (Armenische Volksmärchen aus Siebenbürgen). Három kölemény. Dr. Patrubby Lukács: Adalékok az örmény ethnológiához (Beiträge zur Armenischen Ethnologie); ugyancsak tőle Örmény nyelvmagyarázat (Armenische Etymologien).

P. Menevichean: Egy kínai szokás az örményeknél (Ein chinesisches Gebrauch der Armenier).

Könyvismertetések a következők; u. m. Herrmann Antal dr.-tól, Wliskoeki Henrik dr.: A bukovinai és erdélyi örmények meséi és mondái (Märchen u. Sagen der Bukovinaer u. Siebenbürger Armenier).

Merza Gyula: A hazai örménység jövője (Die Zukunft der heimischen Armenier). Patrubby L. dr.-tól. P. Gr. Kálemkiár dr.: Örmény mese (Eine armenische Fabel); Hübschmann: Örmény nyelvtan (Armenische Grammatik); Alisán legújabb munkái tekintettel a népismére (Alischán's neueste Werke zur Volkskunde).

Wliskoeki H. dr.-tól:

Szongott Kristóf; Szamosújvár, a magyar-örmény metropolis. Apróbb cikkek a következők u. m. Kaukasus-Muzeum, Die Armenier in Siebenbürgen (Az erdélyi örmények), Árménia 1896. évf. Levon Mészériántz, Archäologie in Szamosújvár.

Az örmény püspökségről következőleg ír:

Az erdélyi örmények egy magyar-örmény püspökség felállítására irányuló történeli joguknak akarnak érvényt szerezni. Csak kíváncsiaknak tarthatjuk, hogy a hazai örménység, ez a felette derek és nyelvre nézve tőzsgyökerez magyar elem lehetőleg minél többet megőrizzen faji tulajdonságaiból és hagyományaiból, mit egy önálló püspökség bizonyára teljesen előmozdíthatna. (Lásd V.köt. 69. l.)

A képmellékletek egyike toroczkoí népviseletet mutat be egy kárpátgyuleti kirándulásról; ugyanis a háttérben emelkedő Székelykö aljában négyes csoportkép látható, melynek egyik nőalakja Harmath Irmát, az azóta férjezett Csiki Jánosnét, egyik férfialakja Merza Gyulát ábrázolja; utóbbiról a szerkesztő egyúttal megjegyzi, hogy magának az erdélyi örmények népisméje körül érdemeket szerzett.

Érdekes, hogy a Szongott által gyűjtött népmesék közül az az öt, mely a Herrmann folyóiratában német nyelven megjelent, egyúttal eredeti örmény szövegben is közzé van téve, mely az erdélyi örmény tájszólás tekintetéből értékkel bír. A tudós szerkesztő, Orstein, dr. Mártonfi, Orosz és dr. Temesváry régészeti kutatásait éppen Szamosújvárt tartaná kívánatosnak a néprajzi gyűjtéssel összekötni és ott a magyar-örmények népisméjének középponti állomást teremteni.

Ez ott annyiival is inkább megvalósítható, úgymond Herrmann, mert kiváló erők állanak rendelkezésre s aztán a nagyérdemű Szongott Kristóf tanár „Armenia“ czimű folyóiratában egészen alkalmas kész orgánus áll az ilyen fajta tanulmányok közzétételére.

Egyszóval mindezekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az örmények néprajzi mozgalmai iránt az „Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn“ czimen magas tudományos színvonalon álló néprajzi szakfolyóirat kezdetől fogva napjainkig meleg érdeklődést tanusít, sőt *Armenische Beiträge* néven nemrégiben Herrmann Antal dr. és Patrubby Lukács dr. egyetemi magántanárok szerkesztésében külön örmény mellékletet is adott ki, mely vállalat megérdemelné, hogy állandósíttassék.

A KERESKEDELEM HATÁSA AZ IPARRA.

— Vekerle Sándor fölolvasása. —

A Magyar Kereskedelmi Csarnok díszes nagytermében érdekes és tanulságos fölolvasást tartott Vekerle Sándor a kereskedelem hatásáról az iparra. Nagyszabású, egy óránál jóval tovább tartott fölolvasásának magja az, hogy mivel az ipar megteremtése, fejlődése, prosperálása mindig az értékesítéstől függ, az értékesítés pedig a kereskedelem föladata, természetesen, hogy a kereskedelemnek kell termékenyítőleg hatni az iparra, a minthogy a gazdasági fejlődés egymásutánjában is előbb volt a kereskedelem és aztán az ipar. Ez alaptévő igazság körül a

közgazdasági elvek és igazságok egész erejét halmozta, bőven illusztrálva példákkal és adatokkal, sőt fölolvassága némelykor egész a legapróbb részletekig bonczolta a föl-tett kérdést. Nem hagyott érintetlenül egyetlen idevágó kérdést sem, szólt a vám kérdésről, helytelenítve a nagy ipari vámokat, melyek velünk szemben prémiumot adnak a hatalmas osztrák iparnak, szólt a nagy pénzintézetek hivatásáról, a melynek kötelessége volna felkoltani a vállalkozó szellemet, függetleníteni a magyar kereskedőt és iparost attól a súlyos kapocstól, mely a hosszú hitelezés révén az osztrák vállalkozóhoz csatolja. De szólt a nagykereskedők földadatáról is, a kik, kezükben lévén az értesítés, első sorban hivatvák az ipar teremtésére. Őva intett a jelszavak után való kapkodástól és határozottan ellene nyilatkozott a tévhitnek, hogy nem lehetne egyszerre támogatni, fejleszteni az ipari foglalkozás minden fajtáját, a háziipart, a kisipart és gyáriipart. Nagy súlyt fektetett a közvetítő kereskedelemre, de bár nem nyíltan, mégis burkoltan a közös vámterület mellett nyilatkozott.

A fölolvassásra oly sokan tódultak a Csarnok diszes termébe, hogy a szó szoros értelmében ember ember hátán volt és sokan kívül is szorultak.

A rendkívüli érdeklődéssel és végül szünni nem akaró tapsviharral fogadott fölolvassást a következőkben ismertetjük:

A kereskedelmi Csarnok megtisztelő fölhívásának engedve, nem azért köszönt be ide, hogy kellemeset, szépeket mondjon, az újság ingerének mezével sem kívánja felruházni szavait, sőt ellenkezőleg, régi igazságokat, általánosan elfogadott tételeket kíván emlékükbé földidézni, újra és különös nyomalékkal hangoztatni, hogy el ne mosó ljanak, feledésbe ne menjenek, hanem hogy mindenki kivegye belőlük a maga részét.

Nem az szabja meg népe gazdasági haladásának biztos irányát, a ki járt utakon, kopott ösvényeken vezet az tovább, hanem a ki a gazdasági fejlődés minden ösvényében útmutatót állít, hogy a nagy tömegnek is lehetővé tegye az előre jutást. Ezeknek a nagy tömegeknek az előre jutása, a megélhetése föltételeinek nyujtása nagy kérdése minden társadalomnak, de különösen aggasztóan nagy kérdését teszi a mienknek, a melyben hanyatló, részben elzüllött kisipar a megélhetés föltételeivel küzködő, egymást agyonversenyző kiskereskedelem, nagyrészt még egyoldalú gazdálkodást folytató, nagy terheket viselő, a földjének hozamáért méltán aggódó mezőgazda, végül állandó és biztos keresetet nélkülöző munká-

soknak tarka csoportja teszi azokat a széles néprétegeket, a melyek szebb gazdasági jövőt várnak.

Azt hiszi, elfogadott tételként állíthatja oda, hogy a ki ezeken a kiáltó bajokon segíteni akar, a ki azt akarja, hogy képesek legyünk elviselni egy modern állam igazgatásának terheit, egy modern közigazgatási és lársadalmi berendezkedés költségeit; a ki azt akarja, hogy kulturnép legyünk a szónak igazi értelmében, a hol nem elszórva felülről hintett ajándékképen, hanem a nép jólétéből fakadó általános szellemi szükségletként keletkezzenek s a nép önerejéből tartassanak fenn a kulturális intézmények, a ki végül ennek a hazának népét meg is akarja tartani hazájának, annak minden gazdasági ág fejlesztésére kell kiválóan és első sorban súlyt fektetnie.

Ha végig tekintünk önmagunkon, jobbára mindenünk, még a hajunk szálának fénye is idegen rajtunk. Majd minden izünnkel idegen iparosoknak szolgálatában állunk, más népek kulturájának, haladásának, jólétének teherhordói vagyunk. Valóban itt a tizenkettedik óra, hogy az ipar tervszerű fejlesztésére minden erőnket koncentráljuk, hogy mindenki kivegye részét ebből a nagy munkából.

Kiváló rész esik ebből a magyar kereskedelmi iparra; ecseteli ezután nagy vonásokban a kereskedelem iparfejlesztő hatását és főlemlíti, hogy tisztult agyú nemzetgazdák rég elismerik a kereskedelemnek, mint határozottan produktív jellegű közgazdasági tényezőnek szerepét, rég tanítják, hogy a kereskedő munkája a javak nemzetgazdasági értékének emelésével jár, nemcsak az által, hogy a javakat oly helyre viszi, a hol értékük nagyobb, nemcsak az által, hogy megfelelőleg osztályozza a javakat, hanem a javak czélszerű helyi megosztása, forgalomba hozatala által is. S midőn a világ gazdaság fejlődésének törvényei az egész földtekét átölelik, midőn távolságok, évszakok, klímák, ethnografikus viszonyok és szokások mindinkább háttérbe szorulnak s az emberi civilizáció hovatovább mindenütt többé-kevésbbé egyenlősíti a szükségleteket, a kereskedelemnek nemcsak produktív hatását tekinthetjük a legfrappánsabb módon igazoltnak, hanem egyenesen nem lehet szemet hunyni az elől, hogy a nemzeti produkciónak igen sok esetben egyedüli megmentője, más esetekben előmozdítója, fölkelője s különösen az ipari tevékenységnek indítója lehet. Utal a régi főnicziai iparára, utal Anglia iparának nagyságára s mindegyikből azt következteti, hogy kereskedelmet ipar nélkül képzelni nem lehet. Sok helyütt még így van, leginkább nálunk, de ipart értékesítés, kereskedés nélkül életképes iparként állandóan képzelni nem lehet; mert akármilyen volt is az ipar létesítésének indító oka, ezt nagyban és állandóan üzve kereskedés nélkül fenntartani nem lehet.

Utal ezután népünknek állandó gazdasági foglalkoztatására s kiemeli, hogy a parlagon heverő munkaerők felhasználása teszi a megoldandó kérdést s ezzel foglalkozni kell a kisgazdának,

államférfiaknak, a kormánynak és helyhatóságoknak, mert e tekintetben a bajt gyökeresen csak a keresetforrások megnyitásával, az általános jólét emelésével lehet megszüntetni, mert ipart magában véve sem jóindulattal, sem pénzzel, vagy egymagában állami támogatással, sem más, magukban álló intézményekkel teremteni nem lehet. De igenis, lehet megteremteni, megerősíteni a mi viszonyaink között is, ha gondosan mérlegeljük előfeltételeit, teljesítjük és megóvjuk életérdekeit, ha tisztán nézünk és látunk s mindegyikünk kiveszi e nagy nemzeti föladat teljesítéséből a maga részét.

Áttér ezután a föladatok teljesítésére s miután azokat pontozatokban felsorolta, áttér arra az igen fontos közreműködésre, melyek a pénzüzetekre hárulnak, különösen a hitelnek nyújtásával. Egyik főszempontnak tekinti azt is, hogy kereskedelmünknek függetlenítése érdekében nem maradhat közönbös szempont, hogy saját tőkéje hosszú időre lekötve ne legyen, hogy hitelbe az osztrák áru forgalomba hozatalával közvetlen kapcsolatban ne maradjon, hanem hogy ez a hitel az áruforgalomba hozatalától lehetőleg külön választassék, hazai intézetek által nyújtassék. Ezt kapcsolatba hozza az áruk értékesítésének kezdésével s miután lendületes szavakban gondosan kutatja mindama hazai iparcikkeket, melyek általunk igénybe vehetők, szükségesnek tartja különösen még annak fölemlítését is, hogy nálunk főleg iparvállalatok alapításánál, ha nem is mindent, de sokat a kormánytól várunk és követelünk. Pedig a gazdasági munka sikere csak az öntevékenységen alapulhat, annyira az öntevékenységen, hogy egyes fölvetett ideák még arra sem alkalmasak, hogy hosszas és nyilvános megbeszélés tárgyává tétessenek, hanem arra valók, hogy egyesek agyában fogamozzanak s érlelődjenek meg, egyesek törekvését és tevékenységét keltsék fel, mert azé szokott lenni az első gyümölcs, a kié az első idea.

S mégis különösebb föladat vár gazdasági testületeinkre. ezek között főleg az érdekképviselőre hivatott kamarákra s a kereskedelmi egyesületekre. Első sorban ezektől várhatjuk az iparfejlesztés nélkülözhetetlenségének a közludatban való ébrentartását, ezektől egyesek tájékozását, az általánosabb sérelmeknek és panaszoknak, a kívánalmaknak és érdekeknek képviselését, általában az akadályok megszüntetésének, a fejlődés elősegítésének közvetítését s ezektől várhatjuk leginkább a kereskedelem és ipar társadalmi pozíciójának megerősítését.

A multból átvett anyagi és erkölcsi kincseket, így fejezte be fölolvását, csak akkor tudjuk a jövőnek megóvni, a haladás biztos útjait megtartani, ha elismerjük és méltányoljuk annak a pályának belső igazságát, mely a munka értékét fölismerő nagy közgazdasági író eszméinek nyomán kelt lábra: Tiszteljétek a királyok méltóságát, de becsüljétek meg a kezek munkáját is.

ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETE.

— Második közlemény. —

9. Fejezet. *Tigránes beront Cappadociába.*

Miután Tigránes ismét atyja birodalmába helyeztetett,¹⁾ reávette őt Mithridates Eupator arra, hogy kössön vele a rómaiak ellen szövetséget.²⁾ Mithridates leányát Cleopatrát Tigránesnek adja nőül. Miután ez menyekzőjét nagy fénynyel megtarlotta, megparancsalta két legjelesebb hadvezérének: Bagoas- és Mithridatnak, hogy rontsanak be Cappadociába, melyet azok legkisebb ellentállás nélkül el is foglaltak. Ilyenképen meghódítván Tigránes Cappadociát, a zsákmánynyal ugyan ő gazdagodott meg, de az országot (Cappadocia) Mithridates fiának: Ariarathesnek engedte át és ezt a nép általános megelégedése közepett nagy fénynyel királyvá kiáltotta ki.³⁾

10. Fejezet. *Tigránes Syria királyává választatik.*

Nemsokára⁴⁾ ezután elnyeri Tigránes a syr koronát, a melylyel a syrusok magok kínálták meg őtet.⁵⁾ kik Seleucus utódai alatt belső zavarok, sokáig tartó indulatosság és sok vérontás között élvén, elnyomott helyzetbe jutottak. Ugy látszik, hogy Tigránes ebben az időben békében élt a rómaiakkal; mert a syrusok, midőn a felett tanácskoztak, hogy kit válaszszanak királyukká, visszautasították Mithridatest csak azon okból, hogy ez a rómaiak ellen háborút vezetett. Syria meghódítása Tigránes nagyravágyására nézve csak újabb ösztön volt. Nemsokára benyomult Kis-Örményországba, Artanes királyt megölette és egy hadjáratban elfoglalta az egész országot. Azután megtámadta az ázsiai görögöket, Adiabene,

¹⁾ Kr. előtt 95-ben, a világ teremtésének 3906 évében, Olymp. 171. 2, Róma építése után 659.

²⁾ Kr. előtt 90-ben, Róma építése után 664-ben.

³⁾ Iustin XXXVIII. 3. Appianus, Mithridat 176 l. D.

⁴⁾ Kr. előtt 84-ben, a világ terem. 3920, Olymp. 174, 1.

⁵⁾ L. VIII. B. a syrok ezen évi történelét, Appian 118 l. D.

Assyria és Gortik¹⁾ lakóit. . . és kényszerítette a népet, a hova csak eljutott, hogy ötlet fejedelmöknek ismerjék el.²⁾ Nemsokára ezután (Kr. e. 78, Róma építése után 676-ban) berontott Cappadociába, hogy segítségére legyen Mithridatesnek, kit a rómaiak arra kényszerítettek, hogy seregeivel innen visszahuzodjék. Tigranes Cappadociából nem kevesebb, mint 300.000 foglyot vitt Örményországba; ezekkel építtette fel és népesítette be azt a várost, melyet ő azon a helyen állított, a hol az örmény korona első ízben fejére téteget és azt az ő nevére Tigranocerta-nak³⁾ nevezte el.

Ezután Mithridates arra kérte Tigranest, hogy a rómaiak ellen lépjen vele szövetségre.⁴⁾ Mithridat legelőkelőbb követe ő, a világbölcs Metrodorus Scepsius⁵⁾ volt, kit Tigranes ösztönzéséért nagyon megszeretett. Tigranes arra kérte Metrodort, hogy mondja meg neki őszintén azt, vajjon tanácsosnak tartja-e reá nézve, hogy ő a rómaiakkal háborúba keveredjék. Metrodor előbb késekezt; de mert több ízben kényszerhelyzetbe jutott, végre így válaszolt: „Mint követ azt tanácsolom neked, hogy szövetkezz aposoddal a rómaiak ellen; de mint tanácsadód azt szeretném, hogy te ezzel a hatalmas néppel békében és barátságban élj.” Tigranes tudósította is a királyt arról, mit ez neki mondott. . . És ez a körülmény tette kegyvesztetté a követet Mithridat előtt. Metrodor visszatérte után nemsokára meghalt; azt gyanítják, hogy a nyujtott méreg vetett véget életének.⁶⁾

Tigranes szomorúságának jeléül holtestét nagy fénynyel temettette el és azután (Kr. e. 71-ben, a világ

¹⁾ Gordijär, örményül *gortuaczh*: gortuaczh áschär, törökül Kurdistán.

²⁾ Strabo XI. 801. I. C.

³⁾ Appian. Mithrid. 216 I. C. D.— Strabo XI. 304 I. D.

⁴⁾ A kért segédcapatookról szól Appian., Mithrid. 223 I. E. a Cysicusnál történt csatavesztés után 72-ben Kr. e.

⁵⁾ Az, hogy ez éppen akkor küldetett Tigránhoz, sem Plutarch-ból (in Lucullo 505 I. F. 504), sem Strabo-ból (13, 907 I. C) nem látszik.

⁶⁾ Csak aztán, hogy Mithridat országába menekült és vejével kibékült Kr. e. 69-ben.

teremt. óta 3933-ban, Róma építése után 683-ban) nejjének, Cleopatrának heves kérelmére küldött jelentékeny segítő hadsereget Mithridatesnek, ki mégis Lucullus által lönkre veretett és kénytelen volt menedéket Örményországban keresni, a hol veje neki fejedelmi kíséretet és előbbi rangjának megfelelő asztalt adott.⁶⁾

Mivel a rómaiak hódításaikat tovább folytatták (Kr. e. 70-ben, a világ teremt. óta 3934, Róma építése után 684), Tigránes erős hadsereggel a parthusok ellen ment avval a szándékkal, hogy azt a hetven völgyet visszafoglalja, melyeket tőle ez a nép, még mielőtt őt szabadon bocsátotta volna, — kicsikart. Miután Tigránes ezeket könnyű szerrel bevette, elfoglalta egész Mesopotamiát, Ninus (Ninive) és Arbela lájékát, a termékeny Mygdonia tartományt, a nagy és erős Nisibis várossal együtt, melyet a görögök Antiochia mygdoniea-nak neveztek.

Azután Syria felé vezelte hadseregét, hogy ott a lázadást, mit Cleopatra gerjesztett volt Seingmen Selenevel, ki közösen gyermekeivel együtt Syriának azon részében uralkodott, mely Tigránesnek még nem hódolt meg. A vezetők elhíromattak, országuk elfoglaltatott, maga Cleopatra is elfogatott és Seleucia várába vitetett, a hol Tigránes parancsára — nemsokára — megöletett. A mint nyomban elfoglalta Phöniciát is, meghódoltak neki az ázsiai fejedelmek mindnyájan (kivételével azoknak, kik a rómaiakkal állottak szövetségben) és tiszteletöket iránta vagy személyesen, vagy követeik által bizonyították.⁷⁾

11. Fejezet. Tigránes kevélysége és elbizakodottsága.

Tigránest, a győzelmek hosszú sora és a szerencsés esetek annyira felbátorították, hogy elvégre meggyőzhetetlennek kezdte magát tartani. Felvette a „királyok

⁶⁾ Strabo az említett helyen. — Azonban Plutarch⁸⁾ (in Lucullo, 505 l. E.) Appian (Mithrid. 227 l. B.) azt mondják, hogy [csak a Mithridattal történt értekezés után; mert azelőtt illetlenül bánt apósával.

⁷⁾ Appian in Syriae, 118 l. D. — Strabo XI. 804 l. C. — Josephus Flavius VIII. 16. 4. — Plutarchus in Lucullo, 505. l. B. C. — Eutrop. VI. 8.

királya* büszke nevét és sok király szolgált neki, mint hitvány rabszolga.¹⁾ Ő lőháton másképp soha sem jelent meg, mint négy király kíséretében, kik csak alsó-ruhában ott mellette szaladgáltak; és a midőn nyilvános kihallgatást tartott, a királyok trónja mindkét oldalán összekulcsolt kezekkel állottak; mert ez a nép ezt a helyzetet tartotta az elismert hűbéri viszony és szolgaság („Knechtschaft“) legnagyobb jelének.²⁾

12. Fejezet. Lucullus ürügyet keres arra, hogy Tigránes ellen hadat indíthasson.

Azonközben Lucullus elfoglalta a pontusi királyságot — egészen és mivel ürügyet keresett arra, hogy Tigránest megtámadhassa, követségben Appius Claudius sógorát küldötte hozzája, hogy ez tőle Mithridates kiadatását kérje. Midőn Appius Antiochiába — nem messze Daphnétől — érkezett, és azt a parancsot kapta, hogy Tigránest itt várja be, — idejét avval költötte, hogy a szomszédos városokat felbátorította arra, hogy vonják ki magokat az örmény iga alól. Midőn végre Tigránes visszatérő útjában Antiochiába érkezett, Claudius a nyert kihallgatás alatt azt mondotta, hogy ő azért jött, hogy Mithridates kiadatását követelje; mert Lucullus szeretné, hogy diadalmenetében ott legyen Mithridates is. De ha Tigránes erre reá nem állana, küldője nevében azonnal hadat ízen neki. Habár Tigránes nem volt hozzá szokva az ilyen merész beszédhez, mégis békésen válaszolt és azt mondotta, hogy Mithridatot ugyan nem adja ki; de ha a rómaiak háborút kezdenének, ő abban a helyzetben van, hogy magát megvédheti.

Midőn Tigránes, Appius elutazása után azt a hírt hallotta, hogy Zartbienus a gordyak királya a rómaiakkal titkon szövetségre lépett, nemcsak azt, hanem annak nejét és gyermekeit is megölette. Végre kijelentette azt, hogy beszél apósával, kit ő bizonyos tekintetben őrizet alatt tartott; a mennyiben ez a szerencsétlen fejedelem egy

¹⁾ „Viele Könige warteten ihn als geringe Slaven auf“

²⁾ Plutarchus in Lucullo, 505 l. B. C.

évet és nyolcz hónapot töltött vejének országában. Ketten különböző lítkos értekezéseket tartottak, míg végre Mithridat 10.000 lovas katonával visszaküldetett Pontusba, hogy ott — a mennyire lehet — a nyugtalanságot csendesítse le.¹⁾

13. Fejezet Lucullus beült Örményországba. Tigránes megdölgdölátlan cselekedete.

Mihelyt megtudta Lucullus Appiustól azt, hogy harezra kell készülödni (Kr. e. 69, a világ teremlése óta 3935. és Róma építése után 685), ellávozott Ephesusból és visszahuzodott Pontusba; elfoglalta az erős várost: Sinopét, melyet a ciliciaiak hatalmukba kerítették és két legióval és 3000 lovassal belépett Örményországba. Sornatiust 6000 emberrel Pontusban hagyta vissza, hogy ezt az országot rettegésben tartsa és Mithridates szándékait megghiusítsa. Midőn ez Eufráton már átkelt volt és lábát már betette Örményországba, valaki értesítette Tigránest Lucullus közeledéséről. De a szerencséjétől elittasodott király a tudósítót megöleti és hallgat udvaronczaí szavára, kik bizonyossá lették arról, hogy Lucullus, mihelyt neszét veszi közeledésének, nem hogy megtámadná birodalmát, hanem egész Ázsiából kitakarodik. És mivel az első hírvívőt olyan gonoszul jutalmazta volt meg, a többiek mindnyájan féltek és miről sem tudósították Tigránest és így, habár az ellenség körös-körül mindent tüzzel-vassal pusztított, előtte mind az, a mi országában történt, ismeretlen maradt. Végre Mithrobarzanes, a király barátjainak egyike, merészkedett a királyt a valóságról értesíteni, a kit a király 3000 lovassal és nagy gyalogosokból álló sereggel kiküldött, hogy Lucullust élve elejébe vigye; de ez a rómaiaktól megveretett és megöletett.

14. Fejezet. Tigránes erős sereget gyűjt. Vereséget szenved.

Erre Tigránes azonnal a Taurus hegysége felé indul és meghagyja seregeinek, hogy körébe gyűljenek. Rövid idő alatt rettenetes tábori gyűjtölt össze, mely — Plutarch

¹⁾ Plutarcus in Lucullo. Pontusnak ezen évről szóló történetében.

szerint — 2000 lövészből és parittyából, 5500 lovashól, (ezek közül 17000 teljesen fel volt fegyverkezve), 15000 gyalogosból és 35000 sáncz-ásóból (sáncz=harczgat), hidász-ból és erdőirtóból állott.*) Mithridat levél által kérte meg, hogy ne ütközzék meg az ellenséggel, hanem szorítsa azt sarokba és így tőle zárja el a szállítást. Mégis Tigránes megvetette ezt a tanácsot és egyenesen Tigranocerta felmentésére sietett, melyet Lucullus körülvelt volt. Midőn a király táborra közeledett, Lucullus a város előtt Murinat hagyta 6000 emberrel; ő maga 10.000 gyalogossal mintegy 1000 lövészszel és parittyással és egész lovasságával ellene ment. Mihelyt táborba szállottak, Tigránes tréfásan így szólott; „Ha mint követek jöttek, akkor sokan vannak; de ha mint katonák jöttek, akkor kevesen vannak.”

Ezt mondván nem igyekezett a tábori csatarendbe állítani, hanem télenül vesztegelve ügyet sem vetett a rómaiakra. De Lucullus hirtelen elkezdte a meglátmadást. . . Tigránes ugyan zavarba jött; de gyorsan felállította a homlokort és mindkét rész ütközetbe bocsátkozott. Azonban az örmény tábor nem tudott a rómaiak folytonos támadásának ellentállani; azért elszorodni és visszahuzodni kezdett. Plutarch azt mondja, hogy az örmények közül 100.000 gyalogos és 25000 lovas esett el; ellenben a rómaiak részéről csak 5 ember halt meg és 100 megsebesült. (Más történetírók az elhaltak számát 5000-re teszik. Plutarch hihetetlen állítására, rettenetes nagy hazudságára, ki nemcsak kedvezni akart Lucullusnak, de ellenszenvének, melylyel az „idegenek“ iránt viseltetett, az igazság arczul ütésével akart kifejezést adni, — ezt a megjegyzést teszi Cshákédsán Esfren örmény történelemíró [„Bádmuthim Hájocz“ Bécs, 1872, 48 lap]: „Ez a történet is az ókor meséi sorába tartozik.“ Hiába füllentett tehát Plutarch oly nagyot, mert még a laikus ész is átlátja, hogy ezt a győzelmet nem lehet Lucullus —

*) Ezt a roppant hadsereget főleg örmények képezték; de volt abban — ezeken kívül elég — méd, arab, adiabeni (Adiabene, pars Assyriae) atropatenei (Atropatene, Adérbádágán), georgiai (Virkh), alán (Aghuánkh), babyloniai és más, örmény uralom alatt álló nép . . . Szerk.

kinek egyetlen érdeme, hogy a kedvező alkalmat fel használta, — hadvezéri nagy talentumának betudni, hanem az örmények vereségének egyetlen oka az öntelt Tigránes, ki azt hitte, hogy a rómaiak — látván roppant táborát, elfutamodnak. A hatalmas oroszlan nem köt ki a kis macskával. Tigránes is az egész római hadsereggel szeretett volna megmérkőzni . . . és ezért Lucullust számba sem vette. Azonban : „Contempta parva scintilla saepe magnum incendium excitavit.“ Szerk.).

SZONGOTT KTISTÓF.

SZÁNTUCHD ÖRMÉNY HERCZEGNŐ.

Szomorújáték öt felvonásban.

Therzián Tamás örmény eredetijéből fordította :

VOITH ANTAL továrlélt. (Harmadik közlemény.)

Harmadik felvonás.

Első jelenet.

Sávárs és Szánádrug.

Sávárs. Örömkiallások hangzanak e boldog napon. Igen, Felség, mert közelg Örményország honleányának nászünnepélye. Már világítanak Hymen fáklyái; minden szívet öröm áraszt ma el. Az egész világ vigad ma, királyom! Honnan hát e szomorúságod?

Szánádrug. Én is vigadok, Sávárs! Igen én is boldog vagyok. . . De miért késnek a követek, kik minket a templomba hívnának?

Sávárs. A királyi menyekzők előkészületei a szokott-nál mindig több időt vesznek igénybe. Azon percz előtt, mely örökre egymáshoz köti őket, remegés fut át a szerelmeseken; s bár óhajtja az ember a boldogságot, mégis, nem tudom, miféle ösztönnél fogva, mikor a boldogsághoz közeledik, remegéssel megy elébe.

Szánádrug. Rettenetes gondolat háborgat engem, Sávárs! Mialatt Szántuchd menyegzői ruháit ölté magára, titkos könnyek hullottak szemeiből.

Sávárs. Könnyeink önkényt indulnak meg, még a legboldogabb perceinkben is; vagy az elmúlt bánatok nyomainak eltörlésére, vagy újaktól való félelemből.

Szánádrug. Igazad van; mind az, a mit mondtál, igaz; de rettenetes izgalmak nyugtalanítják szívemet, remény és félelem közt ingadozom... Ah! miért is szeretem annyira leányomat, vagy miért nem tudom szeretni én is, a mit ő szeret? Miért gyűlölöm az ő Istenét? Vajjon az általam kiontott oly sok vér kiált fel boszúért? Vagy pedig véték-e királyra nézve atyának lenni?

Sávárs. Az igazság és bölcsesség uralkodjék a királyokkal egy trónon és a többiekről az istenek gondoskodnak.

Szánádrug. De mikor?

Sávárs. Azt egyedül ők tudják.

Szánádrug. Elviselhetetlen reáni nézve a világosság; midőn szemeim álomra bezárulnak, mintha valami kékszinű kéz szállana lelkemre s mintha fülembé panaszos hang halotti énekekkel zengedezne. Azután mintha könnyű szárnyakon repülne el tőlem leányom s mint pusztá tengerpartot, hova tájtékozó hullámok megtörni jönnek, hagyja el lelkemet. Szerencsétlen atya!... Oh istenek, szabadítsátok meg leányomat!

Sávárs. Ime, egy követ gyorsítja felénk lépteit.

Szánádrug. Szomorú előérzet nyugtalanít! Miért oly sápadt?

Második jelenet.

Szánádrug, Váhrán és Sávárs.

Szánádrug. Mi hírt hozol, Váhrám?

Váhrám. Felséges királyom!...

Szánádrug. Meltányos volt félelmem! Szólj! Vége van-e az ünnepélynek?

Váhrám. Igen, de...

Szánádrug. Beszélj, ha mindjárt halálos ítélet is...

Váhrán. Miután rendeleted szerint minden meglőrtént, Szántuchd és Eruánt karonfogva közeledének a templom felé, Jupiter templomának kupolája — hasonlóan a csillagos éjhez — ezer fényben ragyogott. A templom egyik

oldalán katonák, a másikon a nép, mindnyájan türelmetlenül várakoztak. A főpap halkán végzé a szent imákat: a hajadon szüz, ki egész fehérben, virágokkal ékített homlokkal inkább istennőhöz, mint halandóhoz hasonlított, vidám mosolylyal lépett elő s a főpaphoz, ki épen akkor zengé az istenek szent énekeit, így szólott: „Megállj!” Azután Eruánthoz fordult, s azt kérdezte: „Igérsz-e hűséget nekem?” Az ifjú megrettent s megdöbbenve ily kérdésre, egészen elsápadtan nézett rá. „Ít a pillanat, Eruántom, — tévé hozzá a hajadon, — a pillanat, melyben vagy örökre egyesülünk, vagy örökre elválunk egymástól.” Így szól s előre haladva, az istenek képei előtt fölkiáltott: „Fából és kőből faragott istenek! Nem volt elég, hogy annyi embert tévútra vezetletek? Hát még azokat is felre akarjátok vezetni, kik az igaz Istent imádják? Omoljatok le, hogy az igaz Isten oltárát építhessem fel romjaitokon!” Mint földrengéskor mozdulnak meg alapjaikban a hegyek, úgy inogtak meg a mi isteneink, míg végre összeomlottak, összelörték . . . Szántuchd, Eruánt karján, vidáman lépdegélt előre; . . . de a boszús néptömeg s a felizgatott katonaság dühös zajban tört ki, és a szentségtörő hajadont láb alól eltenni igyekvék. Mint a tajtékzó zápor-patak, mely meredek szikláról alázuhanva a mély örvényben dühösen csapkodja hullámain, úgy forrongott, zúgott a nép is a vérmezővé változott templomban. Kardok csillognak a levegőben s paizsok egymáshoz ütődve, rémitő zajt vernek: az anya széthontott hajjal keresi saját gyermekét s a siránkozó gyermek anyját kiáltja; bítéstársak egymást nevükön kiáltva, kölcsönösen keresik egymást. A boszú, harag és siránkozások hangja tölti be a templom kupoláját. De Eruánt villámként rohan ki a néptömeg közül s védő paizsként áll a szüz mellé. „Megálljatok! kiált a tömegnek; jusson eszetekbe, hogy Szántuchd Szánádrug leánya: én vagyok a vétkes, én egyedül; s ha dühötök áldozatot kíván, ime itt vagyok én!” De a nép nemcsak nem csillapodott, hanem boszúja és haragja hovatovább növekedett s mindkettőt megfojtani készült . . . Hah! a fegyverek csürrenése még ide is hallszik! Siess Uram, siess leányod megmentésére.

Szándrug. E végső csapást mérted hát atyádra, oh istentelen leány! Szerencsétlen kard! sokáig pihentél hüvelyedben . . . Oh, istenek, adjatok erőt, hogy bosszúmat kitöltssem!

Sávárs. Hallgass meg, Uram! . . . Gondold meg, Szántuchd, ő a te leányod s te az ő atyja.

Szándrug. Oh, ne ébreszd fel szívemben a természet hangját! (Távozik.)

Sávárs. Az istenek békében vannak veled; . . . őrizd meg leányodat; . . . de ő nem akar meghallgatni . . . Ah! mily gyorsan változik bűra az ember boldogsága! Siessünk őt lebeszélni, lecsillapítani. (Távozik.)

Harmadik jelenet.

Szántuchd (kibontott hajjal.)

Megállj, bösz és dühös nép! Az én vérem fogja a levegőben ragyogó fegyvereitek szomját kielégíteni. . . . Ah, mily helyzetbe jutottam; egy fanatikus néptömeg üldöz engem; lábaim alatt szétdúlt istenek moráját hallok, fejem fölött fenyegető kardok tündökölnek. Szántuchd egyedül! Oh, nem; egy kegyes angyal viszi tüzes szárnyain a Mindenható zsámolyához sóhajtásaimat. Hát atyám?! Vajjon felvilágosítja-e elnéjét ez eset, vagy még inkább haragját fogja növelni? Késérő gyanú! Te minden bajnál legrettenetesebb, roppant megszaggatád szívemet. Menjünk, lássuk hol van?! (Távozni készül.)

Negyedik jelenet.

Szántuchd és Eruánt.

Eruánt. (Kivont karddal, rohanva belép.) Ah, végre győztem! Végre megszabadultál.

Szántuchd. Oh, Istenem! Mily dühösség villog szemidben. Vajjon az én szerelmem tett szentségtörővé téged? Tehát az, kit most karjaim közt tartok, hűtelen-e, vagy lázadó? Kié az a vér, mely kardodról csepeg?

Eruánt. Azoké, a kik összeesküdtek életed ellen. . . Rajta! . . . Siessünk, előre!

Szántuchd. Nem, a halál nem riaszt el engem, ha csak a bűn nem; ha már választanom kell a két rossz közül, én téged inkább ártatlanul elveszíteni akarlak, mint bűnösen megmenteni. (Menni készül.)

Eruánt. Oh szerencsétlen! Nem látod minő ellenségek, minő veszélyek fenyegetnek mindenfelől? Hova mégy?

Szántuchd. A halálba.

Eruánt. Nem tudod életedet, mely már egy máséhoz van fűzve, tetszésed szerint élvezni?

Szántuchd. Első és legfőbb kötelességem a vallástisztelete.

Eruánt. Melyik kegyetlen vallás tanítja, hogy elhagyd hitvestársadat, minden bucsú nélkül?

Szántuchd. Kövess hát engem!

Eruánt. Kihez meneküljünk?

Szántuchd. Az én Istenemhez.

Eruánt. Oh, menj hát Istenedhez! Örökre elválunk egymástól. Isten veled!

Szántuchd. Oh Istenem, adj erőt és bátorságot! A könnyek még nem törülhették ki szívemből az ő képét, melyet a szerelem vésett oda.

Eruánt. Igen, feledd el, hogy hozományként csak bajt hozott neked; . . . de tudd meg azt is, hogy ő téged imád, hogy . . .

Szántuchd. Ah, hallgass! . . .

Eruánt. Hogy te szabad vagy. . .

Szántuchd. Oh, ég!

Eruánt. S hogy ő hal meg helyetted. (Távozik.)

Ötödik jelenet.

Szántuchd és Sávárs.

Szántuchd. Hova, hova Eruánt? Hallgass meg.

Sávárs. (Belép.) Honnan e zavar, melynek rabjává lettél, oh királynőm?

Szántuchd. Ime, Eruánt a halál torkába siet!

Sávárs. Ne félj.

Szántuchd. Hogyan? Nemde ő bujtogetta fel most az egész népet lázadásra?

Sávárs. Igen, de, minthogy felséges királyunk életét megmentette, bocsánatot nyert.

Szántuchd. Oh, öröm!

Sávárs. De az a hír érkezett, hogy az ellenség megszállotta városunkat, s elhatározták, hogy Eruánt menjen ellenök harczolni.

Szántuchd. Hát még utoljára sem láthatom meg őt?

Sávárs. Igen; ime, ott jön! (Távozik.)

Hatodik jelenet.

Eruánt és Szántuchd.

Eruánt. A te ajkaidról hallottam az én nevemet.

Szántuchd. Eruánt, Eruánt! Miért gyötröd Szántuchdot?

Eruánt. Szántuchd, én számtalan veszélynek teszem ki magam érted, s te engem visszautasítasz.

Szántuchd. Téged? Ah, mivel elérkezett az utolsó pillanat, a mikor egy sír választ el minket egymástól, tudd meg, hogy te vagy Szántuchd minden gyermekkori álma és vágya, s most sem szeret kevésbbé, de Istenét náladnál is inkább kell szeretnie.

Eruánt. Oh édes szavak! Oh boldog pillanat!

Szántuchd. De ne közeledjél hozzá; . . . tudd meg, hogy ő egy virágszál, melynek a kereszt lábánál kell elhervadnia; egy engesztelő áldozat az ég és a büntetésre méltó Örményhon között. Menj, siess a harcz mezejére; . . . könnyeim s talán vérem is könyörületre indítják irántad az egeket. . . De mire dicsőséggel térsz vissza, mítsen fogsz Szántuchdból egyebet találni, mint egy alacsony kereszt árnyéka alatt fekvő sirt.

Eruánt. Miért hánykolódsz ily szomorú gondolatok között?

Szántuchd. Annyi századok istentelensége gerjeszté fel az ég haragját. Aludjék ki szívemben ana bosszuló villám, mely Örményhont fenyegeti! De te, hallgasd meg utolsó kívánságomat!

Eruánt. Szólj, fejezd ki előttem!

Szántuchd. Oh, Eruánt, ha majd meghalok s fekete föld borítandja testemet, mikor győzedelmesen térsz vissza a csataterről, ne ölts gyászt magadra! Csak jöjj síromhoz, ékítsd azt rózsákkal és habérkoszorúddal, azon megemlé-

kezéssel, hogy én már az ég választottjai között türelmetlenül várlak.

Eruánt. S te azt hiszed, hogy én élni fogok, ha majd látásodtól, mely előttem annyira kedves, megfosztva leszek? mikor többé nem fogom édes szavaidat hallani, s mikor a lángok, melyek lelkemet táplálják, szemeidben kialusznak? Szíved, mely annyszor dobogott értem, nem fog-e többé utánam vágyódni? Vajjon nem fogják-e ajkaid azt a nevet ismételni a mennyei országokban, melyet e földön soha sem felejtettél ki imáidból?

Szántuchd. Fölkoldozva akkor a földi bilincsektől, az egek végnélküli örömei között reád fogok gondolni és hervadhatlan virágokkal fogom nevedet az ég mezején kihímezni.

Eruánt. Ah, mikép foglak megismerni az égi országokban, ha te itt hagyva e nyájas, mulandó takaródat, a világosság magas régióiba emelkedsz, tiszta és szeplőtlen lélek! Szentebb lesz-e vajjon ott mosolyod, vagy nyájasabban fognak szavaid onnan lelkemre szállani? Ah, ott bizonyára elfeleded e siralom völgyet, s többé nem fogsz ama napra emlékezni, melyen egykor szerelni vallomásod által boldoggá tettél, s azon napra, melyen szerelmedtől megfosztva, boldogtalanná lettem.

Szántuchd. Szerelmünk szentebb lesz az égben, s nem kevésbé forró.

Eruánt. (Künn dobpergés, zaj.) Hallod e csatazajt? A haza háborúba hi engemet; megyek hát; . . . de bárhol legyünk, szívünk már egygyé lett.

Szántuchd. Isten veled! (Könnyezik, sir.)

Eruánt. Te sirsz most, Szántuchd, te, ki minden rettegés nélkül estél át a halál veszélyein?

Szántuchd. Isten veled, Eruánt, Isten veled! Ne kísértsd tovább erőmet?

Eruánt. Remélj, ne szomorkodjál annyit, kedvesem; ha megvan írva az egekben, hogy meghaljak, meg kell halnom, s én egy cseppel sem panaszkodom. De ha nem ez a végzetem, akkor ne félj; minden veszélyt legyőzve, visszatérek és homlokodra fogom babérkoszorúmat fonni;

ne sirj! oh, ne! Kimélj meg engemet is! Bizonyára egy Isten fog rajtunk is könnyörülni; ha az egész világ ellenünk fegyverkezik és legyőz minket, holttesteinket ölelkezve fogja találni az általa megtört fegyverek alatt.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A kolozsvári lapok dr. Mály Istvánról. Az „Ellenzék“ ezeket írja: A kolozsvári függetlenségi párt Nesztorának, tiszteletbeli elnökének sikerült arcképét közli megemlékező sorok kíséretében a Szamosújvárt megjelenő, „Armenia“ című hazafias szellemben szerkesztett magyar-örmény folyóirat áprilisi száma. Minden sor jól esik nekünk, a mit az öreg urról olvashatunk, a ki lelke derült hangulatával, szíve tisztaságával, elméje élességével abban a körben, a melyben él, hatást tud gyakorolni környezetére. — Az öreg ur régi, kitűnő orvosa Kolozsvárnak. Tudása és éles elméje arra predestinálták, hogy egyetemi orvosprofessor legyen. Am egy hibája volt, a mi miatt erre nem alkalmazták. Szerette hazáját és függetlenségi elveket vallott. Tehát nem lett nagyságos professor dr. Mály István, de megmaradt a társadalmi élet oszlopos vezetőjének. A mit a hatalom megvont tőle, azt megadta neki polgártársainak osztatlan tisztelete és szeretete. S mi csak azt ohajtjuk, hogy az isteni Gondviselés több évtizeden át ép erőben, egészségben, jó kedélyben tartsa meg őt számunkra.

Az „Ujság“-ban pedig ezt olvassuk: A Szongott Kristóf szerkesztésében megjelenő magyar-örmény havi szemle (áprilisi füzet) vezető cikkében dr. Mály Istvánról, a Kolozsvárt oly népszerű és oly széles körben ismert fősztozó, tiszteletbeli főorvosról emlékszik meg abból az alkalomból, hogy a derék öreg úr 48 éves orvosi jubileuma emlékére oly becses művet ajándékozott a kolozsvári Mályás-házi EKE-muzeumnak. A szemle közli egyúttal Mály bácsi arcképét is; majd érdekes és változatos cikkek és kisebb közlemények tartkítják az ügyes, élénk szellemű lap tartalmát. Az „Armeniára“-ra Szamosújvárt Todorán Endre könyvnyomdája fogad el előfizetést.

Örmény tisztviselők 1848-ban. Az erdélyi részekben 1848-ban a következő örmény ajkú tisztviselők viseltek hivatalt: az erdélyi udvari kancelláriánál: Issekutz Bogdán fogalmazó, Magardics Károly fogalmazó-gyakornok. A királyi táblánál ügyvéd: Zakariás Ignác. Kolozsmegyében Mártonfi Antal adóíró biztos. Krasznamegyében Bocsánzi Márton főszolgabíró. Fogaras vidéken: futásfalvi Hamar István főjegyző. Kolozsvár városánál: tanácsí esküdt Medgyesi Tivadar. Gyulafehérvár: királyi pénztáros Ötvös Ágoston. Marosvásárhely: Petelei János közügyi szolgabíró. Szamosújvár: főbíró Novák Márton (iskolák felügyelője is); tanácsosok: Bogdánfi

Gábor, Gajzágó Ferencz (egyházi gondnok is), Czetz Bogdán (szegények felügyelője is), Ábrahám Márton, Gajzágó János, Sárosi Ferencz, Simay Tivadar, Gajzágó Dávid, Placsintár Grácián (iroda-igazgató is), Duha Kristóf (kórház-felügyelő is), Korbuly Bogdán, Bogdánfi Gergely, Jakabb Bogdán főjegyző, Simay Gergely aljegyző, Lászlófi Antal tiszteletbeli jegyző; levéltárnok: Govrik Gergely, iktató Szongott Kristóf, királyi pénztárnok Bárány Bogdán, Turcsa Mánug tiszteletbeli. Osztóztatók: Gajzágó Ferencz elnök, Pál László árva felügyelő, Simay Gergely tollvivő. Ülnökök: Kovács Bogdán, Gajzágó Izsák, id. Simay Gergely, Simay Márton; Korbuly Dávid ügyvéd. Szolgabírák: Bocsánczi Márton, Gajzágó Izsák, Simay Gergely (tiszteletbeli), Turcsa Lukács (tiszteletbeli). Szónokok: Simay János rendes, Placsintár Bogdán alszónok; majorsági pénztárnok: Markovics János, az esküdt közönség jegyzője: Voith Márton; orvos: Gajzágó Lukács aranyérdempéz tulajdonosa, sebész: Mánási Miklós, bába Álács Anna; ajtonálló: Molnár Lukács, porkoláb: Retezár Bogdán, óragazító Katona Antal. — Erzsébetváros: löbírő Dániel Ödön (Ráfaeli gymn. előjárója is); tanácsosok: Fark János, Vikol Bogdán, Csiki József, Iszaj Bogdán, Nuridsán Bogdán, Fark Gergely, Zakariás József, Lengyel Antal, Karácsonyi János, Ötvös János, Pátrubány Márton, Szenkovics László, Ráfael Sándor angol lovag (tiszteletbeli); orvos Volf József, Másvilági István főjegyző, Csiki István aljegyző, Joseffi József levéltárnok, Tamási Alajos iktató; írnokok: Novák János, Zakariás Sándor, Ávedik Antal, Csiki Lázár, Lelovics Antal, Joseffi Antal, Papp Márton, Bogdán Bogdán; királyi pénztáros: ifj. Zakariás József; rendőri segédek: ifj. Fark Márton, Csiki Péter; adógyenlítő biztos: Karácsonyi Bogdán, adószedő Szentpéteri János; osztóztató szék: Török Sergius (Szárkisz), id. Lengyel Lukács, Dániel Antal, Novák János, Lengyel Péter, Markovics Márton, Bosnyák István; árva felügyelő: ifj. Fark Márton; csőd és czél-biztosságok ülnökei: Kádbebó Jakab, Antalfi István, Török János, ifj. Zachariás József, Zachariás Sándor, ifj. Szenkovics László, Joseffi József tollvivő: ügyvéd: Ötvös Bogdán, Fatter Gergely; szónokok Dániel Antal, ifj. Lengyel Lukács; majorsági pénztárnok Ötvös Bogdán, városgazda Török Sergius, kaszármái pénztárnok Markovics Márton, kaszármái biztos Kádbebó Jakab; erdőfelügyelő Török Ödön és Zachariás Tamás, bába Papp Mária; ajtonálló és porkoláb Biluska Dávid. — Kézdivásárhely: Magori Simon aljegyző. — Tordán rendes orvos: Harmath Márton, tiszteletbeli tanácsí esküdt Tucsek József, Deés: Izsáki József írnok a szolgabírósnál; Zilah: Ábrahám Gábor tanácsos a polgári rendből, Moldovai József piaci biztos, ifj. Moldovai József útfelügyelő; Zakariás István postamester, Szamosújvárolt; Lukács Tivadar Zalatnán. Szék: Murádin Tamás vársárbíró; Kolozs: Zábulik Tivadar tanácsos. Kolozsvár: Bogdánfi Gábor postamester, Medgyesen: Gáspár Dani, Erzsébetvároson

Zakariás József. Bogdánfi Antal mázsamester Marosujvárt; Magardics János főharminczados Kolozsvárt. Zakariás József bányatisztartó Rodna-vidéken; Görög Tamás kamarás-lutmán Zalatnán. — Erős Sándor székesegyházi örkanonok. a püspöki főtanoda aligazgatója, az egyhármegyei számvevő-hivatal elnöke Gyulafehérvárt; Lukácsi Kristóf a főtanodában szám-, mértan-, természettan és mezei gazdaságtan tanára (Gyulafehérvár); Zérich Tivadar az ágozatos hittan tanára. Erzsébetváros; Popoi József, esperes-plebános; Szamosújvár: Gajzágó Kristóf esperes-plebános. Kolozsvári kir. főtanoda: jogi, bölcsészeti, orvosi kar: Ábrahám Bogdán orvos-tudor, műtő és az elméleti különös sebészet tanára; a főtanoda nyomdájának igazgatója: Szentpéteri Imre. Márkovics Jakab tanár (szónoklat) Marosvásárhelyt. Keresztes Márton tanár (szónoklat) az udvarhelyi róm. kath. gymnasiumban. Temesvári Gergely a nyelvtan tanára a felsőbb osztályokban Udrvarhelyt. Az erzsébetvárosi Rafaeli gymnasium: igazgató Dániel Ödön főbíró; tanítók: Csiki Imre hitanító, Dájbukát Gergely költészet és szónoklat, Kábdebó Antal nyelvtani alsóbb oszt. tanító. — Nemzeti rendszeres iskolák. Erzsébetváros: Popoi József igazgató, Pap János III. oszt., Retezár Kristóf II., Dombi János I. oszt. tanító. (Erdély nagyfejedelemség tisztí névtára 1848. évre).

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Üzenet.

Üzenetem vagyok az édes anyámnak,
 Arra járó népek szóljatok be nála,
 Mondjátok, hogy fia egészséges, jól van
 S hazafelé néz majd karácsony napjára.
 Mondjátok, hogy most is munkás, dolgozó ember,
 A mit elvet, azért aratás is várja,
 S kandalló tűzénél elmerengő lelke
 Gyakran gondol haza szerető anyjára.
 Mondjátok, hogy szíve most is csak a régi
 S a mi onnan fakad, az a pár dal, ének,
 Most is csak visszhangja, mocsoktalan tükre
 Hiteben fogamzott egyszerűségének.
 Mondjátok, hogy a hír szárnyra vette nevét,
 Pesti lapok hozzák versét nyomtatásba,
 S a miről álmódott kis diák korába,
 Vágyait lassankint teljesülni látja.
 S aztán mondjátok meg az édes anyámnak,
 — De hisz sok volna még sok-sok nagyon hátra...
 S ha mind elmondjátok, mit mondjan a fia
 — Pedig neki kell sokat mondania —
 Hogyha haza néz majd karácsony napjára.

IFJ. ISSEKUTZ GERGELY.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Örmény küldöttség Bécsben. Ezt a fölötté érdekes esetet a főváros egyik tekintélyes napi lapja közölte nem régen a mi monografiánk után (L. Szongott. Szamosújvár szab. kir. város Monografiája, harmadik kötet, 68 lap), melyet ezennel mi is közre adunk. Vagy száz esztendeje történt, 1806-ban, hogy Ferencz király asztalánál szívesen látta a Bécset járó szamosújvári örmény küldöttséget. Volt is oka, mert a háború sok pénzt emésztett, az állam pénztára üres volt s így kapóra jött a magyarországi örmények áldozatkészsége, a kik jó csomó aranynyal pótolták a sok költség egy részét. A küldöttség a Burgban kapott szállást; estére pedig az uralkodó asztalához ültették őket.

— Szeretem az örményeket, szólt vacsora közben a király, de örmény szót még nem hallottam. BeszéljeteK valamit, hadd hal-
lom, szép-e az örmény nyelv?

A küldöttség egy tagja erre így szólt Chácshádur nevű tár-
sához: (a tréfás természetű örmény mind torokhangú szavakat
választott.)

— Ghénámi Chácshádur, chonthikháre gichentre or churén
u chárén choszK chárnink. (Chácshádur rokonom, a király meg-
kért, hogy egymással néhány szót váltsunk.) Meglehet azonban,
hogy a sok torokhang nem nyerte meg az uralkodó tetszését,
mert a párbeszéd folytatását nem kívánta. A vacsora végén ki-
jelentette, hogy a sok aranyért meg szeretné valamivel ajándékoz-
ni Szamosújvár városát

— Járjátok meg fővárosomat, mondta, nézzetek meg mindent,
s aztán jertek s mondjátok meg, mivel jutalmazzalak meg benne-
teket?

Másnap délben már megjelentek az örmények.

— No, mit adjak? kérdezte a király.

— Felsőged határtalan kegyétől a Belveder-ben látott Rubens-
képet kérjük hódoló tisztelettel, szólt a küldöttség egyik tagja
nagy hajlongások közepette.

Ferencz király néhány pillanatig ámulva nézett az örményekre,
de hát nem tudott mást felelni, csak ezt:

— A mit a király ígér, meg is kell tartania. Nem szívesen
válok meg attól a remekműtől, de odaadom.

Igy jutott e fejedelmi ajándék, a mely Krisztus levételét a
keresztről ábrázolja és megér százötvenezer koronát, — Szamos-
újvár birtokába.

A sok vagyon nem szerez örömet. Miért okoznak oly sokan
a gazdagnak fájdalmat? Kérdé egyszer egy ifjú. Márk, ki éppen
jelen volt, erre kivesz a kosárból egy almát és azt a szobában
játszó gyermeknek adja, ki azt kezében alig bírta eltartani. De Márk

a másik kezébe is adott a gyermeknek egy almát; végre még egy harmadik nagy és szép almát adott. A gyermek nagy kinnal-bajjal egy kis ideig kezeiben tartja az almákat: egyik mégis leesik. A gyermek erre elkezd keserűen sirni. — Ime mondá Márk, egy kis ember, kinek többje van, mint a mennyit elbir.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Új egyetemi tanár. Cháláttheáncz, kiről nem egy ízben szólott folyóiratunk és ki eddig Moszkvában a Lázarevféle örmény akadémián tanított, a heidelbergi egyetemhez tanárrá neveztetett ki. Chálátthiáncz, ki eddig is maradandó becsü munkákkal gazdagította az örmény irodalmat, Heiderbergben az örmény, orosz és perzsa nyelvből fog előadásokat tartani.

A szentpétervári egyetem egyik tanára. Már M. a szentpétervári egyetem tudós tanára, ki tanulmányának főtárgyává az örmény történelmet, nyelvet és irodalmat tette, Szentpétervárott az egyetem keleti nyelvek ágának kezdeményezésére a napokban adta ki a régi örmény nyelvnek (kérápár) nyelv tanát. Már azt hiszi, hogy az örmény nyelv az arja elemeken kívül még egy más nyelv elemeit is foglalja magában.

A fenyegetett örmények. Konstantinápolyi táviratok szerint Erzerumban a különböző kurd törzsek újból támadást akarnak intézni az örmények ellen, hogy elfoglalják azoknak birtokait. Ezen szándékukban az utolsó időben nem akadályozták meg az Oroszország határát átlépő néhány száz zavargót. Ezek ez idő szerint Szászun környékén vannak és a vilajetbeli hatóságoknak katonai üldöztetésüket el kellett rendelniök. Az erzerumi orosz-konzul kozákesapatot kér a konzulátusok védelmére és az esetleg hozzájuk menekülő örmény menekülők védelmére. A helyzet a kurd-örmény vilajetekben, tekintettel az igen ellenszenvessé vált hámidie-lovasságra, igen komoly és erélyes rendszabályokra van szükség, hogy az erőszakoskodásoknak elejét vegyék, . .

Letartoztatott püspök. Konstantinápolyból jelentik, hogy húsvét előtt letartoztatták a musz nem-egyesült (gregorianus) örmény püspököt és az egyházi községtanács tizenegy tagját, kiket rágalmozással vádoltak: mert panaszt tettek a Yildiznél a Hanon községben előfordult csapatkihágások miatt. Örmánián konstantinápolyi nem-egyesült örmény patriarkha személyesen kérte szabadon bocsáttatásukat; mert különben el kellett volna tiltania a húsvéti mise-mondást . . Erre húsvét-szombatján a mondottak visszanyerték szabadságukat . .

X. PIUSZ.

A PÁPAVÁLASZTÁS HITELES TÖRTÉNETE.

A francia újságok — úgylátszik az egyik pápaválasztó bíbornok előadása alapján — érdekes és a mi fő, hiteles részleteket beszélnek el a pápaválasztásról.

A pápa (XIII. Leó) halála után egybegyűlt konklávé az egyik francia bíboros megszólítja a szomszédját, egy olasz bíbornokot.

— Eminenciád kétségkívül olasz érsek? Hol?

— Non parlo francese. (Nem tudok francziául.)

— In quanam dioecesi es archiepiscopus?

— Sum patriarcha Venetiae.

— Non loqueris gallice? (Nem tud francziául?) Ergo non es papabilis, siquidem papa debet gallice loqui. (Tehát nem választható, mert a pápának francziául kell tudnia.)

-- Verum est, Eminentissime Domine. Non sum papabilis. Deo gratias! (Igaza van Eminenciádnak. Nem vagyok választható. Hála Istennek!)

De a konklávé megkezdődött. A jelenlévő előadása szerint Rampolla abszolút semleges maradt, a maga érdekében semmit sem tett. Az első turnusnál Rampolla 24, Gotti 17, Sarto 5 szavazatot kapott; a másodiknál Rampolla 29-et, Gotti 16-ot, Sarto 10-et. Ekkor Puzyna bíboros, krakói bíboros-érsek beadta Rampolla ellen királyunk vétő-ját. A jelenet így történt:

Egy kis papirost köröztetett, hogy olvassák fel. Egy porosz bíbornok visszautasította, a konklávé titkára kije-

lentette, hogy nem teheti, az elnök, hogy nem akarja. De a második szavazás után felállott, s így szólott:

Honori mihi duco, ad hoc officium jussu altissimo vocatus, humillime rogare Vestram Eminentiam, prout Decanum Sacri Collegii Eminentissimorum Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalium et Camerarium S. R. E., ut ad notitiam suam percipiat idque notificare et declarare modo officioso velit, nomine et auctoritate Suae Majestatis Apostolicae Francisci Josephi, Imperatoris Austriae et Regis Hungariae, jure et privilegio antiquo uli volentis, veto exclusionis contra Eminentissimum Dominum meum cardinalem Marianum Rampolla del Tindaro.

(Van szerencsém felsőbb meghagyásból kérni Eminenciáját, a szent kollégium elnökét s a római szentegyház kamerlengóját, tudomásulvételre és Ő Felsége az osztrák császár és magyar király nevében való hivatalos kijelentésére, hogy Ő Felsége régi jogával és ősi előjogával élve, vétót mond Mariano Rampolla del Tindaro bíbornok ő eminenciája ellen.)

Alig hangzottak el e szavak, az elnök kijelentette:

— E nyilatkozatot sem hivatalosan, sem félhivatalosan nem vesszük tudomásul.

Rampolla halálsápadtan állott fel:

— Sajnálom, hogy az egyház szabadsága és a szent kollégium méltósága ellen súlyos támadás intéztetett egy laikus elem részéről a pápaválasztásnál. A mi szerény személyemet illeti, kijelentem, hogy nihil honorabilius, nihil jucundius mihi contingere poterat (semmiféle tiszteltreméltóbb és kellemesebb nem érhetett).

Mindamellett a legközelebbi választásnál már Sarto szavazatai szaporodtak. Vasárnap este már 24 szavazata volt, de ő maga kézzel-lábbal tiltakozott megválasztása ellen.

— Sono indegno, sono incapace! Dimenticatemì! (Méltatlan vagyok és képtelen! Feledjetelek el!)

Hétfőn reggel 27 szavazata volt, este 35, s pápa lett. Az elnök megkérdezde tőle:

— Elfogadod?

Rémült hangon felelte:

— Teljesen ártatlan vagyok! Valóban ez az Isten akarata.

De ez nem felelt meg a hivatalos feleletnek.

Az elnök kissé türelmetlenül ismételte kérdését:

— Elfogadod?

— Elfogadom...

Igy lett pápa Sarto bibornok.

MAGYAR-ÖRMÉNY LELKÉSZ X. PIUS PÁPÁNÁL.

Duha S. Dávid, újvidéki örmény kath. kamarás-plébános és apostoli hitküldér, ugyis mint a bécsi Mechitárista-rend generál-asszisztense, illetve kormánytanácsosa, az ottani örmény kongregáció jelenlegi főnökével (P. Thorun Tádé) február hó elején Rómába utazott, honnan mint az Újvidéken megjelenő „Bács-Bodrogher Presse“ 13. sz. jelenti, a napokban visszaérkezett. Értesülésünk szerint, írja említett lap, úgy Duha (ki szamos-újvári születésű), valamint a mechitárista rendfőnök február 22-én d. e. 11 órakor nyertek a szent atyánál magánkihallgatást, mely csaknem egy negyedórát tartott.

A pápa, kinek nyájas arczáról, impozáns megjelenéséről és föllépéséről a megtestesült szeretetreméltóság és szívjóság sugárzik le, mi által Ő Szentsége mindenkinek a szívét azonnal uralja és maga részére megnyeri: mindkét egyházi férfit elfogadó terme közepén állva fogadta. A szokásos kézcsók után a maga mellett lévő két széken üléssel kínálta meg őket, s elsősorban is az iránta nyilvánított hódolatért mondva köszönetet, a szerzet tevékenysége és körülményei, nemkülönben a Keleten lenálló missziói felől kérdezősködött. Sokáig és kimerítően tárgyalgott többek közt a Mechitáristarend alapítója, szabásztei Mechithár Péter szentté avatásának a processzusáról.

Végül miután Du ha Dávid hazánkliát és főnöktársát atyailag és szeretetteljesen megáldotta, egyúttal fölhatalmazta őket, hogy pápai áldását nemcsak a bécsi örmény Kongregáció összes tagjainak, hanem azok valamennyi testvéreinek tudtul adják és kioszszak....

És a mikor kezét bucsú-esókra nyújtotta, feledhetetlenül meghatóan ért véget a kihallgatás.

Visszatérőben a két örmény főpap löbök közt a világhírű sanctuarium-at is Loreloban meglátogatta, hol Du ha S. Dávid, a hazai örmény lelkészi kar egyik legjelesebb, nagytehetségű képviselője, mint az ottani názareti szent ház (Casa santa) tiszteletbeli kamarása: az úgynevezett szentházban hálaadó örmény szertartású szent misét mondott. Ime egy rövid év leforgása alatt másodszor nyilvánul meg a pápai kegy a hazai örménység iránt.

Tavaly húsvétkor e sorok írója útján részesült az egész magyar-örmény nép XIII. Leó, a megboldogult pápa apostoli áldásában; ebben a tekintetben jelenleg uralkodó utóda se késik Du ha révén, e fáradhatatlan misszionárius útján annak minden testvérét, rokonát, összes barátait és ismerőseit, vagyis röviden szólva az egész hazai örménység egyetemet megáldani.

Különben X. Pius már velencei pátriárka korában — ezelőtt 3 évvel én is láttam a lagunák városában — sokat érintkezett a tudós mechiháristák szentlázárszigeti kolostorával, melynek az olasz anyakirályné is igazi fejedelmi pártfogója és mecénása. — Tehát ez a fénysugár, mely az örmény katolicizmust két előkelő főpapjában s ezek folytán a hazai örményeket is X. Pius pápai trónjáról most szent malasztal elárasztja, újra arról tanuskodik, hogy gyermeki bizalommal és szeretettel fohászkodjunk Szent-Péter tiarás örököse felé.

MERZA GYULA.

Jókai.

Halál-e az, a mikor egy nagy ember belép a halhatatlanságba? Az élet vége-e az, a mikor élni fog örökké népe emlékezetében? Elmulás-e az, a mikor hire, dicsősége, nemzetére gyakorolt hatása soha el nem mulik, sőt növekedik az időben? Nem, nem halál ez, megdicsőülés.

Jókai Mór, a legnagyobb magyar író, múltán nyolczvan évet élt, lehunyta jóságos kék szemét. A telet Nizzában töltötte, a szép május hónap csalta haza. S ez a gyönyörű hónap, a melytől minden fa virágba borul, megülte őt.

Nagy író volt, nagy hazafi, nagy ember. Halála a nemzetre hármias veszteség.

Mint író világhíre lett szerl. Petőfi mellett az ő neve szerzett legtöbb szimpátiát nemzetének idegen népek között. Alig van oly országa a földkerekségnek, a hol nevét, műveit ne ismernék.

Mint hazafi látta megszületni a szabadságot és látta elhanyagolni. Az elnyomás és szenvedés sötét éveiből ő is kivette a maga részét. Megérte a kibékülést, a Deák Ferencz húsvétját. A korona és a nemzet között helyreállott jó viszony szálait az ő keze is szövögette. Mint Tisza Kálmán benső barátja és odaadó hive részt vett ő is a regenerálás, az építés, a szervezkedés nehéz munkájában.

Mint ember nagyszívű volt és fényes szellemű. Szíve átérezte embertársai minden buját-bajját, enyhítette szegénységét és nyomorúságát. Fényes szelleme pedig a küzdő emberiség előtt világított s új ösvényeket nyitott haladásának.

Ha valaha fényes írói lángelme s nagy irodalmi munkásság missziót teljesített: úgy Jókai Mór művei azt cselekedték. A nemzet nevelésében és lelkesítésében egymaga nagyobb munkát végzett, mint egész nemzedékek minden tanári kara és összes politikusai. Népére gyakorolt hatása élni is fog mindaddig, a míg lesz magyar

elme és magyar szív, a mely megértse Jókai írásainak tündöklő és tipikus magyarosságát.

Minden kiváló író nagy jótevője emberlársainak, szerencséje nemzetének. Lehet egy nép erőszakos és kegyetlen, vérbe fojthatja más népek szabadságát, végig gázolhat a legszebb érdekeken, gyűlöltté teheti nevét és zászlóját: ha vannak igazán nagy írói, azoknak lángelméje szelid fátyolt borít hibáikra és bűneikre és megszerzi számukra a művelt világ elismerését, sőt bámulattát. Ime, az orosz nép, világ hatalmi czélokot követve, ott-hon zsarnok és kifelé félelmetes. S nekünk magyaroknak különös okunk is van gyűlölettel és haraggal nézni terjeszkedését. Ám a nagy orosz írók, Turgenjev, Tolsztoj, Puskin, Dosztojevszky, Gogol, Gorki stb. csillogó, selyemfátyolt borítanak népünkre, s a mit diplomata, tábornok, államférfiak, sőt maguk a csárok elveszitenek: visszahódítják a népek szimpátiáját és liszteleit.

Hát még az oly nemzet írója, a mely senkit se bánt, terjeszkedni nem kíván, s a mely annyit türt és szenvedett: milyen engesztelő hatással lehet a művelt világra? Jókai Mór ilyen nemzet írója volt. Csoda-e, ha híre futótűz gyanánt járta be az idegen országokat; ha munkáit a világnak csaknem minden nyelvére lefordították; ha dicsősége — mint a villámlás fénye — meglátszott kelet-től nyugatig?

Szebb és dicsőbb örökséget egy király se hagyhat nemzetének, mint a milyen Jókai Mór után maradt. S már csak azért is értékesebb, drágább hagyomány mindennél, mert elprédálni, elkölteni, elkótyavetyélni nem lehet. Országrészek, a melyeket segyver hódította meg, elveszhetnek. Intézmények, a melyeket nagy politikusok alkotnak, elavulnak. Vagyonok, a melyekkel az ország gazdagabbá válik, elkallódnak. De a nagy írók művei örök kincsei a nemzetnek. S túlélnek mindent, — még magát a nemzetet is.

Jókai munkásságának irodalmi hatásáról mi, egy későbbi kor gyermekei, maguknak még fogalmat sem alkothatunk. Az irodalom olyan, mint a fáklya, s olyan, mint a láng: sötétben szebben világít és hidegben jobban

esik a melege. Jókai irodalmi pályájának első évei a nemzeti ébredésnek, a márcziusi napok mámorának korszakára esnek. Dereka ez írói pályájának az abszolútizmus komor időszakát tölti ki, a mikor kiterítve, ravatalon feküdt a nemzet szabadsága, s börtönben sinylett közléte.

Jókai muzsája a szenvedő, vigasztalásra és biztatásra szoruló nemzetnek volt enyhülése, reménye, hite és megnevelőtője. Törülmetszett alakjai, műveinek tiszta magyar levegője, mélységes kedélye és játszi, aranyos humora, a multak dicsőségének feltámasztása s egy szebb jövőnek prófétai sejtése: mindezek a tulajdonságok Jókai regényeit soha, senki által felül nem mult hatalommá tették a nemzet lelke felett.

Ez a magyar lelkekre gyakorolt roppant hatalom nem szűnt meg az élet határánál. Sőt a földi pályáját bevégzett Jókai uralma a nép szívéen és fantáziáján még jobban növekedni fog, igazában csak most kezdődik.

Minden halhatatlan volt benne, csak a porhüvelye nem. Most, hogy e porhüvelyt magáról levetkezé, a nemzet siratja benne azt, a mi mulandó; de büszke arra, a mi benne örök.

A királyi palotától a legszegényebb kunyhóig, minden magyar házat gyászba borít a Jókai halálhíre. Könnyel, kegyelettel, mély gyásznak jeleivel áldozunk emlékének. De a nemzeti gyász sötét pompáján átvilágít az a tudat, hogy semmit sem veszítettünk el Jókai Móról, a mi benne halhatatlan. S hogy a mikor tetemét átadjuk a földnek, egy hosszú, szép és boldog emberi élet minden munkája és eredménye lépi át a halhatatlanság küszöbét.

(„Magyar Nemzet“).

WERNER GYULA.

AZ ERDÉLYI ÖRMÉNYEK MONOGRAFIÁJA.

Kétségtelen, hogy a legpéldásabb hazai népelem az örmény. Erényei néha szinte hibákká lúzlódnak, hibái pedig majdnem erényszámba mennek. Az örmény munkás és takarékos, józan és rendszerelő, mint a szász; életrevaló és élelmes, családlas és vallásos, mint a zsidó; szapora és szívos, terjeszkedő és gyarapodó, mint az oláh; tisztafajú és fufangos, mint a cigány; és mondhatnám műveltebb, sőt magyarább, mint a magyar. Létszáma Erdélyben 8—10 ezer között lehet. Az ilyen nép képe bizonyára érdekes és tanulságos. És ezt a képet megrajzolta hiven és közvetlenül, a legapróbb vonásokig jellemzetesen Szongott Kristóf, a ki maga is mintamember még az örmények között is. Ugy jubálta meg egy napra meg nem szakított negyven éves példászerű tanári működését, hogy csodálatra méltó szorgalommal és a legnagyobb elismerésre érdemes áldozatkészséggel megírta és kiadta szülővárosának az erdélyi örménység metropolisának: a kedves Szamosújvárnak négy vaskos kötetben monografiáját, a melyben egyszersmind a többi erdélyi örmények, sőt az egész örménység rokonszenves képe tükröződik.

Különösen becses a nagy mű most megjelent negyedik kötete, mintegy koronája a magyarországi örmények ethnografiája. (Szamosújvár, 1904. Szerző kiadása. 395 l. 100 képpel; ára 5 korona.) Hogy némi fogalmat nyujtsunk a tartalom gazdagságáról, elősoroljuk a cikkelyek czimeit: 1. Szükséges előzetek. 2. Néprajz. 3. Embertan. 4. Az örmény nő. 5. A ház. 6. Ruházat és ékítés. 7. Fényűzés. 8. Táplálkozás. 9. Néposztályok. 10. Életmód és foglalkozás. 11. Közművelődés. 12. Egészségügy. 13. Gyermekek. 14. Hitélet. 15. Családi élet. 16. Népjellem. 17. Népmulatságok. 18. Népelet. 19. Néphil. 20. Népszokás. 21. Örmény jog. 22. Családi jog. 23. Születés és keresztelés. 24. Házasság. 25. Hozomány és kelengye. 26. A fényűzés korlátozása. 27. Temetés és tor. 28. Örmény gyűlések. 29. Népköltészet. 30. Közmondások. 31. Népmesék. 32. Népdalok. Minden cikkely több fejezetre oszlik.

Az illusztrációk külföldi és hazai örmény férfiak és nők arczképei, különösen a hazai örménységnek valóságos pantheonja e képgyűjtemény. Nem udvariasságból, hanem anthropologiai tényként megjegyzem azonban, hogy az erdélyi örmény nő általában sokkal szebb, mint a hogyan e képek löbbségéből következtetni lehetne.

Különös filologiai értéket ad e könynek, hogy az örmény közmondások, népmesék hiteles és hű eredeti szövegét is közli a szerző, az erdélyi örmény tájszólás legalaposabb ismerője; sőt az egész könyvben minden jellemzőbb kifejezés meg van örményül is, egy része örmény betűvel is. Szívesen vesszük a négy örmény dallamot is.

A könyv gazdag és egész tárgyat felölelő anyagának nagy tudományos értéke van. Azonban a könyv céljánál és annál fogva, hogy az egyes fejezetek előbb a szerző nagy érdemű örmény-magyar szemléjében, a jelenleg 18. évfolyamában viruló „Armenia“-ban voltak közölve, az áttekinthető beosztás és meleg, lelkes előadás közért-hetően inkább népszerű, mint szigorúan tudományos módszerű. De ez nem csorbitja értékét azokra nézve, a kiknek a számára készült. És minden művelt örmény család (pedig minden örmény család művelt) könyves polczának első sorában kellene állani e kedves könynek, az erdélyi örmények világi bibliájának.

Még csak három megjegyzés. Az egyik az EKE-re vonatkozik, a másik reám, a harmadik a szerzőre. Érdekes és az Erdélyi Kárpát-Egyesületre megtisztelő, a mit a szerző valahol (az „Armenia“ 1903. évfolyam 367. lapján) mond ezen örmény ethnografia keletkezéséről. Az EKE évekkel ezelőtt, az én kezdeményezésemre tervbe vette, hogy megiratja és kiadja az erdélyi részek népeinek ethnografiáját, s az örmények néprajzának megírására Szongott Kristófot kérte fel. Erdély ethnografiája különféle nehézségek és akadályok miatt még nem jött létre (áttekinthető rövid összefoglalása helyén való volna a tervezett „Világszép Erdély“ keretében). De Szongott, mint mindig mindent, nagyon komolyan vette a megbízást, megoldotta a feladatot és a maga költségén ki is

adta nagybecsű munkáját. Elismerés illeti ezért az EKE részéről is.

Engem régi rokonszeny, barátság, és őszinte igaz nagyrabecsülés fűz a fenkölt lelkű szerzőhöz. Az ő folyóirata valamivel előbb indult meg, mint az enyém (*Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn*). Ez utóbbi gyakran megakadt, de az „Armenia“ minden hónap elején, olyan pontosan, mint a havi gázi megjelenik asztalomon és egyik kedvenc olvasmányom. Dolgozgaitunk is egymás lapjába és a monografiában közölt mesék néhány megjelent az én folyóiratomban is. Azt az igénytelen előadást, a mit 1891-ben Szamosújvárt az örmény néphagyomány érdekében tartottam, Szongott túlzó méltánylással közli könyvében (25—29 lap). Némileg feltűnt nekem, hogy Szongott egyébként mindent felölelő könyvében nem használta fel „A hegy az örmények néphitében“ című szerény összeállításomat. (Fel volt véve a fölötte becses anyag a tárjegyzékbe; de a kidolgozás alkalmával — nagy sajnálatomra — észrevétlenségéből kimaradt. Szerk.).

Megjelent előbb az „Erdély“ 1893. folyamában, s azután „A hegyek kultusza Erdély népeinél“ című könyvben (65—68 l.).

Mindig élénken és őszintén érdeklődtem az örmények és kivált népéletük iránt, és szerény erőmmel szívesen közre működven Szongott Kristóf ebbeli tevékenységében. Az idők telje, a korszellem és eddigi működése még egy nagy feladatot tűz elébe, alkotásainak koronáját. Az ő erkölcsi kötelessége, megteremteni az erdélyi örmények muzeumát.

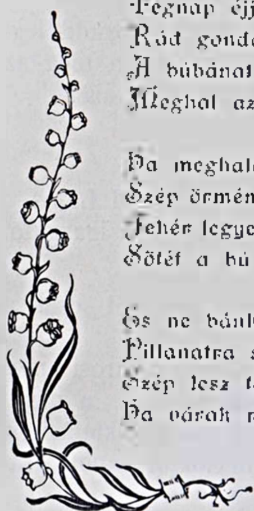
Erről is szólott már lelkesen az örmény keresztes vitéz, Merza Gyula és erről más alkalommal én is behatóbban szándékozom értekezni.

(„Erdély“).

DR. HERRMANN ANTAL.

Ha meghalok...

Tegnap éjjel csillag hullott le az égen,
Rád gondoltam a boldzamos csendes éjben,
A búbanat a szívemre nehezedik,
Meghal az, kinek bűje van majd mindenik.

Ha meghalok, mához egy év ilyenkorra,
Szép örmény lány tégy rózsát a koporsómba,
Fehér legyen, fénylő mint az angyal szárnya.
Sőtét a bű mi rá borul a fejfámra.

És ne bánkodj, ne ejts éstem soha könnyet,
Pillanatra sem volt nekem szép az élet,
Szép lesz talán oda lent a síri álm,
Ha várak rád, holdvilágos éjszakákon.

Sallak Róza.

SZONGOTT KRISTÓF TANÁR NYUGDIJBA LÉPETT.

A kolozsvári tankerület főigazgatója a következő nagybecsű sorokat intézte lapunk szerkesztőjéhez:

A nagyméltóságu vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumnak f. évi április hó 13-án 13.543. sz. rendeletére a tekintetes Tanár Ur saját kéréséből történő nyugdíjaztatása alkalmából tolmácsolom a Nagyméltóságú Miniszterium teljes elismerését és őszinte köszönetét a magyar középiskolai oktatás terén negyven évnél is tovább kifejtett, mindig hasznos munkásságáért.

Ugyancsak ez alkalommal magam is a legnagyobb elismeréssel adozom hasznos, gyümölcsöző tanári működéséért és jól megérdemelt nyugalomához minden jót kívánok.

Kolozsvárt, 1904. május 2.

Kuncz Elek
tanker. kir. főigazgató.

Ezt az alkalmat sokan ragadták meg és üdvözölték a Szerkesztőt. A sok írásos üdvözllet közül itt csak kettőt adunk közre. Az egyik így szól:

Addig is, míg volt igazgatód gratulálna, fogadd legmelegebb üdvözlését állandó barátodnak! Áldjon meg az Isten minden javával s tartson meg nekünk sokáig!

Szamosújvár, május 4.

Hived

Dr. Mártonfi Lajos
állami főgymn. igazgató.

*

A másikat is egy jó barátom írta, melyből csak a következő sorokat adom közre:

Kedves barátom! Szerencsét kívánok a városi monografiához, a tizennyolcz éves „Armenia“-hoz, a negyvenéves tanársághoz, a . . . nyugdíjhoz, a közoktatásügyi kormány hivatalos elismeréséhez, a másoktól kapott gratulációkhoz . . .

Szamosújvár, május 9. 1904.

*

Az elő szóval tett üdvözlletek közül csak a helybeli állami főgymnasium tanári karának meleg üdvözlletéről tesztek említést, mely testület, május hó 12-én délelőtt 11 órakor látogatta meg teljes számban Szongott Kristófot, kihez a nagyrabecsült testület kiváló szónoka: dr. Mártonfi Lajos igazgató a következő nagyon sikerült, eszmegazdag és érzésteljes, szép beszédet intézte.

Tekintetes Tanár ur! Kedves Barátunk!

Abból az alkalomból, hogy oktatásügyi miniszter urunk Ő Nagyméltósága nyugdíjaztatásod iránti kérésednek eleget tett s hosszas működésedért, munkásságodért elismerő köszönetét fejezte ki, eljöttünk hozzád mi is a Te munkatársaid, hogy üdvözlöljünk, hogy részben elbúcsuzzunk tőled, részben meg továbbra is magunkhoz kapcsoljunk.

Sikerül-e nekem érzelmeinket, gondolatainkat tolmácsolni? bizony nem tudom.

En mint a szamosújvári állami főgimnásium igazgatója, első sorban arra gondolok e perczen, hogy milyen készséggel és buzgalommal, milyen jó indulattal, az érzékenységnak milyen teljes lebirásával tudott a tekintetes Tanár ur 10 éven át segítő-társam lenni a közös munkában. Fogadja érte legszebb és legőszintébb köszönetemet!

Másod sorban eszembe jut az a közel negyedszázados munka, melyet, mint — a szó legszorosabb értelmében vett — kollegák együtt végeztünk; mert pár nap múlva 24 éve lesz, hogy hallgatjuk az iskola csengettyűjének hívó szavát! E 24 éves együttes munka nyomán keletkező érzelmeim, gondolataim bizony háttérbe szorítják a directort; e gondolatok mellett elmosódnak az igazgató impressioi s ha őszinte akarok lenni, hát be kell vallanom, hogy a hangulatok poetájával én is „számlál-gatom, talál-gatom“ vajjon megérem-e ezt a Tiedhez hasonló napot!? — És ha megérem: vajjon dicsekedhetem-e majd a testi és lelki erőknak ama harmoniájával, a mely-lyel a jó Isten Téged megáldott?! Azt hiszem, hogy körülbelöl csak magam állok itt előtted ilyen borongósabb hangulattal! Hiszen társaim, kik most részint a nyár, részint a tavasz idejének munkásai, nem láthatják még az őszi nap sugárfévi között a homályosabb sávokat!

Bármiként legyen a dolog, van egy érzés, a mely közös mindnyájunkkal, a kik előtted állunk: a szeretetnek és barátságnak jóleső érzése. Irántad való barátságunk és szeretetünknek az érzését akarjuk előtted nyilvánvalóvá tenni, a mikor itt megjelentünk, ezzel búcsuzunk és ezzel akarunk Téged továbbra is magunkhoz fűzni, és ez érzésünkből fakad mindnyájunknak az a forró óhaj-tása, hogy: áldjon meg a jó Isten áldásainak legjavával s tartson meg sokáig!

Tartsd meg Te is a szamosújvári állami főgimnáziumot s azzal egyetemben minket további jó indulatodba és barátságodba és ígérd meg nekünk, hogy ha majd ennek a tanári testületnek jelenlegi legfiatalabb tagját hasonló eset alkalmából üdvözölni fogjuk, Te is velünk tartasz. — Adja az Isten, hogy úgy legyen!

Erre a talpra esett, hatásos és érzéssel elmondott beszédre Szongott Kristóf így válaszolt:

Tekintetes tanári Testület!

Egy jeletékeny magyar író azt mondja: Szép szokás az az emberek között, hogy újévben, nép- vagy születésnapkor, vagy más alkalommal egymásnak jót kívánnak; mert, ha két hajó egymással találkozik, nem üdvözlík-e egymást? És ha szembe jön egymással két bányász, nem köszöntik-e ezek is egymást? És nem vagyunk-e mi is hajósok, kik az élet tengerén ide-oda hányatunk? Nem vagyunk-e bányászok, kik barna köben dolgozunk? Legyen azért áldva emléke annak, ki e szép szokást az emberek között meghonosította!

Ennek a szép, jó szokásnak hódolt a tekintetes tanári-testület is, de nem szokásból, hanem azon barátság-nál fogva, melynek szentelt köteléke bennünket együvé csatolt, — midőn meglátogatta öreg kartársát, hogy üdvözölhesse abból az alkalomból, mely nem minden egyes tanárnak jut osztályrészül.

Velem is kivételt képezett az Ég kegyelme, a miért Isten gondviselő kezét mindenha áldani fogom . . . De köszönetet mondok a tekintetes tanári karnak is a kitüntető megtiszteltetésért először a magam nevében; mert a hosszas munka alatt elfáradásnak indult lélek erejét edzi, aczélozza a barátság-nak ily hévvel lángoló tüze . . . És másodszor köszönetet mondok az ügy nevében, melynek mindnyájan szolgálatában állunk, a haza ügyének nevében; mert mindig gyarapítja a harczosok számát az a tapasztalat, hogy a kiállott küzdelmek és a kivívott siker jutalmát nemcsak a saját kebelben, a lelkiismeret tiszta öntudatában kell keresni, hanem feltalálható az minden keresés nélkül a honfiak elismerésében is. És éppen a napokban részesültem nagyméltóságú miniszterem teljes elismerésében; elismerést és köszönetet szavazott nekem minden tiszteletreméltó főigazgatóm: nagyságos Kuncz Elek kir. tanácsos, tankerületi főigazgató ur és végre . . . hogy a többi mellőzzem — megjelent házamnál a kitünő tanári testület is meleg üdvözlétével . . . És ha ennél is több kel-

lene, akkor előhozakodom a dicső magyar tábornok: Czetz János őszinte barátságával, ki még magán ügyeit is általam intéztette el itt e hazában; ki Amerikában olyan kitüntetést készített számomra, melyhez hasonlóan még nem részesült magyar tanár, és a ki egyik korábbi levelében azt írta nekem: „Alig várom, hogy visszaérkehessek hazámba, Önt Szamosújvárt személyesen meglátogassam és Önnel baráti jobbot szoríthassak.“ Ez olyan kitüntetés, melynél nagyobbra soha sem vágyakodtam!

Uraim! jól tudjuk mi azt, hogy „Magyarország gazdag ország. Az erdők fákban, vadakban és a folyók halakban bővelkednek. A rónákon sárga kalász reng; a mezőkön, réteken bő legelője van a barmoknak. A hegyek belseje meg van rakva arannyal, vaddal, sóval, kőszénnel és más értékes tárggyal. És mégis nem ezek képezik hazánk gazdagságát; mert ezeket a víz-ár, dér, szárazság és egyéb mostoha körülmény megsemmisítheti. Tehát mi képezi hazánknak a mostoha körülményektől független gazdagságát? Hazánk reménye: az új nemzedék. Igen, mert minden egyes ifjú kebel egy-egy aranybánya. És ha majdan kiaknáztuk azokat a kincseket, melyek ezen keblekben vannak elrejtve, — csak akkor fogjuk látni, hogy milyen gazdagok vagyunk.“ Én ilyen bányákban dolgoztam negyven esztendeig, mint egyszerű bányász; bár bányanagyságságra sem ásitottam; pedig talán nem lett volna nagyon nehéz azt elérnem, annál inkább nem; mert nagynevű volt miniszterem: dr. Wlassics Gyula egyik barátjához intézett levelében a többek között azt írta: „Szorgott, tekintettel szerzett érdemeire, megérdemli a kitüntetést. (És, hogy igaz szavakat szólottam, tanúképen hivatkozom szeretett barátom- és igazgatómra: dr. Mártonfi Lajosra, ki szemével látta ezt a levelet eredetiben! [Erre az igazgató így szólott közbe: „Igaz(!)“. És még se jártam utána; nem, mert ezen igazsággal tartottam: „A tisztelet a keresőt kerüli, a kerülőt keresi.“ Én egész életemben kerültem a rangot, kitüntetést... és ime a tiszteltetés keresett fel engemet!

Midőn ismételten köszönetet mondok Önöknek a kitüntető megtiszteltetésért — egyszerű szavakban;

igen, mert méltó szavakat hálám kifejezésére nem talállok ezen ünnepélyes perczben. Nem talállok; mert hatalmas érzemények hatása alatt állok . . . és az érzeménynek nincs szava! — kérem a Gondviselést: adjon Önöknek hosszú életet, hogy elérhessék ép erőben, egészségben nyugdíjaztatásukat! És most még csak ennyit: Éljen a haza, éljen a szamosújvári állami főgymnasiumi derék tanári kar!

Azután barátságos villás-reggelihez ültek le a kedvelt kartársak, kik vidám hagulatban majdnem másfél órát töltöttek el — jól ünnepelt házánál . . .

SZÁNTUCHD ÖRMÉNY HERCEGNŐ.

Szomorújáték öt felvonásban.

Therzián Tamás örmény eredetijéből fordította:

VOITH ANTAL tanárjelölt. (Negyedik közlemény.)

Negyedik felvonás.

Első jelenet.

Szánádrug (gondolkodva járkál fel s alá szobájában.)

Végre béke uralkodik ez udvarban; de e békét rettentő vihar fenyegeti. Oh istenek, én atya vagyok! Kegyelem, kegyelem! Ha én szolgáltattam kardot a ti haragtokra, törjétek össze, most! Földi maradványaimmal zárjátok be az örvényt, mely lábaim alatt nyílik. Miért követelitek Szántuchdomat?! Ha visszapillantok életem pályájára, csak romokat látok; kegyelmetek csak egy virágot dobott e romokra: kedves leányomat; s miért nem akarjátok, hogy halálom után legalább sirom komor árnyéka alatt mint siránkozva titeket engesztelhessen? . . . Oh, rettentő lény, kinek egyedüli tekintete teremte e világegyetemet, nem elégített ki örök boldogságod?! Különös szeszélyből teremted a szerencsétlen halandót, sirán-

kozás-, sóhajtas-, zokogás- és bánatra; azt, kinek gyarló elméje a csillagok közt látva nyomaidat, abban a reményben fordul oda, hogy ott téged megtalál; de megrettenve végtelen nagyságtól, mely álmoként lebeg szüntelen szemei előtt, fáradságtól megtörve, végre sírba száll. De nem, te bizonyára kegyes vagy; egy vérben fürdő Isten akarja karjaim közül Szántuchdomat elragadni. De én, oh, igen, én, megütközöm azzal az Istennel; kettőnk közül valamelyikünknek győznünk kell. S ha az ő villámai félig megsemmisítik honlókombabérjait, Szánádrugnak le kell győznetnie, egy Isten legyen az ő légyezője!

Második jelenet.

Sávárs és Szánádrug.

Sávárs. Miért e nagy szomorúság, Uram, királyom? Halát rebeg neked Örményhon népe, mert bölcseséged által hazája régi dicsőségét visszaállítád. A szomszéd népek mind félelem és remegésben vannak; királyi trónusod támasz reád nézve s az általad emelt műemlékek elegendők, hogy néma és pusztá romjaikon fön maradjon neved dicsősége a jövő századok emlékében.

Szánádrug. Talán csodálkozni fogsz Sávárs, ha azt mondom, hogy Szánádrugnak e világon nincs nyugvóhelye. Mi a diadal-kürtök örömhanga? Mit használ nekem, ha az egész világot is leigázom? Miféle öröm reám nézve a dicsőség avagy a halhatatlanság, ha nincs közöttük az én kedves leányom, Szántuchd édes mosolya? Ah, mit mondok! . . . Szántuchd nem az enyém? . . .

Sávárs. Az ég, melynek szivedet és kardodat ajánlottad fel, az ég, mely a jutalmat késlelteti, de el nem felejtí, az ég, mondom, méltó jutalomban fog részesíteni. Ne essél kétségbe, hívd magadhoz Szántuchdot; az atyai szó mindig hal a gyermeki szívre, ha mindjárt kövé is lett; mennyivel inkább halna oly gyöngéd leányéra, mint Szántuchd, kinek ajkairól mostanig csak a szeretet érzelmeit hallottuk. Fenyégetődzél, könyörögj, egyrészt a sir hideg ölét, másrészt az atyai szeretetet mérlegeld előtte; tégy meg végre mindent, a mit csak szived sugall.

Szánádrug. Igen, kérve-kérem, esedezem hozzá; feledem, hogy atya és király vagyok, talán egy Isten megindítja a Szántuehd szívet atyja iránt! . . . De micsoda zaj?

Harmadik jelenet.

Sávárs, Szánádrug és a nép.

Sávárs. Uram, a nép az, mely nagy tömegben lepte el a királyi palota termeit.

Szánádrug. Nyissák ki az ajtókat!

Sávárs. Mit akarsz örmény népem?

Nép. Igazságot!

Szánádrug. Szerencsétlen atya! . . .

Nép. Bosszút!

Sávárs. Jusson eszetekbe, hogy ő királyatok leánya . .

Nép. Vért!

Szánádrug. Elég hát, menjetek csak! . . .

Nép. Éljenek a gondviselő istenek! . . . Halál a törvénszegőnek! . . .

Szánádrug. Lármával akarjátok megrémíteni Szánádrugot? . . . Távozzatok csak, hadd beszéljen helyettetek a főpap.

Nép. Uram, királyunk, tiszteld vallásunkat, ha szereted hazádat. (Távoznak).

Negyedik jelenet.

Szánádrug, főpap, Sávárs.

Szánádrug. Jöjj közelebb szent férfiú!

Főpap. E mulandó lepel alatt, mely engem takar, hallgasd meg, mit parancsol neked vallásunk.

Szánádrug. Én mindig tiszteltem az isteneket.

Főpap. Kötelességedet teljesítetted; a nélkül mi volnál?

Szánádrug. Tiszteletben tartottam neveiket, most megtörve, az ő segítségüket kérem.

Főpap. Bizonyára tudod, miért jöttem ide!

Szánádrug. Az én leányom! . . .

Főpap. A te isteneid! . . .

Szánádrug. Jajh, legalább töröld ki képét szívedből.

Főpap. Szentségtörő ő! . . .

Szánádrug. Igen, ő vétkes . . .

Főpap Te magad ítélj el.

Szánádrug. Mit tegyek?

Főpap. A mit a haza, a mit az istenek kívánnak tőled.

Szánádrug. Szólj hát mit?

Főpap. Halál reá!

Szánádrug. Szerencsétlen! . . . Szánádruggal beszélsz!

Főpap. S egy isten válaszol Szánádrugnak az én számból. Sötét betűkkel van homlokodra írva a gyalázat, a mit csak az ő vérével törölhetsz le.

Szánádrug. Borzasztó vihar futotta át szívemet . . . A fenyegető villám már feje fölött sújtott, . . . mikor őt mosolyogni láttam; a kard kiesett kezemből és szemeimből könnyek töltöttek ki.

Főpap. Jól van, gyalázd hát meg, hős elődeidet; tipord lábaiddal az isteneket s engedd, hogy romjaikon egy győzedelmeskedő leány a megfeszítettnek gyűlöletes képét állítsa fel.

Szánádrug. Iszonyú, rettentő kép!

Főpap. Még naplemente előtt kell elhagynia Szántuchdnak e világot.

Szánádrug. Oh! . . . Az Istenek nem kívánhatnak ily áldozatot egy atyától!

Főpap. Ne akarj az istenek titkaiba avatkozni.

Szánádrug. Hát Örményhon?

Főpap. Meg fog éljenezni.

Szánádrug. A világ? . . .

Főpap. Hallgatni fog.

Szánádrug. S ha majd az ég és föld jóllaknak leányom vérével, mi marad Szánádrugnak?

Főpap. A sír, mely mellett halál-cziprusokkal koszorúzva, majd az Igazság fog helyet foglalni.

Szánádrug. Kegyetlen sors! . . .

Főpap. Gyakran bocsátja Jupiter villámait a legmagasabbak és legdicsebbek fejére, hogy a világnak példát adjon. Most hát elhagylak, de nem magadra; veled van az engesztelhetetlen lelkiismeret és a vérengző bosszúállás, mely most az egész világon átvonulva elhormályosítja az eget, s dült lehel minden örmény szívbe. (Távozik.)

Ötödik jelenet.

Szánádrug és Szántuchd.

Szánádrug. Ily helyzetben kell látnia atyádnak téged, Szántuchd?

Szántuchd. Atyám, elkeseredéssel gyötör a nyomor, de még nem sujtott le.

Szánádrug. Oh, ne ébreszd föl elmémbe büntetted emlékét; ha már megbocsátani nem, legalább felejteni tudhassam. Látod-e, mily veszélyek forognak körülöttünk?

Szántuchd. Ha veszélybe sodorlak, szabadulásodért kész vagyok életemet föláldozni.

Szánádrug. Oh, igen, Szántuchdom! Látom, hogy te még az én vérem vagy; nem, az ég nem hagyott árván. Most hadd jöjjenek, ragadják el tőlem e trónt és e koszorút; jobb nekem veled boldognak, mint nélküled korlátlan uralkodónak lennem.

Szántuchd. Mindig tied vagyok, atyám! . . .

Szánádrug. De miféle titkaid vannak? Miért rejtőzöl el mindig atyád elől? Mióta ez új vallást megismerted, mindig oly szomorú vagy, mindig könnyezel. . . Hol az én egykori Szántuchdom? Hol az az ártatlan gerlicze, ki egykor mindig lépteimet követte, és kinek szive nem keresett másutt menedéket, mint atyja és anyja ölében? Ah, hol vannak ama kedves perczek? Mintha most is látnalak, mikor mint gyermek virágokkal koszoruzott fővel vezettelek Jupiter templomába. Anyád, mikor ártatlan mosolylyal tekintél reá, örömében magán kívül volt; te pedig nyájas hangon kérdezéd tőlem: „Tata, hova megyünk?” S mikor a templomba értünk, ölembe vettelek, és így könyörögtem az istenekhez: „Oh, te hatalmas Jupiter, ki kiterjesztett pajzsoddal Örményhont megárnnyékozod és oltalmazod; te szűz Diána, és te kedves Venus, kinek mosolya rózsákkal hinti be Örményhon völgyeit; hallgassátok meg egy atya könyörgését, őrizzétek meg leányomat, hogy korban és erényben növekedve, egykor öregségem vigasza lehessen!” Mint a fészkeből csak imént kikerült madárka majd szülőhelyére, majd a messzről tündöklő tarka virágmezőkre tekint, úgy fordí-

tád te is ekkor hol reám, hol anyád felé vidám szemeidet, mintha csak fogadalmaimat teljesíteni igérnéd. Ah, hol van most az az én Szántuchdom?

Szántuchd. Atyám, a mult édes emlékei, gyöngéd alyai szereteted annyira ösztönzik lelkemet, hogy akar-nám (Félrefordulva, halkán.) Ég! ne hallgasd istentelen szavai-mat! (Fenhangon.) Ah! akarnám nem látni az igazságot, vakon maradni, csakhogy neked kedves lehetnék, de most feletle fényesen ragyog elmémben a hit világossága.

Számádrug. Ki az a szerencsétlen, ki félrevezetve téged, tőlem elragad, s engem árván hagy a föld színén? Vajjon lehet-e oly keserű halálom, mint a mily keserű az a csapás, mely szívemet sújtja? Nézd meg leányom, minő vér kering ereidben? Királyok hosszú sorának vére az, Jupiter mindmegannyi fiaé. . . Tekints szét magad körül; az istenek mennykövei még füstölögnek a menekülő ellenség táborá fölött, . . nyomdoka mindenütt látszik; . . de ha semmit sem érez szived, kiméld meg legalább atyádat; elég sebe van az ő szívének, ne akard saját kezéddel még több fájdalommal tetézni. Ime a nép-tömeg fölindulva tetteteden, téged megölni követel. Ah, leányom, tudod-e, mi egy atya! egy atya!

Szántuchd. Miért sietnek az istenek helyett ők állani bosszút rajtam? Ha ezek itt (az istenek lerontott szobraira mutatva) valóban istenek, hadd emeljék hát föl megalá-zott homlokukat a romok közül, és én meghajlom előttük!

Számádrug. Miért vagy oly konok? Miféle csodálatost találsz ez új vallásban, leányom? Nem ugyanazon fénynyel ragyogtak mostanig is a nap és csillagok? Nem ugyanaz a bölcsesség és hatalom kormányozta az eget és földet?. Miféle Isten az, a kit te imádsz?

Szántuchd. Azt az Istent imádom, ki a mennyet és földet teremtette, és azt az Istent szeretem, ki az emberi-ségért magát feláldozta.

Számádrug. Ime atyád, a te atyád, ő maga, ezer seb szíven, győzelmei, dicsősége földre tiporva, könny-záporokat hullatva lábához borúl, tőled életet kér, meg-tagadod-e azt tőle? Fogd tehát e tört, melylyel e hon

elleneit végeztem ki, vedd és döfd mellembe; a sír mélyére talán nem jő többé istentelen hangod, hogy atyád örök nyugalma megzavarja. De ha nem elég eddig szerzett dicsőséged, szólj, én fölfegyverkezem, megütközöm, s az én kedves leányom a diadal-zászlók árnyéka alatt fog pihenni, és ezer leigázott nemzet éneke fogja álmaikat rengen. Emlékezzél meg kedvesem, jusson eszedbe, hogy én az vagyok, a ki neked életet adtam; a ki aggodva örködtem minden lépteid fölött; első mosolyad is az én arczomra irányult; én magam törültem le első könnyeidet. S midőn a világ viharos hulláma, a fegyverek robaja és a bizonytalan jövő a fájdalmak rettentő örvényébe sodortak engem, ölömbe vettek, karjaim közé szorítottalak és ártatlan fehér homlokodra tekintve, rózsaajakodat csókolva, szívem fájdalmát felejtettem; vigasztalatlan lelkem fölött egy remény-sugár tünt föl. Leányom, árván hagysz engem? Nem szólal meg szivedben a kegyelem hangja? Mily igazságtalanságot követtem el ellened. Szólj!... Mit határoztál atyádnak, életet-e vagy halált?

Szántuchd. Örök életet!

Szánádrug. Tehát megtagadsz? (Haragra lobbanva). Átkozottak legyenek csalfa reményeid, átkozott légy te magad is, ki többé nem vagy leányom! Sötétek és szomorúak legyenek napjaid mindörökké; mindazon aggodalmak és gyötrelmek, melyeket atyádnak okoztál, nálad ne hiányozzanak, sőt ha végtelen örömek és gyönyörök közt leszel is, míg szerelmed és fiatal korod holdog poharát ürted, atyád rettentő árnyéka szálljon fejed tőle és öntsön mérget poharadba! ... (Ég felé emeli szeméit s dühöngve szól.) Lakjál jól te is vérszomjazó Isten; remélem, hogy nemsokára vérözönnel írthatom ki nyomaidat a föld színéről. Rajta fegyverre. Olympus istenei; vérmezőkké változtatva az ég terjedelmes mezőit, keljetek harczra ez új Istennel. Rémitse el rettentő harczotok e világot; homályosítsa el tömérdek fegyvereitek fénye az ég ezer csillagait, ... és a rettentő világ viszhangozza hangjaitokat... Igen, romboltassék le az az Isten, hadd temessen romjai alá engem és e világot is; vidám lélekkel halok meg oly romok alatt.

Szántuchd. (Félre). Oh Istenem, ne hagyj el engem a gyöngé fiatal leányt! Egy irtózatoss pohár van előttem; bocsáss meg örült atyámnak.

Szánádrug. Ah, az én leányom sóhajtott föl? Bocsáss meg, leányom; még atyád vagyok. Hódolj meg az isteneknek, és azok a keserű átkok, melyeket reád mondtam ki, szálljanak mind én reám, édesem; haljak meg én helyetted. Ime az a homlok, az a szív, melyet az ellenség seregei sem megrémíteni, sem megalázní nem tudtak, az a homlok meghajol előtted. Minden zavar nélkül nézte Szánádrug megingott trónját; ezer nemzetet látott maga ellen fegyverkezve; Szánádrug látta azokat és nem rémült meg; tornyosult hullámok törtek szíve ellen, s ime lányom, te méred rám azt a csapást, melyet az ellenség nem mérhetett. Szeretett anyád emlékének nevében, atyád szeretetére, kinek hajszálai érted és a hazáért öszültek meg; fiatal korod szerelmére, továbbá azon Isten szeretetére kérlek, kit te a „szeretet Istenének“ nevezesz: ne légy ily kegyetlen; ne hagyj el, s ne engedd, hogy mint száműzött bujdossam a föld színén... Ime szemedből könny perdül ki; ah, vajjon a remény sugara fog e ragyogni belőle ki, vagy pedig szíved gyöngéd érzelmei szenvednek hajótörést benne? Szólj, szánd meg atyádat! Fordítsd el tőlem könnyekkel telt szemeidet, melyek elegendők arra, hogy atyád szeretetét elvegyék... Szívem érted megtörik; szólj, de gondold meg jól, hogy e szavaktól függ atyád élete, ... a te életed.

Szántuchd. Ha világi ok volna az, a mi lelkemet most annyira megszállja, szavaid elegendők lennének engem visszatéríteni; de az ég hí föl engem; minden rettegés nélkül hagyom itt e világot, csak azon sajnálat-tal, atyám, hogy még nem foghattad fel az igazság fényét.

Szánádrug. Elég! Oh ég, légy tanúnk! Válassz leányom! (Kardját és koronáját teszi leánya elé.)

Szántuchd. Ha ez az a kard, mely testvéreim szívébe hatolt, ha ez az a kard, mely szomorúságaimnak véget vetve, Istenemmel fog engem egyesíteni: a kardot választom; igen, a kardot. Add hát, atyám, azt a halálos döfést; mutassam meg utolsó perczemben is, hogy Szánádrug

méltó leánya vagyok. Döfj át, de ne feledd, hogy leányod vérét mosolyával vegyítette. Szűrj át! Mire könnyeim meg nem taníthattak, tanítson meg arra vérem; talán a halál szent csendje és meghiusult reményem emléke, melyek, sirom körül fognak majd röpködni, megennyhitik végre szivedet. Szűrj át, és ama lerombolt templomok árnyékában temess el keresztény testvéreim mellé . . .

Szánádrug. Engedelmeskedjél nekem! Mint atyád és mint királyod parancsolom;

Szántuchd. Végtelen irántad való szeretetem, kedves atyám, de Istenemet, mint téged is jobban szeretem. Megvetek minden emberi hódolatot; minden kötelektől szabadnak tartom magam; többé nem ismerlek el atyámnak, ha nem leszel keresztény . . .

Szánádrug. Oh örjöngés, oh vakmerőség! Imádd az isteneket, vagy halj meg!

Szántuchd. Keresztény vagyok.

Szánádrug. Miért késnek a mennyei villámok ez istentelen elnémitására? . . . Imádd az isteneket!

Szántuchd. Keresztény vagyok.

Szánádrug. Siess hát a véres oltárhoz; fölálodozlak az isteneknek: ime kimondottam halálodat.

Szántuchd. Nem rettenek vissza . . .

Szánádrug. Visszarettensz, de már igen későn, midőn fejed fölött a véredek szomjazó kardokat látod fényleni.

Szántuchd. Egy Isten van velem.

Szánádrug. Meglátjuk, vajjon ki fog-e mentetni az az Isten kezeim közül? . . . Nem, nem fogtak elesni addig, oh istenek, míg Szánádrug élni fog, s míg kardja kezében meg nem törött. (Távozik.)

Hatodik jelenet.

Szántuchd és Chor (a hohér).

(*Szántuchd* lélekzetét veszve, földre esik; fölsóhajt.)

Chor. Hajadon szüz! Szánádrug, urunk és királyunk Ő Felsége parancsolja, hogy tedd le e fényes ékszereket és díszruhákat, melyek Örményország királynőjéhez és nem egy halálra ítélt keresztény nőhöz illenek.

Szántuchd. Teljesüljenek hál atyám és királyom parancsai! . . .

Hetedik jelenet.

Sávárs, Szántuchd és Chor (a bakó.)

Sávárs. Bocsánat, herczegnőm, hogy ily hirtelen belépésemmel gondolatait zavarom; de szomorú és vészteljes hírt hozok, melyet sietnem kell önnek tudtára adni.

Szántuchd. És mi az?

Sávárs. Önfeláldozó barátja, Eruánt . . .

Szántuchd. Oh, Uram, mi történt Eruántommal? Mond hamar!

Sávárs. Eruánt iszonyú véres háborúban vitézül harczolva . . .

Szántuchd. Oh, mond el mi történt vele; beszélj . . .

Sávárs. Midőn az alánok hatalmas serege harsogó trombitákkal a hadi jelt megadta, és pánczélos csapatai tűztengerként indultak meg, a rendíthetlen örmény hadsereg is előre nyomult. A kibontott zászlók már a levegőben lengenek, a csatára hívás már elhallszik, a két sereg már szemben áll egymással, s a halál ezrével kaszabolja le a vitézeket, midőn az alánok balszárnya visszavonul, s ugyanakkor a főbátorodott örményhad jobb szárnya üldözőbe veszi és iszonyú vereséget mér reá . . . De nemsokára minő borzasztó látvány! Az alánok törbe ejtik az örményeket; mindkét részről rettentő vérengzés. Sűrűn fénylenek a kardok a csapatok közül, mint viharhozó felhők közül a villámfekete vérözön folyik mindenütt; látni mint hullanak sisakok és pánczélok, melyek hasztalanul védik vitéz gazdáik mellét az örmények ládsái ellen. Mindnyájuk szemeiből szikra pattan, mindenik kezéből halál; a győzelem bizonytalanul röpked a két hadsereg között. Azonnal megjelenik az ütközetben lovas csapataival a vitéz Eruánt. A mosolygó győzelem lengő zászlóira látszik szállani. Az ifjú harczos véres utat nyit magának a lovasok és gyalogosok csapatjain át; ezer nyíl süvölt el mellette, de nem mernek szívébe hatolni, mint ha csak is-

meretlen kéz tartaná őket vissza. Nyerítve tiporja össze tizezer hősnek testét, kik csak imént fogsággal és halállal fenyegettek. Meghasonlanak az ellenség sorai, a széles kiterjedésű mezők szűkek a futóknak, az örmények neki bátorodnak; . . . de ott, az ellenség holttetemein, szétszakadt és véres zászlók közt karddal kezében esik paizsára az örmények hőse.

Szántuchd. Ah!

Sávárs. Keserű győzelem, melyet az örmények egy hősük vére árán vásároltak! Most engem, ki tanúja voltam hősi tetteinek, küld hozzád, bogy adjam át neked utolsó üdvözlését, és kér, hogy ne feledkezzél meg róla. De, oh istenek (felre beszél a szűz) barátom, segíts rajta!

Szántuchd. (Mindig félebeszélve.) Hol vagyok? . . . Hol vagyok? . . . Hagyjatok békét; . . . Miféle vérmező ez itt? . . . Valami nevet morognak ez ajkak . . . Azok a bágyadt szemek keresnek valakit . . . Eruánt az! . . . Eruánt, ő, ő az . . . Fegyvert hozzatok ide! . . . Fegyverkezzem fel . . . Menjek oda a harcmezőre . . . Eruánt egyedül van ott! . . .

Sávárs. Vigasztalódjál, oh szűz! Mitsen érnek azok a könnyek, melyek a sír érzéketlen kövére hullanak.

Szántuchd. (Még mindig ugyanazon állapotban) Sieszen Örményhon megszabadítója sirját üdvözölni . . . Én hálátlan, én a te halálod okozója, távol állok . . . Ah, bárcsak téged követhetnék és egy feléd irányított csapás engem lábadhoz vetne . . . De feledni téged? . . . Ah, ha a könnyek szivemből a legédesebb emlékeket is kiirtják, a te neved örökre kitörülhetetlenül marad meg ott . . .

Sávárs. Ne ujítsd meg sebeidet, herczegnő; előbb-utóbb elmúlnak a fájdalmak.

Szántuchd. Anyám! . . . Ah, hívjátok anyámat! . . . Az ő csókjai után égnek sovárgó ajkaim . . . Ime, tavaszi vizárként rohan rám a dühöngő néptömeg . . . Hova meneküljek?! . . . Ah, anyám, sírodhoz menekülök . . .

Sávárs. Kiméld, mennyei szűz, kiméld ifjúságodat! Az istenek bizonyára részvételt lesznek irántad.

Szántuchd. Láng borít el; a szomj epeszti ajkaimat... Siessenek a sávársáni mezőre; ott egy mély csatornán friss és tiszta forrás bugyog; — hozzatok nekem is belőle!... Hajadon társnőim lantok hűbajos hangja mellett tánczolnak ott; mondjátok meg nekik, hogy fűzenek nekem is virágkoszorúkat; — a szerelem áldozatja vagyok; — hintsetek virágokat fejem fölé; hintsetek virágokat siromra...

Bakó. Oh szegény hajadon!

Sávárs. Boldogság vár reád; ne félj, édes Szántuchd!

Szántuchd. Nézzétek e sötét börtönöket, melyek szeimeim előtt megnyílnak! Nézzétek, mily szomorú fényt vet azokra a hóhér fáklája!... Halljátok a lánczok zörgését!... Nézzétek a halált, mely mint valami kiéhezett farkas rohan reám... Isten veletek, ifjúsági reményeim! Isten veled reménytől mosolygó kor!... De jajh, megörülök! Senkisésem hallgat meg. A sötét felhők közé tévedt gerliczéhez hasonló lelkemet a fájdalom emészti... Mit késedelmeztek? Vigyetek már ama homályos börtönbe, többé már nem védhetem magamat.

ÉRDEKES ADOMÁNY AZ E. K. E. MUZEUMNAK.

Mály István dr., Kolozsvár szabad kir. város tiszteletbeli tisztí főorvosa ritka ajándékkal lepte meg az Erdélyi Kárpát-Egyesületet egy közel 190 éves, két méteres, régi tudományos munka alakjában.

Dr. Mály István adománya révén ugyanis elsőrangú nevezetességgel gyarapodott az E. K. E.-muzeum, t. i. egy embernagyságú s 1747-ből származó impozáns anatómiai atlaszszal, mely a hollandiai könyvnyomtatás valóságos remeke. A 11 darab vászonra készített lapon a rajzművészet netovábbjával előállított s életnagyságú ember-ábrákat feltűntető könyv hozzávetőleges értékét legalább 200 koronára becsülik. Nemcsak köszönetet érdemel e szép ajándékért Mály dr., de reá nézve is hizelgő, ha ilyen értékes és ritka munkák foglalnak helyet

orvosi szakkönyvtárában. A hatalmas könyv: Albinus, leydeni híres egyetemi tanár műve. A könyv a nagy-lelkű adományozó neve alatt egy kis állványon a Mátyásházban fog elhelyeztetni.

A szép és nagybecsű ajándékot az E. K. E. a következő átiratban köszönte meg:

Nagyságos orvos úr!

Kedves kötelességet teljesítünk, a midőn választmányunk f. évi márcz. hó 10-én tartott gyűlésén egyhangulag hozott határozatából Nagyságod nagylelkű könyvadományai elismerésül a jegyzőkönyvi kivonatot mellékelve tisztelettel megküldjük.

Együttal megragadjuk az alkalmat, hogy úgy szokatlan méreteinél, valamint régiségnél fogva fölötté becses és az E. K. E. muzeumának ajándékozott Albinféle remek anatómiai atlaszért — mert valóban elsőrangú muzealis tárgy — hálás köszönetünkkel azzal a hozzáadással tolmácsoljuk, hogy intézetünk, miszerint a muzeumunkban Nagyságod neve alatt mielőbb kiállítassék és a muzeumi leltárba beillesztessék.

Honfitűi üdvözléssel

Kolozsvárt, 1904 április hó 1-én

Feilützsch Arthur br. orsz. képvis., elnök.

(„Erdély“).

KOVÁCS GÉZA
titkár.

ERDÉLY NÉPRAJZA ÉS SZONGOTT KRISTÓF.

Tervben volt, hogy az Erdélyi Kárpát-Egyesület három illusztrált díszmunkát irat meg a millenium alkalmából és annak emlékére.

Azonban a nép- és tájrajzi muzeum előterbe nyomult sürgető kérdése, a Székelyföld czimű nagyszerű és már teljesen elfogyott kiadvány megjelenése után az E. K. E.-t a Mátyásházi gyűjtemény létesítésére utasította.

Csak e negyszabású alkotás szellemi és anyagi erőit igazán lekötő megoldásával térhetett vissza az E. K. E.

az említett irodalmi trilogia második kötetének u. m. a „Világszép Erdély“ czimű tájleírásnak az előmunkáit folytatni, mit egyik legutóbbi választmányi ülésén el is határozott.

Időközben Szongott Kristóf tanár írói működése 40-ik évfordulóján saját költségén kiadta „A magyarországi örmények ethnografiáját“, mely az E. K. E. által szintén tervbe vett „Erdély néprajza“ keretében lett volna annak idején megírandó.

Tehát abból az alkalomból, hogy szerző ebből a nagybecsű s mintegy 400 oldalra terjedő és száz képpel diszített munkájából az egyesületnek tiszteletpéldányt küldött, tíz vaskos kötetből álló összes művei kíséretében: az E. K. E. központi választmánya Feilitzsch Arthur báró képviselőházi alelnök elnökleite alatt tartott legutóbbi üléséből Szongott Kristóf, szamosújvári állami főgymnásiumi tanárnak, az „Armenia“ szerkesztőjének elismerése jeléül lelkes eljenzés közt üdvözlő és köszönő iratot küldött.

Ezt indokolta az E. K. E. elhalasztott, de el nem ejtett egykori kezdeménye, melynek értelmében bizonyára Erdély néprajzi leírására is nemsokára rá fog kerülni a sor.

(„Erdély“).

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Vármegyénk új alispánja. Szolnok-Dobokamegye törvényhatósági bizottságának máj. 18-án tartott rendes tavaszi közgyűlése töltötte be az üresedésben volt alispáni állást. Beadatott összesen 291 szavazat; ebből Bándy György volt főjegyző 238 szavazatot kapott és így Bándy György 185 szótöbbséggel Szolnok-Dobokamegye alispánjává választatott. — Meg vagyunk győződve arról, hogy Bándy György, ki legalkalmasabb volt ezen kiváló állásra, rövid idő múlva meg fogja mutatni tényleg is, hogy méltó utóda azon kitünő alispánoknak, kik fáradhatlan, hasznos munkásságuk által dicsőséget, fényt szereztek vármegyénknek. Ad multos annos!

Magyarok török földön. Az a társaság, mely tavál a Rákoczi sirjához vándorolt, okt. 15-én (csütörtök) magyar lobogókkal dí-

szített hajón látogatta meg Skutariit, hol megható szertartással kosszorút tettek le. Pénteken az összes résztvevők jelen voltak a szelamlikon és a nagykövet a zárandoklat vezető bizottságát bevitte a szultáni kioszkba, hol jelen volt a diplomaciai testület, a szultán szárnysegéde és a társaság mellé beosztott díszszolgálat. A szultán az összegyűlteket szívélyesen üdvözölte. — Dessewffy Arisztidet, Szádeczky egyetemi tanárt, Wossinszky apátot és Lung tanácsnokot, mint a zárandoklat bizottságát az Ozmánje-rend tisztí keresztjével tüntette ki. — Szombaton és vasárnap Izmidbe rándultak ki a zárandoklok Thököly sírjának megkoszorúzására, hol az ö r m é n y papok tartottak isteni tiszteletet és Vinczehidy torontáli földbirtokos mondott beszédet. Szádeczky egyetemi tanár fia Thalynak „Thököly sírján“ című költeményét szavalta el, majd az egész társaság a Himnuszt és a Szózatot énekelte.

Szongott Kristóf nyugdíjaztatása. Több lap tett említést arról, hogy lapunk szerkesztője, mint tanár, nyugdíjba lépett. Ezen nyilatkozatok közül négyről e helyütt is teszünk említést:

I. Bucsú egy tanártól. A szamosújvári magy. kir. állami főgymnasium tanári testülete e hó (május) 12-én bucsúzott el egyik tanártársától Szongott Kristóftól, ki 40 évi tanárkodása után a fölüttes hatóság teljes elismerése mellett vonult a megérdemelt nyugalomba. A tanári testületet az intézet derék igazgatója: dr. Mártonfi Lajos vezette Szongott elé és ő vett bucsút a volt tanártárstól. Szongott érzékenyen köszönte meg a tanári karnak megnyilatkozó figyelmét és tanúsított ragaszkodását és jól eső örömmel vette a tanári kar részéről jövő kitüntetést. („Ujság“).

II. A napokban érkezett le a vallás- és közoktatásügyi miniszternek egy leirata, a melylyel Szongott Kristóf állami főgymnasiumi rendes tanárt, 40 évi tanári működése után a volt örmény kath. algymnasiumnál eltöltött szolgálati éveinek teljes beszámításával, saját kérésére nyugalomba helyezi, egyben hű szolgálata és áldásdús tevékenysége felett elismerését fejezi ki. — Örömmel regisztráljuk e hírt, mert e kitüntetés egy oly igaz férfiút ért, ki a mellett, hogy a tanügy terén kötelességtudásban, lelkiismeretességben és pontosságban mindig előljárt, időt tudott szakítani magának arra is, hogy széleskörű tudása, irodalmi működése és lankadatlan szorgalma által nevét az armenistika terén Európaszerte ismertté és becsültté tegye. („Szamosújvári Közlöny“).

III. Szongott Kristóf főgymnasiumi tanár 40 évi eredményes működés után — saját kérelmére nyugdíjaztatott. Szongott nemcsak tanári működése által szolgált reá arra, hogy nyugdíjaztatása alkalmából az őszinte elismerés mellette megnyilatkozzék, hanem két évtizedes történelmi, irodalmi munkássága révén, mint az „Armenia“ magyar-örmény havi folyóirat szerkesztője úgy a magyarság, mint az örménység háláját is kiérdemelte. Számos művet adott ki, melyeket a tudományos világ rokonszenvvel fogadott. Kivánjuk,

hogy hazafias, kulturalis munkásságát még sokáig folytathassa. („Dési Hírlap“).

IV. Szongott Kristóf szamosújvári főgymnasiumi rendes tanárt az „Armenia“ érdemes szerkesztőjét, 40 évi tanári működése után, — saját kérésére nyugalomba helyezi, egyben hű szolgálata és tevékenysége felett elismerését fejezi ki a közoktatásügyi miniszter. A magunk részéről örömmel látjuk, a nagy kötelességérzettel teljesített nehéz munka után a megérdemelt nyugalomban a magyar-örményiség agilis íróját („Szolnok-Doboka“).

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Irodalmi és szépművészeti szemle címet adott Melikhián an- a vállalatnak, mit most indítottak Szent-Pétervárott. Évenként két könyvet ad ki. Az első könyv már megjelent. Ennek irodalmi része 400 oldalra terjed és különböző tárgyról szól: közöl elbeszéléseket, költeményeket, irodalmi szemlét, érdekes történelmi czikkeket. . . . A szépművészeti rész 20 szép képet tesz közzé, melyek örmény és idegen művészek ecsetje alól kerültek ki. Kitünő vállalkozás; megérdemli a pártfogást. A két könyv előfizetési ára 12 frank. Czim: A. Melikian-Nevski Pros. 55. St-Petersbourg (Russie).

Az Ararát. — Közlemény prózában. — Magas bérce, dicső hegytető! Üdvözöllek századok után. Nagynak, szépnek, hírnek tanúja, ős örmény nemzet élő oszlópa, fenn dobog a szív és he- vül, ha a multakra emlékezünk. s áhitattal néz föl te reád, a honfi lélek, s — könnyezik. — Egy nagy, erős büszke népnek Ararát, te voltál sáтора, s a harcza ormaid alól ment győzni Armenia fia! — Áldottak bércezed fái, virágai; áldott az ős haza, melyet körülveszel, s mi, kik te tőled távol élünk, lelkünk hev melegével körül ölelünk. — A hős Leó király, és világ szép hit- vese, Perzsia virága, a bájos Harapszime, — mind, mind ott nyug- szanak bérceid csendes ölében, és népünk szívében te rólad s fe- lőlük él az örök emlékezet!

Mihály Imre.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Örmény kereskedők Port-Arthurban. Port-Arthurban egy török- örmény és három orosz-örmény kereskedelmi ház van. A konstan- tinápolyi örményé, kinek neve Dsáláleán Szárkisz, még a háború kitörése előtt 6 hónappal előbb telepedett le itt és nyitott egy kereskedelmi házat, mely nyugati száraz ennivalókat árul. Dsáláleán az ennivalót Konstantinápolyból, Sziria partjairól és Olaszországból

hozatja (olaj, gyümölcs, szárított zöldség, narancs, citrom, hal-neműek . . .) és viteti a simgaporei úton egyenesen Port-Arthurba. Eltekintve a háború veszélyeitől, igen jól jövedelmez mind a négy örménynek ez a kereskedés. . .

Magyarország kivitele. A nagy Széchenyi István óta megszoktuk, hogyha Magyarország kiviteléről van szó, első sorban Kelet felé tekintünk s a hozzánk legközelebb fekvő, a Duna hatalmas víziútja révén velünk természetes összeköttetésben álló Balkán-államokra: Szerbiára és Romániára gondolunk, a melyeknek nem lévén saját iparuk (vagy a mi van, az náluk igen gyenge lábon áll), éppen úgy reá vannak utalva a tőlünk való behozatalra, mint mi vagyunk reá utalva a hozzájuk való kivitelre. Így volt ez röviddel ezelőtt és így van részben még ma is azokon a téreken, a hol azokat a nagy elsőbbségeket, a melyeket nekünk az olcsó, természetes utak nyújtanak, a melyeknél sokkal erősebb nyugati ipar nem tudta legyőzni.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Abiszinia császarja fényes követséget küldött Jeruzsálembe az örmény nem-egyesült patriarkhához (Háruthiun). A követség feje Mámuri Fukhr ünnepélyesen nyújtotta át a patriarkhának az „Ethiopiai császárság csillagá”-nak nagy jelvényét a fejedelmi irattal együtt. Az irat hű magyar fordítása következő: „Én II. Menelikh, Ethiopia császárajnak császára, az Istentől megkoronázott, ki Juda feketebőrű fiainak nemzetségéből származtam, kijelentem, hogy az örmények magaskegyű lelki atyja: H á r u t h i u n patriarkha irántam tanúsított szeretetével, barátságával és Jeruzsálemben népem iránt mutatott rokonszenvével érdemessé tette magát az én császári magas kegyelmemre. Miért is szerencsémnek tartom, hogy neki adhatom az „Ethiopiai császárság csillagá”-nak nevezett rendemet a veres rojttal együtt. És megengedem, hogy azt — reám emlékezve — viselhesse is. Kelt fővárosomban Adis-Ababában, az abisziniai ther hónap 5-én, 1896.”

A konstantinápolyi örmény kath. patriarkha: Emánuelián váratlanul szívszélhűdésben hirtelen elhunyt. Az örmény kath. egyház elhunytban egy derék, nemzetszerető főpapot veszített el. . .

RÁKÓCZI FERENCZ HAMVAI.

II. Rákóczi Ferencz.

Konstantinápolyból írja — így szól a „Budapesti Hírlap” — tudósítónk: Az itteni török lapok, valamint a „Stamboul” francia lap jelentik, hogy a szultán irádét irt alá, melylyel megengedi II. Rákóczi Ferencz, a galatai St.-Benoit-kolostorban nyugvó hamvainak hazaszállítását. A lapok azt is jelentik, hogy az a magyar küldöttség, mely a hamvakat haza szállítja, legközelebb a török fővárosba érkezik. Az irádéről a francia nagykövetség, melynek hatósága alá tartozik a St.-Benoit-kolostor, értesült már. A St.-Benoit-kolostor atyái, a kiket ma meglátogattam, örömmel várják a magyar vendégeket. A törökök is fényes fogadtatásra készülnek...

Ebből a jó alkalmából itt elmondom azt, mit a Szamosújvár városi levéltár a Rákóczi korára vonatkozólag megőrzött.

Az örmények a Rákóczi-féle felkelésben részt nem vettek; de nem azért, mivel láttak ők a külföldön elég felkelést és kimondhatatlan sokat pusztított közöttük az ott dühöngött forradalom, hanem, mert „katonai védelem alatt voltak”. Erdély főhadparancsnoka: Lobkovicz herczeg még 1740. febr. 10-én is Nagy-Szebenből ezeket írja tanácsunknak: „Constat Dominationibus Vestris nationem Armenam in Transylvania existentem sub protectione militari esse” . . . És mégis egyes örmények a felkelés tartama alatt jelentékeny anyagi károkat szenvedtek. Ime egy eset: Sil Mánug és Thákvor felrak a dohányból egy szekérre valót és Nagy-Bányára megy. „Ne menj oda, mert kárt vallasz” — monda társa. Mégis elment. Nagy-Bányán megtudja, hogy ott vannak a kurucok; *) azért

*) A „német ellen felkelő, támadó magyar vitéz”; k h u r u d z s a török nyelvben annyi mint felkelő, insurgents. Labancz = császárpárti, a kurucok ellensége.

a dohányt a (minoritarendű) „paterek“ pinczéjébe teszi le: „Mert akkor a kuruczok ideje volt és a kuruczok mindent feldúltak“ (aján számánág kurucznuu adén eghile u kuruczner i zsov vár u vër árilin). Hiába figyelmeztették Thákvort a szerzetesatyák, mondván: „Vedd el és ne hagyd ott veszni (ár u mi thoghu or gorszévi). Ott hagyta — elvitték. Ezért társa Sil Mánug a szamosújvári törvényszék előtt panaszt is emelt ellene. (L. Örmény protoc. I. köt. 149. lap).

Ezen időből való a következő örmény közmondás is: „Rákóczi Erdélyt vesztette el“ (Rákóczin ez Árdeálé gorszuczihile). Ezen a közmondásnak, mely még mai nap is él a nép ajkán, jelentése következő: „Csekélység a te károd ahhoz képest, mit Rákóczi szenvedett.“

SZONGOTT KRISTÓF.

VILÁGOSÍTÓ-SZENT-GERGELY EMLÉKEZETE.

Az ősi hazából hozott ünnepek közül még csak Világosító-Szent-Gergely ünnepnapját üljük. A míg örmény lesz a földön — lakjon bármely világrészben — mindig meg fogják ezt a nevezetes napot ünnepelni; mert fennmaradásunkat nagy „Felvilágosító“-nknek köszönhetjük. Az idén nemzeti szentünk emléknapját június 18-án ültük meg nagy fényvel.

Mióta fennáll lapunk, minden évben — ezen nevezetes napra vissza emlékezve — mindig hozott bár egy cikket „Armenia“-nk kiváló szentükről. Hiven ragaszkodva ezen szép szokáshoz, most azt a szép előszót adjuk, mit Aranyszájú-Szent-János által Világosító-Szent-Gergely emlékünnepeén mondott és magyarul kiadott „dicsőítő beszéd“-hez írt Ávedik Lukács: ¹⁾

Midőn Aranyszájú-Szent-János dicsőítő beszédét Világosító-Szent-Gergely életéről közzéteszem: ezzel az örmény kereszténység 16 százados jubileumának emlékét kívánom megörökíteni.

¹⁾ Dicsőítő beszéd, melyet Eudoxia császárné által száműzött Aranyszájú-Szent-János, Kappádociának Cocussus városában tartott Világosító-Szent-Gergely emlékünnepeén 404. év körül. Örményből fordította Ávedik Lukács főesperes-plébános.

A kath. egyház az a termőföld, mely nemcsak hit- és erényhősökben gazdag, hanem a tudomány, művészet óriásaiban, a szónoklat hallhatatlan alakjaiban is. Azért kiváló szerenese, ha az utókor gyermeke jeles egyházatyák becses műveit megismerheti. Ily lelkesültség vezeti akaratomat, midőn az örmény kath. egyház legdicsőbb alakjának, Világosító-Szent-Gergelynek életét, műveit és szenvedéseit egy oly kiváló férfiú előadása után hazánk nyelvén mutathatom be, mint Aranyszájú-Szent-János, a ki körülbelől 404. évben, Nagy Kappadociához tartozó Cocussus városban e dicsőítő beszédet tartá Világosító-Szent-Gergely emlékére.

E ragyogó beszédet Ábrahám örmény nyelvész régi elnyűtt iratesomagból, görög eredetiből fordította 1141-ben örmény nyelvre és Szent-Nerszesz ezt átvizsgálván, megfelelő hűséggel és szép nyelvezettel ellátva, kijavította.

Az egyház történelemben jártas előtt nem lesz ismeretlen, hogy Eudoxia császárné az erős patriarchával elbeszéli Ripszimének, a gyönyörű szűznek és társainak, ugyszintén Dértád királynak sorsát, az örmény nép lelki megmentését, szellemi felvilágosítását, lángoló szavakkal ecseteli a püspök és a jó pásztor erényeit és hibáit . . . Ezekhez fűzi még Világosítónk főpásztori munkásságát, a világból való elvonulását s ezekkel be is fejezi Szent-Gergely életrajzát; hallgat azonban elhalálozása körülményeiről, testének feltalásáról, a mi azt sejteli, hogy e két eset akkor még nem volt ismeretes; s ez a beszéd régisége mellett tanuskodik.

Szent-Gergely életrajzának mellatása után Aranyszájú-Szent-János, tekintettel saját állapotára, így fohászkodik Világosítónkhoz: „Kérlek Téged, hogy szellemi látogatásaidal czentül légy mellettünk, hogy a ránk nehezült terhek súlyát békével elviseljük és kegyetlen kínzásaid emléke bennünket vigasztalással, kitartással töltsön el. Tagjaim ereje hanyatlik, testileg gyöngye vagyok és a nyomor széttép. Mégis ösztönöztetve a Te nemzedet szeretetétől — szívem hevülete szerint — meghoztam Neked ez áldozati ajándékot. Most én is kész vagyok, hogy elhagyjam e fájdalmas világot, hogy Krisztussal legyek, hogy mindketlen egymás elébe mehessünk! . . .

E beszéd egy aranykincslár, melyet az örmények iránt érzett tiszteletből nyitott fel Aranyszájú-Szent-János.

Montfaucon szerint a Migne-féle kiadás XII. kötetében még olvasható egy más beszédje is Aranyszájú-Szent-Jánosnak Világosítónk fölött, melynek kezdete ez: Amint különböznek a soknemű virágok; de ennek egész be rendezése elűt az egyházatya irályától, hiányzik a Szent-irás idézeteinek gyakorisága, az erkölcsi tanúság alkalmazása; az egész beszéd nélkülözi a kiváló szónok elmeélet, jellemképeit, erőteljes, előkelő nyelvezetét; míg e magyarra fordított beszéd, melyet Villefroy abba a Migne-féle kiadásban 1735-ben latin nyelven közzétett, mindazon szónoki ékességet magában foglalja, melynek alapján e beszéd valódi remekmű, Aranyszájú-Szent-János eszméinek, a igazság sugaraiban megtisztított kegyelmi Kohinorja.

Vedd és olvasd!

Közli: x.

SZONGOTT KRISTÓF ÜNNEPELTETÉSE.

Junius hó 11-én a tisztelők és volt tanítványok nagy száma bankettet rendezett Szongott Kristóf tiszteletére... Népesebb, fényesebb... bankettet láltunk — eleget; de olyant, hol az igazi tiszteletnek, a megérdemelt háfának, a meleg ragaszkodásnak, az őszinte szeretetnek ilyen nagymérvű, önkénytes (spontán) megnyilatkozása jelentkezik, — nem láltunk még egyet se. És Szongott megérdemelte ezt a nem mindennapos, ezt a szokatlan, ezt a párját ritkító ünnepeltetést sajátos egyéniségével, a hazai tanügynek tett hasznos, a köz érdekében kifejtett becses szolgálataival és az irodalom terén felmutatott gazdag, sikeres, szakszerű munkásságával...

Szongott Kristóf maga a megtestesült munkás-ság, tevékenység. Habár Isten éles észszel áldotta meg, azért tanuló korában is ő volt az iskolában a legszorgalmasabb. Megszokta még gyermekkorában a munkát és folytatja azt szüntelenül most is reggeltől napestig, sőt

eddig a késő éjjeli órákig dolgozott. Ha kifárad a keze, leteszi a tollat: előveszi tavasztól kezdve a bicskát és megy ritka szép házi kertjébe. Ott ültet szegfűt, violát . . . , nyesegeti a rózsát, takarítja a szőlőt. Udvari kertjének egyik része konyhavetemény, másik része virágos és a harmadik rész gyümölcsös kert. — Több évig tanított természetrajzot is a gimnásiumban; de a szükséges elméleten kívül elsajátította önmagától a nélkülözhetlen gyakorlatot is. Minta-kertészetet folytat. Nem egyszer hallottam ezt a mondatot idegenektől: „Kertje legszebb nemcsak a városon, de sőt a vidéken is!” . . . Járt a múlt század hetvenes éveiben, mint a kormány által kiküldött szakember, hazánkban a filokszerai kiútja (Pér, Versecz) alkalmával Péreth, megismerkedett Fekete Pál szőlőszeli vándortanárral; ezenkívül tanulmányozta a szőlőművelés nemét, mely czélból be is utazta az országot Pozsonyig . . . és mindezekhez hozzáadva saját tapasztalatait, oly módszerre tett szert, mely évenként hámulatos eredményt képes felmutatni: egy töröl szedet 60–80. sőt 100 gerezdet is (izabella). Ime mily hasznos, kellemes szórakozást szerez magának Szongott! Nem dobányozik, se nem szivarozik, nem kártyázik, szeszes italt nem iszik; hanem megissza délben és este az egy pohár borát. De idegen helyt vagy nagy vendégségben, hol a bor természetét nem ismeri, még ennyit sem iszik. Megtörtént vele Gyulafelhérvárt egy statusgyűlés alkalmával Fogarasi püspök idejében a következő érdekes eset. A vendégszerető püspök a status-gyűlés összes tagjait gazdag asztalához ültette. Pompás étkek, erős borok, melyekből az inasok sűrűn töltögetnek a kedvelt vendégeknek. Egyszer csak megszólal az egyik vendég: — Kegyelmes uram hányféle bort tétetett fejedelmi asztalára? — Nézzék meg a tanár poharait . . . és ekkor Szongottira mutatott, ki a telt poharak közül még egyet sem üritett ki egészen. — A kertészetten kívül szórakozást keres még a sötétben, olvasásban, néha-néha a színi előadásokban, az utazásban, a fürdőzésben . . .

Szereti az Isten házát; a mikor ideje engedi, mindig megy templomba. Visz magával inádságos könyvet, de

leggyakrabban énekes könyvet; szerel a templomban énekelni. Akárhányszor végig énekel egy egész misét — egyedül. A letenyékről — ha csak lehet — el nem marad: kellemes, jó hangját az ájtaloskodók mindjárt felismerik. — Járja a szent-benedeki szent-kereszt-, a mikolai és kolozsvári Mária-templomokat: van oka az imádkozásra; mert a jó Isten sok jóban részesítette és sok kegyelmével ajándékozta meg . . .

De mivel nem jellemrajzot akarok írni (ennyit azonban szükségesnek tartottam hozzáadni azokhoz, mit életrajzírói már eddig közzétettek szerkesztőnkről), áttérek tulajdonképeni tárgyamra: a nagyon szépen sikerült bankettre . . .

A rendező bizottság, melynek feje Tódorfi Lukács polgármester volt, — meg akarta lepni szeretett szerkesztőnköt; azért nemes, jó szándékát nem igen nyilvánosította. Csak a kedvelt „Szamosújvári Közlöny“ hozott megelőzőleg egy meleg szívből és tisztelő lélekből eredt híradást, melynek tájékoztató célja az volt, hogy inkább a helybeli közönségnek adjon útbaigazítást . . . Ha a vidék is kellő módon lett volna értesítve a nemes szándéklatról, a tisztelők, jó barátok, ismerősök és tanítványok nagy száma százával meg százával özönlött volna a „ritka“ ünnepélyre . . . De azért a méltányos tisztelő közönség meglepő számmal ünnepelt. Fogadja a derék rendező bizottság tiszteletreméltó, jutalmazó fáradságáért valamint ünnepeltnek, úgy a mi barátságos köszönetünket is . . .

Az ünnepély kedvesen fogadott előhírnökei voltak az üdvözlő levelek, melyek közül hármat itt közzé is teszünk:

I.

Tisztelt Tanár úr!

Kedves Barátom!

Midőn fényes tanári működésének teréről nyugalomba vonul, — fogadja tőlem is, mint egyik különös tisztelőjétől őszinte üdvözetemet, azon óhajításom kifeje-

zésével, hogy becses lapja szerkesztésétől (úgy is köz-tudomású, hogy az örménység dicső multjának szakava-tott ismertetése által elévülhetlen érdemeket szerzett) soha sem fog nyugalomba menni.

Kolozsvár jún. 3. 1904.

állandó hive

Simay Gergely

kir. tanácsos, nyug. törvényszéki elnök.

II.

A közelkező szép sorokat a gyulafehérvári rom. kath. főgymnasium derék, már nyugdíjba ment igazgatója, Ávéd Jákó írta:

Van Szamosújvár városának egy csupa tevékenység-ből álló tanára: Szongott Kristóf, a ki a gymnasiumnál akkor is, mikor csak 400 frt. fizetése volt és ez nagyon-nagyon sokáig volt, éppen olyan törhetetlen szorgalom-mal, lelkesedéssel és szaktudással, szeretettel és gyöngéd-séggel nevelte a gyermekeket, mint a mikor fizetése . . . frtig haladott; a ki ezen kívül még időt szakított maga-nak arra is, hogy megírja ezen népnek alapos monogra-fiáját és történelmét s irodalmát nemcsak mélységesen tanulmányozza, de abból munkákat, magyarra fordítva, adjon át a magyar tudományos irodalomnak és hogy eze-ken kívül egy teljes magaslaton álló folyóiratot szekesz-szen t. i. az „Armeniát.“ Ez a tevékeny tanár 40 évnél tovább szolgálta a magyar kulturát s pedig azzal a lelke-sedéssel, melyre bátran mondhalnám, hogy csak az örmény képes. Most tehát főhatósága, a vallás és köz-oktatásügyi miniszterium teljes elismerése mellett nyugdí-jazta. Mi nem tudtuk soha elképzelni erről az örökösen fiatal és élénk kedélyű nemzeti munkásról, hogy valaha eljöjjön az idő, hogy őt hivatalosan öregnek deklárálják; de ha már így van, sem tudjuk elképzelni, hogy ez va-laha tényleg be is közelkezzék, mert úgy véljük, hogy az állam csak preczedenst nem akart az ő további szolgál-tával alkotni mások számára (az állam megtartotta volna

továbbra is, de ő maga kérte nyugdíjaztatását. Közlő.) Ezen meggyőződésünk beigazolását kívánjuk neki tiszta szívünkből.

III.

Mélyen tisztelt, kedves Tanár úr!

Vágyva-vágytam és reméltem is, hogy tanári katedrájától — 40 év után — megválása alkalmából a napokban személyesen fejezhetem ki hálámat, szeretetemet és nagyrabecsülésemet Ön iránt, kinek gondos, atyai vezetésében és oktatásában legboldogabb éveimben részesülhettem.

Közbejött körülmények folytán e reményről most le kell mondanom s csupán e sorokkal csatlakozhatom azon hatalmas legióhoz, mely Önben egyik legkedvesebb, leglelküismeretesebb tanárt üdvözli s nyugalomba vonulását szeretetének és hálájának gyöngédségével kíséri.

Legyen e nyugalom további megbecsülhetetlen munkásságának emeltyűje. Tartsa meg az Isten még igen sokáig ép erőben, elméjét és szívét az Ő dicséretére s szeretett fajunknak dicsőségére.

Gyergyó-Szent-Miklós, 1904 VI/3.

Szerető, hálás tanítványa
Görög Joakim.

*

Az ünnepély napján négy üdvözlő távirat érkezett, melyek közül a két utóbbi (III. és IV.) — mivel a rendező bizottsághoz volt címezve, az ünnepély folyama alatt fel is olvastatott. A táviratok szövege következő:

I.

Tanári ünnepeltetésén gondolatommal jelen vagyok. Üdvözlöm.

Kolozsvár.

Simay Gergely.

II.

Egykori kedves tanárának jubileumára hálás megemlékezését, s szerencse-kívánatait küldi volt tanítványa.

Magyar-Óvár.

Nuridsán József.

III.

Kedves tanárunkat lelkesen ünneplő és éljenző pajtások csapatához nagy örömmel csatlakozom.

Gyergyó-Szent-Miklós.

Görög Joakim.

IV.

Örmény lángu villanyszikra,
Szivemből mint tüzes tinta,
Szongott felé kipattintja:
Vivat quadraginta.

Kolozsvár.

Merza Gyula.

*

Estve 8 órakor egy öt tagból álló küldöttség ment Szongott Kristóf házához, hogy meghívja az ünnepélyre. A küldöttség tagjai ezek voltak: Duha Kristóf elnök, városi tanácsnok; Oncs József esperes-plebános, Grabovicszi Leó főgymnasiunai tanár, Páll Kristóf kereskedő, Schönfeld Ákos ékszeráros. Az elnök csinos beszédet intézett ünnepelthez, ki egy-két rövid szóval megköszönvén a megtisztelő meghívást, felesége kíséretében a derék küldöttséggel felment a városi vigadó nagytermébe. A bemenet ajtajában harsány, lelkes, megtisztelő „Éljen”-kiáltással fogadták; aztán kijelölt helyére vezették az ünnepelt párt. Szongott Kristóf mellett jobbról ült Tódorfi Lukács polgármester és neje mellett Bárány Lukács kanonok-plebános.

Az ünnepélyről a következőket írta a Kolozsvárt megjelenő „Ujság” 163. száma:

„A szamosújvári állami főgymnásium egyik kiváló, érdemes tanára, Szongott Kristóf, az „Armenia” magyar-örmény havi szemle szerkesztője, 40 évi tanárkodás után nyugalomba vonult. Ezen alkalmat megragadván volt tanítványai és tisztelői e hó (június) 11-én bankettet rendeztek, mely a városi vigadó nagytermében tartatott meg. Mintegy százan vettek részt a társasvacsorán, mely mindvégig igen kedélyes hangulatban folyt le. A küldöttségileg meghívott ünnepeltet zugó éljenzéssel fogadták, midőn a terembe lépett. Az első pohárköszöntőt Esztegar Gergely főgymnasiumi tanár mondotta és a volt tanítványok nevében élte az ünnepeltet; majd az érkezett sürgönyöket olvasta fel. Tódorfi Lukács polgármester a város, Dömötör János főgymnasiumi tanár a tanártestület nevében üdvözölték Szongottot, ki is főbb ízben mondott beszédeiben megköszönte az iránta tanúsított tiszteletnek ily fényes megnyilatkozatát, élte az ő egykori igazgatói közül Bárany Lukácsot és dr. Mártonfi Lajost, majd Tódorfi polgármestert és Páll Bogdán főgymn. tanárt, ki az ünnepélyt rendezte — köszöntötte fel. Dr. Mártonfi Lajos az ünnepeltnek jelenlévő nejét élte, Benel Antal, Nagy Lajos, Duha Kristóf, Oncs József (Nagy-Iklód), Bárany János (Maros-Vásárhely), dr. Gopcsa Jakab szép felköszöntőkben méltatták az ünnepeltnek érdemeit...”

A „Szamosújvári Közlöny”-ben pedig ezeket olvassuk:

„Lélekemelő ünnepély ment végbe folyó hó (június) 11-én a „Korona-szálloda” dísztermében. A közpályán önzetlen munkában, lankadatlan fáradozásban megöszült, talpig derék férfiút, nemes jellemet, mintaként állítható polgárt, az ifjúságnak szélestudású és melegszívű oktatóját ünnepeltük azon a napon négy évtizedes pályájának évfordulóján. Elismerés és hódolat nyilatkozott meg ezen ünnepélyen Szongott Kristóf iránt azon kitartó munkásságáért, melyvel egy emberöltőn át nemcsak a tanügy, hanem az irodalom terén is oly érdemeket szerzett magának, melyek a messze jövőben is áldottá és feledhetlenné teszik emlékét. Bátran kimondhatjuk, hogy a buzgóság, a mit 40 év alatt a köztevékenység terén kifejtett, páratlanul áll városunk történetében. És tette mindezt vá-

rosa és faja iránti önzetlen szeretetéből és hogy példát adjon nekünk, valamint az utánunk jövő nemzedéknek is arra, hogy erős akaratú és lelkesedéssel a társadalmi munkálkodás terén is lehet sikereket elérni és maradandó érdemeket szerezni...

*

Először Esztegar Gergely államgymnasiumi hit-tanár állott fel szólásra és a volt tanítványok nevében a következő igen sikerült beszéddel üdvözölte ünnepeltet:

Szeretett Tanár úr!

Mélyen tisztelt úrain!

Kétségtelenül méltán illeti elismerés azon embert, ki valakinek vagy valaminek szolgálatában hosszú éveket töltött el. Még a mai rideg, számító kor is elismeri ezt, átérzi ennek fontosságát, örömmünnepeket rendez és jutalomban részesíti a hűséges szolgálatot.

Igen a munkás megérdemli, hogy ünnepeljék, ha egyébert nem, már csak azért is, hogy mások okuljanak, lelkesedjenek és vigasztalodjanak látva a verejtékes munka megbecsülését. Egy ilyen munkást akarunk ünnepelni mi is, midőn e város főgymnasiumának nyugalomba vonult kiváló, érdemes tanárával, Szongott Kristóf tanár urral szemben, mi a volt tanítványok, szeretetünk és tiszteletünk ezen bár csekély, de igaz szívből jövő jeleivel kívánjuk az elmulaszthatatlan hála kötelező adóját leróni. Közöttünk vagy, szeretve tisztelt Tanárunk 40 év munkájával, fáradalmaival, küzdelmeivel és — azt hiszem kimondhatom — dicsőségével!

Igen, szeretett volt Tanárunk! mi a te egykori tanítványaid szolgálatjuk a legfényesebb bizonyítékot, hogy a 40 évet nem renyhességben, de munkában töltötted el: ezrekből alkottál, faragtál nagy művészettel, tapintatos pedagógiával a hazának hasznos, igaz, hű és jó polgárokat! És ha a fáradságos munkáért egyéb jutalmat nem is nyertél: a mi, a te volt tanítványaidnak hálájából, tiszteletéből és szeretetéből font hervadhatatlan koszorú legyen a te legszebb és előtted a legdrágább, legkedvesebb jutalom!

Mélyen tisztelt úrain! Halaünnep ez, a tanítványok halála a mesterrel, a tanítóval szemben!

Igen szeretett volt Tanárunk! Mi a te volt tanítványaid meg akarjuk hálálni neked azt, hogy akkor, midőn mint tanulók felve bocsátkoztunk a tudományok mérhetetlen tengerére, azért, hogy azután szellemi kincsekkel megrakodva köthessünk ki: te mellénk állottál, mint vezér, biztató szavaiddal bátorítál a nemes küzdelemre, s feláldozva nyugalmadat, csendességedet, éles szemekkel fürkészted a vészes szírteket, melyeket aztán óvó kezedd elhárítva, nyugodtan haladhatott a mi kis sajkánk, a mi kis hajónk, drága kincseivel — a cél felé.

Hiszen abban, hogy mi tanítványaid közül annyi százan, s talán mindannyian a hazának jó polgárai, a társadalomnak lelkiismeretes és becsületes munkásai lehetünk: egy bizonyos és pedig nem kis mértékben, neked is részed van!

Hisz minden lörekvésed oda irányult, hogy mint gondos kertész az iskola kertjében ápolj, gondozd a reál bizott ifjú csemetéket; hogy erősödve a nemes ismeretek megszerzésében, magunkba szíva a tudományok kristálytiszta vizét, így felkészülve, felvértezve, mint az erdőnek vihar edzett fája, az élet rögös útján megküzdhessünk minden vészszel, minden megpróbáltatással.

Negyven év! Midőn e fölött elgondolkozol, — hiszem — bájos képet vetít lelkedbe az emlékezel.

Kedves képet a múltból, de a mely nem ködfátyolkép, mely nem pillanat alatt vonúl el lelki szemeid előtt; de egy fönmaradó élőkép táru ma elődbe, egy kép, melyek megfestett, megrajzolt alakjai mi vagyunk, a te volt tanítványaid, kiket bár különböző állásban, különböző munkakörben, de mindig — és erre magad is büszkén hivatkozhatol — liszta színben, a becsületesség, a jellemesség ragyogó színében látsz magad előtt.

Ezt az élőképet te festetted meg 40 év munkájával! Ezért mi most a hála koszorúját nyújtjuk a mesternek, annak a mesternek, ki a nehéz munka után méltán megérdemli az édes nyugalmat.

Vedd tehát e koszorút szívesen, tiszteletünk és szeretetünk koszorúját, melynek moiré-szalagján arany betűkkel van felírva szívünknek, lelkünknek ezen igaz óhajtása:

„Vive diu felix, faustusque semper!

Élj sokáig boldogan!”

*

A második felköszöntőt Dömötör János, ez a dérek tanár és kiváló szónok mondotta; remek beszéde, melyet a szeretett kartársak nevében is intézett Szongott-hoz, így hangzik:

Tisztelt Társaság!

Kedves Kartársunk!

Azon ünneplés, melyben e társaság Szongott Krisztof kartársunkat 4 évtizedes tanári működése után való nyugalomba lépése alkalmából részesíti, a mily nagy kitüntetés kartársunkra, épen olyan becses megtiszteltetés a szamosújvári áll. főgymnasium tanári testületére is, melynek kebelében töltötte el ünnepelt kartársunk aktív tanári működésének utolsó tíz évét. Épen ezért, midőn a tanári testület nevében állok föl, hogy ezen ünnepélyes pillanatban és e diszes társaság körében üdvözöljem őt, már ezen viszony is tiltja, hogy munkatársunknak tanári érdemeiről, sikereiről szóljak.

Engedjék meg, hogy ehelyett Szongott kartársunk 4 évtizedes tanári működésében, társadalmi és irodalmi munkásságában azt a vezéreszmét keressem, mely őt negyven éven át folytonos tevékenységben tartotta, azt az ideát, mely munkálkodásában őt soha kimerülni nem engedte, mely neki egyre új erőt adott a további munkálkodásra.

Mert uraim! negyven éven át oly széleskörű, oly lankadatlan tevékenységet kifejtteni, mint a minőre tisztelt kartársunk tekinthet vissza: az ilyen multnak a kötelességteljesítésen és munkaszereteten kívül más magasabb, etikai rugója is kell, hogy legyen. Ha már most visszatekintek tisztelt barátunk befutott pályájára, meg is találom ezen munkásságát irányító, tevékenységét állandó feszült-

ségben tartó magasabb rugót. És ez az őt soha pihenni nem hagyó, egyre újabb erő kifejtésre ösztönző rugója, vezérelve: fajszeretete volt. Az örménységnek, az örmény fajnak az a rajongó szeretete, mely irányította nála a professor munkáját, inspirálta benne az író és vezette a társadalmi egyént.

Őnök talán megütköznek első pillanatra azon, hogy én, mint a m. kir. áll. főgymnasium tanári testületének szószólója, épen ezt a vonást emelem ki magasztalólag tisztelt barátunk életéből. De azt hiszem, hogy azonnal igazat adnak, ha emellett rámutatok tisztelt barátunk jellemében egy a magyar-örménységgel közös és oly jellemvonásra is, melynek ő egyik legkiválóbb képviselője a hazai örménység között.

Polyglott hazánkban a honalapító magyarságnak mindenkor sikerült a köztünk lakó testvér-nemzetiségekből egyes egyéneket a magyarságnak megnyerni, itt—ott beolvasztani is; de az egyes nemzetiségeket összességükben is a honszeretetében is velünk egyenlő és megbízható honfiakká átalakítani áldatlan viszonyaink máig sem engedtek. Egyedül az örménység az az egyellen népfaj hazánkban, mely faji sajátságaihoz ragaszkodva is mindig hű polgára volt e hazának és megbízható tagja a nemzetnek.

Ezt a reánk nézve oly becses faji jellemvonást tudja és tudta a mi tisztelt és ünnepelt barátunk is a legrseregszerűbben egyesíteni az ő rajongó fajszeretetével. Ezért ünnepeljük mi benne az ő életének e vezéreszméjét és kívánjuk, hogy sokáig éltesse az Isten, hogy tevékenységével ne csak az örménységnek, de a többi köztünk lakó testvéreinknek is például szolgáljon arra, hogy miként lehet valaki a legrajongóbb fajszeretet mellett is a magyar hazának a leghivebb polgára, a magyar nemzetnek legmegbízhatóbb tagja és a magyar kultúrának igen hasznos harczosa. Éljen sokáig!

Alig fejezte be a közkedveltségű Dömötör tanár nagy figyelemmel hallgatott gyönyörű, ékes beszédét, már is Tódorfi Lukács polgármester ajkai nyíltak meg. A mester által is mesterré tett mester szólott mesterkél

(geziert) szavakban mestertársához — mesterül. Talpra esett, lelkes felkészítője im itt következik:

Tisztelt Társaság!

Azon lelkes éljenzés, mely Esztegár Gerő t. barátomnak a hálás tanítványok nevében mondott ékes beszédére felhangzott, fényes tanúsága azon őszinte szeretetnek és meleg ragaszkodásnak, melyvel ünnepeltünk iránt nemcsak szerető tanítványai, hanem tisztelői is viseltetnek; mert a szeretet és ragaszkodás csak folyománya az érdemeknek és azt szeretjük s becsüljük, ki arra érdemeket szerzett.

S ha volt tanítványai keresték az alkalmat, hogy 40 évet meghaladó szolgálat után nyugalomba vonuló tanáruk iránt érzett szeretetüknek és ragaszkodásuknak ily lelkesen adjanak kifejezést, én is örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy Szamosújvár város közönsége nevében adjak kifejezést azon szeretetteljes hálának, melyet ünnepeltünk iránt a város összes közönsége érez s arra magát érdemessé tette; mert nemes hivatását Szamosújvártól a rajongásig szeretett szülővárosában teljesítette; tanári működését a város által fenntartott algymnáziumnál 1863. évben megkezdvén, egész 1894-ig, — mikor az állam a főgymnásiumot felállította, — tehát 31 évig volt nagyérdemű tanára a szamosújvári algymnásiumnak s tanári működése alatt nemcsak a tudományokra tanította a gondjaira bízott zsege ifjúságot, hanem minden alkalmat felhasznált arra, hogy növendékeinek fogékony lelkébe a szép és nemes eszmék iránti érzést felkeltse s abban megerősítse.

De nemcsak ezen minőségben eltöltött áldásdús működését kívánom felemlíteni, hanem a közügyek iránt állandóan tanúsított meleg érdeklődése és közreműködése mellett azon irodalmi munkásságáért kívánom a város közönségének háláját nyilvánítani, melyvel Szamosújvár város közönségének is dicsőséget szerzett; hisz midnyájan tudjuk hogy ünnepeltünk 1887. évtől szerkesztője az „Armenia“ című, hazafias szellemben szerkesztett havi folyóiratnak; melyben az örmények törté-

nelmi multjára vonatkozó adatokat tárja fel s ezen kívül Szamosújvár város monográfiájának megírása által a város iránt minő elévülhetetlen érdemeket szerzett!

Meg vagyok győződve, hogy habár a tanári működéssel fel is hagyott, azonban irodalmi munkássága mellett, a város közügyeinek intézésében jövőre is az eddigi lankadatlan buzgalommal fog közreműködni.

Mindnyájunk érzelmeinek adok kifejezést, midőn szívem egész melegével kérem az egek Urát, hogy ünnepeltünket, Szongott Kristóf volt szeretett tanárunkat so-kaig éltesse!

Ünnepelt háromszor beszélt. Lelkes, érzéssel elmondott és alább közzé is tett felköszöntőiből láthatja a szíves olvasó, hogy kikért üritette hálás és meleg tartalmú poharait Szongott Kristóf:

I. „Nincs nagyobb szerencse annál, hogy beszélhetünk“. És Eötvös Józsefnek, kinek beszédes ajkai már rég elnémultak, igaza van. Én is szerencsésnek érzem magamat, hogy ma, — mert a királyok könyve szerint ma az örömondás napja van — beszélhetek és örömméremnek, mely e perczben dagasztja keblemet, őszinte szavakban kifejezést adhatok. — Ma több okom van az öröme, az örvendezésre; ezek okok egyikét, szíves engedel-mökkel — el is mondom rögtön. Volt tanítóim és taná-raim közül — tudtommal — csak egyetlen egy van még élet-ben és ez Imecs Fülöp Jákó kanonok, a gyulafehérvári róm. kath. káptalannak egyik derék tagja. Midőn innen a távolból hálás köszönetet mondok ezen érdemes férfiúnak azért a kiváló figyelemért, melyet igénytelen-ségem iránt kitünő történelmi előadásai alatt tanusított, — nyomban elmondom azt is, hogy éltemben őt igazgatóm volt. A népiskolában a nagy Lukácsi Kristóf volt jóltevő igazgatóm. A gymnasiumi tanfolyamot a híres-neves Veszeli Károly igazgatása alatt tanultam, kinek az iroda-lom terén is jelentős neve volt. Veszeli jó igazgató és kitünő tanár volt és mégsem szeretlék az importált német taná-rok, némelyek még féltek a „rebellis“ paptól, ki a szabad-ságharcz alatt oly jelentékeny szolgálatot tett a magyar ügynek; miért az abszolút kormány várfogsággal büntette

meg. Engemet nagyon szeretett. Felgimnazista koromban akárhánysor kikopogtatott: „Itt a szobám kulcsa, menjen lakásomra, írja le azt az iratot, mi az asztalomon van; az pedig, mi az irat mellett van, a magáé”: finom gyümölcs, kalács, néha egy-két forint pénzt. Veszeli munkatársa volt az „Armenia“-nak is. Egyszer arra kértem, hogy fordítson le lapom számára egy pápai encyclicát. Vállalkozott szívesen, a fordítást egy csinos levél kíséretében küldte el hozzám. A levél így kezdődik: „Volt idő, midőn én adtam fel Önnek feladatokat és azokat megfejtette különben; most Ön adott fel nekem feladatot és kérdés sikerült-e a fordítás?” Így szólott a megtestesült szerénység; pedig nemcsak folyékonyan, de gyönyörűen beszélt Cicero nyelvét. Néhai Kopár Simon esperesplébánosunkat ő installálta: akkor már kolozsvári prepost, plébános volt. Áldásban tartom felejthetetlen férfiú drága, jó emlékedet! — Mint tanárnak első igazgatóm a nagy tudományú Lukácsi Kristóf volt; utána jött rövid ideig Kopár Simon. Ennek kezéből az igazgatás Bárány Lukácsra szállott. Én szeretett, kiváló plébánosommal három évet töltöttem el együtt a gyulafehérvári seminariumban és 31 évet a helybeli volt örmény kath. gymnasiumban. Több évig volt szeretett, derék, igazgatóm. Azután is, hogy a plébánosi állás miatt összeférhetlenné lett gymn. igazgatástól visszalépett, állandóan megtartotta a nagyra-becsült baráti jó viszonyt, mely közöttünk a mondott hosszú idő alatt kifejlődött. Betegségem alatt naponként meglátogatott többször; sőt még a magán dolgomat is eligazította jól, okosan és bölcsen. Áldja meg ezért a Mindenhátó minden testi és lelki jóval! Utolsó igazgatóm dr. Mártonfi Lajos volt, ki 9 éven át folytonosan tartós figyelmet, barátságot, szeretetet tanusított irántam. Midőn életben és jelen levő két érdemes volt igazgatómat köszöntöm fel, kérem a Gondviselést, hogy Bárány Lukács kanonok-plébános urat, a hazai örménység egyik díszét, az örmény kath. egyház büszkeségét — és Mártonfi Lajos kiváló igazgató urat, az elismert szaktudóst — ép erőben és tartós egészségben még sokáig éltesse.

II. 1863. szept. 14-én kereszt-felmagasztalása napján kezdettem hozzá a szép, de nehéz tanársághoz; a tanév az nap kezdődött: délelőtt még nem volt iskolánk, délután processiora mentünk. A körmenet a piaczi nagytemplom czintermében levő és a „Viz-utczá”-ra néző szentkereszt köré csoportosult. Én az atrium közelében a gymnasium — melynek harmadik osztálya az nap nyitott meg — háta mögé huzódtam meg nagy szerénnyen. Más ilyen körülmények között így szólott volna magához: Hadd itt ezt az igénytelen állást annál is inkább, mert tanuló korodban még a hetedik osztályban is tanítottál, most pedig munkásságod köre csak három osztályra fog terjedni; tanuló korodban még tanáraid közül is egy-kettő karon fogva járt veled és most lártalanul állasz ott a tanuló ifjúság sorfala mögött — egyedül. Hallgass püspököd hívó szavára, ki Bécsbe a Pazmaneumba akar felküldeni: ott fényes jövő várakozik reád... Én pedig így imádkoztak: „Szent-kereszt köszönöm a pártfogásodat! Ime két hónappal ezelőtt még az iskola porát tapostam és már fizetési álláshoz juttattál! És más nap Istenbe vetett bizalommal hozzákezdtem a tanításhoz! Az öt tagból álló tanári testület tagjai között én voltam a legfiatalabb és legkisebb, azért tanítványaim „kicsi professor”-nak neveztek. Arra a kérdésre aztán, hogy felnőtt-e a „kicsi professor” és mekkorára nőtt, a szerénység nem engedi, hogy választ adjak. És habár Ávedik Lukács Erzsébetváros esperes-plébánosa a napokban hozzám intézett levelében, a fáradhatlan munkásság „pontifex maximus”-ának nevez, mégis a felvetett kérdésre vonatkozólag csak annyit mondhatok, hogy Isten a szerénnyt, az alázatost felmagasztalja. Uraim, a „kicsi professor” kis tanítványaiból idő múlva némelyek nagy állásokhoz jutottak. Így lett Tódorfi Lukács-ból, ki a „kicsi professor” legelső tanítványai közé tartozik, e város első polgára. Én Tódorfinak három éven át voltam tanítómestere; most — három év óta — ő az én polgármesterem. Akkor én írtam alá az ő bizonyítványait; most ő írja alá nyugalomba ment, volt tanárának nyugaltványait. Én akkor szerettem Tódorfi Lukácsot, a jó tanulót jó magaviseleteért, szorgalmáért, en-

gedelmességeért, okosságáért...; de most is szeretem, becsülöm, mert jó polgármester. Ő is szeretett engemet... és most is szeret, mert különben távollétével tündökölné. Tódorfi Lukács a „kicsi professor“-nak első ízben a számtanból felelt: arányokat csinált, (Arány két számnak összehasonlítása azért, hogy megtudjuk, vajjon hánynyal, vagy hányszor nagyobb egyik szám a másiknál), még pedig — ha jól emlékszem vissza — növekedő arányokat képezelt. (Növekedő az az arány, melynek utótagja nagyobb az előtag-nál)... És én még sem üdvözöltem őt polgármesterré történt megválasztásakor növekedő aránynyal és nem intéztem hozzája azt az üdvözlő formát, melylyel a rómaiak új császárukat köszöntötték: „Felicior Augusto, melior Trajano“ (Légy szerencsésebb Augusztusnál és jobb Trajánál); habár főbíráink és polgármestereink hosszú sorozatában volt elég szerencsés kezű és jó polgárnagyunk. Nem üdvözöltem a mondott formával, mert az időt nem tartottam arra alkalmasnak; de most az alkalmat, mely kínálkozik, megragadom és egyenlőségi aránynyal üdvözlöm (Egyenlőségi az arány, ha utótagja akkora, mint előtagja)... és meleg üdvözetemnek következő őszinte és szerető szívből eredt szavakban adok kifejezést: Adjon Isten Neked kedves Barátom hosszú életet, erőt és egészséget, hogy hazafiságban, tekintélyben, erélyben, hivatali pontosságban, munkás szorgalomban, vallásosságban, fajszeretelben, szülő-városod szeretetében csak olyan légy, mint volt egyik nagynevű volt elődöd: méltóságos Simay Gergely (Kolozsvár), kit a jó Isten hazánk javára és az örménység díszeré még sokáig éltessen! — mert akkor városunk fel fog virágozni, polgármesterséged szakát pedig a krónikairó Szamosújvár város boldog korszakai közé fogja sorozni. Szeretett polgármesterünk, Tódorfi Lukács sokáig éljen!

*

III. „A leglisztább szeretet a hazácbán olvad fel — mondja Vajda Péter. Ki a hont szereti, kettős életet él: egyénit és hazait. Ki a hon javára dolgozik, saját javán munkálkodik; de tettét csillagokra írják az angyalok.“ Uraim! élttem egész folyama alatt melegen szerettem édes hazámat. És hogy erősen vonzódtam drága honomhoz,

azt megmutaltam tettel is. Mert forró hazaszeretet nélkül teljes lehetetlenség lett volna viselni egy ilyen nehéz állást 10 éven át évi 400 forintért, más 10 éven át évi 500 és a harmadik 10 éven át évi 600 forintért zugolodás, morgás, panaszszó nélkül — megelégedetten. De nemcsak magam gyakoroltam a hazafiság tetteit, hanem lángoló hazaszeretetre tanítottam, buzdítottam több ezerre felnevelkedett tanítványaim roppant számát is! „Tanítványaikból mind megannyi Tuhutumot nevelnek“ — így szólott Magyarország egyik volt kiváló közoktatásügyi minisztere itt Szamosújvárt a tanári karhoz. És azok közül, kiknek fűleik halálára mondotta 1890. nov. 1-én Trefort Ágoston ezen fontos szavakat, még élben van Br. Hornig Károly veszprémi püspök, — ki akkor a miniszternek titkára volt, Szabó János szamosújvári gör. kath. püspök, Bárány Lukács kanonokplebános és csekélységem. Uraim! Eltemből talán egy nap sem telt el a nélkül, hogy ne dolgoztam volna a hazajavára szóval a tanteremben, vagy tollal az íróasztal mellett... és tetteimet felírták a hazai krónikások az évlapokra; de feljegyezte azokat a kartársak tisztelete az emlékezet táblájára is. E tábláról olvasott hálás, jó tanítványom és később szeretett kartársam: Páll Bogdán tanár, ki ezen szépen sikerült ünnepélyt kezdeményezte — miért barátságos köszönetet is mondok neki; erről a tábláról olvastak azok is — akár voltak tanítványaim, akár nem, — kik becses megjelenésükkel ezen ünnepély fényét emelték... Uraim. „Áldozat és tett az a két tükör, mely a valódi honfiút mutatja“ — mondja Petőfi. Önök midnyájan, kik eljöttek erre az ünnepélyre, magukkal hozták ezt a két tükröt. Vigyázzanak erre a két tükrökre ezután is; áldozzanak e honért, mely éltetőnk és tegyenek minden lehetőt érte; mert akkor fel fog virulni e drága hon. Áldozzanak ezen polgárzatért és mozdítsák elő annak érdekeit, akkor e város áldást fog mondani Önökre, — kik hiven töltötték be szent hivatásukat — még sirhalmaik felemelkedése után is! És most ezt a poharat városunk azon megjelent honleányai- és honfiaiért ürítem, kik felejthetlen, nagyrabecsült, drága részvéttel oly nagyon megtiszteltek, — midőn kívánom,

hogy Önöket — összesen és egyenként — egészség szép ölében ringassa vidám, derült kedély a legkésőbbi évekig! Eljen ezen diszes, előkelő társaság minden egyes tagja!...

*

Minden egyes felköszöntő, mely ezen a méltányos ünnepélyen elhangzott, mindmegannyi megbecsülhetetlen drága ajándék, melyekkel a sűrű szónoklat Szongott Kristófot megjutalmazta; éppen ezért kötelező szándékom az volt, hogy közre adjam egytől-egyig mind azokat a szép pohárköszöntőket, melyek ezen a ritka ünnepélyen elmondattak. (Majdnem minden beszéd az ünnepeltnek más meg más érdeméről szólt, más meg más jó oldalt érintette. Itt — megjegyzem — „megrendelt“ toast nem volt egy sem, mert itt minden felköszöntés a megérdemelt tisztelet önkéntes forrásából: a meleg és tiszta szívből eredt), — hogy gyönyörködhessenek azokban azok is, kiket a körülmények a megjelenéstől visszatartottak. Azonban dicséretes szándéklatom elébe lapunk szűk tere korlátot állított. . . De tiszteletre méltó neveiket mégis felemlitem azon méltányos uraknak is, kik gyönyörű, ügyes felköszöntőikkel nemcsak az ünnepelt érdemeit jutalmazták meg, hanem még az uralkodó jó hangulat emeléséhez is hozzájárultak. Tehát az előbb említett szónokokon kívül pohárköszöntőt mondott még Duha Kristóf városi tanácsnok (kétszer), dr. Gopcsa Jakab orvos (háromszor. Első beszédében meggyőzően mutatta ki azt, hogy még ezen megdönthetlennék tartott igazság is: „Nemo propheta in patria sua — Senki sem proféta az ő hazájában“ — megengedi a ritka kivételt; mert ime Szongott a szűkebb értelemben vett hazájában: szülővárosában is — proféta); Nagy Lajos főszolgabíró, Benel Antal szolgabíró (háromszor). Oncs József Nagy-Iklód gör. kath. esperes-plébánosa, a „Magyar Állam“ szép tollú vezérczikírója; Bárány János Marosvásárhely város derék számvevője (háromszor. Utolsó felköszöntőjében, mely egy folytában köszöntött fel többeket, rögtönzött rimes versekben szólott barátairól, ismerőseiről); Kádár József, a polgári leányiskola igazgatója; Tódorfi Lukács polgármester, (másodszor, ki a vidékről jött derék képviselőket köszöntötte fel); Domonkos Károly főgymnasiunai

tanár (kétszer. Első poharát Kolozsvár város nagyjérdemű polgármesterének, az országszerle ismert minla-polgárnagynak, nagyra becsült szeretett sógorának, a nagytehetségű Szvacsina Géza, kit a három nap mulva beállott kolozsvári tisztújítás tartott vissza a személyes megjelenéstől, — nevében üritette Szongottért); dr. Fogolyán Tivadar ügyvéd (kétszer); Péterfi József fegyintézeti hivatalnok. Ilyen ékes, talpraesett, sok pohárköszöntőt talán nem hallott Szamosújvár soha! De mindazon czikkekből, melyek eddig elszórtan az „Armenia“-ban megjelentek, aztán ezen dolgozatomból és az itt közzétett néhány felköszöntőből is kellő tájékozást szerezhet magának majd az utónemzedék is arról, hogy mi je volt, különösen a hazai örménységnek Szongott Kristóf, ki évtizedekkel ezelőtt egy nagyon hasznos irodalmi ágat (armenismus) kezdett kultiválni, mely irányú munkásságával már eddig meglepő sikereket ért el. — ki most is, habár, nyugalomba ment, nem nyugszik, hanem nyugtalanul dolgozik. . . .

Az a diszes közönség, mely erre a szokatlan társasvacsorára feljött, egy előkelő társasággá alakult át. Ott volt a város intelligenciája majdnem teljes számmal. Erről a lélekemelő ünnepélyről mindenki nemcsak kellemes benyomással távozott el, hanem ezen jó kívánságnak hangos kifejezésével is: „Nyujtsa az isteni Gondviselés ezen érdemes férfiú hasznos életét még hosszúra, hogy még sok becses szolgálatot tehessen édes hazánkknak, a magyar irodalomnak, az örménységnek és Szamosújvár városának!“

EGY JELEN VOLT.

SZÁNTUCHD ÖRMÉNY HERCZEGNŐ.

Szomorújáték öt felvonásban.

Therzián Tamás örmény eredetijéből fordította:

VOITH ANTAL tanárjelölt.

(Ötödik közlemény.)

Ötödik felvonás.

Színhely: börtön.

Első jelenet.

Szántuchd. (Mig bilincsekben fekszik, a börtön mélyében fényes felhő között megjelenik anyja szelleme. Mint-

ha almot látna:) Oh, drága kebel! Oh gyermekkorom szép bölcsője; szívemhez szorítlak . . . Beh boldog vagyok. De te hallgatsz; szemeid könnyeznek. Anyám, miért szomorkodol? . . . Ine, egymás karjai között vagyunk! Jer, élvezzük még egyszer e földön az együttlés örömét. . (Fölébred.) Ah, álmom volt-e ez? Miféle sötétség ez? Mily borzalmas hely! Szívem reszket. Édes álmom szállj szempilláimra! Feledtesd szép álmokkal fájdalmaimat; hisz mi édesb a feledésnél egy nyomorultra nézve? . . . (A lánczok megzörrennek.) Mily szomorú viszhangok e mély boltózatokról! Vajjon a sötétben bolyongó árnyak siratnak engem? . . . Hagyjatok. — engedjétek! Kegyelmezzetek! Én ártatlan vagyok. . . Jer hát, oh halál, jer! Ne hosszabbisd kínaimat . . . Gyűjtsd össze te a szerelem virágait és diszítsd azokkal a te szomorú hamvedredet . . . Isten veled, oh drága kedves napfény, melyet szemeim hiába keresnek! . . . Meghalsz; és senki sem gondol reám . . . (Ellankadva lerogyik.)

Második jelenet.

Eruánt (bekötött sebekkel) és Szántuchd.

Eruánt (elragadtatással.) Oh, szerelem, lépteim vak vezetője, a te csalfa álmaidban vagyok-e ismét, vagy valósággal Szántuchdot látom? Párnájául véve e lánczokat zavartalanul alszik e borzalmas börtönben ez az emberi fájdalomnak enyhítésére küldött angyal! Mosolya még nem tűnt el egészen ajkairól, de homloka halvány, mint a könnyű felhő alá rejtőzött hold. Rövid az ő lélekzete, mint az éjszeli szél, mely fú és megszűnik. (Csodálkozva néz Szántuchdra.) Ah, ha angyal volnék, könnyű szárnyaimmal az ő lelkére szállanék és sebeit meggyógyítanám. Ki tudja, vajjon a szerelem álmai között tünődve nem ama boldog perczekre emlékezik vissza, a mikor egymással szemben egyedül ültünk s elfeledve az egész világot, egymás tekintetei közt éltünk. Ajkunk nem merte lelkünk titkait kinyilvánítani, de egyetlen mosolypir, egy elfojtott sohaj elárulák szerelmes szíveink forró vágyait; mintha csak két egymással szemben ülő mennyei lény beszélne oly öszhangban, hogy halandók füle őket meg nem érti.

Szántuchd (álmában.) Kegyelem! oh, Uram, irgalom!

Eruánt. (elámulva.) Halhatatlanok koszorújáról szakított virág! Ki kárhozlatott téged arra, hogy e szomorú völgyben kelljen elhervadnod?

Szántuchd. (fölébredve.) Irgalom angyala, leszálltal-e hát, hogy egy nyomorult könnyeit letöröld?

Eruánt. Ne jöjj zavarba, Szántuchd! Nézd, ki beszél veled!

Szántuchd. Eruánt! A te látásod vigasztugárt bocsát sirom szomorú útjára.

Eruánt. Sirod útjára?

Szántuchd. Látod e bilincseket?

Eruánt. Hadd csókoljam meg azokat.

Szántuchd. Látod e sötét bőrtönt?

Eruánt. Ha te benne vagy Szántuchd, nekem az mennyország.

Szántuchd. Ime mire jutottam!

Eruánt. Ne félj, a míg Eruánt él! Ha kardja megtörik kezében, sebesült teste paizsúl fog szolgálni számodra.

Szántuchd. Eruánt! Miért akarod nyugalmaimat megzavarni e fenséges órában, melyben e föld vértanúságom útjává változott és az ég jelen van? Kereszténynek tekints most engem. Felelj el már a gyöngé szüzet!

Eruánt (hevesen). Téged elfeledni? Oh nem; meghalni! . . . Látod e sebeket? (Fölhíytja pánczélszéljál.)

Szántuchd. Oh, egek!

Eruánt. Ne borzadj! Érted kaptam azokat.

Szántuchd. És ide jöttél?

Eruánt. Téged megszabadítani.

Szántuchd. De ha nem lehet!

Eruánt. Meghalni!

Szántuchd. És mikép mentenél meg engem?

Eruánt. Atyád szándékát megváltoztatom.

Szántuchd. Hasztalan törekvés!

Eruánt. Egyetlen parancsomra várnak az összes örmény csapatok; vérözönnyel fogom halálad pecséljét eltörölni. (Indul.)

Szántuchd (utána). Szerelmed és kedvesed nevében kérlek, Eruánt! Hallgasd meg utolsó szavamat; a békes-

ség Istene az, a kiért meghalok, és másképp nem fékezi meg ellensége kardjának dühét, ha csak szelíden nem nyujtom át nyakamat neki. De ha kérésem hasztalan, ha gyűlölsz engem, akkor azt a büntető kardot, melyet atyám ellen emelnél, szurd előbb az én szívembe. Az én véremben csillapuljon le mind atyám dühe, mind a te gyűlöleted.

Eruánt. Ha már elkerülhetetlen az az áldozat, ha vért kíván az az Isten, haidd áldozzam fel helyetted én-magamal azon az asztalon.

Szántuchd. Oh, élj csak te! Én gyöngé hajadon, könnyeimnél és vérem cseppjeinél úgy sem vihetek egyebet a kereszt lábához. Te gyűjdsd a dicsőség mezején a neked készített jutalmakat és jöjj majd ama kereszt lábához borulni. Élj, és ha megemlékezel rólam, látogass el némelykor siromhoz.

Eruánt. Hát itt hagysz engem?

Szántuchd. Magához hív Istenem, hogy az örök boldogságban ismét egyesüljünk.

Eruánt. Ha téged látlak, hinni akarom, hogy egy Isten van, de mikor abban az Istenben hiszek, kit te hirdetsz nekem, — ah ne csalódjál! — benned hiszek. S ha megtörik benned az ő nagyon érezhető képe, és ha mosolyod ajkaidon elhervad, pusztává lesz előttem a világ. Ah, akkor azt fogom mondani, hogy e világ a véletlen alkotása és a nyomorúság igazgatja azt vaspálcájával. Akkor belépek a halál árnyaihoz és megkérdem, hogy ki és miért teremtette ily nyomorultnak az embert? Miért vetett halált és nyomort az ember homlokára, Ó, a ki boldogságot osztogathatott volna? De ha valamely szereletlény van ott, oh akkor bosszút kiáltok e világra... Átkot és bosszút te read is!

Szántuchd. Átkozz engem, de higgy Ó benne!

Eruánt. Oh, én szerencsétlen, mit mondtam?! Szálljon reám az átok, törjenek meg rajtam a téged fenyegető villámok. Engedd, hogy legalább mint testvéred kövessék. Mutattassunk be ketten együtt az oltáron égő áldozatul! Bár az örökkévalóság sötét és végnélküli puszta, bár könyörtelen istenek uralkodnak benne, látva a vér-

foltot ártatlan homlokodon, bizonyára megkönyörülnek rajtunk. Menjünk; tedd le bilincseidet!

Szántuchd. Sohasem nehezek azok a bilincsek, melyeket az ember a szeretetért visel.

Eruánt. Kedves-e neked a becstelen halál?

Szántuchd. Meghalni Istenért nem becstelen halál.

Eruánt. Meddig makacskodol?

Szántuchd. Míg az igazat fölfogod.

Eruánt. Csalfa képzelődések!

Szántuchd. Mennyei igazságok!

Eruánt. Ama szent kölelék szerelméért, mely bennünket egymáshoz fűz, ne hagyj el engem!

Szántuchd. Az ég szerelméért kövess engem!

Eruánt. Hát azt akarod, hogy véget vessek kardommal életemnek?

Szántuchd. Együtt haljunk meg és együtt éljünk örökké!

Eruánt. Ah, te sohasem szerettél engem, és én a halál körmei közül ragadtam ki magamat, és jöttem ide. (Katonákhoz.) Vegyetek magatokkal és vigyetek a halál mezejére! Ott haljak meg egyedül. . . .

Szántuchd. Ah, mily súlyossá teszed nekem e végső csapást!

Eruánt. Vitéz fegyvertársaim? . . . Vigyetek! . . . Ime összerogyom!

Szántuchd. Megállj! . . . Mond, mit kívánsz?

Eruánt. Rettenetes örvény választ el bennünket egymástól: az örökkévalóság. (Katonák elviszik Eruántot.)

Szántuchd. (Mozdulatlanul néz az ég felé.) Ah, egek, kegyelem! Elég már! . . . (Távozik.)

„AZ ÖRMÉNY KERESZTÉNYSÉG EREDETE.”

Ilyen czimet adott Ávedik Lukács erzsébetvárosi főesperes, örmény kath. plébános újabb, 168 lapra terjedő munkájának, mely az idén látott napvilágot.

Elfoglaltatásunk miatt most nem írhatunk részletes ismertetést ezen műről; azért az ismertetés helyett itt közreadjuk azt, mit az író munkájának előszavában mond:

Az élet keresztliúzében megedzett egyik őskori népnek: az örmények keresztény vallásának meggyökeresedését tárgyalják e lapok. Az események leírásánál a források milyensége szerzi meg a történeti hitelességet; azért első sorban görög írókat használtam fel, s ez nem más, mint Dértád örmény király titkára: Agathangelos, ki ura parancsából, részrehajlallan hűséggel örököltette meg azokat a rendkívüli tényeket, melyek Világosító-Szt-Gergely életében történtek. Agathangelos nemcsak Rómában, hanem később Arméniában is hű követője lévén Dértádnak, Világosító-Szt-Gergely halála után a figyelmes szenttanú és bíráló éleselműségével összegyűjtötte az adatokat; e végett, hogy hitelt biztossítsa Világosító-Szt-Gergely ifjúsága-, Ripszimének és társainak életleírásában nem mellőzte az „evangelium szolgája”, Szt-Gergely életében püspökké szentelt e jeles férfiú, Agathangelos az örményírók följegyzéseit, melyekről a művében előforduló tulajdonnevek tanuskodnak.

De halljuk a történetíró vallomását: „Mint a római és görög nyelvben egyaránt jártas római polgárt, Dértád örmény király felhívott, hogy írjam le atyjának, Kozroznak tetteit, azután Dértád király korát, a Róma vidékéről Arméniába menekült hőselekeknek: Ripszimének és társainak kereszt-útját, kik mint nyugat esillagai Arménia sötét tájékát hiterős példájuk által megvilágosították és vérökkel megszentelték; és különösen a csodákkal ékesített Világosító-Szt-Gergely jellemét, ki a hitvallói bátorságnak tizen négy állomásán türelem- és győzelemmel haladt át.” Nem hizeleg királyának, nem szépitgeti kegyetlenségeit, megáláztatását, bűnhődését, hanem hitelt érdemlő őszinteséggel beszél el a csodás jeleneteket, az üdvös tanításokat, melyek jelenlétében történtek és mélyen elméjébe vésődtek.

E hiteles történetíró mellett szól a szír eredetű Klági Zenob, Agathangelos kortársa és Világosító-Szt-Gergely tanítványa, ki az örmények térítőjének caesariai utazását

írja le és a Dertád uralkodása eseményeit Agathangelossal megfelelő módon közli. Hasonlólag Agathangelos közleményéből egész részleteket találunk az örmény történetírók mestere: Chorenei Mózesnél, Gorium- és Fárbi Lázár ötödik századbéli írónál. Ez utóbbi Agathangelosról dicsérettel emlékezik, mint a kiből a tudományos képzettség az igazságszeretettel volt egybekapcsolva. Sőt az idegen írók Agathangelos közleményeit hitelesnek hirdetik; ezek sorában látjuk Arányszájú-Szent-Jánost, kinek Világosító-Szt-Gergely fölött tartott dicsbeszéde Agathangelos elbeszélésével azonos eseményeket tartalmaz; Metaphrastes, Nicephorus Callistus, Baronius, Galanus Kelemen és mások, kik bizonyára, ha igaznak nem ismerik Agathangelos adatait, azokat helyesbiteni vagy megczáfolni kötelességünknek tartották volna.

Ezen forrásmunkán kívül segítségemre voltak Álisánnak: „Az örmény kereszténység hajnala“, Weber Simonnak: „A kath. egyház Arméniában,“ Balgy Sándor egyháztörténelme és a bécsi mechitharistáknak: „Armenia megtérésé“-ről írt műve.

Közrebocsátott könyvem tulajdonképpen Világosító-Szt-Gergely monografiája. E név képezi forrását az örmény kereszténységnek; ezért jelzem könyvem homlokát ily czímmel: „Az örmény kereszténység eredete“. E dicső névben egy nemzet szellemi fensége nyilatkozik meg, érvényesül; emléke előtt feltárul a pogány mult szertelen borzalmasságaival és a jövőbe helyezett bizalom megtörhetlen erejével.

Az előfizetési felhívásban pedig ezeket mondja az író munkájáról:

Ezerhatszáz év vörzivatara megmutatta az emberiségnek, hogy a hitű keresztény örmény népet, melyet a bálványozók nagy tömege körítette és vallása miatt csaknem szakadatlanul a vértanúságig, a kiűlésig üldözött, — még sem lehetett megsemmisíteni, sőt maig is rendületlen hitének vérző példánya gyanánt él a nagy világban.

Könyvem czélja egyrésztől megörökíteni az örmény kereszténység tizenhat százados jubeliumát, a mely ez

évvel vette kezdetét; másrészlől kiegesztésül szolgálni egy új ismertetéssel a korszakalkotó emlékekben annyira szükszavú és összezavart világlörténelemnek és bemulalni az örmények szent Istvánját, Világosító-Szt-Gergelyt hitval-lói életének csodás részleteivel.

KÖZLI X

A MEGCSALT IFJÚ.

Letörölöm a könnyümet,
Ne hulljon hiába,
Az a leány most már ugyis,
Másnak lett a párja.
Húzd el ezigány a nótámat!
Keservesen húzzad,
A hegedűd legyen sirja,
Valamennyi búnak.

Mik már régen nyugovának,
Régibb bú is ébred,
Gyötri, bántja a lelkem mint
Hazajáró lélek.
A dal édes, fájó hangja,
Mig elszáll a légben,
Az én szegény, beteg szívem,
Megszakadni érzem.

Ennek az egy hegedűnek
Száz viszhangja támad,
Szilaj zene verte fel a
Lakodalmas házat,
Sötét szemű örmény leány ...
Megátkozom ... mégse!
Hogy így megcsalt egykor ugy is,
Számolni fog érte.

Húzd rá ezigány csak azért is!
Húzd el azt a vigat,
Ne tudják hogy itt valaki,
Bánatában mulat,
S ha látod hogy jön egy perez, hol
Nem gondolnak másra,
Húzd el azt is! hogy a szívem
Megszakad utána.

Sallak Róza.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Világosító-Szent-Gergely napja. Jún. 18-án nagy fénynyel ültük meg (Szamosújvárt) térítő apostolunk és városunk védszent-jének ünnepét. A népes körmenet a főpiaczt kerülte meg; a kereskedők kivették nagy, értékes zászlójukat is. A segédletes nagy-misést Bárány Lukács kanonok-plébános mondotta. Tömve volt a nagy templom ájtatoskodókkal. Az alkalmi egyházi beszédet Kapatán Márton segédlelkész mondotta. Szépen szerkesztett és jól előadott szent-beszédével nagy hatást gyakorolt a nagyszámú hallgatóságra.

Ugy tudjuk, hogy Szamosújváron kívül a többi örmény helységek is mind megtartották illő fényvel ezt a nevezetes ünnepnapot.

Különben a Gergely-napi ünnepélyekről a lapok is hoztak közleményeket. Ezekből itt közre adunk kettőt. A „Magyar Állam“ ezeket mondja:

„A királyi vérből származott Szent-Gergely (Sanctus Gregorius Illuminator), kit az örmény nemzetnek Kr. u. 305-ben csodálatos körülmények között történt megtérése óta Világosító mellék-névvel illetnek, mint a katolikus örménység legnagyobb és legnépszerűbb egyháztörténeti alakja az örmények előtt Szurp-Krikor Lusávoricsh néven ismeretes. — A pápai szék minden évben a pünkösöd után (pünkösöd szombatja után következő) 4-dik szombatra rendelte az örmények e nagy védőszentjének megünneplését. Az idén ez az ünnep folyó évi június hó 18-ára esett, melynek fényét ezúttal még az is emelte, hogy e nap egyúttal az örmény kereszténység ezerhatszáz évfordulója. — Szamosújvárt fényes körmenettel ülték meg azt a napot, a többi hazai plébániák (Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós, Csikszépvíz, Ujvidék) területén szintén díszes egyházi ünnepélyek keretében ünnepeltek a hazafias örmények. — A kolozsvári tekintélyes számú örmények örmény szertartású segédletes nagy misével és litániákkal áldoztak Világosító-Szent-Gergely dicső emlékezetének. Zsufolásig megtelt a Mátyás-királytéri plébánia-templom, hol ezen az örmény ünnepen minden évben felhangzanak az ősi örmény rítus magasztos imái és megzendülnek a gyönyörű keleti dallamok áhitatgerjesztő zsolozsmái. — Az örmény szertartás szerint előírt ugynevezett Szent-Gergely-napi specialis örmény mise végeztével, az örmények keresztény hitre térésének jubileumáról szóló szentbeszéd következett. A magasszárnyalású egyházi szónoklat hatása alatt egy 74 éves öreg ember örmény nyelven üdvözölte a templomból kilépő lelkészt, kit küldöttségileg is üdvözöltek a kolozsvári örmények nevében“.

Kolozsvárt az odavaló „örménység felkérésére, — mint az „Ellenzék“ írja — Esztegár Gergely pontificált a segédletes ünnepi misén, mely különösen erre az ünnepre előírt imákból áll és Szent-Gergely-napi misének nevezetik. Közben szép egyházi énekek zendültek meg a koruson a szokásos népszerű Gergely-himnussal együtt. Mise végeztével Esztegár Gergely örmény kath. áldozár és tanár, a szamosújvári kiváló egyházi szónok tartotta az áhitatot gerjesztő tartalmas szentbeszédet, melyet a templomot zsufolásig megtöltötte hívek nagy lelki épüléssel hallgatták meg. Beszédében reá mutatott arra, hogy Szent-Gergely ismertette meg az örmény nemzetet az igaz Istent. Fejtegette az igaz Isten létét és a Gondviselés befolyását az emberiségre. Mise után sokan üdvözölték a jeles szónokot“.

Egy kitüntetett örmény kath. lelkész. A magyar Király G ör ö g Jo a k i m n a k, a gyergyó-szent-miklósi örmények rajongásig szeretett plébánosának azon maradandó érdemei elismerésül, melyeket a „Veres-kereszt-egylet“ körül szerzett, koronás érdemkeresztet adott. Ebből az alkalomból sokan gratuláltak is neki. Jól eső örömmel fogadták a tisztelők, az ismerősek, a jó barátok, azt a megérdemelt kitüntetést, mely érte ezt a jó papot, ezt a kitünő szónokot, ezt a tevékeny társadalmi férfiút. — Theodorovics Simon óta, ki szintén szamosújvári születésű volt, nem volt a gyergyó-szentmiklósi örmény kath. egyháznak ilyen minden tekintetben kiváló papja, milyen G ör ö g Jo a k i m, ki nemcsak egyházi teendőit végzi jól, pontosan; hanem a társadalomnak is — a különböző téreken — jelentékeny szolgálatokat tesz. Van olyan napja is, midőn talán minden órája más—más teendőt végez. Azt mondják, hogy Gyergyóban ő ír legszebben és ő szónokol — legjobban. Ő restaurálta a buzgó hívek áldozatkészségéből az örmény kath. templomot is szépen, mely olyan tiszta mindig, mint egy pohár. A templom felszerelése is alatta egyre gyarapodnak. Pár évvel ezelőtt a mi jelenlétünk alatt, jött lakására egy jómodú, istenfélő hive: „Ezen skatulyának tartalmát — Isten dicsőségének előmozdítására — a templomnak adom“. Más nap (aug. 15. Nagyboldogasszony) a miséző pap (Fáraó Simon, alesperes, czikszépvízi örmény kath. plébános) és két paptársa (Görög Joakim és Govrik Gergely mechtarista atya [Erzsébetváros]) is az imént ajándékozott egyházi új ruhában imádkozott a főoltár előtt. — A rokonokért meg tesz minden lehetőt; de segít a szegényeken is. Vendégszerető úri házat tart. Szentmiklósi testvéreinknek egyik szép tulajdonságuk, hogy szeretik, becsülik papjukat; de az ódavaló örmény egyházközség fennállása óta talán senkit sem szerettek annyira, mint Görög Joakimot. — Midőn a gratulációs nagy számához csatlakozunk, kitüntetésben üdvözljük a kitünő volt tanítványt, és lapunknak egyik derék munkatársát. „Ad multos annos“!

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Szemle a cicíliai örmény uralom felett (Dészuthiun Giligiah Hájgágán ischánutheán vēräh) cím alatt Pákurán, a nikosiai (Cyprus-sziget) örmény árvaintézet igazgatója, egy érdekes munkát írt örmény nyelven. A mű, mely az idén került ki Nikosiában a sajtó alól, negyedréti alakú és 161 lapra terjed, ára 3 franc és 10 szant. A ki meg akarja rendelni, ilyen címre írjon: „Direction de l' Orphelinat Armenien. (Chypre) Nicosie.“ — Az utolsó örmény királyságról, mely Ciciliában alakult, igen érdekes és alapos szemlét írt és adott ki Pákurán, ki nemcsak a nikosiai örmény á vak testi táplálékáról és neveléséről gondoskodik, hanem ezen

és más kiadványaival a Cyprus-szigetén kívül lakó örmények között is hasznos ismereteket terjeszt.

Új örmény könyvészet. (Nouvelle Bibliographie Arménienne) címet viseli az a jó munka, mit P. Árszen Gházigján írt és a napokban második kiadásban adott közre. A munka, mely az 1512—1904. közt megjelent örmény nyelvű vagy tárgyú művekről szól, Gürjeghián Ignác érseknek, a velencei mechitháristák szeretett abbájának, ki az idén tartotta ötven éves papságának jubileumát, van ajánlva. Gházigján író is egyike azon papoknak, kiket a jubiléus érsek szentelt fel áldozárokká.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A vetés állása hazánkban. A földművelésügyi miniszterium a júniusig hozzá érkezett jelentések alapján kiadta jelentését a vetés állásáról. A jelentés konstatálja, hogy az ország több részében esett eső következtében nemcsak hogy nem rosszabbodott a helyzet, hanem az ország legnagyobb részében javult. A miniszterium becslése szerint a jún. 15-iki jelentések alapján a buzából 34 016.800 métermázsza termés várható, a tavalyi 44,377.154 métermázszával szemben; rozsából 11,684.409 métermázsza, tavaly volt 12,911.013 métermázsza; árpából 10,624.310 métermázsza, tavaly volt 12,676.469 métermázsza. Ez ugyan jóval kevesebb termés a tavalyinál, de még mindig gyöngé középter termés.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Örmények mészárlása. A „Budapesti Hírlap“ 167. számában ezeket olvassuk: Konstantinápoly jún. 15. Tegnapelőtt Musból (Török-Örményország) érkezett távirat szerint április 25-től május 29-ig, Szászun kerületben 3000 örmény férfit, nőt és gyermeket öltek meg és ötven örmény falut pusztítottak el és hogy Mus városban 81 örmény üzletet pusztítottak el. A Musban levő menekültek száma mintegy 4000, kik körülbelül minden ételmiszer híján vannak. Ha a francia konzul közbe nem lép, nagy mészárlás lett volna a város vidékén. Hír szerint a musai szándékban még folyton tartanak az örményeken való kegyetlenkedések. Örmánián örmény gregorianus patriarkha ma erőlesen tiltakozott a portánál ezen állapotok miatt.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ-TULAJDONOS: SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁRT, TODORÁN ENDRE „AURORA“ KÖNYVNYOMDÁJA.

A györgy-szent miklósi örmény kath. templom.

A GYERGYÓ-SZENT-MIKLÓSI ÖRMÉNY KATH. TEMPLOM.

Addig is, míg alkalmunk lesz hosszasan és részletesen szólni gyergyó-szent-miklósi derék testvéreinkről, jelen izromban szép templomukról, melyet itt képen bemutatunk, mondunk el hiteles akta alapján — egyet-mást.

A két első örmény, kik 1654-ben telepedtek le Gyergyó-Szent-Miklóson, Azbej és Vártig nevet viselt. Testvérek voltak; vezetéknévök Hércz ¹⁾ volt. Rövid idő múlva még jöttek Moldovából, hol állandóan dult a háború, örmények Szent-Miklóstra. A kis örmény kolónia megélhető állapotban volt, de nem volt temploma; pedig az örmény a templomot és iskolát nem tudja nélkülözni. Nem volt talán miből építeni? Volt, de az akkor divott törvények nem engedték meg az örményeknek, hogy kőtemplomot ²⁾ építsenek. Egy házat béreltek ki tehát és ebben tartották — örmény szertartás szerint — az isteniszteletet. Később sokszor ismélte kérésükre és még többször nyújtott ajándékaikkal („pázum oghokhának jév barkedvok háziv garáczhim szédánál“) alig kaphatták meg azt a kis kápolnát, melyet Ferenczli György pap épített. A kápolna, melynek körzetét temetőnek használták, közfalan a bejáró fölött ma is olvashatók ezen szavak: Hoc coemeterium Gregorius Ferenczli Sacerdos, in sepulturam peregrinorum fieri curavit. Anno 1637. 9. Maji.“ De ezt is csak olyan feltétel alatt adták át az örményeknek, hogy azt az elköltözés idejeig használhassák, akkor pedig az összes felszerelés, misemondó ruha stb. a kápolna birtokában marad. Végre 1717, ápr. 6-án Mártonfi György erdélyi püspök jelenlétében, ki az nap ebben a helységben „canonica visitatio“-ot tartott, — az örmények a magyarokkal — a kápolnát illetőleg, 120 magyar frtban egyeztek ki. De a hívek száma sokasodik és a kis kápolna nem képes azt mind befogadni; azért 1722-ben megújítják és megnagyobbítják a kápolnát; 1730. ápr. 25-én

¹⁾ Azbej = Fülöp, Vártig = Rózsa. A Hércz család egyik ága most is él Szamosújvárt.

²⁾ Az első kőből való örmény templom Szamosújvárt épült 1723-ban (Salamon-templom).

pedig lerontják egészen és hozzá kezdenek azon új, gyönyörű szentegyház építéséhez, melyben mai nap-ság is dicsérik az Urat a gyergyó-szent-miklósi örmény kath. buzgó hívek.

És most elmondom azt, hogy ki volt az, ki a szent-miklósi híveket reá birta arra, hogy új és nagyobb templomot építsenek? Antalfi János erdélyi püspök 1726. okt. 4-én Gyergyó-Szent-Miklóstra rendeli el örmény kath. plébánosnak Szamosújvárról Theodorovics Simon (Der-Szimeon Thoroszeán) segédlelkészt... Az új plébános örömmel győződött meg arról, hogy hívei mily buzgóságot fejtenek ki az istenitisztelet gyakorlásában és mily szívesen végzik vallási kötelességeiket; de másrésről elszorult a szíve, midőn naponként látta, hogy a templom szűk falai alig képesek a megsokasodott híveket befogadni; azért gyakran előhozakodott is előlük szükséges tervével, de minden ékesszólása daczára nem tudta őket megmozdítani... Még csak néhány nap és Mária-Czelbe indul a plébános. Ekkor így szól híveihez: „Három nap múlva útra kelek, hogy teljesísem szent-fogadásomat. Ha határozottan nekem meg nem ígértek, hogy új templomot építettetek, visszatérő utamban Szamosújvárt maradok és többé nem térek vissza hozzátok — soha.” Másnap (húsvét hétfőjén) tanácskozásra gyűltek össze a hívek és harmad nap már hozzá kezdettek az új templom alapjának kiasásához... Az építettő bizottság ezen tagokból áll: elnök Khosza-Széhágián ¹⁾ János pap, Ábrahám Emánuel és Lukács Miklós fia Jakab (Hagop Nikosi Luszigian). Ezeknek felügyelete alatt épült az alap a földszinig; azután a közönség kérésére ez a kettő vette át a felügyeletet: Oháneán Lázár ²⁾ és Lukács Miklós fia Karácson. ³⁾

¹⁾ A Khosza (Kasza) család vezetékeve Széhágián (Izsák, Izsáki).

²⁾ Ezen fontos adat tanuskodása szerint a gyergyó-szent-miklósi tekintélyes Lázár család vezetékeve, Ohán (Ohánnesz, János, Jánosi) volt.

³⁾ A gyergyó-szent-miklósi Karácson család, Lukács Karácson nevű ősüktől vette eredetét; a Karácson család vezetékeve: Lukács.

Akkor, midőn ezen szép templom épült és befejeztetett, XII. Kelemen volt az egyház feje, magyar király III. Károly, erdélyi róm. kath. püspök Zorger György, az erdélyi örmények főesperese (Archidiaconus Armenorum Transilv.): Dr. Theodorovics Minász (ez bátyja volt Theodorovics Simonnak és Szamosújvárt lakott: innen kormányozta és a szükséghez képest látogatla meg a többi örmény telepeket), a szentmiklósi örmények plebánosa Theodorovics Simon és papja Khosza-Száhagián János; egyházi gondnoka Ákonecz Gergely fia Tódor (Ákonecz Tódor), bírója: Ohánneán Lázár, a tizenkét esküdt és bíró: Lukács Miklós, Ákonecz János, (Johánnesz Krikorián Ákonecz), Ábrahám Lukács, Kristóf János (Hohánnesz Chácsahádurián), Ábrahám István kántor, Mánug Iszáj (Emanuel Izsák), Vákár János (Hohánnesz Hágopsái Vakárián ¹⁾), Thumán Jakab (Hágopsái Thumánián), Ákonecz Emanuel (Mánug Krikorián Ákonecz ²⁾), Ábrahám Emanuel, Ohán Márton (Márdirosz Ovánneán, Jánosi Márton); tanácsjegyző: Ábrahám Tódor (Toderás). A tímártársulat elnöke (száresztá szurugdsoczh) Ábrahám Ángszend (Auxentius), alelnöke (vátáh): Lukács Jakab (Hágop Nikosi Luszigian: Lukács Miklós fia Jakab); az ifjak társulatának elnöke: Jakabfi Kristóf (Hágopsájenez Chácsahádur), alelnöke: Verzár-Kristófi Kristóf (Chácsahagian Verdzárenez ³⁾); a „mársálek“ Czipra-Donik Lukács (Czipra ⁴⁾) Lukács.)

Ezek után örök emlékezet okáért ide iktatom tiszteltre méltó neveikkel (adományaikkal együtt) azon derék alapítóknak és vallásos alakozóknak, kik csengő aranyakkal hozzá járultak ezen fényes templom felépítéséhez:

¹⁾ A Vákár család vezetéknéve: Hágopsá (Jakabfi, Gopcsa).

²⁾ Az Ákonecz család vezetéknéve: Krikorián (Gergely, Gergelyfi).

³⁾ A gyergyó-szent-miklósi Verzár-ok vezetéknéve: Chácsahagian (Kristófi), míg a többi Verzárok Stefánián(Istvánfi)vezetéknévvel bírtak.

⁴⁾ Ennek a családnak, mely a „Czipra“ nevet itt a hazában vette fel, örmény vezetéknéve: Donig. A Donig az örmény don (móv, festum, ünnep) szóból van alkotva, mely latinul Dominicus-t, magyarul Domonkos-t jelent; de az ősök a Donig családnevet Dominicus- Domonkos helyett hibásan Dániel-lel fordították. — Mázsálek lengyel szó; így nevezetett a társulat harmadik elnöke, ki körmenetek alkalmával a társulat tagjait — a társulat díszes pálczával kezében — vezette.

Az ifjak társulata, mely „Szent-Háromság“-társulatának is neveztetik 2676 magyar forintot adott.

A tímár-társulat, mely a boldogságos Szűz-Mária tiszteletére (Assumptio Beatae Mariae Virginis) alakult, adott 1500 magyar forintot.

A kántorok egylete, mely Szent-Istvánnak, az első vértanúnak nevét is viselte, adott 1274 magyar forintot. Ezen egylet elnöke Lukács Miklós és alelnöke Ábrahám István kántor volt.

Lukács János (Hovhannesz Nikosi Luszigján: Lukács Miklós fia: János, vagy így is: Lukács János a Miklóse) építtette a tornyot, Hohán Lázár (tehát a Lázár család) Világosító-Szent-Gergely kápolnáját (ézmáduren szérpujn Krikori Luszávoreshujn).

Theodorovics Simon plébános adott a templom építésére 13 aranyat, Szehágján-Khoszá János pap 12 arany, Ákonecz Tódor (Thorosz Krikori Ákonecz) főgondnok (jégéghéczhpán) 40 arany, Ohán Lázár bíró 6 arany, Lukács Miklós 40 arany, Ákonecz János (Ohánnesz Krikori Ákonecz) 35 arany, Ábrahám Emanuel 40 arany, Lukács Jakab (Hágop Nikosi Luszigján) 50 arany, Ákonecz Emanuel (Mánug Krikorián¹⁾ Ákonecz) 30 arany, Ákonecz Lukács (Luszig Krikorián Ákonecz) 30 arany, Kristóf János (Hohánnesz Cháeshádurián) 20 arany, Ohán Márdirosz (Jánoszi Márton) 12 arany, Vákár János (Hohánnesz Hágopsái Vákárjénz) 10 arany, Ábrahám István 6 arany, Mánug Iszáj 6 arany, Ábrahám Tódor jegyző 10 arany, Jakabli Kristóf (Cháeshádur Hágopsái) Gergely nevű testvérével együtt 20 arany; Lázár Bogdán (Aszduádzádur Gházári) Kristóf fivérével együtt 20 arany; (Mánú)

¹⁾ Ebből az idézetből is látszik, hogy az Ákonecz család örmény vezetékneve Krikorián (Gergely, Gergelyfi). Itt a Krikorián vezetéknev; mert ha az az apának lenne keresztnéve, akkor így kellene hogy legyen írva: Mánug Krikori Ákonecz. Pedig az egykori író: Theodorovics Simon plébános jól tudott örményül és így hibátlanul írta a vezeték- és keresztneveket. Van ilyen is: Thorosz Krikori Ákonecz, de ez magyarul: Ákonecz Gergelynek fia, Tódor, vagy csak Ákonecz Tódor.

Hohán Lukács ¹⁾ 10 arany; Szerátczi-Kristóf ²⁾ Dávid 6 arany; Szerátczi-Kristóf Erános ³⁾ 6 arany; Szerátczi-Kristóf Lukács, fivérével Tódorral 12 arany; Hulián Kristóf (Csácsig Toderi Huliánjencz ⁴⁾, Hulián Tódornak fia Kristóf fivérével Lukácssal együtt 10 arany; Ákonez Izsák (Iszéhág Krikori Ákonez: Ákonez Gergely fia Izsák) 4 arany; Ábrahám Ángszend (Auxentius) 5 arany; Ákonez Gergely (Krikor Széhági Ákonez, Ákonez Izsák fia Gergely) fivérével Miklóssal együtt 6 arany; Kábdebo Jakab, fivérével Kristóffal együtt 6 arany; Thumán (Tamás, Tamási) László 5 arany; Vákár-Hágopsa Bogdán 5 arany; Verzár-Kristóffi Kristóf 4 arany; Kristóf Gergely, fivérével Lukácssal együtt 4 arany; Kristóf Emanuel sekrestyész, fivérével Gergelyvel együtt 2 arany; Kiritsa (Kritsa) Izsák (Széhág Ászduádzáduri Kiritsájencz: Kiritsa Bogdán fia Izsák) 2 arany; Polyák Izsák (Széhág Poleák) fiával együtt 2 arany; Mánug Bogdán 2 arany; Simai Simon (Szimon Simájencz) fiával együtt 2 arany; Józseffi József (Hovszeph Hovszephján) kántor György nevű fiával együtt 2 arany; Mesko (Meskojencz) Miklós fiával együtt egy arany; Mánug (Emanuel) Antal egy arany; Ötvös János (Hovhánnesz Chácsigi Voszkericsencz: Ötvös Kristóf fia János) egy arany; Söcs András (Ándrej Thukheshin) fiával együtt egy arany; Kiritsa Márton (Márdirosz Ászduádzáduri Kiritsájencz: Kiritsa Bogdán fia Márton) egy arany; Mihály Jakab (Hágopsa Mitkoi) egy arany; Khosza-Izsáki Lázár

¹⁾ Mámú örmény szó: nagyanya. Itt gúnynev; a család neve: Hohán (János, Jánosi).

²⁾ A Kristóf nevű család Szeret (akkor Moldova, most Bukovina) helységből jött be, azért mellékneve örményül „szerátczi“ = szeretci, Szeret helységből való.

³⁾ Az erános itt keresztnév. — Szerátczi-Kristóf Erános, a Kristóf Dávidnak fia. A Kristóf Erános fiai már elhagyják valamin a melléknevet (Szerátczi), úgy családjuk nevét (Kristóf) is és apjuk keresztnévéről nevezik el magukat: Erános-oknak. — Különben Erános (*Ἐρᾶνος*) jelentése: fejedelem, herceg, főnök. Az Ámirás és Merza család görög neve. Ámirás, Balázs, Chonthikbár, Császár, Erános, Merza, Thákvor, Sáhín, Vászil egy család. (L. Szongott Kr. A magyarhoni örmény családok genealogiája, 60. lap.)

⁴⁾ L. Szongott Kristóf, A magyarhoni örmény családok genealogiája, 85. lap.

(Gházár Khoszá-Szehágián) egy arany; Vártán (Vertán) Mánug egy arany; Urmánczi Donig (Donig Vártáni Urmánczi: ¹⁾ Urmánczi Vártán fia Donig) egy arany; Cháftándsi ²⁾ Bogdán egy arany; Urmánczi Gergely (Krikor Mánugi Urmánczi: Urmánczi Mánug fia Gergely) egy arany; Bárchodár Szefer egy arany; Ázezi Albert (Jolbej Ázezhi Luszig ³⁾ Ázezi-Lukács Albert) egy arany; Szuesávi Donig (Donig Szoeshavezh ⁴⁾ egy arany; Bocsánczi Donig (Donig Mánugi Bocsánczi: Bocsánczi Mánug fia Donig) 3 magyar forint; Slikátár Lázár (Gházár Chácskoji Slikátári) két magy. for.; Görög Miklós (Nigoghajosz Mánugi Horom: Görög Emanuel fia Miklós) két magy. for.; János Emanuel (Mánug Hovhánneszi) három magyar forint; Retedsár Bogdán két magy. for.; Jolbej Kristóf három magy. for.; Csizmadia Mechithár (Méchithár Gaskar) egy magy. for.; Donig Jakab egy magy. for.; Hágopsa (Ágopsa) Kristóf egy magyar forint; Sánta-József János (Hovhánnesz gách Hovszepli) egy magy. for.; Tákesz Gergely (Tákesz az Aristaces rövidebb alakja. Az Aristaces keresztnév az Ábrahám családban fordult elő; tehát Tákesz Ábrahám. Szamosújvárt a múlt század 60-nas éveiben is az Ábrahám = Tákesz) két magy. for.; Miklós Vártán (Vártán Nigoli) egy magy. for.; Dombi Bogdán egy magy. for.; Hágopsa Ázbej (Ágopsa Fülöp) egy magy. for.; Mózes Izsák (Szahág Muszeszi) egy német for. ⁴⁾; Gergely Ker. János (Mégérdics Krikori) egy magy. for.; Dobál László egy magy. for.; Simon János két magy. for.; Retedsár Izsák két magy. for.; Káluszd (= Adventor) Gergely egy magy. for. Hágopsa Miklós fivérével Kristóffal együtt két magy. for.; Khosza-Szehág Simon (Dzerig Khoszá-Szehági) egy magy. for.; Kristóffi Ángszend, fivérével Kristóffal együtt két magy. for.; a szamosújváriak tizenkét arany; Tisminiczai Pászakász Tódor négy arany; Ötvös Lukács és Dsirách (Gyertyánfi) Miklós (Erzsébet-

¹⁾ Urmia helység Perzsa-Örményországban. Urmánczi = Urmiaból való, Urmiai. Az Urmánczi család vezetékeve Vártán.

²⁾ L. Szongott Kristóf, a magyarhoni örmény családok genealogiája, 37. lap.

³⁾ Az Ázezhi család vezetékeve Lukács.

⁴⁾ A magyar forint 60 krt. a német vagy rénes (Rh. frt) forint 80 krajczárt tett.

városról) egy arany; Karátsonyi Kristóf Szamosújvárról (Chácsig Kreesumián Górlaczi) egy arany; Longinus Ámirá (Ámirá Chengánoszián Dániel Ámirá) Erzsébet-városról két arany; (Csik-)Somlyói Miklós (örményül így Nigol Somilovezhi; később a Somilovezhi-Somlyói szót kihagyták és a szék [Csik-szék] nevéből alkották a Csiki örmény családnevet; tehát Somilovezki = Csiki. Különben ezen család vezetékeve Ávák = Novák) két arany; Donszky-Gurjeh Donig (Donszky-Cyryll Donig) egy arany.

*

Ezeket a becses adalokat és drága neveket azon örményül, Theodorovics Simon gyergyó-szent-miklósi plebános, tehát egykori író által 1734-ben írott emlékkönyvből (hisádágáran) írtam ki, melyet ma is oly gondosan őriz a gyergyó-szent-miklósi örmény kath. egyház. Az emlékkönyv nagy ív-alak, pergamenbe kötve és pergamenre írva, aranyozott hoszegyenközőny; ebben felül jobbról-balról angyal, alól az Atya-Isten, felette a Szent-Lélek.

Kívül a könyvön latin nagy (antiqua) aranyozott betűkkel ez olvasható: Liber nomina dominorum mercatorum, qui libenter dederunt pro Ecclesia Mariae Natae extracta intus continens.

Ezt a cikket különösen a Gyergyó-Szent-Miklóson lakó, vagy onnan már kiköltözött örmények becses figyelmébe ajánlom. Olvassák el olyan szívesen, mint a mily örömmel én azt megírtam. Örömmel írtam, mert a Gyergyó-Szent-Miklóson kétszer tett látogatásom (a nagyon fényes, kitüntető fogadtatásért, melyben mindkét ízben részesítettek, fogadják itt a nyilvánosság terén is hálás köszönetemmel. Szerk.) alatt bő alkalmam volt meggyőződhetni arról, hogy a mostani művelt, áldozatkész, hazafias nemzedékben, a derék ősök méltó unokáit tisztetem, kik a legújabb időben is nem riadtak vissza a kiadás nagyságától, midőn az ősi templomot oly nagy fényvel, izléssel és esinnal — restaurálták, hogy keresni kell párját.

A restaurálás alkalmával Isten dicsőségének előmozdításáért legelőbb fáradott Görög Joakim plebános és Erános Bogdán főgondnok, kiknek én külön is barát-

ságos köszönetet mondok azért a kitüntető sok szíveességért, melylyel engemet ottlétem alatt — elhalmoztak. „Quamvis longa regione remotus absim, vos tamen animo semper adesse meo.“ (Ovid.)

SZONGOTT KRISTÓF

A SZÉKELY ÖRMÉNYEKRŐL.

Az E. K. E. kiadásában megjelent „Székelyföld“ című monográfiában Hankó Vilmos dr. következőképpen ír a gyergyói örménységről:

„Gyergyó-Szent-Miklós a gyergyói havasok tövében elterülő nagy község, 6104 lakosa között 410 örmény (persze a régi népszámlálás adatai szerint). — A község már a távolból kellemes hatást tesz az utasra; közeledvén, a kellemes hatás még fokozódik. Gyönyörű templomait: a katolikus templomot, melynek tornya 1498-ban épült, az örményeknek bástyás védőfalakkal körbezett, 1730-ban épült templomát (Goró Lajos sikerült rajzában van bemutatva), csinos köz- és magán épületeit, széles utcáit, szép, nagy kertjeit, tágas piaczat, s a piacon pezsgő életet szemlélve, városban képzei magát az ember. Főutcáján kövezett mederben a Békény-patak kristálytiszta vize foly végig.

A községben van takarékpénztár (a nemrég Kolozsvárt elhunyt Szentpéteri János, örmény kath. lelkész alapítása), hitelintézet, népbank, polgári iskola, gyermekjátékszer, tanműhely, szeszgyár, sörgyár stb. A székelység marhatenyésztéssel és földműveléssel foglalkozik; házi ipar gyanánt az agyagipart üzik.

A kereskedés majdnem kizárólag az örmények kezében van, a kik jó hazafiak, nyelvre, érzületre magyarok. — Egyházi szertartások csak annyiban különbözik a

katholikusokétól (különben ők is örménykatholikusok), hogy a misét örményül mondják.

A pap azonban magyarul szól híveihez, ezek pedig magyarul imádják Istenüket.

Jómodú valamennyi; vagyonukat marhakereskedés révén szerezték — Arany idők voltak, midőn a szent-miklósi örmény százával hajtott fel Bécsbe az ökröt, lovat, juhot. — A marhakereskedés napjainkban tetemesen csökkent, bár még mindig jelentékenynek mondható. — 1894-ben a szent-miklósi vásárookra 40,554 darab szarvasmarhát és 7029 lovat hajtottak fel. Az örmények kezében a fakereskedés is virágzásnak indult.

Hajdan 1782-ig az örmény főesperesség (Archidiaconatus Armenorum) jogköre kiterjedt a csik-gyergyói örménységre is, beleértve a Gyergyó-Szt-Miklós, Kanta, Szépvíz és környékén élő örményeket is. Annak illustrálására, nehogy a vidéken szokásos szombati vásár a pünkösd után 4-ik szombatra eső Világosító-Szt-Gergely-ünnepét megzavarja, Karácson János, az örmények főesperese báró Bajthay erdélyi püspökhöz 1771. nov. 15-én írott fölterjesztésében az örmény védőszent ünnepét — mert Rómában is e napon tartatlik, úgymond — vasárnapra állandóan áttétetni kérte. Azóta a székely-örményeknél ez a szokás eltérőleg a többi örmény telepektől, tényleg ma is fennáll.

KÖZLI X.

Két mauzoleum.

*Beteg testtel, koldus kézzel
Gyámoltalan aggok,
Templom előtt hallgatják a
Bús orgonahangot.*

*Két távozó alamizsnás
Örmény embert aldnak,
Kiknek magas kora vétől
Mond még a halálnak.*

*Az egyik szól: Nincs rokonom,
S testálni van jussom;
Rendelem, hogy koldusbotra
Egy örmény se jusson.*

*Másik úgymond: Fiam meghalt!
Örmény oltár álljon.
Holtom után diadalként
A setét halálon.*

* * *

*Megnyílt az Ég s glória szállt
A két galambbószra,
S szózat hallszik: A nevetek,
Majd ha színem előtt lesztok,
Elni fog örökre.*

ARARÁTI.

JÓZSEF ÁGOST FŐHERCZEG KEDVENCZ ÉTELE.

Arra vonatkozólag, hogy József Ágost főherczegnek mi a kedvencz eledele, nemrég ő maga nyilatkozott Szemere Miklós előtt. . .

Szóba került — a mint Tewrewk István a „Magyar Hírlap“-ban leírja — a bőkezű gavallér legutóbbi ifjusági lövészversenye, s József Ágost főherczeg tréfásan mondotta:

— Mért nem hívott meg engem is? Hallom, hogy kitűnő ebédet adott.

Szemere Miklós hódolattal mentegette magát és kérte a kitüntetést, hogy a legközelebbi versenyre a fenséget meghívassa. — S egyben megkérdezé; mi a főherczeg kedvencz eledele? hogy azt elkészíttesse.

— Kedvencz ételem a „piláf“, mondja József Ágost főherczeg, vadászataimon rendszeren ezt főzeltem. — A „piláf“: juhhús rizskásával. — S mert speciálisan török eledel, Szemere Miklós külön erre az alkalomra Törökországból szakácsot készűl hozatni. Erre alig volna szüksége, ha tudná, hogy a piláf, illetve örményül philáv az erdélyi örmény konyhában ott szerepel és hogy azt minden valamire való örmény gazdaasszony el tudja készíteni, még pedig sokkal jobban, mint a török szakács; mert az örmény szakács a juhhúst a legfinomabb sült libamájjal helyettesíti; azonkívül az „örmény philáv“-ba bőven malozsát is tesznek és föltálalás előtt dúsan be szokták hinteni czukorral és fahéjjal.

M. G.

EGY MEGGYÖZŐ PÉLDA.

A Marseilleben megjelenő „Armenia“ című örmény heti lap „Orosz-japán háború és az örménység“ cím alatt egy hosszú cikksorozatban sok igaz dolgot mond el. Ebből a cikksorozatból azt a fölötte érdekes részletet, melyben az idegen cikkíró állításának hebizonyítása végett éppen a művelt Magyarországra hivatkozik, mi is közzé teszszük folyóiratunkban. A rokonszenves cikkkrészlet, mely im itt következik, még arról is tesz tanúságot, hogy a külföldi örmények jól ismerik a magyar viszonyokat.

„Nagyon el van terjedve az a hibás vélemény, hogy a török és a perzsa nem alkalmas a politikai műveltségre (az örményben: khághákhágánuthiun, politica, urbanitas, civilis administratio, civilisatio: műveltség, udvariasság, módosság, finomság...), nem tudja elsajátítani az európai rendet, eszméket; mert ezeket — mint mondják — csak is az árja eredetű népek képesek befogadni; ellenben a törökök és a mostani perzsák (mert a régi perzsák szintén árják voltak) mongol-tatár eredettel bírnak. De itt vannak a japánok, kiket a mongol eredet meg nem akadályozott abban, hogy fel ne ismerjék az európai élet követelményeit. Sőt ellenkezőleg a turáni vagy mongol faj olyan szembeeső sajátságokkal bír, melyeknek alkalmazása az emberi nemnek csak előnyére szolgál. Elfogadták ezen fajból eredt nemzetek a törzsfői életet és kifejlesztették azt. Alapítottak és fentartottak sokáig élő uralmakat és a politikai élet különböző terén jelét adták bölcsességüknek, messzelátásuknak. Az együttélés számára állandó, példás intézményeket alkottak... Ezek tükörként mutatják azon szép tulajdonságokat, melyekkel a turáni nemzetek fényeskednek. Lehetetlen, például csodálkozásunknak kifejezést nem adni azon fontos hivatás felett, melyet a kis magyar nemzet az osztrák-magyar monarchiában teljesít...

Régi Babylonia ősi lakói, a híres számír-ok (így, mi európaiak a szumir alokat használjuk) és ákkádok, kik megalkották a törzsfői uralmat és alapját vetették a műveltségnek, szintén a turáni fajhoz tartozó népek voltak. És vajjon nem voltak-e turániak a hittiták, régi Örményország ősi népe, mely az assyr uralom érvényesülése szempontjából alkotott nagy birodalmaival valóságos csapása lett Kis-Ázsiának és Örményországnak?”

SZ. K.

SZÁNTUCHD ÖRMÉNY HERCEGNŐ.

Szomorújáték öt felvonásban.

Therzián Tamás örmény eredetijéből fordította:

VOITH ANTAL tanárjelölt.

(Hatodik, befejező közlemény.)

Harmadik jelenet.

Tádé és egy csapat keresztény (kik kivégeztetésüket várják).

Tádé. Martírok, rendíthetlenül közeledjete! Nézzétek ama csillagkoszorúkat, melyek a föld sűrű árnyai fölött ragyognak. Hadd hulljon le szemeitekről a mulandó fátyol, és nézzétek, mily türelmellenül várakoznak rátok az égben az angyalok. Vigan üdvözöljétek őket!

(Egy a karból kilép és mondja:)

Mikor a lant megtörik az ifjú költő ujjai között,
Utóhangja édesebben terjed a levegőben.

Mikor a hegyek ormairól mosolyg reánk a lenyugvó
[nap,

Mosolya nyájasabb és kedvesebb.

S mikor mindkét testi halál dicsőség felé vezet,

Égő szivünk miért ne zengne dicső örömeinket?

Kar.

Zengjük az Úr hatalmát,

Ki ad életet vagy halált;

Égi karok énekivel

Jusson szavunk Ő hozzá fel.

Első hang.

Lóra pattant fegyveres hősök, mint

Valamely szélről szíftott lángban égő erdő, —

Borítsák el fenyegetődve a mezőket és hegyeket.

Az egész világ szűk volt döhöngésüknek.

De a te egyedüli pillantásod lábaik előtt

Tátongó örvénybe süleszté valamennyijöket.

Második hang.

Fölkelt a hatalmas és izmos karjaival

Kiemelte az államokat alapjukból.

Elnémult előtte a föld . . . és fönséges trónusát
 Ő egyedül állítja fel a romok felett.
 Lázkodó hadat állított Veled szembe . . .
 Villámod sújtott . . . s az azonnal tönkre ment.

Kar.

Te, hatalmak nagy Istene!
 Ki mérközhetik meg veled?
 Előtted semmi a világ;
 A semmi számodra világgal van tele.

Harmadik hang.

Megvető pillantást vetett e földre a dölyfös,
 Véres kardját az ég ellen ragyogtatta,
 S haragosan kiáltott föl: ki merné fejét
 Homlokom babérjaival koszorúzni?
 Mely Isten törhetné meg kezeimben a kardot?
 Vagy melyik vehetné ki körmeim közül a világot?
 Zászlóim Örményhon hegyei fölött lengenek;
 Folyóim vizei az ellenség véréből piroslanak.
 Estve a szent tűz templomaiból fölszálló lángok.
 Tűz-palotákat építenek az eget borító felhők között.
 Eufráttól Gangesig az én nevem hírére
 Megrémült hullámok viszhangoznak.

Negyedik hang.

S most mint néma égő áldozatokat,
 Minket tesz kegyetlen kardja martalékává . . .
 Nem igazságszolgáltatást kérünk, Uram hanem csak,
 Hogy vérünkre egy bánatköny hulljon, . . .
 Hogy sirhalmaink fölött rózsák virítsanak
 Melyek halhatlan templomaidat ékesíthessék.

(Mialatt a negyedik jelenetben közetkező éneket szomorú hangon énekelve távoznak, megjelenik Szántuchd is, ki könnyezve hallgatja.)

Negyedik jelenet.

Szántuchd és a kar.

(A kar a színpad belső részében szomorú hangon éneklí a következőket:)

Oh, mulandó örömök! Oh pillanatnyi dicsőség!
 Hol értek ti véget? . . . A sírnál . . .
 Nem késtek ez örvénybe taszítani,
 Ki fogja epedő lelkem szomját kielégíteni?
 Ki fogja a zavarokat megszüntetni?
 S ki fogja szívem hervadó virágját
 A regg üde harmatjába áztatni?

Jöjj, oh jöjj, örök kereszt,
 Ki kitárod karjaidat,
 S kinek halhatatlan árnya alatt
 Halandók csendesen nyugosznak.

 A vér éltető harmatja
 Szálljon epedő lelkemre,
 S mint az elhervadt rózsára
 A regg könyecseppjei.

Mikor kezemben tartva a halál keserű poharát,
 Azt kiinni készülök:
 Engedd, hogy felejkezzem meg teljesen magamról
 Engedd, hogy csak a te halálodra gondoljak.

 Míg lábaimmal letiprom
 Ifjuságom rózsáit, a koronát,
 Míg a meztelen és ragyogó kard
 Fejem fölött fenyegetőzve villog,

Bocsáss meg a kéznek, mely engem sujtani fog.
 Csak egy könnyet indíts meg a bakók szemeibe . . .
 Bocsáss meg nekik, s adj erőt nekem,
 Hogy elűzhessem a halál félelmét.

Ötödik jelenet.

Tadé és Szántuchd.

Tadé. Te sírsz, oh szűz? Nem hittem, hogy keresztény nő ily magasztos órában remegni tudna.

Szántuchd. Mindenre kész a lelkem, de testem gyarló!

Tadé. Bátorság, Örményhon herczegnője! Ajánd fel Istennek szüzességed első liliumát, melyet fiatal véred vörösre fest.

Szántuchd. Édes ez a hang, mely engem vigasztal; de ah, mikor fognak megszűnni a viharok!? Mikor fog a békeesség kikötőjébe érni ingadozó csolnakom?

Tadé. Nézd, oh tapasztalatlan szűz, nézd ez ősz homlokomat; én ismerem a világot. Bejártam már összes virágos rétjeit, de mindenütt, a hol kutatni akartam, a nyomorúság rettentő örvénye nyílt meg lábaim alatt. Sokáig követtem árnyképeit, melyek homlokán a remény mosolygott, melyek nyomain virágok nőttek; . . . de fájdalom! . . . felhöként oszlott szét, s láttam, hogy lábam alatt egy sír van. Ejh, mi az élet! . . . Gyermekkor, ifjúkor, férfikor, öregkor, . . . mosoly, könny, fájdalom és visszaemlékezés.

Szántuchd. Mulandó a világ, de az elmúlt idő tüzes nyomokat hagy maga után a szívben.

Tadé. Jusson eszedbe az az óra, melyben egy magára hagyott és minden segítségtől megfosztott Isten szenvedett a pusztában: vére cseppekben folyt le homlokáról; sóhajai elhangzottak az örökkévalóság mély örvényében. Egy Isten, ki a mindenség közepében elhelyezkedve, egyik kezével fölemelé a földet, mely a pusztulás örvénye felé rohant, és a másikkal eltörölte a föld színéről saját vérével az emberiség ellen hozott ítéletet. És te, kétkedel?

Szántuchd. Mindenre kész vagyok, de Eruánt . . . teli haraggal távozott el innen az imént.

Tadé. Hallgass csak ide! . . . Ő kereszténynyé lett.

Szántuchd. Oh kimondhatatlan öröm. Kereszténynyé? . . . Hát hogyan?

Tadé. Eszméletlenül feküdt egy patak mellett és nem birta bágyadt szemeit fölemelni. Midőn sóhajtásait hallottam, segítségére siettem és ő szomorú hangon szólított meg: „Az Isten szerelméért, a kit imádasz, segíts rajtam! Egyedül és kétségbeesetten halok meg itt. Egy csepp vizet! Sovárgó ajkaim égnek a szomjuságtól.” Míg beszélt, csak amúgy folyt testéről a vére és fogyott ereje. A patak vizéből töltöttem sisakjába és odanyújtottam neki. Bekötöttem sebeit, mire kissé magához tért: „Fiam, mondám neki, előbb-utóbb mindnyájunknak el kell hagynunk e világot, de azért mégse csüggedj!” „Ejh, kiáltott fel, én soha sem féltem a haláltól; gyakran volt kardom szolgálja, de még az is, kiért édes volt nekem

élni vagy meghalni. engedli ifjúkoromat elhervadni.“
Rövid szünet után így szólt hozzám: „Menj, hagyj engem, jó öreg, köszönöm, hogy reám gondolál; menj és . . . engedj meghalnom!“ Én megnyugtattam őt anynyira, hogy heves könnyek fakadtak szemeiből; ekkor a szent keresztség utáni vágyát fejezte ki és én megtettem a vallás rendelete szerint. De ime, éppen ő jő!

Hatodik jelenet.

Eruánt, Tadé és Szántuchd.

Eruánt (belép, a katonákra támaszkodva; haldokolva és mindig csodálkozva:) Engedjete el katonák! Lépj közelebb hozzám édesem! . . . Szállj le hozzám az égből ártatlan angyalom, és engedd hogy a földi aggodalmak és fájdalmak közt bolyongó lélek fényes szárnyaid alá meneküljön és megszabaduljon fájdalmaitól.

Szántuchd. Eruánt! Mint két elválaszthatatlan gerlicze, úgy röpködjenek lelkeink a halál szomorú utjai fölött.

Eruánt. Igen, ne hagyj el engem, oh szűz; ha az ég nem engedte, hogy élettársad lehessen, hanem ülhettünk együtt a dicsőség székébe, hadd, ugyanazon sírban nyugodjanak csontjaink . . . Arról a köről csüngjenek le babérjaim, kardom, s néhány élő virágot hintsenek reá, melyek a mi — — — szerelmünkről — — — regéljenek.

Szántuchd. Nézd, mintha a mennyei angyalok repdesnének körülöttünk rózsaszín tollas szárnyaikon, s minket a csillagok országába hívnának. Ott lesz a mi nászszobánk, ott — — — boldog és örök szerelem vár reánk . . .

Eruánt. Oh, mily édes, mily vigasztaló érzés, — — — midőn szemeimet az égből a földre vetem és lábam, hogy ama kereszt árnyéka kettőnk sírjára terjed . . .

Szántuchd. Nézd, mint fegyverkezik ellenünk a világ; mintha az ég lángolna a tüzes szekereklől, melyek átfutják. Minő nyájas összhang hallik a távolból. Ah, mint virággal felkoszorúzott áldozati állatok, siessünk vidáman az áldozati asztalra!

Eruánt. Ha elhervadnak a virágok, — — — ha majd kialusznak az aetheri fáklyák és az ég fenéig romba dől, akkor abból a földi sírboltból, kedvesem, a mi lelkeink kiszabadulnak és megkeresik egymást, ama halálcsendben felelni fognak egymásnak. De nekem, — — — nekem végem van, — — — elveszttem szemeim világát, — — — a föld megsemmisül... Ah!... Hova visznek? ... Hova? ... Jer velem, Szántuchd! ... Minő képzelődés? ... Oh, távozom e világból... Véretem a hazának, szivemet neked, lelkemet Istennek szenteltem. Isten veled! Az égi örömök közt — — — türelmet — — — lenül — — — vár — lak. (Meghal.)

Hetedik jelenet.

Eruánt, Szántuchd, Tade és Chor (a hóhér.)

Chor. Szűz és te öreg, hagyjátok el e börtönt és kövessetek engem!

Szántuchd. (Átöleli a holtan fekvő Eruántot és siró hangon szól:) Hagyj itt engem, az Isten szerelméért!

Chor. A halálra!

Szántuchd. Az Isten szerelméért, itt fojts meg engem!

Tade. Idd ki, oh szűz, e poharat fenéig!

Szántuchd. (összetörve:) Atyám, menjünk!

Nyolczadik jelenet.

A sávársáni mezőn.

Szánádrug és a hóhérok.

A színpad háttérében kétfelől néptömeg jelenik meg, mely alig látható.

Szánádrug. Útolt a bosszú órája! kegyetlen sziv megbírod-e hallgatni leányod végső búcsuszavát? ... S míg ő vérét ontja, nem fog-e a te szemeidből egy könny sem hullani? ... S te nap, nem rettensz-e meg, s nem fogod-e visszatéríteni kerekeidet, midőn egy atyát látsz, ki kardot ránt jámbor leányára? Micsoda? Ő meghaljon, és én éljek? Nem arról fogok gondoskodni, hogy me-

nyegzőjére előkészítsem, hanem ellenkezőleg lábbal tiprom élete alig fakadó virágát? Ah, ha elhalványulnak azok az ajkak, ha az a szív többé nem dobog, nem fogom-e azt hinni, hogy alszik leányom és fölébred majd, ölembe siet, s nyájas hangján kiáltja: „Atyám!” Megölel és elhalmoz édelgésével . . . Ah, ha ő meghal, ha meghal szívem egyetlen szerelme, mivé lesz Szánádrug, ha csak nem egy sirokon koborgó szomorú árny, melyet dicsőség sugarai koszorúznak. Oh istenek, képzelődöm-e vagy valóban vértelűkkel írja egy kéz nevemet a jövő sötét és komor homlokára? . . . Iszonyúan mulnak ki nemzetségek és nemzedékek. Bosszuálló Ég, hadd, hogy villámod sujtsa az ő fejét, talán engem is vele együtt hamvaszszon el . . . Mert különben hol talál nyugalmat Szánádrug? E föld tele van emlékeivel . . . A sírban csendben vár reám az ő véres árnyéka . . . De mi az? . . . Ő nem az én leányom! . . . Örökre megtagadott . . . Egy Isten lett az ő atyja, dicsősége, mindene, ki nekem ellenségem. . . . Hadd legyen hát áldozata Jupiter és Szánádrug tiszteletének . . . Ime itt jönnek, — — — különös tűz futotta be ereimet; úgy érzem, hogy hajszálaim égnek merednek fejemen. Tartarus engesztelhetetlen furiái, leheljétek be lelkembe a gyűlölet lángját!

Kilenczedik jelenet.

Ugyanazok, Szántuchd és Tadó.

Tadó. Itt vagyunk, Felség!

Szánádrug. Hol az istentelen?

Tadó. Leverték a fájdaImak, magán kívül van az ártatlan szüz.

Szánádrug. Kelj fel, ébredj! . . . Tekintsd e véredért szomjazó fegyvereket!

Szántuchd (magához térve). Még élek? — — — Már azt hittem, itt hagytam e világot.

Szánádrug. Véres karjait kitérve, várakozik reád a halál.

Szántuchd. Meghalok . . . Igen . . . De ama gyöngség nevében, melyet egykor irántam tanusítottál, vérem-

ben enyészszék el dühöd... Legyen sírom az a gát, melynél meglörjék, megszűnjék haragod... S ha mindenki elfelejt engem, az oda menekülő szegény keresztény emlékezzék meg rólam és siránkozzék! . . .

Szánádrug (a hóhérokhoz:) Miért késtek?

Tádé. Előre hát, oh hajadon! . . . De . . . ki tépi le szeméimről a jövő fátyolát? . . . Ki tölti be elmémet látnoki képpekkel? . . . Mily borzalmas látványok tárulnak szemeim elé! . . . Ime, pusztulnak a templomok . . . Megrezzennek királyok és istenek, és ama sötét világban, mely az ég és föld között van, villogó keresztet látok emelkedni, a keltő között mintegy összekötő titokzatos kapocsként. . . Hol vagytok Olympos istenei? . . . Reátok pillantott a Magasságbeli és ti eltűntetek. Ezer meg ezer virággal koszorúzott lélek rohan az ég felé. . . Melyik az a föld, mely másod izben lett bölcsőjévé az emberiségnek? Mint kiéhezett vadállatok, úgy zuhognak le a vérözönök szikláiról. Vajjon az a vér bosszút kér-e vagy pedig azokban töröltetnek el azok a rettenetes ítéletek, melyeket az Igazság kitörölhetetlen betűkkel írt homlokára? . . . Sajnos! . . . Ezer világhódító tör reá, kik vészthozó szépségét bámulják, és homlokáról letépi babérjait, hogy azokkal a magok fejét diszítsék. Megdől Örményország, miután oly sokáig volt az egész világ védő paizsa, s romjain át a nyugatot özönlík el a barbár népek. . . De te, Szánádrug, miért bolyongsz sötét erdőkben? Majd a könyörtelen Igazság követ, villogó szemeit feléd fordítja és kegyetlen mosolylyal fogja füledbe sutlogni: „Bosszút!” Tedd vissza hüvelyébe gyöngé kardodat! Ime egy ismeretlen kézből rohanó nyíl végei vet jogtalanságaidnak. . . Dicsőséged büszke emléke a sírban oszlik szét, abban semmisül meg. De a nemzetek mindig győzedelmeskedő vallása az idők és istenek romjain lebeg, mint Noé bárkája a vízözönben, és sértetlenül jut el az epedve várt kikötőbe. . . Térj te is magadhoz, oh szűz, te is! Nézd, miként borul Örményország sirhalmodra, mely reá nézve gyalázat és dicsőség! Tisztelettel múltak el felette a századok.

Szánádrug (a hóhérra mutat.) Ime, ki fogja elhallgatolni merész ajkaidat. Katonák, szurjátok le a nyomorultakat,

Tádé. Béke szálljon te reád, Örményország!...
(Félre mennek, Szánádrug egyedül marad.)

Nép. A. Nézd a nép előre közelit).

B. Nem bírja szívem nézni e kint; ártatlan volt ő.

C. Barátaim, barátaim e csodát nézzétek!

A. Oh, Istenem!... Fussunk innen!... A nyilak nem hatotnak be a testébe, hanem visszapatlannak és a hóhérokat öldöksik.

Hóhérok (kik földre esnek, a távolból:) Ah!...
Bocsáss meg, szent szüz!... Ah!...

Nép. (mindnyájan egyszerre:) Sir Szántuchd!...
Sir!...

B. Bizonyosan az ellenségeiért sir és értök imádkozik.

C. Hát e micsoda villámlás!... Mindenünnen világozás sugárzik be ide.

A. Ime, esik le a lábáról... Vérben úszik... Csend!

C. Nézzetek csak fel az égre!... Valaki vakító lángruhában száll lefelé!... Vajjon nem Eruánt az?...

Mindnyájan. Ő az!... Ő az!...

C. Nézzetek csak oda fel, azoknak a hegységnek a csúcsaira! Felhők szálltak le oda, mint valami tüzes szekerek... Mily kedves harmonia hallik!... Nézzétek, Szántuchd térdén áll és halálos sebét fogja, mintha imádkoznék.

B. Nagy a Szántuchd Istene!

A. Ime, a király föleszmél álmából! Szántuchd Istene legyen a miénk is!...

Mindnyájan. Távozzunk! (A színpad háttérébe vonulnak.)

Szánádrug (kétségbeesetten képzeleg:) Hagyj békén, hagyj el, irtózatos Árnykép, miért szállottál lelkemre vérrrel fecskendezelt fehér köntösödben és miért ébresztetted fel mély halotti álmából?... Lángfelhő vár az egen... Vértenger borítja a földet... Engem megfojtani jó... Az én leányomat, leányomat lássam,... s haljak meg! Leányom!... Ah!... Nem feleltek nekem hóhérok?... Adjátok nekem vissza leányomat, szorítsam karjaim közé leányomat; hadd, szórják aztán homlokomra összes nyilaikat a haragvó istenek. Mi az?... Meghalt?...

Szúrjátok szívenbe azt a vasat, mely az ő vérében fürdött! Nézzétek!... Ártatlan oldalaiból vér ömlik... Ki ontotta ki azt?... Ah, sajnálkozzatok a nyomorult atyán, sajnálkozzatok az érzékellen gyermekgyilkoson!... (Hevesen rohan leánya testére és átöleli.) Leányom, Szántuchd!... Nézd, kinek vagy az öleiben!... Egy mosolyt, egy szót, egy pillantást!... Feledd el e pillanatra gyilkosodat, s tekints egy szármalmas atya könnyeire!... Szántuchd!... (Reszkető szívvel nézi leányát.) Ah, hisz él!.. Még ragyog egy életsugár színtelen ajkain... Nem, az nem lehet, hogy a villám elégesse a virágot és a szárát meghagyja... Már kifolyt vére meleg még... Szántuchd, édes leányom, Szántuchd!

Szántuchd. (kiadja lelkét.) Atyám... meg-bo-csá-tok ne-ked.

Szántuchd. Megbocsátani?... Nekem?... Nekem megbocsátasz?... Ah, élj még akkor egy pillanatig, hogy láthasd gyilkosod halálát... De mi az?... Behunyod szemeidet örökre?... Ah!... Szántuchd nincs többé?... Nyomorult atya!... Kegyetlen istenek!... Igen, megboszultad magad, igen! Te győztél, oh zsidók Istene!

(Vege.)

A SZÁSZUNI MÉSZÁRLÁS.

A francia képviselőház egyik közelebbi ülése alatt (jún. 9, csütörtök este) *Presanse* az örmény mészárlások tárgyában kérdintézhényt (interpellatio) intézett a külügy-miniszterhez: *Delcasse*hez. Ezen ülés jegyzőkönyve után, miről különben majd minden francia lap tett említést, készült a következő rövid közlemény:

Presanse az örményországi mészárlásokra vonatkozólag interpellációt intézett *Delcasse*hez. Megemlékezett a tíz évvel ezelőtt történt mészárlásokról és megállapította azt, hogy a musli és szászuni területben a helyzet most is ugyanaz. A törökök el akarták hitetni, hogy a

bujtogatást az örmények csinálták; azért elöntötték ezeket a kerületeket tizennyolcz zászlóalj katonasággal... A pasák parancsot kaptak, hogy újítsák meg az 1896. évi mészárlásokat. Az örmények látván, hogy meg akarják őket semmisíteni, kénytelenek voltak fegyverhez nyulni. (Közbekialtások).

Szóló elbeszélte az örményországi újabb eseteleket és felsorolván ezen mészárlásokat, reményének adott kifejezést, hogy Franciaország és Európa ezek előtt részvéden nem maradhat (Tetszésnyilvánítások). Nem lehet elfogadni az ozman diplomácia mondott hazugságait, hogy ártatlanítsuk azokat az eseteleket, melyek ugyanazon helyen, ugyanazon körülmények között, ugyanazon pasák alatt ismétlődtek. Az 1896. után történt vizsgálat megmutatta, hogy nem lehet hitelt adni az ozmán kormány mondásainak; mert ő újra ismétli a mészárlásokat. Ha új vizsgálat történne, az eredmény nem lenne különb annál, mi 1896-ban mutatkozott. A figyelmeztetések semmi hatással sem lennének a szultánra, hacsak meg nem győznék arról, hogy a hatalmak el vannak határozva a végsőhöz nyulni.

Szónok azt kérdezte, hogy ha Franciaország a tubini (?) követelés megóvása szempontjából hajóraj-tüntelést rendezhetett, ugyanezt nem lehetné az örmények megvédelmezése érdekében is? (Taps a jobb oldalon és a szélső balon). Mondják, hogy 5000 örmény esett áldozatul. Vajjon a közbelépés tétivel addig kell várakozni, míg a holttestek száma el nem éri a 300.000-et, mint tíz évvel ezelőtt, míg egy egész nemzet le nem ölelik? (Különböző mozgás). Addig, míg meggyőzhetnének minket Anglia és Oroszország közbelépéséről, hadd történjék figyelmeztetés, hadd rögtönöztessék hajótüntetés, hadd biztosítsanak minket arról, hogy egy nemzet ki nem irtatik. (Taps a szélső baloldalon).

Delcasse, a külügyminiszter azt felelte, hogy Franciaország, mely aláírta a berlini szerződést, mindig arra törekedett, hogy ez a szerződés, főleg ennek Örményországra vonatkozó része, végrehajtsék. Szászunban consulatust állított fel; ugyanezt tették Anglia és Orosz-

ország is; a velök egyesült igyekezetünknek sikerült nem egy ízben csendességet csinálni Örményországban. Delcasse felemlítette azt, hogy egy külön bizottságot küldött oda, mely ott dicséretes dolgokat végzett.

Szólván az örmények jelen állapotáról, mondá, hogy mostan vannak a törökök és a hazaszeretők között is olyanok, kiket mindkét oldalról hajtogatnak. Felolvasta a konstantinápolyi konzul jelentését, mely azt mondja, hogy a jelen állapot különbözik az 1894-ikétől. Bizonyos ugyan, hogy falvak elpusztultak, lakosok megölettek; de lehetetlen a gonoszság nagyságát megállapítani, mert — úgy látszik — nagyítva van a dolog. A jelentés tanuskodása szerint konzulaink megjelenése azon helyen, a hol a rendetlenség történt, jó hatást gyakorolt. Delcasse azt is mondá, hogyha közvetítő eszközökhöz nyulni nem lehet, legalább fájdalmas érzésünknek adunk kifejezést a felett, hogy a Porta életbe nem léptetvén a reformokat, engedi az örményeket — ha lehet így szólani — menedéket keresni, vagyis lázadásba törni (Tapsok).

Delcasse elítélte a török katonák tetteit és mondá, hogy a konzulokhoz parancsot küldött, mely megvédelmezze az örményeket és meghagyta a konstantinápolyi konzulnak is, hogy konzultársaival egyetértőleg folytassák jó törekvéseiket és figyelmeztessék a Portát tartózkodásának teljesítésére . . .

Presanse köszönetet mondott Delcassenek azért, hogy elismerte azt, hogy az örményeknek joguk van a lázadásra; de az ő véleménye, hogy addig mi sem fog történni, míg ekhi pasa és Ferid bej állásaiktól meg nem foszlatnak és a Portát nem kényszerítik arra, hogy a berlini szerződés 61. pontját, mely az örmény reformokra vonatkozik, hajtsa végre. (A különböző helyekről ezen kiáltások hallatszanak: Nagyon jó, nagyon jó)!

SZ. K.

AZ OROSZORSZÁGI ÖRMÉNYEK MEGRENDSZABÁLYOZÁSA.

A hazai magyar lapokban ezeket olvassuk: „A finneken kívül az örményeknek is ugyancsak kijut Plehve miniszter „atyái” gondoskodásából. A mióta az örmény egyházi vagyont elkohozták, a Kaukázusban állandóan forradalmi a hangulat és az izgalottságot még fokozza a kis-ázsiai örmények lízongása. Hogy a forradalmat megakadályozzák, az orosz kormány szigorú rendszabályokhoz nyúlt.

A kaukázusi állapotokról egy német lap tilliszi levelezője a következőket írja:

A szásszuni események óriási izgalottságot keltettek mindenütt az örmény lakosság körében. Az örmények mind nagyon örülnek a győzelmeknek, melyeket Kelet-Ázsiában a japánok aratnak az oroszokon és a kedvező helyzetet nem akarják kiaknázatlanul hagyni. Az örmények mindenfelé fegyveres bandákat alkotnak és át akarják lépni az orosz-török határt, hogy szásszuni testvéreiknek segítségükre menjenek. Az orosz hivatalnokok különben sajátságos politikát folytatnak az örményekkel szemben, a kurdokat és törököket izgatják fel ellenük. Legutóbb számos orosz tiszt Karsba utazott az orosz-török határra. Az utazásnak valószínűleg politikai céljai vannak, mert a tisztek érintkezésbe léptek a török hatóságokkal. A karsi kormányzó szintén a határon van és — hír szerint — a határon összegyűlt hatszáz örmény önkéntest akarja elfogni. Egyáltalában az örményekkel szemben rendkívül szigorú intézkedéseket léptettek életbe. Falvaik valósággal katonailag vannak megszállva és az összes, Törökországból a Kaukázusba menekült örményeket huszonnégy órai időhaladékon belül kiutasították. A külföldi orosz konzulok utasítást nyertek, hogy az örmények uttlevelét, a kik Oroszországba akarnak utazni, ne is láttamozzák, mert az örményeket egyáltalában nem eresztik át az orosz határon. Az elfogatások napról-napra szaporodnak és az örmények helyzete már csaknem elviselhetetlenné lett.“

AZ ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETE.

(Harmadik közlemény.)

14. *Fej. Mithridát nogatja Tigránest a háború folytatására.*

Mithridát éppen úton volt, — mert meg akarta Tigránest látogatni, — midőn megveretéséről a szomorú hírt vette. Mihelyt meglátta Tigránest, leszállott lováról és sajnálkozását fejezte ki a történi szerencsétlenség felett. Azután buzdította őt arra, hogy új sereget gyűjtsön és kettőztetett igyekezettel folytassa a háborút. Mithridát lekötelező viseletével annyira elkábította Tigránest, hogy ez nemcsak a további teendőket, de sőt a háború folytatását is reá bízta. Erre hírnököket küldött helytartóihoz avval a parancssal, hogy gyűjtsenek annyi csapatot, a mennyit csak lehet. Megdalest (Magadates), ki Syria felett a helytartóságot tízennégy év óta vezette volt, kijelölve arra, hogy hadseregével a király segítségére siessen. A szomszéd fejedelmek, különösen a parthus Arsaces királyhoz, Mithridát és Tigránest nevében, kövelek menesztettek, kik arra nógatták őket, hogy a közös ellenség ellen ragadjanak fegyvert.

15. *Fejezet. Lucullus elfoglalja Tigranocertát.*

Azalatt Lucullus azt a heves torzsalkodást, mely Tigranocerta városában az örmények és görögök között támadt, hasznára fordította és a helységet, — mert a lakosság egyik része elősegítette ¹⁾ szándékait — ostrommal elfoglalta. Magához vette a királyi kincset, minden egyebet a katonák zsákmányolásának engedett át, ezen felül a harezfiaknak fejenként 800 drachmát adott. A görögöknek és az örmények közül azoknak, kiket Tigránest arra kényszerített volt, hogy itt telepedjenek le, megengedte, hogy hazájokba visszamenjenek . . . A elhalt Zabrienus király, kinek holttestét fényes ünnepélytel temette

¹⁾ Addig jó egyetértésben éltek egymás között a különböző nemzetiségek, melyek eddig Tigranocerta lakosságát képezték. De szépen csenget a római arany és a megbízhatlan görög honárulást követelt el: elfogadta a megvesztegető pénzt, megtagadta jöltevőjét, urát, királyát (Tigránest) és kezére játszott az ellenségnek. — Jelen esethen is igaznak bizonyodott be tehát az a közmondás, hogy: „Graeca fides, nulla fides!” Szerk.

el — raktáraiban oly bő élelmiszert talált, hogy avval képes volt a háborút tovább folytatni, a nélkül, hogy a köztársaságnak költséget okozott volna.¹⁾

16. *Fejezet. Lucullus másodízben is megveri Tigránest.*

A következő nyáron (Kr. e. 68, a világ teremlése óta 3936 és Róma építése után 686) neki ment Tigránesnek és Mithridátnak, kik a Taurus hegység déli oldalán a völgyekben telepedtek le. Miután nem volt hajlandó a király arra, hogy Lucullussal megütközzék, Artaxata ellen indult, hol Tigránes nejét, gyermekeit és kincsének legnagyobb részét hagyta. Erre Tigránes elejébe sietett; de alig látták meg a rómaiak, megtámadták és ismét megverték, még mielőtt az ellenségre rohanhatott volna. Mithridát, kit aggasztott a félelem, nehogy a rómaiak kezébe kerüljön, mindjárt az ütközet elején futásnak eredt; rövid idő múlva Tigránes is követte példáját.²⁾

Lucullus most már már fel éjszak felé akart vonulni; de mivel az ország igen erdős és némely helyeken mocsaras volt, aztán erős havazás is történt, habár még nem állott volt be az őszi napéjegyen, — katonái makacskodni kezdtek, miért kénytelen volt őket visszavezetni. Ismét átkelt a Taurus hegységen, táborát a mérsékelt és termékeny Mygdonia tartományba vitte . . . azután ostrom alá vette ennek fővárosát Nisibist. Itt Guras, Tigránes fivére viselte ugyan a helytartói czimet, de azért Callimachus volt a tulajdonképi hadparancsnok. Tartott ugyan az ostrom bizonyos ideig, de mégis elfoglalta rohammal a helységet Lucullus. Ez Guras-sal kegyesen bánt, de már

¹⁾ Plutarch in Lucullo, 505—512 lap. Appianus Mithridat 228—231 lap. Stephanus.

²⁾ Plutarch ezen elbeszélésének sem adhatunk sok hitelt. Dio Cassius azt mondja, hogy az örmény lovasság jobb volt a rómaiak lovasságánál („Hájocz cziávorneré Hêrov májécucz cziávorneren khács ein.“ Csákedsán, Örmények története 49 l.) A dolog pedig valósággal úgy történt, hogy nem az örmények verettek meg, hanem Lucullus „volt kénytelen seregének maradványával visszahuzodni.“ (Szdibueczháv ménáczhádz zorkhovén jed khásvil. Csákedsián, az idézett helyen.) Szerk.

Callimachust bilincsekbe verette; mivel éppen ez volt az, ki néhány évvel ezelőtt, midőn Lucullus egy várost védelmezett, inkább felgyújtotta, hogy sem azt átadta volna.¹⁾

SZONGOTT KRISTÓF.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A gáthoghigosz terve. Ecsmiádzinból az európai nem-egyesült örmények pöspökéhez: Uthudsián Györgyhöz küldött hivatalos egyházi irat tanuskodása szerint a gáthoghigosz (az örmény nem-egyesülteknek egyházi feje) egy 30 oldalra terjedő felíratot szerkesztett, mely alaposan kimutatja azt, hogy az orosz kormány igazságtalanul és törvénytelenül járt el akkor, midőn az örmény egyházi vagyont elfoglalta. Krimin Hájrig gáthoghigosz ezt a kérvényt személyesen szeretné átadni a cárnak és szóval az indokokat elmondani. E célból kihallgatást is kért a cártól. A kihallgatás kieszközölhetése végett közvetítésért a legbefolyásosabb egyénekhez fordult: ezek közt van a cár édes anyja Mária Feodorovna. A gáthoghigosz reményli, hogy ha ő személyesen beszél a cárral, ez visszaadja a jogtalanul elfoglalt örmény egyházi birtokokat. . . .

Levél Kalkuttából. A Kalkuttából jött a levél mondja, hogy az egyházmegyei örmény érsek: Izsák, meglátogatta India alkirályát lord Gêrzerth; az érsek tolmácsul Bészág Chácshágr nevű örmény papját vitte magával. A tiszteletteljes fogadtatás, melyben részesült, egy óráig tartott. Beszélgetés közben az alkirály igen rokonszenvesen szólott az indiai örményekről, „kik — mondá — becsületüket illő tisztelettel megtartották.” — Az érsek meglátogatta az „örmény (emberszerető) akadémia”-t, hol az előljáróság, a tanári kar és az ifjúság fogadta — nagy fényvel. Az érsek figyelmeztette az ifjakat arra, hogy sajátítsák el a tudományt, törekedjenek műveltségre, ne feledkezzenek el a nemzeti életről és — majdan térjenek vissza Új-Csughába (Ispáhán). Az örmény akadémia növendékeinek száma 96, kiknek nagy része Új-Csughából való; mindnyájan benlakók. — Húsvét napján az érsek misézett a kalkuttai Nazareth nevű örmény templomban; 600 széket foglaltak el az örmények. Körülbelül ennyi is az odavaló örmény hívek száma. Mise után szent-beszédet tartott az érsek; azután intette a híveket, hogy tanulják meg az anyai nyelvet (mert a Kalkuttában születettek nem mindnyájan tudnak örményül) és kövessék a nemzeti életet. A kiváló főpap atyai intelmeit és hasznos előterjesztéseit valamint az egyházi gondnokok, úgy az akadémiai előljáróság és a közönség is jó neven vette és rokonszenvesen fogadta. . . .

¹⁾ Plutarchus in Lucullo, 512—514 lap.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Bukaresti kirándulás Nehány évvel ezelőtt az előpataki székely fürdőről kirándultunk Bukarestbe. A kis társaság ezen négy tagból állott: Simay Gergely kir. tanácsos, nyug. törvényszéki elnök, fia: dr. Simay Gyula, jelenleg törvényszéki bíró (Budapest), Duha Bálint gyógyszerész és a lapok szerkesztője, ki a kellemes kirándulásról ezt a levelet írta egyik munkatársának: Brassóban az alispáni hivatalban útlevelet állíttattunk számunkra és román pénzt váltattunk. Itt Simai Jenő szíves szolgálatát vettük igénybe. Predealnál szállottunk román kupéba. A kényelmes vasúti kocsik olyanok, mint nálunk a Kossuth-kocsik. Hétfőn (aug. 10) keltünk útra; az nap beérkeztünk (estve 9 után). A „Hotel Hugó” nevű igen kényelmes szállodába szálltunk meg. Kedden bérkocsival meg-néztük a város nevezetességeit. Először az örmény templomba mentünk. A sekrestyés mutatott meg nekünk egyet-mást. A templom szép; a templom előtt örmény felirással ellátott sírköveket láttunk. Az egyik örmény pap neve Haruthion Andreászian; nem-egyesült, leánya jegyben jár. Nagyon örvendett, hogy meglátogattuk. Az egész család a szép leánynyal együtt, beszél örményül. A másik pap Moszgofián Chäeshadur író; igen derék ember, több munkája van, adott nekem belőlük egy-egy példányt; átadta kérésemre arezképet is. Most dolgozik egy román-örmény-török-francia szótáron. Van kéziratban egy szép örmény tárgyú örmény szindarabja; lefordította románra is. Megígérte, hogy nemcsak a szindarabot küldi el nekem, hanem azt is, hogy lapunknak dolgozni fog. Sajnálom, hogy több időt nem tölthettem nála. Anyjával, ki beszéli az erdélyi örmény dialectust, igen szépen beszélt edes atyád. Ő Méltósága is kérte a papot, hogy dolgozzék nekünk. Mint író teljesen tájékozva van az örmény irodalmi viszonyokról. A „koronarend” lovagja és a bukaresti román akadémiának tagja. Megmutatta — kérésemre — a lovagi okmányt és az akadémiai jelvényt. Mindkét papnál megkínáltak dulesáczával, fekete kávéval. Azt az utcát, mely az örmény templomtól a Moszgofián házához vezet, „Strada armena”-nak (Örmény-utca) nevezik. Mennyi látni-és beszélnivalóm lett volna itt, ha több időm lett volna. Megígérte, hogy majd meglátogat sógorasszonyával: a szép Ripszima leánynyal. Tergu-Hoknából jöttek ide 3 évvel ezelőtt. Szerettem volna napokat tölteni ennek a tudós örménynek körében... De minden marasztás mellett távoznunk kellett, mert az nap meg akartuk látogatni a város többi nevezetességeit is. Voltunk a királyi udvarban; megnéztük a lovakat, kocsikat is. Megmutatták a színházat, láttuk a királyi piholyt: bevitték ide is. Megnéztük az egyetem gyűjteményeit. Az állattani osztályban, a szép madarak között edes atyád úgy, mint én nem egyszer mondtuk: „Beh kár, hogy el nem jöhetett velünk Jankó is; itt kellemes órákat tölthetne!” Az ásvány-gyűjteményben van egy darab termés-arany (aurum nati-

vum), mely 17 kilogrammot nyom. Szép a régiség-gyűjtemény. A képtár egyik termében láttuk az árdesi templom modelljét: 2 méter hosszú és egy méter magas; fából készült; liv utánzata az eredetinek. A keleti stílusban épült templom kívülről is egészen aranyozott. Nagy garral beszélt az ör Románia ezen büszkeségéről, midőn édes atyád így szólt: „E drága monumentumot apáink építették!” „Hát milyen nemzetiséghez tartoznak?” — „Mi erdély-részi örmények vagyunk.” — Egy másik teremben láttuk az arany-kottát fiaival. Így látszik római lelet. — Az épületek közül legszebb a „Domnica Balasa” nevű, egy hercegnő költségén épült templom. Ennél szebb templomot nem láttam. Meglepett az Athenaeum nevet viselő ritka szép épület is, itt vannak elhelyezve a képzőművészet tárgyai. Megnőztük a patriarchalis templomot: ebben nyugszanak szent Demeter ereklyéi. E templom mellett van a parlament épülete. A város megmérhetlen térségen, síkságon terül. A Dimbovieza a város közepén buzodik. A „Bulevard” villanyfényvel van világítva. Szép, terjedelmes sétatere is, melynek bejáratánál díszkapu ékeskedik.

Néprajzi társaság. Hunfalvy Pál és társai a néprajzi társaságot a következő hat osztállyal akarták megalkotni: I. Faji szakosztályok; II. Folklore, III. A népelet használati tárgyai; IV. Népzene; V. Anthropologia; VI. Statisztika. A faji szakosztályok ezek lettek volna: 1. Magyar; 2. Székely; 3. Csángó; 4. Palocz; 5. Délvidéki német; 6. Dunántúli német; 7. Erdélyi szász; 8. Szepesi szász; 9. Horvát; 10. Szerb; 11. Bunyevác; 12. Bolgár; 13. Tót; 14. Rutén; 15. Lengyel; 16. Vend; 17. Rumén; 18. Olasz; 19. Görög; 20. Örmény; 21. Czigány; 22. Bosnyák; 23. Finn-ugor; 24. Török-tatár. — A nyomtatásban megjelent és kezeink között levő tervezet homlokán ez olvasható: „A magyarországi néprajzi társaság szakosztályainak elnöki és szakelőadói tisztségeire a szervező bizottság a következő urakat véleményezi felkérendőnek: Magyar. Elnök Jókai Mór. Szakelőadó: Baksai Sándor, dr. Réthy László. Székely: br. Orbán Balázs; Király Pál, Kozma Ferencz. Csángó: hlg. Odesealehi A., dr. Szádeczky. Palocz: br. Nyári Jenő; Pintér Sándor... Örmény: Molnár Antal, Patrubiány Lukács, Szongott Kristóf. — De Hunfalvy elhalt... és a társaság más tervezet szerint alakult meg...

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Hogyan állunk? Bács-Bodrogmegye közigazgatási bizottsága előterjesztett Bács György előadó egy jelentést, mely megszívlelendő dolgokat foglal magában. Magyarország Kánaánjából panaszok hangzanak a silány termés miatt. A gabonaneműek magva nagyon is másodrendű, a tengeri csenevész, a kendertermés gyenge. Az állattenyésztés előreláthatólag visszaesést fog mutatni a silány takarmánytermés miatt. A kismemberek e miatt kénytelenek

lábas jóságukat eladni. A szegényedés miatt szenvednek a kis-kereskedők és kisiparosok. Mindent összegezve biztosra vehető, hogy a kivándorlás emelkedni fog. Milyen lehet a szegényebb megyék képe, ha már a Bácska is panaszodik!? („Magyar Állam.”)

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

A törökországi örmények egy nagy jötevőjüket veszítették el: elhalt Hágopéán Mihály gazdag örmény, Konstantinápolyban 74 éves korában. Tíz év óta elnöke az „Üdvözítő”-ről nevezett örmény kórháznak. Ebben az intézetben, melylyel sok jót gyakorolt, több újítást léptetett életbe. Testvérevel együtt ő építette Számáthiában a Szent-György nevet viselő örmény egyházat. Az ármási örmény zárdának 16000 koronát tevő adosságát a magiéból fizette ki. Reá szorult nemzetfeleit minden körülmények közt segítette. Testét — a lakosság óhajlására — Számáthiába vitték és itt az általa emelt templom köré temették el nagy fényvel. Fiai azzal mutatták meg, hogy méltó utódok, hogy atyjuk emlékére ebből a szomorú alkalomból több nemzeti intézménynél tettek jókora alapítványokat.

Örmények Egyiptomban. Az egyiptomi örmények nemzeti ügyeit a „képviselőti gyűlés” végzi; ezen gyűlés 21 tagból áll. A gyűlés tagjait a napokban választották, azonban jelen alkalommal csak hét tagot választottak, a másik 14 tag megválasztása — ismeretlen okból — későbbre halasztatott; 251 személy szavazott. A megválasztott hét tag, kik közül az öt első exellenciás, a két utóbbi pedig nagyságos úr, — névsora következő: Tigrán Abropasa (202 szavazattal), Nubár Pál pasa (124 sz.; ez annak a líres Nubár pasának fia, kinek arczképét be is mutatta „Armenia”-nk), Ághathon bej (217), Márkoszov bej (130), Boghosz Hágop bej (Pál Jakab 134), Dobál György (Keork Thophálián, 180), Nésán Málumeán (181).

Szomorú hírek. Bátumból a „Gazet de Lozan” ezimű svájci lapnak küldött távirat azt mondja, hogy a Pághesből (Török-Örményország) kapott értesülés szerint, egy esetelepatében megöltek 700 törököt és 900 örményt. Az ország rendetlen állapotban van; az élelmiszer ára megkétszereződött; félnek az éhhaláltól és mégis az adószedők nyomorgatják az örmény népet a nagy adók erőszakos felhajtásával, sőt még hálafeliratok aláírására kényszerítik. — A kurdok Szászun vidékén 17 örmény falut raboltak ki és borítottak lángba. — Konstantinápolyból június 2. kelettel ezt sürgönyzik: a Szászun körül történt esetekről a francia, orosz és angol korzulokhoz küldött értesítések azt jelentik, hogy 5000 örmény férfiú, asszony és gyermek meszároltatott le.

Világosító-Szent-Gergely zászlója.

VILÁGOSÍTÓ-SZENT-GERGELY ZÁSZLÓJA.

A világon szétszórva élő örmények kegyeletesen ünneplik minden évben védőszentjüknek, Világosító-Szent-Gergelynek emlékünnepét. Ebben az évben azonban az ünnepélynek különös jelentőséget kölcsönzött az a körülmény, hogy az emléknapi az örmény kereszténység 1600 éves jubiláris évfordulójának napjával esett egybe, a mennyiben ismeretes, hogy Tiridátes örmény királyt népével együtt Kr. u. 305-ben térítette a keresztény hitre Világosító-Szent-Gergely.

A hazai örmények székvárosukban: Szamosújvárt szintén hálás kegyelettel adóztak dícsőséges védőszentjük örömmünnepén s a legnagyobb egyházi fényvel és pompával ünnepelték Világosítójukat, kinek emlékezete több mint másfélezer év lefolyása után sem halványult el, sőt megelevenedett a szivekben, láttára annak a sok emléktárgynak, mely még most is a vallásos örménynek szentelt ereklyéje, hitének ápolója és ébrentartója.

E szentelt tárgyak sorából ezúttal dr. Temesváry János főgimnáziumi tanár sikerült felvételében azt a díszes zászlót mutatjuk be, melyet minden évben a Szent-Gergely-napi egyházi körmenet alkalmával istenfelő férfiak hordoznak.

A milyen híres volt Nagy-Constantin és utódai korában az „in hoc signo vinces” csodálatos létrája után megalkotott labarum (keresztes zászló) a kereszténység bölcsőkorát élő harczosok előtt, a milyen nevezetes volt a Sainte-Deinis-i apátsági templomban, — hol az utolsó örmény király aluszsza örök álmát s a hol a királyokat koronázták a főoltár evangéliumi oldalán századokon

keresztül a francia forradalomig — felfüggesztett s már orléansi szűz korában is szerepelt orillamma-(Auriflamma) zászló, melyet mindig a francia király vett le helyéről, midőn személyesen vezette hadseregeit a csatákra, s végül, — hogy többet ne is említsünk — a milyen híres volt Milanóban, míg a város önállóságát fentartotta, de különösen a középkor virágzó századában a Carozzo (zászlós szekér) a mely körül harczoltak mindig a milánóiak, — olyan szent és becses Világosító-Szent-Gergelynek ezennel hű fényképmásolatban bemutatott zászlója a hazai vallásos örménység, de különösen a szamosújvári örmények előtt.

Erről a zászlóról a magyar-örmények történetének nagyérdemű írója, Szongott Kristóf, Szamosújvár sz. kir. város monográfiájának III. kötele 97. lapján a szamosújvári kereskedőtársulat tulajdonában levő eredeti örmény szövegű okmány alapján a következőket jegyezte fel az utókor számára:

„A pesti medárdusi vásárra fölment kereskedők hozták le 1845-ben azt a gyönyörű drága zászlót, melynek alig van párja széles e hazában; 650 forintba került, ebből 400 forintot adott a kereskedő-társaság. „Hiszszük, hogy azon keresztény buzgóság, — mondja a kereskedő-társaságnak a városi közgyűléshez benyújtott segélyt kérő folyamodványa — mely hajdanában virágzott, segítse öseinknek szerencséjét kereskedésök folytatásában. Ettől ösztönöztetve elhatároztuk, hogy a régi zászló helyébe, mely majdnem 100 évig szolgált, újat csináltatunk. Úgy vagyunk meggyőződve, hogy ez nemcsak társaságunk kebelében fogja éleszeni a buzgóságot és az egek Urának dicsőségét előmozdítani, hanem proczessiók alkalmával a népet is nagyobb ájtatosságra fogja buzdítani' A város szó nélkül megadta a kért 250 frtot. A szép zászló a legjobb moric-selyemből készült.

Elöl látható Világosító-Szent-Gergely-képe *Unip. S. Gregor. Illuminator arm.* — Ora pro nobis) és a négy evangelista; hátul van Szt. Vendel (S. Vendeline — Ora pro nobis) és ez a négy kisebb kép: Szt.-Florián, Nep. Szt.-János, Szt.-Mihály és Annunciatio.“

Azt hiszszük, hogy ez a szép zászló nemcsak nagyságánál fogva a legnagyobb az országban, de művészies kivitele tekintetében is egyike a legszebb műremekeknek.

A zászlót oldalt támasztott rudak segítségével hordozzák körül s hordozásnál az egyensúlyt a középső rudat tartó zászlóvivő s a zászlóról lelogó bojtot vivő tartják fenn.

Úgy tudom, nemzedékről-nemzedékre száll annak tudata, hogy Isten előtt különösen kedves cselekedetet teljesítenek azok, kik a szent zászló körülhordozásában segédkeznek.

Adja Isten, hogy az idők végeig ünnepeljék az örmények Világosító-Szent-Gergely emlékűnnapét!

DR. GOPCSA LÁSZLÓ.

RAOUL CHELARD A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEKRŐL.

„Les arméniens de Hongrie“ czim alatt rokonszenvesen ismerteti egy párisi lap a hazai örménységet.

Ez az elterjedt külföldi sajtó-organum pedig nem más, mint a Raoul Chélar d kiváló szerkesztésében megjelenő „La France à l' Etranger“ néven ismert előkelő havi folyóirat, mely ránk nézve hazai vonatkozásainál fogva kiváló érdeklél bir.

A Raoul Chélar d szellemes tollát dicsérő közérdekű cikkelyt egész terjedelmében ide iktatjuk, mely így hangzik:

A jelenleg Magyarországon lakó örmények, számra nézve 15 —20 ezeren szintén Törökországból (talán Armeniából?) származnak, honnan Moldován át a XVII. század második felében menekültek, mint áldozatai azon vallásüldözések egyikének, melyeknek napjainkban is tanúi vagyunk. — Ősi származásukra Áni-ból, Örményország hajdani fővárosából valók.

1672-ben I. Apaffy Mihály erdélyi fejedelem alatt — t. i. Erdély, a forradalmak tüzhelye Ausztria ellen, mely Magyarország többi részét elfoglalta, ebben az időben felszabadult az anyaországtól és külön fejedelemséget alkotott — történt ez a betelepülés. Borzasztóan szenvedtek ők (t. i. az örmények) az oláhok között.

Erdélyben saját püspökeik vezetése alatt szervezkedtek és ott alapították Szamosújvár, örményül Hájákhághagh (Armenopolis) városát.

Ez manapság nagyon csinos kis város Szolnok-Doboka vármegyében mintegy 7000 lakossal; azonban vannak még más központjaik is u. m. Gyergyó-Szent-Miklós, Erzsébetváros és Szépvíz.

A magyarországi örmények, úgymond Chélard, nem alkotnak külön nemzetiséget abban az értelemben, mint pl. a szlávok, oláhok és németek; teljesen összeforrtak a magyarsággal és nem is különböznek attól csak rítusukra, mely utolsó örmény püspökük halála óta ideiglenesen az erdélyi róm. kath. püspök igazgatása alatt áll, jóllehet az 1868. magyar törvény az örmény egyház önkormányzatát biztosítja, mely tudvalevőleg örmény-katolikus.

De a magyar elemmel való fuziójuk ellenére kétszáz éven keresztül eléggé külön éltek, megőrizték (részben!) nyelvüket, hagyományaikat, faji típusukat és nemzeti szellemüket; utóbbi időben azonban az az egész örmény partikularizmus az alkotmányos kiváltságok hatása alatt oly mértékben kezd kipusztulni, hogy egy néhányan írók közül annak a megmentésére törekednek.

Az örmények nagy része Magyarországon is kereskedő és földbirtokos; ismeretes az ők különös rátermettsége a kereskedelem és általában az üzleti foglalkozás terén; azonban a politika iránt is fogékonyak; az 1848-iki szabadságharcban közülük sokan szerepeltek a magyar hazafiak soraiban u. m. Czetz János tábornok, ki 1902. decemberében még Buenos-Airesben élt (hála Istennek még most is él!), Gorové Antal, Hankovics György, Kiss Ernő, (Hát Lázár Vilmos aradi vértanú?). Jelenleg Budapesten az országgyűlés kebelében többek közt örmények: a Karátsonyi grófok (Aladár és Jenő), Lukács

László pénzügyminiszter, báró Dániel volt keresk. miniszter (kiről cikkiró tévesen jegyzi meg, hogy a Ház alelnöke, mert ez Jakabffy Imre); Lukács Béla egykori miniszter, a párisi világkiállítás magyar kormánybiztosa, ki 1900-ban oly tragikus véget ért, szintén örmény volt.

Fentebb említém, hogy egyes magyar-örmény írók mozgalmat kezdeményeztek, hogy egy kissé új életre hívják az örmény hagyományokat, melyeket hanyatlani látnak; e tekintetben többek közt Bányaí Elemértől jelent meg egy kötet, mely nem minden érdek nélkül való. — (Bizonyára itt a folklóre szempontjából becses örmény anekdota gyűjteményre tzelez cikkiró!). A vallás lévén, miként a nyelv, a legfőbb eszközök egyike a faji sajátságok megörzésére, egy másik magyar-örmény író, Merza Gyula egyike legkedvesebb kartársainknak, vállalkozott az örmény szellemnek vallásos szempontból való restaurálására. Merza Gyula, Erdély egykori fővárosa, Kolozsvár törv. hat. biz. tagja és az Erdélyi Kárpát Egyesület (Club Karpathien Transylvain) főpénztárosa, kinek tanulmányai anyagául archivumok, topográfiai kutatások és könyvtárak állottak rendelkezésére; illusztrált műve: Az örmény kereszt (La croix arménienne) kiváló munka (est un excellent livre); különben ezért idővözetben részesült a Szentszéktől, mely maga úgy tekintette ezt a művet, mint a magyarországi örmény-katholikusoknak a pápa 25 éves jubileuma alkalmából való testületi megnyilalkozását.

(E cikkely megjelenése óta látott napvilágot Szongott Kr. „A magyarországi örmények ethnográfiaja,” mely Heine szerint méltán a harmadik szövetségstárs t. i. der dritte im Bunde!).

Azok a vidékek, a hol a magyarországi örmények tűzhelyei feküsznek, (itt szerző bizonyára főként a csikgyergyói telepekre gondolt!) a turistaság, az utazás és a nyaralás szempontjából a kies vidékek közé tartoznak. (Lásd: La France à l' Etranger 27. sz.; szerkesztőség: Paris, Parc de l' Orangerie, Montmorency; előfizetési ár egész évre 6 korona).

A midőn a hazai örményekről egy világlap ilyen rokonszenves cikkelyt közöl, az „Armenia,“ magyar-örmény haví szemlénknek nemcsak föladata, de egyúttal kedves kötelessége is, hogy a cikkírónak nyilvános köszönetet mondjon, melyet ezennel kész örömmel teljesítünk is. Raoul Chélar d magyar-barát jeles publicista és etnográfus, ki a nemzetiségi szociológiával nemcsak a külföldön, de saját hazájában is (lásd a breton kérdést!) előszeretettel és elfoglaltság nélkül foglalkozik: több évi hazánkban való tartzkodása alatt megszerette a magyar nemzetet és ennek jeléül tökéletesen elsajátította nyelvünket. a magyar sajtó egyéb orgánumai mellett úgy az Erdély, mint az Armenia című erdélyi folyóiratok néprajzi cikkei is figyelemmel kíséri s koronként rájuk hivatkozik, mi különben legutóbb egy csernovitzi egyetemi tanár Prof. Kaindl „A népisme“ (Die Volskunde — Lipcse és Bécs, 1903.) művében szintén örömmel tapasztalható.

Egy évvel ezelőtt a székelyekről írt nagy szeretettel; de imc most a kiváló francia író és nemes barátunk a hazafiságban egyenlőrangú magyar örménységnek se késett átnyújtani az elismerés koszorúját.

Éljen Raoul Chélar d!

A PERZSIAI ÉS INDIAI ÖRMÉNYEK.

Tudva van olvasóink előtt, hogy mily hallatlan merényletet követett el az orosz kormány az ázsiai n e m - e g y e s ü l t ö r m é n y e g y h á z ellen, midőn ennek Orosz-Örményországban levő birtokait lefoglalta. Ezen példátlan és méltánytalan eljárás ellen emelték fel tiltakozó szavukat a perzsiai és indiai örmények, kiknek nevében számtalan aláírással el látott iratot intézett megyés érsekök Szahág Ajvázián a gáthoghigoszhosz: Krimlán Hájrighoz és az orosz külügyi kormányhoz. Az egyházi főhöz intézett irat meg rövidített magyar fordítása így hangzik: Engedje meg,

hogy megsebesített sziveinket felnyissuk Szentséged előtt és a nemzetet ért nagy szerencsétlenség alkalmából érzéseinknek és gondolatainknak kifejezést adhassunk.

Az örmény apostoli egyház birtokainak lefoglalása, — mely merélyes eljárás kivette a gondozást (azok felett) a jövőben a hívek és az egyház kezéből, — rendkívül nehéz benyomást gyakorolt az indiai, jávai és a perzsai örményekre is. Mindenfelől szomorúsággal és fájdalommal teljes leveleket és táviratokat kapunk. Az örmény egyház százados történelmi életével, egyházi törvényeinkkel szentesített és 1836-ban I. Miklós orosz császár által megerősített nemzeti jogaink ma váratlan módon megszoríttatnak, mintegy megsemmisítettnek az egész örmény nemzet nagy szerencsétlenségére.

A sokat szenvedett örmény egyház tizenhat százados évfordulója gyászünnepélylővé változott; az öröm helyett szomorú napok vesznek minket örményeket körül; mindnyájunk legszentebb érzelmei mélyen meg vannak sértve, látva nemzeti egyházunk függetlenségének rendszeres, erőszakos megsemmisítését. Ime már 16 századot*) látott

*) Krisztus mennybemenetele után Tádé és Bertalan apostolok hirdették Örményországban az üdv ígét: az örmények voltak a világ összes nemzetei közül az első k, kik a kereszténységet Ábágár nevű királyukkal együtt felvették. Az örmény kereszténység kezdete visszanyúl tehát a róm. kath. egyház keletkezésének idejeig. Igaz, hogy az Ábágár után köztetkezett uralkodók alatt sokan — de nem mindnyájan — az örmények közül visszastek a pogányságba. A pogány örményeket Világosító-Szent-Gergely térítette meg Legtöbb örmény mai napság nem-egyesült, a kisebb rész katolikus. És habár Világosítónk a kath. egyház tanait hirdette, a nem-egyesült örmények mégis nagy apostolunk örmény jelzőjéről (Luszávoricsh — Illuminator) „luszávorcshnágán“-oknak, vagy idegen szóval „gregorianus“-oknak (S. Gregorius) nevezik magokat. Az örmény kath. egyház keletkezése óta eltelt XIX. század, az ecsmidzini örmény templom és patriarkhai szép alapítása óta XVI. század. Azok közül, kik ezen patriarkhai székből ültek, az első k mindnyájan katolikusok voltak. A mondatokból tehát látjuk azt, hogy a nem-egyesült örmények hibásan nevezik magukat „luszávorcshnágán“-oknak (vagy gregoriánusoknak) miután nem követik a Luszávoricsh (vagy a S. Gregorius) által hirdetett igaz vallás tanait; egyházuk sem látott XVI. századot, miután a szakadás később állott be. — Szerk.

az örmény egyház és számos leirhatlan szenvedést tűrt el, keserű poharakat ürített ki, iszonyú üldözéseket viselt el, melyek alatt ezeren meg ezeren ontották vérüket (vértanúk), de ilyen csapást még a mohamedán uralom sem mért egyházunkra (És itt számos példát hoz fel állításának hebizonyítására, aztán így folytatja). Az örmény hívek minden időben kész, buzgó szívvel adták földbirtokaikat és pénzüket az örmény egyháznak; mert az örmény nemzet gondoskodásának egyik legfőbb tárgyát mindig Ecsmiádzin képezte... és ez természetes is; mivel Ecsmiádzin nemcsak az oroszországi, hanem a törökországi, perzsiai, indiai, európai, egyiptomi és más helyütt tartozkodó örmény hívek és egyházi előjáróságok központja, az örmény nemzet 1600 éves patriarkhaságának székhelye és mint történelmi szenthely mindig jelentékeny hatást gyakorolt az örmény hívek szívére és vallási érzületére. Azonban az egész örmény nemzet és Ecsmiádzin között levő kapocs nemcsak erkölcsi, hanem az szentesítve van egyházunk törvényeivel, egyházi zsinatokkal, melyeknek hatályát maga I. Miklós csár elismerte 1836-ban („bolozsenie“). A „bolozsénie“ 11. pontja ugyanis ezt mondja: „Az ecsmiádzini főpatriárkha a nem-egyesült (luszávoreshnágán, gregorianus) örmények kebeléből választatik“. A 29. pont pedig így szól: „A luszávoreshnágán örmény egyház törvényei értelmében a főpartiarckha*), a Gathoghigosz (még így is Kátholikosz = katolikus) az ecsmiádzini zárdában lakik.“ És a 10. pontban ezeket olvassuk: „A luszávoreshnágán örmény egyház főkormányzása és főfelügyelete, az egyházi, és ezen felekezet szer-tartására vonatkozó törvények végrehajtása az ecsmiádzini patriarkha jogköréhez tartoznak; azonban segédkezet nyújt neki mindenben a luszávoreshnágán örmények ecsmiádzini (itt lakó) synodusa,“ (mely 8 egyházi férfiúból áll...). Így az örmény patriarkhaság és az ecsmiádzini zárdá joggal és törvény szerint is nemzetközi intézmény-nyé lett — az egész örmény nemzet számára

*) Fő-patriárkha = pater patrum, = pa + pa = pápa.

Valamint az eesmiádzsini zárdának, úgy az orosz-örményországi zárdáknak és templomoknak számtalan ingó és ingatlan vagyona van és ezeket az örmény egyház hű fiainak buzgósa ajándékozta a IV. században élt Világosító-Szent-Gergely patriarkha és Tiridates örmény király korától kezdve folytatólagosan szomorú napjainkig. Forgassuk csak történetíróink műveinek lapjait, olvassuk régi zárdáink- és templomainkban a százával található feliratokat... és mindenütt az örmény adakozó akaratával, szent végrendeletével találkozunk: királyok, fejedelmek, kereskedők, falusiak adtak, hagyományoztak az örmény egyháznak falvakat, földeket, birtokokat és pénzt... A török és perzsa örmények, de főleg a nagyon gazdag indiai örmények vagy sajátkezüleg, vagy közvetve adtak Ecsmiádzsinnek, a többi zárdáknak és templomoknak még akkor, midőn Ecsmiádzsin perzsa vagy török uralom alatt állott, mely uralknak tiszteletben tartották az örmény egyházi törvényeket...

Legtöbb adományozó nem kötötte ki határozottan azt, hogy adományát ezen vagy azon örmény zárdának vagy templomnak adja, hanem csak azt mondotta: adom az örmény egyháznak, következőleg az összes örmény egyházi vagyonnak jogos ura, tulajdonosa az egész nemzet, az egész örmény egyház, mint jogi személy. És ezt a helyzetet nemcsak százados történelmi életünk szentelte meg; de helybenhagyta és megerősítette azt I. Miklós orosz czár is a „bolozsenie“ 117 pontjával, mely azt mondja, hogy: „Minden ingó vagy ingatlan vagyon, melyel a luszávoreshnágán örmény zárdák, templomok, vagy intézmények birnak, — az egész luszávoreshnágán egyházé“...

Ma, midőn mi perzsa- és indiai-örmények szemeinkkel látjuk, hogy az örmény egyház sok százados birtokai elvétetnek és a nemzet-egyházi jogok megsemmisíttetnek, szentségedhez, mint egyházunk fejéhez és a kegyes czárhoz fordulunk mérhetetlen gyászunkban... mert csak ezen két helyről várhatjuk azt, hogy jogaink élvezetébe visszahelyeztessünk.

Nor-Csugha (Ispahan) 1903. okt. 20 — (Az egyháziak és világiak számos aláírása). SZONGOTT KRISTÓF.

A HAZAI KERESKEDELEM ÉS AZ ÖRMÉNYSÉG.

„Budapest kétszáz éve“ czímen a „Budapesti Hírlap“ m. évi 291. számában Rózsa Károly tollából érdekes fejlődéstörténeti tárcza jelent meg, melyből kiténik, hogy az örménység kereskedési hajlama és üzleti szelleme a székes főváros kereskedelmi életében is vezető szerepet játszott.

De szólaltassuk meg Rózsa Károly idevonatkozó krónikáját: „Az első lakosok római katolikusok voltak. Más vallású polgár jogot nem is kaphatott. A zsidóknak nem volt szabad a városban megtelepedniök, és ha egy éjszakára a városban kellett maradniök, 4 forint engedelmi díjat voltak kötelesek fizetni. 1782-ben csak két zsidó volt Pesten. A kereskedelem főleg az örmények kezében volt, s már a XVIII. század elején megalakult a kereskedő-társulat.“

Érdekes volna e társulat névjegyzékét ismerni, mert ebből lehetne beigazolni, hogy kik voltak azok az örmény kereskedők, kik Budapest kereskedelmét megeremttették.

Az örmény czégek száma Budapesten ma már ele nyészően csekély; de annál több az örmény-eredetű hivatalnok, ügyvéd, orvos és tanár.

Csak nemrégiben is a székesfőváros tisztí főorvosi állását Patrubány Gergely kir. tanácsos, a főkapitányi állást pedig Török János kir. tanácsos töltötték be, kik örmények voltak. A jelen országgyűlés tagjaiként két főrend és 17 orsz. képviselő lakik Budapesten, kik örmény származásuak s így mint egy ezer örmény lakosra esik hazánkban átlag egy törvényhozó honatya.

A változott viszonyok közepette, ha nem is oly túlnyomó számban, de a hazai kereskedelem terén ma is jelentékeny szerepet visz az örménység, s a magyar kereskedelem történetében az örmény elemnek igen előkelő hely jut osztályrészül.

Ennélfogva az egyházi, tudományos, kulturális és egyéb társadalmi kérdések feldolgozása mellett meg kellene írni a hazai örménység kereskedelmi és ipari történetét is, mely különösen a múlt században s az 1848. eseményekig, sőt még azután is a 67-iki kiegyezésig a

a hazai közgazdasági viszonyok fejlesztésére döntő befolyást gyakorolt; hisz az örmény kereskedőknek a bankalapítás és társulati szervezkedés körül is nagy érdemeik vannak. Erdély kereskedelmi központjain, a városok piaczaín éppúgy, mint a falvakban közülök ma is számos kereskedő-czéggel találkozunk, s ha már a krónika szerint a XVIII. század elején a budapesti kereskedő világ is főleg örményekből állott, akkor a fennmaradt adatokból nem nehéz megállapítani, hogy pl. Erdélyben a kereskedelmet éppen az örmények virágoztatták fel.

Az erre vonatkozó akták és egyéb szóbeli hagyományok városonként dús anyagot szolgáltatathatnának a hazai örmények kereskedelmi és ipari életének s a hazai üzletforgalomra gyakorolt vezető szerepének a megvilágítására. Az úgynevezett kikicsár-élet leírása pláne néprajzi becsü hangulatos képet tárta elénk.

M. G.

HOVHÁNNISZEÁN ÁBKÁR.

Ez a jóhangzású név ismeretes folyóiratunk olvasói előtt. Midőn „Armenia“-nk megindult (1887), Hovhanniszeán derék vállalatából („Armenische Bibliothek“) már négy kötet forgott közkezen; azután sűrű egymásutánban következett még hat kötet. Ezen hasznos kötetek az örmény irodalom minden ágából közöltek többet-kevesebbet. Munkatársaink közül néhányan (Dr. Simay János, dr. Gopcsa László, dr. Esztegár László, Harmath Lujza, dr. Turcsáné Placsintár Gizella...) közöltek is néhány cikket magyar feldolgozásban folyóiratunk hasábjain ezen becses kötetekből...

És e kiváló termékeny író kezéből — három hónappal ezelőtt — kihullott a toll. Tiflisből, hol állandóan tartzkodott, európai fürdőre akart menni egészségének

helyreállítása végett és útközben Bátumban folyó évi április 27-én hirtelen meghalt. Vele ment rokona, az Erivánban lakó Leon Digránián orvos, kivel előző nap kellemes, hosszú sétát tett. De reggel látja az orvos, hogy rokona és utitársa nem kelt fel; azért ágyához közeledik: halva találja.

Holt testét Tiflisbe szállították, hol azt máj. 3-án az örmény anyaegyház czintermében temették el — nagy fénnyel. Kriminán kátholikosz (a nem-egyesült örmények egyházi feje) két vártábédet küldött Ecsmiádzinból a temetésre, mit Száthuneán Kárekin püspök nagy egyházi segédlettel végzett...

Boldogult szerkesztő-kiadója volt az 1876-ban megindult „Phorcz“ (Kísérlet) czimű örmény folyóiratnak; de mivel az előfizetés nem fedezte a kiadás költségeit, — kárral bizonyos ideig még csak folytatta a szerkesztését; — végre megszüntette a folyóiratot. Azonban az a forró vágy, hogy a hírlapirodalom terén is szolgálatot tegyen nemzetének, nyugodni nem hagyta: megindítja tehát az „Árczakánkh“-ot (Visszhang), mely már a tizenhatodik évfolyamban járt, midőn hat évvel ezelőtt az orosz kormány azt teljesen beszüntette. Ezt a tilalmat oly érzékenyen vette, hogy rögtön szívbajba esett, mely baj sirba is vitte. Hajszájai megöszültek, pedig csak még 54 éves volt. Haláláig igazgatója volt a tiflisi „Phochátárcz várg“ czimű pénzintézetnek, mely hivatalt megszakitás nélkül 25 évig viselte. Németországban tanult; azért anyanyelvén és az oroszon kívül jól beszélt németül és francziául is. A jelentékeny örmény írókat kiadta német fordításban („Armenische Bibliothek“), mely vállalat anyagilag is jól jövedelmezett neki.

Hovhanniszeán nővérei is azon körben, hol élnek, közhasznú munkásságot fejtenek ki: Evankuleánné Tiflisben, Gámszárágánné előbb Vánban és most Beirutban. Elhalt nővérük Kajáné Mádágeán pedig felejtethlen emléket hagyott maga után Konstantinápolyban, hol a kisdedek számára gyermekkerteket állított fel...

A halál, midőn hirtelen elragadta Hovhanniszeán Ábgárt, nemcsak ezt a hasznos családot sujtotta érzéke-

nyen; de érzi a csapást a kaukázusi örménység is, melynek boldogult egyik díszé, büszkesége volt, és érzi — az egész nemzet. Maga a konstantinápolyi örmény nemegyesült patriarkha is táviratában, melyet Tiflisbe a családhoz küldött, az egész nemzet fájdalomának adott kifejezést.

SZ. K.

SZÉP NÖK.

— Carmen Sylva véleménye. —

Sokszor halljuk szép asszonyok panaszát testi bájaik túltengése miatt és hogy régi karcsúságukat visszanyerjék, készek a leghallatlanabb esztelenségek elkövetésére. Carmen Sylva, a románok fehérhajú, szellemes királynéja, cikket írt erről a tárgyról, s minthogy abban nagyon sok megfigyelni való van, érdekesnek tartjuk az egésznek közlését.

A mint a kényelmetlen teltség jeleztkszik — írja Carmen Sylva — megkezdődnek a legborzasztóbb kurák, melyeknek czélja érthetetlen és melyek az egészséget örökre tönkre teszik. Én Istenem, hiszen igaz néha erősödünk! Az utóbbi években, egy bizonyos betegség következtében meghíztam, ez nekem épen olyan kellemetlen volt, mint a többieknek, de én türelmesen reformruhát csináltattam, csak hogy nem neveztem annak, mert akkoriban még nem voltak kitalálva. Egy magam viseltem ezeket a bő-redős ruhákat, melyek az alakot elrejtik s türelmesen vártam, mert azt mondták, hogy ha meggyógyulok, — az én nagyon mértékletes életmódom mellett, — ismét visszanyerem régebbi karcsúságomat. De milyen iszonyú kísérleteket látunk azoknál, a kik még nagyon fiatalnak érzik magukat arra, hogy már kövérek legyenek. Nem gondolják meg, hogy serdülő gyermekek

anyja nagyon szépnek látszik, ha külseje is kissé tekintélyes. Vannak alakok, melyeknek szükségük van a teltségre, ez nagyon jól illik nekik.

Ismertem egy fiatal nőt, a ki olyan gyönyörű volt, mint egy rózsza; gömbölyded, nem nagy, de arányos testalkatú, kissé telt, de kellemes; mert tagjai erőteljesek voltak, arczzsine pedig üde és egészséges. Igazán enni-
való teremtes! Bájos kis fia volt, a ki nem lehetett el az anyja nélkül. Magára maradt, egy testvérkéje meghalt s így a fiú éjjel-nappal az anyjával volt s nagyon fejlett elméjű és értelmes, mint mindazok a gyermekek, a kik mindig az anyjukkal beszélgetnek és az életét megosztják. Ez a nő nagyon boldog volt férje mellett, a ki a tenyerén hordozta és egy rendkívül gyöngéd apa oldalán, a ki házas gyermekeinek helyet adott a házában, hogy egyik-től se kelljen elválnia... és valamennyi közt a legritkább tünetmény: egy különő mostoha anya is volt ebben a körben, a ki őrző angyal módjára óvta és szerette.

Ekkor a fiatal nő egy borzalmas sóványító szerről hallott, melyet Tyroidinek neveztek, s a melyet, mint ártalmatlant ajánlottak. Titokban meghozatta nagy meny-
nyiségben, anélkül, hogy atyjának — a ki orvos volt — szólna. Mert az még hozzá a legrosszabb, hogy a fiatal nők restellik ezt a nagy hiúságukat és titokban használnak olyan szereket, a melyeknek hatását és veszélyét nem ismerik. A fiatal mama egyszerre csak hihetetlen gyorsan fogyni kezd, de túlságosan sovány, nyomorult s napról-napra gyöngébb lett.

Három hó múlva rá sem lehetett ismerni, súlyos vesebajba esett, melynek okát eleinte senki se tudta megmagyarázni, míg az atyja föl nem fődözte a sóványító szert és most már halálos aggodalmak közt tördelte kezeit, mert a diabetes abban a fiatal korban, majdnem teljes gyógyíthatatlan. Orvosatyja, kétségbeesésében Karlsbadba küldte, hogy egy végső kísérletet tegyen a megmentésére. De még egy hete se volt ott, s — meghalt.

Az atyja előtt titkolták a gyászos eseményt s engedték, hogy halvány reménynyel szívében útra keljen. Bukarestből hosszú az út, különösen kinos azoknak, a

kiknek szíve aggodalommal van telve, . . . s Bécsben hat órát kell várni, mert nincs csatlakozás. A szerencsétlen atya e hat óra alatt, mint egy örült szaladgált a peronon alá s föl. Láttá, a mint az emberek körülötte nevettek és fecsegték s nem értette, hogy mit mondanak. Végre az állomásfőnök hozzálépelt s résztvevőleg megkérdezte, szolgálhat-e neki valamivel, a mennyiben kétségkívül, valami nagy baja lehet. És a szegény orvos, az ő tört németiségével felelte:

— Gyermekem van és az beteg. . . gyermekem van és az beteg!

Karlsbadban forrón szeretett gyermekének gyönyörű holtteste várt reá és fájdalomtól félőrülten vitte haza. A fiatal férj meg volt törve. A kis gyermek azt álmodta, hogy látta anyját, a ki integetett neki, ő pedig utána szaladt, szaladt és nem érhetle utól. A gyermek tudni akarta, hogy miért sírnak és miért látni annyi fekete ruhát, de senki se felelt neki. Ah, ez borzasztó volt! És borzasztó maradt, mert a férj és atya még most, évek után is vigasztalhatatlan, a gyermeknek pedig nincs anyja.

A szegény orvos, a ki aggastyánná vénült, elmondta nekem, hogy kevéssel leánya halála után valaki ezzel a kéréssel jött hozzá:

— Doktor, kérem adjon valamit, hogy megsoványodjam.

Felelet helyett a szegény ember keservesen sirva fakadt.

EGY KERESKEDŐ TANÁCSAI FIÁNAK.

Ez a czime egy amerikai könyvnek, a melyből hamarosan elkapkodtak néhány százezer példányt. A szerző neve nincs a könyvön. Arra nem is kíváncsi a praktikus eszű amerikai, hogy ki írta? Okos ember írta, valami józan self made man, valamelyik newyorki, vagy csikágói kereskedő, a ki a fiának ad tanácsokat, iskolába

küldvén őt. Minket a világjáró Hugues de Roux tett figyelmesse rá s azt hiszszük, veheti hasznát a sokszor zordon tanácsnak a magyar-örmény is.

Kezdi pedig, a derék kereskedő így:

„Jól tudod fiam, hogy indultam az életnek. Könyökkel, ököllel, tolakodva. De hányszor oldalba döftek a tolakodásban, mindannyiszor előbbre jutottam egy-egy lépéssel. Eleinte két dollárt kerestem hetenkint s az irodában, az íróasztal alatt háltam. De azt tudtam jól, hogy az a két dollár mennyit ér. És megtanultam azt is, hogy derekaljnak kemény a padló. Ezeket neked is meg kell tanulnod.“

A kereskedő nem igen bizik abban, hogy az ilyesmit az Universtáson (egyetemen) tanulja meg a fiú. És mint gyakorkali ember, azt kérdi: Vajjon, hoz annyi hasznót a kollégiumi nevelés, mint a mennyibe kerül...?

„Az első, a mivel a nevelés és oktatás az embernek tartozik: a jellem. A tudás csak azután következik. Erősen óhajtom, hogy szorgalmas tanuló légy, de még erősebben óhajtom azt, hogy derék, becsületes ember (a good clean man) legyen belőled. És ha elvégezvén iskoláidat, a lelkiismereted tiszta marad, — nem sokat törődöm vele, ha egy-egy helyt foltozásra szorulna a latin tudományod.

Az iskolai nevelésben két, határozottan megkülönböztethető részt látok. Az egyik, a mit a professzorok tanítanak az osztályban, — a másik, a mit társaidtól tanulsz el, az osztályon kívül is. Az első rész révén sohase lesz belőled egyéb, csak diák. A második rész az, a mi emberré tesz. Ha jól meggondolom, a kollégium csakugyan hoz annyit, a mennyibe kerül... Mindaz, a mi gondolkozásra serkenti a fiút — s jó fürge gondolkozásra, — már haszon. Utóvégre az iskola nem teszi ostobává a fiút, ha nem ostoba a fiú, — csak a tökéletlenségeket teszi bambábbakká. Az is bizonyos, hogy nagy elméket nem termel, de mivelheli a rábizott eszes fiúkat. Mert a dologban nem az a fő, hogy az ember sokat tudjon, — az a lényeges, hogy az ember tudjon valamit

alaposan és tudja hasznát is venni. Ezzel kell számot vetnünk, fiam!”

A kereskedő nem igen elmélkedik a jellemről, de érzi egészséges, primitív írásából, hogy nincs a világon semmi, a mit többre becsülne a jellemnél. Szüntelen vissza és visszatér arra, hogy az ember első sorban önmagával szemben legyen őszinte. És tiszta haszonnak tekintí, ha valaki uralkodni tud önmagán, ha kimélni tudja felebarátját és ha elhatározásra nyomban képes, mihelyt kedvező alkalom kínálkozik.

„Van mentség minden tévedésre, a mit egy ember elkövethet, — csupán csak egyre nincs. Arra nincs mentség, ha valaki kétszer egymásután zuhan ugyan abba a verembe. Verheti a mellét akármily töredelmesen, hanyag, haszontalan fráter az ilyen.

Ha hibát követtél el, fiam, ne takargasd azt magad előtt. A záptojást már a fészekből kell kivetni.

Jusson eszedbe, hogy könnyű kedveden uralkodnod, a mikor igazad van. A mikor nincs igazad, véged van, mihelyt dühösködni kezdesz.

Tapintatos ember kihuzza a darázs fullánkját is anélkül, hogy az megszurhatná.

Tapasztalásból beszélek: a büszkeség sarkantyú az erősnek, de belebotlik a gyöngé.

Ugy kelj föl reggelenként, hogy tudjad, mi a végeznivalód az nap, máskülömben magaddal elégedetlenül leszel kénytelen lefeküdni este.

Az ember egészségének nem az árt, a mit munkaközben végez, de az, a mit pihenéskor csinál.

De viszont, jól megjegyezd, hogy az érdemes embert serkentő büszkeséggel nem szükséges hivaikodnia a kereskedőnek minjárt pályája kezdetén. Fogadd el azt, a mivel kínálnak, — kívált, ha az hivatal, — nyomban. Így cselekedtem én is, pályám kezdetén. Kukaczczal potykát foghatsz. A potykával meg nagyobb halat, majd harcsát — s akkor már lesz valamid, a mit érdemes rostélyon sütni.

Az, hogy a mit csinálsz, nevezetcs, vagy pedig jelentéktelen: az mellékes. A míg csinálod, előtted az legyen

a világ legfontosabb végzendője. Az üzlet fiam olyan, mint az olaj, nem keverhető az semmivel.

Mi hát az üzlet törvénye, hogy annyira egész embert követel magának?

Minden üzletnek ugyanazok a közös törvényei, s e közös törvények megtartásán alapszik a gyakorlati kereskedés. És e közös törvények annyira egyszerűek, hogy ostoba ember soha meg nem tanulhatja. E közös törvény annyira nehéz, hogy a lusta ismerni se akarja. Hány levelet kapok, a fiatal emberek kérdezelik: hogyan boldoguljak?... És ha felelek nekik, azt válaszolják, hogy én csak afféle általános bölcselkedéssel szolgáltam.

Megismétlem neked:

Üzleteddel, az első esztendőben, úgy bánj, mint a hogy a fuvóversenyre készülő bánik magával. Soha olyan sebesen ne lépj, hogy annál gyorsabban is ne járhasz.

Az a hölgy, a kinek arczképe a dolláron van, az az egyetlen hölgy a világon, a ki teljesen közömbös és érzéktelen. Ha tehát egyenlő fegyverrel akarsz küzdeni vele, minden komoly üzletben teljesen mellőznöd kell az érzelmi részeket.

Hallottam, azt mondják, a szó arra való, hogy az ember gondolatait elrejtessse. De én fiam, inkább azt tapasztaltam, hogy az emberek nagyon sokat beszélnek, a helyett, hogy gondolkoznának. Az üzletember beszélgetése egyszerű: legyen mondanivalója, tudja elmondani s azután tudjon hallgatni. Az első szót, fiam engedd át az ostobáknak, az utolsót pedig a nőknek.

A derék kereskedő ennyit elegendőnek tart, hogy fia kellően gazdává érjen. Már most, mint gazdának, mi legyen a teendője?

„Sok fiatal ember irigyli a főnökét. Azt hiszik, törvényeket a törvény statuál és pedig saját kénye kedve szerint!... Szó sincs róla. Ha van az üzleti irodában valaki, a ki legkevésbé cselekedhetik kénye s kedve szerint: az a főnök. A gazda csak azért lehet gazda, mert külömb ember, mint azok, a kik csak parancsszóra boldogulnak és gazda, mert a felelőség nagyobb terhét is megbirja.

A ki engedelmeskedni nem tud, az parancsolni sem tanul meg soha. Botorság az, a mit a világ hisz, hogy valaki föltétlenül maga ura lehet (your own boss)... Legföljebb a vándorlegény!... De még annak is bajos, hisz ott a zsandár!

Mondjad szemébe valakinek az igazat, a mit megérdemel: nem hisz neked. Vezesd az útra, a melyen maga bukkanhat az igazságra, — így talán boldogulhatsz vele.

De, — és ezt jól megjegyezd fiam! — habozzál jó sokáig, mielőtt szemrehányással illetsz valakit, alkalmazottjaid közül, — viszont, soha egyetlen olyan alkalmat el ne szalaszsz, a mikor jó szót adhatsz nekik.

Soha, de soha, kémkedést meg ne tűrj közöttük. Soha egyiktől se kérj véleményt a másíkról. A ki parancsolni tud, annak nincs szüksége spionokra. A ki az emberi természetben olvasni nem tud, soha embereket dirigálni meg nem tanul. Soha ne fenyegetőzzél! A fenyegetés váltó, aláírtad, lejáratkor fizetned kell. Várj, míg cselekvésre készen vagy s ekkor a fenyegetőzés már fölösleges.“

A praktikus amerikai, a ki ilyen szokatlanul őszinte tanácsokkal szolgál fiának, a ki merőben gyakorlati alapon tanulta meg mindazt, a mit tud: nem tűri az üzleti irodában a nő-alkalmazottakat.

„Az asszonyt szeretem odahaza, — az irodában nem tűröm. A nő nem üzletre termett. Azt tapasztaltam: hogy a mikor nincs jussában a nő, menten nő-voltára hivatkozik, hogy engedékenységre szelídjtsse ellenfelét; ha pedig fölülkerekedik, szó sincs többé nő-voltáról, kapzsibb és kegyetlenebb a legridegebb férfinál. De meg aztán, ha valamelyik alkalmazottam megrovást érdemel, nincs kedvem a magam mentegetésére, mielőtt megrónám. Nem akarom látni, hogy pironkodik, hogy omlanak a könnyei holmi kis illatos zsebkendőbe. Sokkal inkább megbánnak otthon ezek az apró női fogások, semhogy az üzletben is találkozni óhajtanék velük. A helyett, hogy asszonyt alkalmaznék, a férjet biztatom boldogulása útján. Így aztán a férfi is, a nő is nekem dolgozik. Ha megelégedett

asszony ül odahaza, az embernek helyt a szíve az üzletben is.”

Szentül meg van győződve a józan amerikai, hogy a helyes családi életre szüksége van az üzletembernek. Számít is rá, hogy a fia megházasodjék. A világezt sem bizhatja merő érdeklázasságra.

„Pénzért házassodni, vagy pénz nélkül. — egyformán botorság és bűn.

Jó, kérjen a fia tanácsot tőle. — ezt óhajtja hisz: „A fiatalember megkérdezi apját, mielőtt megvásárolná a paripát, — de bezzeg, mennyire bizik magában, mennyire nincs szüksége az apja bölcseségére, a mikor feleséget vesz!”

Jó, keress magadnak szép, fiatal asszonyt! Hisz vannak a házasséletben pillanatok, a mikor a világ legszebb asszonya se tetszik az embernek. — de a csunya asszony ilyenkor még nagyobb szerencsétlenség. Mindenesetre, ne feledd fiam, hogy jól meg kell választani a feleséget, — ha tévedtél, e tévedésedet, mint a koloncztot, czipeled az egész életem ál.”

Igy tanítja fiát az amerikai kereskedő s szur közbe egy-egy jellemző, általános bölcseséget is. Például:

„Tudom, hogy a látszat csal, de inkább csaljon az én hasznomra, mint káromra.”

„Mellékes, hogy a régi módszer jó, az új többet ér, ha csak annyit ér is.”

„A ki új világot keres, hogy ott jobban boldoguljon, annak, ha van benne erő boldogulásra, azt tanácslom: menjen inkább valami vén nagyvárosba, a hol több az összehalmozódott pénz.”

De hogy milyen okos, milyen mélységesen emberismerő ember ez a businessman, azt a következő nagy mondása igazolja: „Két dolog van, a mit soha egy embernek meg nem bocsátanak: a bukás és a siker.”

(*BUDAPESTI HIRLAP.*)

AZ ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETE.

(Negyedik közlemény.)

17. Fejezet. A római hadsereg nem akar engedelmeskedni Lucillusnak.

A következő tavasszal (Kr. előtt 67-ben) P. Clodius, Lucillusnak sógora, — ez a nyugtalan lelkű és gyalázatos szívű férfiú felbujtatta a legiókat, melyek merőben vonakodtak táborba szállni. Mivel Lucillus így téllenségben vesztegelt, — Mithridátes és Tigránes visszafoglalták elvesztett tartományaik nagy részét. Mivel a római katonák tudták azt, hogy Rómában egy erős párt Lucillust ócsárolja, minden pillanatban várták az új hadvezér érkezését és Lucillus iránt nagy tiszteletlenséget tanúsítottak. Végre mivel hír érkezett arról, hogy Mithridátes, ki visszaszent volt Pontusha, — Fabiust megverte és készül megtámadni Sornatiust, — szégyenérzetből ismét Lucillus vezérlete alá vetették magukat. De rövid idő múlva újra ellenszegültek neki és midőn Lucillus sátorról-sátorra járva kérte őket, — üres tarisnyájukat lábai elé dobva így szólottak: „Menjen és vivjon meg az ellenséggel egyedül; mert a hadjáratból csak egyedül neki volt haszna.* Mégis beleegyeztek abba, hogy azon a nyáron át még nála maradnak; de szemtelen arcátlanságuk oly nagy volt, hogy nem merte őket ellenség ellen vezetni. Azonban Pompejus a tribunok cselszövő fondorlatai által és tekintélyével, melyben a nép előtt állott, oda vitte a dolgot, hogy ő neveztetett ki hadvezérré Tigránes és Mithridátes ellen. Meg is érkezett egy hadsereggel Ázsiába és követelte Lucillustól, hogy seregeit adja nekie által.)*

18. Fejezet. Mithridátes és Tigránes különböző előnyöket nyernek. Ismét szerencsétlenül járnak.

Mithridátes és Tigránes azalatt (Kr. előtt 66) Cappadociát előzönlötték, egész Armeniát és Pontusnak egy nagy részét visszahódították és még nagyobb előnyökhöz

*) Plutarchus in Lucullo. Lásd Pontusnak ezen évről szóló történetét is,

jutottak volna, ha Tigránesnek hasonló nevű fia atyja ellen fegyvert nem fog. Mivel atyja őt megverte, Parthiába menekült. Itt hozzája csatlakoztak az elégtelen örmények, ő maga pedig reábeszélte a parthus királyt, Phraatest,¹⁾ hogy rontson be Örményországba. A parthusok Artaxatát (a székvárost) ostrom alá is vették, miért Tigránes kénytelen volt a hegyek közé menekülni; de mihelyt elhúzódott a parthusok nagy része, egy véletlen támadást intézett innen az ostromlók ellen és nagy vérontással szétverte őket. A fiatal Tigránes Mithridáthoz menekült; de mivel ez nagyon a sarokba volt szorítva, mert csak néhány nappal azelőtt Pompejus úgy megverte volt, hogy 40.000 emberét veszítette, — általment (Tigranes) a rómaiakhoz és atyja ellen Örményországba vezette őket.²⁾

19. Fejezet. Tigránes megadja magát Pompejusznak. Ez őt ismét visszahelyezi királyságába.

Midőn Tigránes meghallotta, hogy Pompejus fővárosához közeledik, követeket küldött hozzája avval a kijelentéssel, hogy ő bizonyos feltételek mellett feladja a várost, de ezek a felvételek — ifjabb Tigránes bizgatására — el nem fogadtattak. Mivel a király egészen kedvevesztett volt és fiának lázadása miatt nem volt abban a helyzetben, hogy a rómaiaknak ellentállhasson, ő maga ment el Pompejushoz. Ez tisztelettel fogadta és a királyi kötöket, melyeket Tigránes akkor oldott le, midőn hozzája ment, — saját kezével tette fejére. Azután saját sátorába vitte, kihallgatást adott neki és fiával együtt vacsorára hívta. De midőn Tigránes arra kérte Pompejust, hogy törvény szerint ítélje meg fiát, az előbb mindkét félnek kihallgatást adott, azután az atyjának adta Örményország királyságát Mesopotamia³⁾ nagyobb és jobb részével együtt, de egy úttal 6000 talentum pénzbírságot vetett ki reá azért, hogy a római nép ellen — ok nélkül — hadat indított. A fiúnak Gordyene és Sophene örmény tartomá-

¹⁾ III. Phraates. L. V. köt. 19 lap.

²⁾ Dio Cassius, XXXVI. 34.

³⁾ Strabo, XVI. 1083. l. C.

nyokat adta, de az utóbbi tartományokban őrzött kincseket az atyjának ígérte oda, mert különben ez a pénzbüntetést le nem tehetette volna. De midőn Pompejus arra a felfedezésre jött, hogy a fiú a parthus királyt Phraatet a rómaiak ellen bujtogatja, atya ellen pedig összeesküvést forral, azt lánczokban Rómába küldötte. De itt őt C. Clodius, kit nagy pénzüsszeggel megvesztegetett, Pompejus és a tanácsnak daczára ismét szabadon bocsátotta.

20. Fejezet. Tigránes különböző tartományokat enged át a rómaiaknak.

Tigránes önként átengedi a rómaiaknak Cappadociát, Ciliciát, Syriát és Phöniciának azt a részét, mely birtokában volt. Ő nemcsak a reá mért pénzbírságot tette le, hanem Pompejusnak és hadserege minden parancsnokának nagy ajándékot adott, mi által a „római nép barátja és szövetségtársa“ nevet nyerte.¹⁾ Ezután háborút kockáztatott a parthusokkal, de legyőztetett és országából is kiűzetett volna, ha Pompejus közbenjárására létre nem jön a béke (Kr. előtt 64-ben.²⁾)

Második fia Soriaster³⁾ hasonlólag fegyvert fogott ellene, de ez a lázadás is a rómaiak segítségével rövid idő alatt elnyomlott. Tigránes 85 éves korában halt meg (Kr. előtt 60-ban). Ötlet fia Ártávázd (a ki Ártában-, Ártábáz- és Ortoadistesnek is neveztetik) követte.

21. Fejezet. Ártávázd. Ezt M. Antonius fogságba ejti.

Magán gyűlöletből, melylyel viseltetett Ártávázd a méd király Ártuásdes iránt, azt tanácsolta (Kr. előtt 36-ban) Marc. Antoniusnak, hogy rontson be annak országába... és ajánlkozott is arra, hogy őtet oda személyesen elvezeti és minden seregével segíyezze.⁴⁾ Antonius követte is ta-

¹⁾ Plutarchus in Pompejo 636 l. — Appianus Syriac. 243. l. — Dio XXXVI 35—36.

²⁾ Dio XXXVII. 6, 7. Plutarchus in Pompejo 639 l. F. — Appianus 244 lap. D.

³⁾ Csak Valer. Max. IX II. 3 fordul elő... és úgy látszik, hogy ez a név az Ártávázd szónak elferdített alakja.

⁴⁾ Dio XLIX. 25.

nácsát. De Ártávázd, a ki alattomban a méd királlyal kibékült, a római hadsereget olyan bajos, nehéz utakon vezette, hogy Antonius kénytelen volt málláinak nagyobb részét és hadi gépeit mind hátrahagyni. Ezen áruló csínjárt Marc. Antonius azután Ártávázdot (Kr. előtt 34-ben) lánczra verette és kincseinek megmutatására kényszerítette, a melyeket el is vett tőle.¹⁾

22. Fejezet. Második Ártáxiás.

Mihely meghallották az örmények, hogy királyuk fogságban van, ennek idősebb fiát, Ártáxiást²⁾ ültették a trónra. Ezt a rómaiak megverték, miért Parthiába menekült. — Azalatt Antonius pusztította országát és fogva tartott atyját, Ártávázdot, ennek feleségével és gyermekeivel együtt Alexandriába vitte, a hol ezek arany-lánczokban diadalmenetben vezeltettek. Nemsokára Antonius elvette Ártávázdnak életét is és fejét vetélytársának, a méd királynak küldötte.

Antonius elutazása után Ártáxiás örmény és méd seregekkel ismét visszament Armeniába, megverte a médokat és ismét elfoglalta atyai birodalmát.³⁾ De — úgy látszik — nemsokáig bírta azt; mert — Tacitus szerint — vagy egyik közeli rokonának árulására zsineggel megfojtatott, vagy — mint Flavius Józsefnél olvassuk — Archelaus cappadociai király és Cl. Tiberius Nero, a későbbi római császár által trónjáról elüzelett.⁴⁾

23. Fejezet. A másik Tigránes.

Midőn Augusztus római császár Tiberiust azzal a meghagyással küldötte el, hogy a napkeleti dolgokat hozza rendbe, ez az örmény királyságot Ártáxiás öcsésének, Tigránesnek⁵⁾ adta (Kr. előtti 20-ban); de rövid kormányzás után ezt kivégeztette, mivel Róma ellenségeivel titkos

¹⁾ Dio ibid c. 31, ubi v. Fabric. c. 39, 40.

²⁾ Tacitus, Annal. II. 3. Artaxes. — Dio ibid. c. 39.

³⁾ Tacitus, Annal. II. 3 et ibi Intpp. — Dio ibid c. 44.

⁴⁾ Tacitus ibiden. — Josephus Antiquit. XV. 4. 3. — Vailant (Dio. LIV. 9. után) tesz említést még egy harmadik Ártávázdról is; azonban ez — úgy látszik — nem más, mint Ártáxiás.

⁵⁾ Dio, LIV. 9. ubi v. not.

szövetségben állott. Ezt követték — ha Tacitus szavai hitelt érdemelnek — fiai, kik azonban semmi emlékezésreméltó dolgot véghez nem vittek.¹⁾

24. Fejezet. Második Artávázd.

Tigránés és fiainak halála után (Kr. előtt 5-ben) Augusztus az örmény királyságot Artávázdnak adja. De az örmények, kik megunták a római igát, elűzték őt és a parthus királyt, Phraatest szőlították elő. Ez a lázadás nyugtalanságot okozott Augusztusnak, ki ellenök küldötte Cajust, ezt a 19 éves ifjút, kit fiául fogadott. Mihelyt közeledett a római hadsereg (Kr. előtt 1-ben) Phraates kivonult Armeniából és békét kívánt. Cajus készséggel reá állott azon feltétel alatt, ha nem segíti Tigránest, a ki az örmény király czimét vette voll fel. Cajus nem-sokára elűzi Tigránest, visszahelyesi az örmény trónra Artávázdot, ő maga pedig visszahúzódik Syriába.

25. Fejezet. Harmadik Tigránés. Ariobarzanes, Volones, Orodes.

Artávázst rövid idő múlva (Kr. előtt 1-ben) meghalt; erre Tigránés követeket küldött Augusztushoz drága ajándékokkal és arra kérte, hogy adja neki az örmény királyságot. Augusztus elfogadta az ajándékokat és meghagyta neki, hogy forduljon Cajushoz, ki Syriában van. De Tigránés, ki bízott kardjában. jelentékeny örmény sereget gyűjtött össze és elfoglalta (Kr. után 2-ben) az ország legnagyobb részét.²⁾ Azonban Cajus visszaszájolt a római hadsereggel, rövid idő alatt elűzte Tigránest és az örmények közbenjárására, az örmény koronát a méd eredetű Ariobarzanesnek adta.³⁾ Ariobarzanes nem tett olyant, mi méltó volna a felemlítésre.⁴⁾ Ezt Vonones

¹⁾ Tacitus, Annal. II. 3.

²⁾ Dio, LV. II. ubi v. l. l. in not. — Vellej. II. 101. — Vaillant, Histor. Arsacid 175 l. Sveton. Aug. 21.

³⁾ Dio ibid. Exc. I. eleg. 39.

⁴⁾ Tacitus, Annal. II. 4.

⁵⁾ Halála után az örmények nem engedték meg, hogy fiai trónra lépjenek. Erato ugyan hatalmába kerítette azt, de rövid idő múlva elűzetett. (Tacitus, II. 4.)

követte (Kr. után 14-ben), kit az örmények királyukká választottak, miután alattvalói őt a parthus birodalomból elűzték volt. — Ártában, a parthusok és a médok királya, rövid idő múlva azonban elűzte Vononest Armeniából és az örmény koronát saját fiának Orodesnek adta (Kr. után 16-ban), ki nemsokára Germanicustól legyőztelett.¹⁾

26. *Fejezet. Harmadik Artáxiás. Arsaces, Mithridates Iberus.*

Örményország következő királya Zeno volt, a pontusi királynak, Polemonnak fia (Kr. után 18-ban). Midőn Germanicus által megkoronáztatott III. Artáxiás nevet vett fel.²⁾ Ez 16 évig uralkodott. Utána Arsaces, az Ártában fia következett (Kr. után 35-ben), ki a médok és parthusok segítségével elfoglalta³⁾ Armeniát, de kormányzásának első évében árulás útján megöletett.⁴⁾

Halálának hírére Orodes, Ártabánnak fivére egy nagy sereggel Örményországba ment; de (Kr. után 37-ben) megveretett Iberia királyától, Pharasmanestől, kinek fivére Mithridates Iberus, Tiberius császár által Örményország királyává neveztelett ki.⁵⁾ Mithridat nem sokáig ült a trónon, mert Ártában harmadizben is megtámadta Örményországot és elfoglalta saját birodalmát,⁶⁾ de abból hamarosan kiűzetett.

Nemsokára Tiberius után Caligula következett, ki gyanús szemmel nézte Mithridates Iberust (Kr. után 40-ben). Ez lánczra verve Rómába vittetett. De Claudius császár (Kr. után 47-ben) visszahelyezte birodalmába és megparancsolta a legioknak, hogy nyujtsanak neki segédkezet a a parthusok elűzetésében és az elégyetlen örmények elnyomásában.⁷⁾

¹⁾ Tacitus II. 4 és 56.

²⁾ Tacitus, II. 56.

³⁾ Tacitus VI. 31.

⁴⁾ Ugyanott, 83.

⁵⁾ Ugyanott, 32—35 fejezet.

⁶⁾ a melyből kiűzetett. Tacitus, VI. 36, 43.

⁷⁾ Tacitus XI. 8. — Dio LX. 8. ubi Fabric.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Árdzruni Gergely emlékezete. Most jelent meg Árdzruni Gergelynek, ki az orosz-örmények legnagyobb publicista-írója volt, szépen megírt, részletes életrajza. Folyóiratunkban nem egy ízben volt már szó Árdzruniról, azért jelen alkalommal csak egy pár rövid szóban teszünk erről az esetről említést. — Árdzruni igen gazdag szülőknek gyermeke volt (atyja katona volt, mint tábornok halt el). Felsőbb iskoláinak befejezése után a zurichi (Schweiz) egyetemre ment, hol főleg a socialis kérdést tanulmányozta . . . és így európai műveltséggel és tudománnyal felvértezve, mint csillag száll le a magashól, hogy dolgozzon az örmény élet számára és az örmény publicista-irodalom atyja lett. „Méság” (Munkás) című lapja (Tiflis) határozott, realis irányt nyújtott az orosz-örményeknek . . .

Pier Kijjár (Quillard) Philippopolisban. A „Pro Armenia” híres szerkesztője, kinek jelentékeny francia írók nyújtanak segédkezet szükséges lapja szerkesztéséhez, az armenophil Quillard, dr. Lorisz Melikov örmény író társaságában a folyó év elején körutra indult: meglátogatták Európában azokat a helyiségeket, hol örmények laknak. Philippopolisban február közepén jártak. Több, mint 3000 emberből álló közönség fogadta az állomásnál. Itt az örmény dalárda „Örmény testvérek” című dallal üdvözölte. Mire Kijjár örömének kifejezése mellett a többek közt ezt mondotta: A szabad Bulgáriában elhangzott örmény dal nemsokára hangzani fog a szabad Armeniában is. A nagy közönség szünni nem akaró „Éljen”-nel adott köszönetének kifejezést. A kiváló vendégek, kiknek számára a „Metropol”-szállóban rendeztek lakást, megnézték a város nevezetességeit. Este tiszteletükre társas vacsorát adtak. Vacsora alatt számos pohárköszöntőt mondtak. Kijjár ezekre a többek között így válaszolt az örményeknek: „Lemészároltak közületek sokat, mert Keleten egyedül az örmény az a nemzet, mely európai műveltséget terjeszt. Lemészároltak titeket, mivel Európa a berlini 61. cikkely által nektek jogokat adott; de ígéretét nem tartotta tiszteletben. Lemészároltak titeket, mivel követeltétek azt, hogy jogaitok elégíttessenek ki . . . És most mi fogunk a ti szenvedő nemzetetekért minden erőnkből fáradozni és igyekezni, hogy hibánk: Európa hihája helyre hozzassék” . . .

Örmény küldöttség. A gáthoghigosz: Krimiaán Hájrig, Száradseán Józsefet az amerikai örmények érseket és Ajvazián Izsákot, ki a perza és indiai örmények érseke, Európa azon nagyhatalmasságaihoz küldötte, melyek a berlini szerződés határozatait aláírták. A küldöttség, mely már Európában van, első sorban tiltakozik azon rettentő dolgok ellen, melyek Örményországban különösen pedig Szászunban, Musban, Alásgerdben és Vászburágánban mai napság is történnek és egyebet nem kér, mint

végrehajtását azon ígéreteknek, melyeket sok évvel ezelőtt az európai hatalmak tettek. (Berlini kongresszus). A kiküldött érsekek Párisban néhány francia képviselő társaságában (Presanse, Dáni, Kosen és mások) meglátogatták a francia külügyminisztert Delcasse-t és a köztársaság elnökét (Loubet) kik nemcsak szívesen fogadták a küldöttséget, de az örmény nemzet iránt érzett rokonszenvük kifejezése mellett úgy nyilatkoztak, hogy részvételt viseltek az örmények nehéz sorsa iránt. Ezen küldöttséghez csatlakozott tolmácsképen az orosz-örmény dr. Loris-Melikov János, ki az orvosi tudományokat Párisban tanulta . . .

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Magyar költők örmény nyelven. A hazai örménység harmadfél század előtt történt letelepülése óta szokásaiban, erkölcsében, gondolkozásmódjában és nyelvében teljesen magyarra vált. Megértette az ezer év óta küzdő magyarság törekvéseit, azonosította magát velük és a magyar nemzet lovagias vendégszeretetét, mely az örmények üldözésének legvéresebb napjaiban nyújtott feléje védő kezét, azzal viszonzta, hogy melléje állt s jó és rossz napokban hűséges fegyvertársául szegődött. Visszatükröződik ez a mélyen gyökerező szimpátia azokban az irodalmi jelenségekben is, melyeket a lokális örmény literatúrában a kiválóbb magyar írók alkotásaival szemben látunk. Az első örmény műfordító, a ki a magyar hazafias líra két legkiválóbb termékét, a Himnusz és a Szózatot örmény nyelvre fordította, Gábrus Zachar szamosújvári tanítómester volt. A múlt század 30—40-es éveiben tanuló nemzedék az ő iskolájában ismerte és kezdte tanulni az „Isten áld meg a magyart,” mely a hazai örmény kolóniákban csakhamar oly népszerű lett, hogy az 1848—1849-iki szabadságharcz idején a tanuló gyermekereg örmény nyelven már merte énekelni. A szabadságharczot követő elnyomatás éveiben terjedt el a Szózat, mely szintén a Gábrus iskolájából került ki. Ő fordította le ezenkívül a „Dicsőséges szent jobbkéz, melyet magyar óhajta néz” kezdetű régi egyházi éneket és a Vörösmarty király-himnuszát. A Gábrus Zachar példája buzdító hatással volt a magyar-örménység nagyérdemű, jubiláns historikusára, Szongott Kristófra, a ki Petőfiből egy füzetre való fordítást tett közzé. Lefordította a „Talpra magyar-t is, mely ezen a réven a külföldi örmény sajtóban is ismeretessé vált. Mások meg kisebb költeményekkel iparkodtak az örmény sajtó figyelmét a magyar irodalomra ráterelni. A fordítások aránylag kevés voltát az magyarázza meg, hogy örmény nyelvű sajtó hazánkban soha sem volt s az örménység 1848-ig kizárólag kereskedéssel foglalkozott. A hazafias érzés ápolását szolgáló versfordítások az iskola révén és kéziratok útján terjedtek el. Az utóbbi évtizedekben pedig a magyarosodás oly rohamosan haladt előre, hogy a hazai örménységnek többé nem volt szüksége tolmácsra hazája irodalmának és történelmének megismerésében. („Budapesti Hírlap”)

Egy becses könyvtár. Gárábéd Jézeáncznak drága könyvtára, melyet Ecsmiádzinbe akart küldeni, addig pedig elég biztos helyen tartott, elégett, megsemmisült. Jézeáncz ugyan orosz tisztviselő (a közoktatásügyi miniszterium államtitkára), de jó örmény is és mint ilyen örmény irodalommal is foglalkozik. Sok becses örmény kéziratot gyűjtött; könyvtára megért 100.000 frtot. . . És ezt a drága kincset, mielőtt ez rendeltetési helyére érkezhett volna, valami gonosz kéz néhány óra alatt tönkre tette . . .

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A sarló nyomán. Két esztendőn át türhető jólét fakadt a sarló nyomán. Az elmúlt két esztendőben gyarapodtunk vagyonban, törlesztettünk terheinkből. A magyar mezőgazdaság jól jövedelmezett; gabonaért, marháért, tejért, vajért, gyümölcsért, baromfiért jóval több pénzt hozott, mint előbb. A magyar nép gazdasági sorsát a sarló munkája dönti el, ha mindjárt kasza, vagy aratógép alakjában dolgozik is. Mindnyájan azt óhajtjuk, hogy legyünk egy kissé függetlenebbek az időjárástól. Tegyen nagyobb számat nemzeti gazdálkodásunkban az ipar. Ennek czikkeit nem fonnyaszthatja el a hő, nem veri el a jég, nem korhasztja el az eső. Ám törjünk a kíváncsú állapot felé. De ne feledjük, hogy a míg el nem következik, a föld a tápláló gondviselésünk. Teljes erővel ápoljuk és gondozzuk, hogy az ipari törekvések meg ne csökkenek azt az erős kormányzási és társadalmi gondozást, a melyben a föld néhány esztendő óta részesül. Sőt minden uton-módon fejlesszük a gazdasági munka gyümölcsözését, apaszszuk terheit. Mert ez a munka adja meg nemcsak a napi kenyerünket, de az erőt is, a haladottabb állapotok, a nagy ipari és kereskedelmi tevékenység megteremtésére. A tavaszi szárazság az ország legnagyobb részén teljesen megrontotta a kalászosokat. Csak a dunántúli vidéken volt türhető aratás. A június elei esőzések folytán valamit javult az állapot az ország déli és keleti gabonatermő helyein. De mégis tízmillió métermázsával kevesebb szem fog a cséplőgépekből kihullani, mint a múlt évben. Nagyobb baj ennél az, hogy a takarmány inségesen áll országszerte. Anyaszéna és bükköny alig volt. Most megjavult a here, a sarjúszéna, sűrű kukoricza, sőt a magkukoricza, krumpli és répa is. De ez nem képes teljesen pótolni a legelők és rétek kopárságát. A mesterseges takarmány a nagyobb gazdaságok növénye még Magyarországon. A földmivelő nép milliói a legelőről és a retről tartják a háziállatokat. A földmivelési kormány fölszabadítja az állami és egyéb, kezelése alatt álló erdők lombját, védett legelőterületeit, hogy segítsen a népen. Állattenyésztésünk jövedelmezősége az utolsó két esztendőben nagyot emelkedett. Tulajdonképen ez a gazdasági ág szaporította meg legerősebben nemzeti jövedelmeinket. A takarmány szűkes sikerültén, ha áldozatokkal is, segítenünk

kell, hogy az állatokban rejlő gyümölcsöző tökének nagyot ne károsodjék. A tavaszi szárazság káros hatását látjuk már az aratás országos kezdő ünnepén, Péter-Pál napján, az őszi betakarítási valókon is. Sok helyütt kétszer kellett vetni a kapásokat, sok helyütt, mondjuk országszerte, nem fejlődtek a növényre való idő javarészeiben. Bajos lesz ezt helyrehozni őszi a kukoriczának, krumplinak, répának. A gyümölcsösökben tömördek féreg pusztít, mert a száraz időjárás jó volt a kártékony rovaroknak fejlődésére, a gazdák pedig irtó munkával nem igen ellensúlyozták a természet által kedvezését. A múlt éven egynéhány millió korona külföldi pénzt hozott be az országba a magyar gyümölcs. Nem lesz-e ebben a jövővelünkben is erősebb fogyatkozás? A gazdasági termelés gyümölcseinek betakarítását elkezdjük. Sorra magtárba kerül a buza, az árpa, a zab. Körübelül tudjuk már, hogy melyikből mink termelt. De hogy mit ér a termésünk, még nem tudhatjuk. Ebbe beleszól Csikágó, Newyork, London, Berlin is. Beleszól pedig főleg a magyar gazda ismert pénztelensége, hitelének drágasága és egész közgazdasági meg állami adózási rendszerünk, a melynek közepette mindenféle hitelező most szorítja meg a gazdát, az adóvégrehajások most idúlnak meg, hogy a termés közepes piacra vételére, sőt előre eladására kényszerítsék. („Budapesti Hirlap.”)

Lehulló gyümölcs. A szárazságon kívül a gyümölcs hullást apró molylepkék, így pl. az alma- és szilvamoly lepkéi okozzák. Az almamoly lepkéje, — mely az egész nyáron át található — petéit a fejlődésben lévő almára vagy a szomszédos levélre rakja, melyből pár nap alatt kicsiny hernyó kel ki, mely belefuródik az almába, aztán a férges almával együtt hull a földre, hol kifejlődés után elhagyja az almát, többnyire a fatörzshöz mászik és a törzs repedéseiben bábózódik be, mely bábókból a molypillék kelnek életre, hogy petét rakjanak és azokból kikelő hernyocskák rendjén a pusztítást folytassák. Ezen folyamat egy nyáron át háromszor szokott ismétlődni, miért is okvetlenül védekeznünk kell ellene, mely védekezés abból áll, hogy a lehulló almát lehetőleg naponként fel kell szedni a fák alól, hogy az almával együtt a benne lévő kukacokat is megsemmisíthessük. A bábózásra — úgy miként a rügyfuro-bogárnál teszszük, kössünk a törzsre buvóhelyet képező szalmakötést . . . Ha ezen buvóhelyeket képező öveket két hetenként megvizsgáljuk, megkapjuk és megsemmisítjük azokban az almamoly bábját . . .

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Az örmény kath. új patriarkha. Az örmény katolikusok áuguszt hó 4-én új patriarkhát választottak. A három jelölt közül Szabágián került a magas méltóságra, kit a pápa is már mngerősített. Az új patriarkha 1836-ban Aleppóban született. 1868-ban

Urhába, Hüsnibe, Mensurba és Malathiába küldötték, hol a vallási viszonyokat közmegelégedésre sikerült rendeznie; ezen tevékenysége révén meghívták Malathiába érseknek. 1879-ben patriarkahelynök lett és Alexandriában telepedett le; 1879-ben egyiptomi tiszteletbeli érsekké nevezték ki.

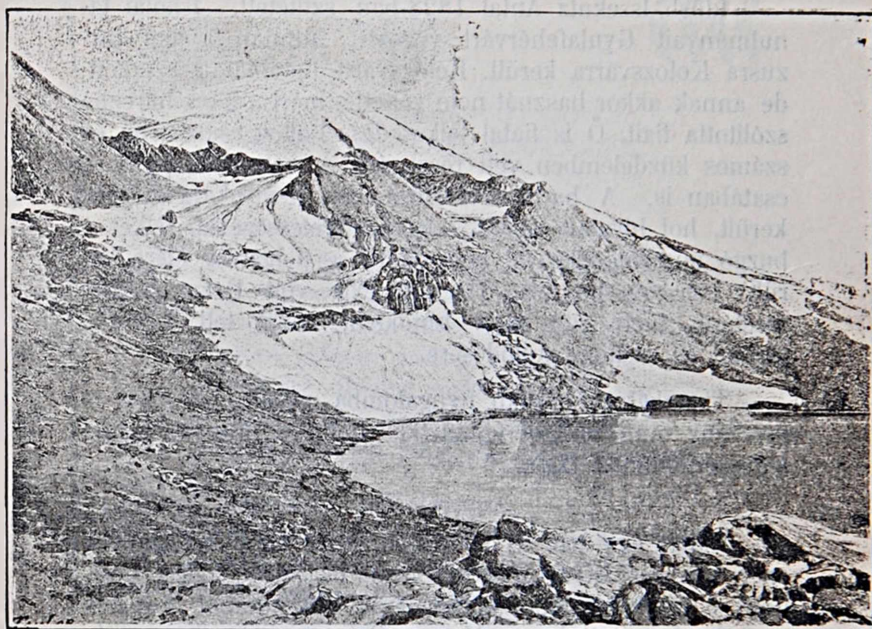
Szép szokás. Az örmények között még most is divik az a szép szokás, hogy a végrendelkező — ha családja nincs — egész vagyonát, ha van, annak csak egy részét a templomnak, iskolának és nemzetének hagyja. Ezen szép szokásnak hódolt Páklávadseán János smyrnai örmény lakos is, midőn házat és nyomdáját, melyek 60.000 koronára vannak becsülve, nemzetének hagyományozta. A házban egyetlen leánya fog haláláig bér nélkül lakni; azután mindkét épület jövedelme megoszlik a Meszrob-féle örmény iskola szegény tanulóinak és a smyrnai örmény szegényház ápolójai között.

Marzuán városában (Török-Örményország) a múlt hónapban tűz ütött ki, mely irtózatos módon pusztított azon városrészekben, hol az örmények és görögök laktak: 600 ház és 200 bolt helyiség égett el. Azt gyanítják, hogy a várost törökök gyújtották fel és e gyanút táplálja még az a körülmény is, hogy a szerencsétlenség színhelyére érkezett két csapat török tüzoltó közül bár egyetlen egy még kísérletet sem tett arra, hogy a tüzet oltsa. Sőt ellenkezőleg, a hír most is megcáfolatlanul tartja magát, hogy víz helyett kőolajat (petroleum) fecskendeztek az örmények házaiba. Menekülés közben, a futás zűrzavarában hetven kis örmény gyermeket tapostak össze, kik szörnyet haltak. Az örmények anyagi kárát, mit ezen tűzvész alatt szenvedtek, 1.000.000 frtra becsülik.

Halálozások. A törökországi örmény hírlapírók Nesztora: Gárábéd Uthudsán, ki a „Mászisz“ című örmény lapnak volt alapító-szerkesztője, 81 éves korában meghalt Konstantinápolyban. Temetése nagy fénynyel júl. 12-én történt. Örmánián patriarkha, ki halálját akarta mutatni azon férfiú iránt, ki életében olyan jelentékeny szolgálatot tett az örmény irodalomnak, celebrált a temetés alatt nemcsak, de sőt az emlékezéséért is ő maga tartotta. Ezen kívül néhány püspök és minden rendű és rangú örmény nagy számmal volt jelen a népes temetésen. — Tigrán pasa Ábro, Egyptom volt külügyminisztere, gyengének érezvén magát, a francia Evian le Beni fürdőben keresett gyógyulást; de jobbulás helyett itt lelte halálát. Tigrán pasa örmény nemes szülöktől származott. Veje volt a híres Nubár pasának, kinek halála után ő foglalta el Egyptomban a külügyminiszeri állást. Tigrán pasa elnöke volt az Egyptomban élő örmények nemzeti képviselőletének. — Mindkét kiváló egyén emlékét az örménység tiszteletben tartja.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.

Kip-göl az Araráton.

(L. a 294. lapot.)

ID. ISSEKUTZ ANTAL.

Egy nagy tiszteletben álló öreg úr halt meg Déván: idősb Issekutz Antal, Déva város volt polgármestere, a hunyadmegyei régészeti társaság tagja... Az elhunytban Déva város egy lelkes, derék polgárát vesztette el, ki tizenkét éven át vezette és felvirágoztatta e várost, mint annak polgármestere. Ügyszólván az ő nevéhez fűződik a város fejlődése, kiépülése és növekedése. Lelkes apostola

volt a magyarság terjesztésének s így a telepítésnek is. Ő vetette fel a csángó telepítés gondolatát, melyért sok elismerésben részesült a kormány részéről is.

Idősb Issekutz Antal 1828-ban született. Iskolai tanulmányait Gyulafehérvárt végezte, honnan a jogi kurzusra Kolozsvárra került. Kolozsvárt diplomát is szerzett, de annak akkor hasznát nem vehette, mert a haza harcza szőlította fiait. Ő is fiatal lelkesedéssel állott csatásorba és számos küzdelemben vett részt, így a nevezetes piski-i csatában is. A harc leveretése után nemsokára Dévára került, hol hivatalt vállalt s lelkiismeretességével, lelkes s buzgó munkálkodásával nemsokára a polgárság élére került: polgármester lett. Tizenkét évig volt Déva polgármestere, mely idő alatt rendkívül sokat tett a város anyagi és szellemi fejlődésére.

Tizenkét év multán nyugalomba vonult, de így is tevékeny munkásságot fejtett ki, mint a hunyadmegyei régészeti-társulat tagja.

*

Habár egy pár évvel ezelőtt közre adta folyóiratunk ezen közbecsülésben részesült férfiú életrajzát, mégis most, hogy kevéssel ezelőtt elköltözött az élők sorából, kötelességünknek tartottuk a „Magyar Polgár“ után ezen pár sorral felújítani kedves emlékét a felejtethetlen Issekutz Antalnak.

SZ. K.

EGY IFJÚ ÖRMÉNY LEÁNY
ZÁRDÁBA VONULÁSA ALKALMÁBÓL.

*Epitsetek várat, gyémántból legyen,
S a mi szép és ragyogó van földön és egen,
Egy halomba hordjátok össze majd mind,
Homályba döntve kincs után sorárgók álmaít.
Halkan, édesen, mint ő beszélt velem,
Gyöngéden átülve majd sugjátok meg nekem:
Hogy itt minden csak az enyém és megcsalódtok majd,
Nincs a világon annyi fény, mi engem visszatart.*

*Verjetez linczokat, aczélből legyen,
Es a mi kin és gyötrődés van földön és más helyen,
Egy halomba hordjátok össze majd mind,
Hogy átéljem külön-külön, s együtt valamennyit.
A kintől gyötröttek jajja zúg felém;
De zúgjon bár ezer annyi, nem riadok meg én,
Kiszenvedem, kisenvedem, s ti megcsalódtok majd,
Nincs a világon annyi kin, mi engem visszatart.*

*Elmegyek, oh, mert hát újra int felém,
A régi vágy, hogy egy magányos zárda rejtekén,
A hit majd megszállja újra lelkemet,
Öröm, boldogság én reám már úgy is veszte lett,
Biztam egykor és oh hogy rászedtél ék!
Halomra ontál mindent, a mit eddig építék,
S az összezúdult rom között hiába keresem,
Alig ha — nem odaveszett, halott lett a szívem.*

SALLAK RÓZA.

A NAGY ARARÁT MEGMÁSZÁSA.

A Lyonban megjelenő „Revue Alpine“ cz. szakfolyóirat egyik utóbbi füzeté Örményország hegyóriásával, a bibliai Araráttal foglalkozik.

Ugyanis egy 22 oldalra terjedő, képekkel illusztrált vezető cikkelyben, mely csaknem az egész füzetet betölti: Poggenpohl, a szenvedélyes hegyászó, ki 1898-ban a káukázusi Elbrúzt is megmászta, tavaly ősszel múlt három éve Ecsmiádzin érintésével az Araxes-völgyén át az Ararát vidékére tett utazását írja le.

Igen érdekes útleírását így vezeti be:

„Az örmény fensíktól északra, azon a ponton, a hol az orosz, török és perzsa határ összetalálkozik, a Nagy-Ararát úgy elszigetelt fekvése, valamint magasságánál fogva egyaránt megérdemli az utazó figyelmét, ki ott az emberiség legrégibb legendáinak megragadó varázsát és a magas hegység legnagyobb tüközeit fogja föltalálni, melyek után a hegyászó szíve áhitozik.“

Két egymástól meglehetősen távol eső pontnak a megjelölésére a magyar észjárás Makót és Jeruzsálemet állítja egymással szembe s ezzel a térbeli messzeségnek a maximumát akarja meghatározni. — Az örmény közmondás két hegynek a nevét u. m. az Alagöz-t és a Mászisz-t (Ararát) hozza egymással vonatkozásba, a mikor azt óhajtja kifejezni, hogy két dolog nagyon távol esik egymástól. Igaz, hogy Örményország is elég nagy távolságra fekszik Erdélytől, de talán ez még sem ok arra, hogy ne tekintsünk rokonszenvvel és érdeklődéssel a magyar örménység őshazája és annak legnagyobb hegye, felséges királyhavasa, az Ararát felé.

Nem lesz tehát érdektelen, ha rövid vonásokban annak a hegynek a megmászását ismertetem, melyen a bibliai hagyomány szerint Noé bárkája a vizözön után kikötött s mely örmény *Մասիս* (Mászisz) néven annyival is inkább Örményország szent hegye, mert e néven átvitt értelemben az örmények hazájukat is nevezni szokták.

Poggenpohl Szent-Pétervárról Tilliszig csaknem egyhuzamban tette meg az utat, s utóbbi helyen egy napi pihenő után 1900. aug. 23-án Aksztafába vasutazott, hol az állomásnál kapott primitív éjjeli szállással szemben jóval kényelmesebb postakocsiban robogott már hajnalban Eriván felé...

A zöldelő aksztafai völgyön keresztül haladva Uszun-Tala postaállomástól kezd a vidék festői képet nyerni gesztenye-, dióerdeivel, összeforkolló hegyszorosaival, tájékozó hegyi patakjaival és sárgás-szürke mészsziaklabérczeivel.

Utazónk az első éjjelt Szemenovka orosz faluban töltötte, hova a postakocsi estére érkezett. Másnap reggel $\frac{1}{2}$ 8 órakor utazott tovább s nemsokára 1940 m. magasságban, vad hegyektől köryezett regényes ponton, a pisztrángjáról híres Gokcsa-tóhoz ért, mely már Örményország tekintélyesebb vízmedenczéi közé tartozik.

A kéklő víztükör hajjai közül sziklasziget emelkedik ki, csúcsán Szavanga örmény kolostorral; majd Elenovkánál változik a kép és a Zanga-völgyből kiérve föltűnik a 4113 m. magas Alagöz, kialudt régi tűzhányó, a mint lávapatakjai a távoli síkra alászállanak. De majd újra más kép köti le tekintetünket, mert íme a látóhatár lilaszínű ködében óriás hegy magaslik ki, tehát végre maga a hóborította Ararát, melynek jégtől csillogó csúcsa 5156 m. magasságával már tájrajzilag is az egész lábainál elterült Armenia feletti uralkodik.

A mikor utasunk aug. 25-én Erivánba érkezik, hol az Orient-szállóban dicséretreméltó ellátásban részesül: nemcsak elragadja őt a város gyönyörű keleti képe, fehér mináretjeivel, tiszta laposfedelű házacskaival, hanem az azontúl a perzsa határig huzódó végtelen Araxes-völgy közepén királyi fenséggel kiemelkedő Ararát óriás tömbje fénylő hómezeivel és lávapatakjával már innen tekintve olyan lebilincselő látványt nyújt, melyet maga a leíró is a felejthetetlen jelzővel illet. Ugyanis az egész hegyalukulat Erivánból, tehát 70 km. távolból tekintve tökéletes képet tár elénk. Az Ararát, e rég kialudt vulkán, annak idején borzasztó erupciókkal lephette meg a hajdani

hasonnevű tartományt, melyről Mózes is megemlékezik. Az egész hegység mintegy 1200 □ km. felülettel 2 részre u. m. a Kis- és a Nagy-Ararátra oszlik; az előbbi csak 3914 m. magas, ellenben a Nagy-Ararát keleti csúcsa 5147 m., nyugati és így az egész hegység legmagasabb csúcsa pedig mint már fennebb is megemlítettem, 5156 m. magasságban fekszik a tengerszínétől.

A Kis- és Nagy-Ararátot az úgynevezett Szárdár-Bulágh hegynyereg (2687 m.) választja el egymástól.

Aug. 26-án délben utazott Poggenpohl az örmények főpatriárkájának a székhelyére

Ezt a látogatást azonban, mint talán nem egészen szakcikkelyéhez tartozót — a mennyiben alpinisták számára irt — csak pár szóval érinti, ellenben ecseteli azt a turista előtt lehangoló képet, mely Ecsmiádzin elhagyásával az alluviális talajból, a sómezők kietlenségéből, az itt-ott gyöngye legelők teve- és bivalycsordáiból s a vaddisznólakta mocsarakból áll, hol a gólyák és flamingók nehézkesen lépdelnek. Végre egy vashidon át, mely az Araxesen átvezet, az Ararát tulajdonképeni vulkánikus birodalmában, este 7 órakor Igdyr faluba érkezett, hol megpihenvén, másnap már előkészületeket tett az expedícióra u. m. lovakat bérelt, élelmi czikkeket vásárolt, kiséretől gondoskodott stb.

Aug. 27-án reggel 8-kor indult el a kilencz személyből álló karaván a skorpió- és kigyóban gazdag Igdyrből, még pedig nem egyenesen a szokott rendes úton, a Szárdár-Bulágh felé, hanem a török határhoz közel eső Muzulándágh fensíkra kapaszkodva a kurdok Kabakh-Tapa nevű törzséhez, hol a hegymászók az első éjjeli szállásra tértek.

Aug. 29-én reggel 8-kor vagyis rákövetkező napon indultak el a svájci alpesi tájakra emlékeztető Kipgöll nevű jégtóhoz és a hasonlónevű hágón át a híres Szt. Jakab vagy Akhuri hasadékba érkeztek; az Ararátnak írt van az egyik íható forrásvíze, az úgynevezett Szt. Jakabforrás, melytől nem messze egy körakás, a hagyomány szerint, Szent-Jakab sírját jelzi.

Megjegyzendő, hogy az a hasadék az 1840. július 2-án támadt hegyrepedés folytán keletkezett, mely falut, kolostort 2000 örmény lakossal együtt teljesen eltemetett.

Itt volt a második éjjeli pihenő. — 30-án reggel az Ararát legnagyobb jégmezejére, az Akhuri glecserre másztak s a Takialtu-szoroson át a Szárdár-Bulágh hegyszorosban tartották a harmadik éjjeli szállást, hol tudvalevőleg az Ararát-hegység másik iható forrása van és egyúttal az egész hegység egyetlen és vadakban bővelkedő erdeje, mely körülmény egy orosz katonai határőrségnek az ott tartzkodását lehetővé teszi.

31-én reggel 9-kor újra útban volt az erős katonai fedezetet nyert csapat, de 11 óra körül 2900 m. magasságban egy esermelytől átszelt zöldelő domboldalon a lovakat hátra kellett hagyni.

A podgyászt a katonák és a kurdok osztották fel maguk között, mert innen kezdve aztán 2 napon át csupa láva tömegek borzasztó kölabirintjai közt folyt a legkétségbeejtőbb hegymászás.

4500 m. magasságban gyönyörködhetik az alpinista az Ararát egyik főkülönlegességében u. m. a 12 méter mélységig sülyedő és 50—100 m. szélesség közt váltakozó megmerevedett fekete lávafolyásokban.

Többszöri rövid pihenő mellett, s olykor négykézláb mászva kerülgették a félelmesen fantasztikus tükörjeges lávatömböket, melyek minden pillanatban legurulással fenyegettek.

Még kétszeri, sátorban töltött kínos éj után, szenvedve a hideg és levegőritkulás miatt, végre szept. 2-án reggel $\frac{1}{2}$ 6 órakor vörös fényben jött fel a nap a perzsa hegyek mögül, a mikor a hegymászás utolsó részletét is leküzdeni készültek s nyolcz órakor a keleti csúcsra érkezett a karaván, hol valóságos orkánszerű hózivatar dühöngött s a nyugati csúcs megmászását megakadályozta. Alig tudták magukat tíz perczig a csúcsra a szélvészszel szemben föntartani; tehát 8 óra 10 perczkor kezdődött a leszállás és este fél 7 órakor már Szárdár-Bulághban volt a társaság, másnap Poggenpohl lóháton Aralykhba,

onnan Igdyrbe tért vissza, honnan azlan két nappal később Erivánnak, Karaklisznak és Tiflisznek vette útját.

* *

Az örmény néphiedelem az Ararátot, melyet a perzsák is Kubi-Nuh vagyis Noé hegyének tartanak, megmászhatatlannak képzeli, a mennyiben hegyi szellemek védik azt, mint megszentelt helyét, a Noé bárkájának, melynek egy darabját az ecsmiádzini örmény székesegyházban maiglan is ereklyeként őrzik. A megközelíthetlenség legendáját azonban Parrot, dorpáti természettudós törte meg, a midőn 1829-ben az Ararátot legelőször megmászta és fölmérte. Azóta a turisták és tudósok egész sora keresi fel az örmények szent hegyét, részint becsvágyból, részint tudományos czélból.

Egy Markow nevű orosz kutató pl. 1888-ban mászta meg a hegycsúcsot és ott egy az öt követendő hegymászók megfigyelései czéljából, védelt helyen, jól rögzített minimális hőmérőt hagyott hátra, mely akkor 50°-ot mutatott a fagyponyt alatt.

Évek mulva találták meg e műszert egy az Ararát lábánál táborozott kozákezered tisztei.

Utazónk erről meg sem emlékezik, jóllehet Leprince Rignet francia hegymászó, ki a Nagy-Ararátot 1897. október 12-én megmászta, megjegyzi, hogy a műszer, melyre a csúcson rátalált, 70° R.-t mutatott.

Igaz, hogy nem könnyű dolog az Ararátra följutni, de hiában szent ez a hegyóriás és hiába nevezi azt a török is Agri-Daghnak vagyis meredek hegynek, mert ma már mégis a hegymászók valóságos Eldorádója.

Nem is fejezhetem be méltóbban ezt az ismertetést, mintha ideiktatom Poggenpohltól, az Ararát csúcsától 2½ órányira mintegy 4800 m. magasságban élvezett kilátás leírását, mely így hangzik:

„Végre is melyik toll tudná érzékelhetővé tenni a látóhatár nyújtotta színjáték nagyszerű megmérhetetlenségét!

Az Araxes-völgye, sárga és műveletlen síkság telehintve az oázisok zöldjével, mocsarakkal és fehérpartú

sóstavakkal, melyek fölé egy hosszú hegyláncz szagगतott csúcsainak élénk vörös körvonala emelkedik.

És egész északon az azurkék égből a káukázusi nagy hegyláncz, megaranyozott kolossal felhőszalagként, hatásra nézve felejthetetlen kört ír le.

Az Elbrúz kettős csúcsa, így több mint 500 km. távolságból nézve, tökéletesen fölismerhető.

Majd az aderbeidzsáni hegyek, a 4814 m. magas Száválánnal, az urmizai és váni tavak, továbbá a közép-ázsiai végső határt alkotó Demávend (5637 m.) hegycsúcs tárlatában gyönyörködve, így folytatja utazónk az ő elragadtatását:

Nagyszerű operai diszletként hatott, a midőn este a lenyugvó nap ezt az egész előtte elterülő mindenséget új fényvel színezte be.

Rózsaszínű sűrű köd függönyén keresztül ibolyaszín árnyak ereszkedtek a völgyekre; a terjedő homály közepette halvány világosságok fogták körül a hegycsúcsokat, és a háttér egy borzasztó égés apoteozisa után bizonytalanul lebegett a setétülő légből. Egyszerre csak abban a pillanatban, a mikor már az alkonyat utolsó fénysugara révedeztek a legmagasabb csúcsokon, az Ararát kúpalakú nagy árnyát a távoli Perzsiára vetette. Ez az árnyék, szivárványszínű szegélyeivel, megkapó és felejthetetlen benyomást keltett. És az folyton nőtt, a milyen mértékben aláhanyatlott a nap, beborítva az egész vidéket és magával hozva az éj setétségét.

Vajha ez lenne az egyetlen árnyék, mely a húszadik században a már is annyit szenvedett Örményország felett fog lebegni.

MERZA GYULA

ÖRMÉNY KRÓNKA.

Dr. Simay János a „Magyar Polgár“-ban (1885, évfolyam 107. sz.) a következő érdekes tárczacikket adta közre:

A legújabb keleti események kapcsán az örmény föld és népének sorsa is napirenden levő tárgy. A mi

közönségünket ez kétszeresen érdekelheti, hisz a több évezredes világtörténelmi multat felmutatni képes örmény nemzetnek egy kisdéd ága, mint hazafias, érdemekben bizonyára nem utolsó helyen álló nemzetiség, Magyarországon immár két század óta meghonosult.

De a magyar és örmény között a korábbi multban is, már a legrégibb előidőktől kezdve számos, történelmileg kétségtelennek tekinthető érintkezési pontot találunk; sőt egy nagynevű erdélyi örmény historikus*) szakavatott kezeiben, örmény krónikások munkái, a magyar őstörténet adatainak kinyomozásában világító szövétnekké váltak, s ezt a magyar tudomány és akadémia is annak idejében teljesen méltányolta.

Magyar történetírók pedig, nevezetesen Szalay, viszont annak emlékezetét tartották fenn, hogy II. András magyar király hasonnevű fiát, Leo örmény király leányával gyűrűzte el jeruzsálemi útjában, és pedig oly feltétel alatt, hogy a magyar királyfi Leonak örököse lesz Antiochia fejedelmi székében.

Leo közbejött korai halála azonban meghiusította a két nemzet s a két királyi udvar közt házasság által tervezett szorosabb egyesülést.

E rövid bevezetéssel — úgy vélem — igazoltam némileg föltevésemet, hogy olvasóközönségünknek nem csupán örmény nemzetiségű részét érdekelheti alább összefoglalt közleményem. Még csak arra hivatkozom, hogy Nyugat-Európa legműveltebb nemzetei állandó megfigyelés tárgyává teszik az örmény nemzet társadalmi törekvéseit Keleten. Az örmény államot ugyan hosszas, megfeszített küzdelemek után megdöntötte az ellenséges túl-erő; de azóta is keresztény civilizációja által az örmény nemzet jelentékeny szolgálatokat tett a kulturának és ezután is tenni fog kétségtelenül.

És most lássuk, mi legújabb híreket hoz a szellő az Ararát felől?

*

*) Lukácsy.

Az angolok nagy világlapja: a Times, párisi levelezője révén, nemrég egy tífisi magánlevélben azt a jelentést vette, hogy a kaukázusi örmények csak egy angol hadsereget várnak, hogy fegyvert ragadjanak az oroszok ellen.

Ujabban ugyanazon lap bécsi levelezője kapott egy tífisi magánlevelet, mely azt állítja, hogy a Kaukázusban csakugyan zavargások történtek.

Az izgatottságot az örmény iskolák bezárása idézte elő.

Több helyen a tanulók és tanulónők ellenszegültek a rendőröknek, kiknek parancsuk volt az iskolák bezárására.

Susiban a rendőrök és tanulók közt összeütközés történt, melyben az előbbiek huzták a rövidebbet.

Alexandropolban a tanulókat, kik elkergették a rendőröket, csak kozákok segítségével lehetett szétverni és mikor az illető tudósító elküldte levelét, a rend még nem állott helyre.

Erivánban Badzsnikoff-ot, mikor az iskolát bezárta, megtámadta és majdhogy agyon nem verte.

Tiflisben az örmény tanítónők közül többen állásuk elvesztése miatt megbetegedtek; Susiban egyikök öngyilkos lett, két másik nő pedig, a kik német egyetemen végeztek tanulmányaikat, meghalt.

Az orosz kormány mindent elkövet, hogy az izgatottságot lecsillapítsa, de eredmény nélkül.

Számos embert letartóztattak, mert az iskolák bezárásakor tüntettek a hatóság ellen, másokat pedig azért, mert orosz ünnepeken nem akarták házaikat föllobogozni.

Dondukoff-Korzakoff herczeg az erőszakosságok következtében annyira népszerűtlen, hogy a minap egy tífisi lakomán a mohamedán és georgiai vendégek vonakodtak fölállani, mikor a herczegre felköszöntőt mondtak.

A herczeg, ki a nyarat Gadiorban szokta tölteni, ezúttal aligha megy oda, mert a gazdag örmények közül, kik ott a legszebb házakat birják, egy sem akar neki házat adni bérbe, holott a mult években ingyen bocsátottak rendelkezésére egy nyári lakot.

Törökországnak Felső-Bosphorus tartományában: Bujukderében, a római lapokhoz érkezett jelentések szerint egy új örmény katolikus templom alapkövét tették le közelebbről.

Ázarián patriarkha végezte a szertartást, Kelet egyik legkiválóbb főpapjának segédkezése mellett.

Assistáltak körülötte: Kupelián, adaliai érsek; Melchisedekh erzerumi, Árákelián angorai, Mármárián trapezunti püspökök, s Holas, a patriarkha vicarius, nagyszámú hívő jelenlétében.

Mindenekelőtt felolvasta Árákel effendi-titkár a szultán templomépitést engedélyező fermánját.

A szokásos zsoltoszmák elmondása után az alapköbe tizenkét szent ereklyét helyeztek el, imádkozván a szultán életeért.

Ájdinián titkár felolvasta a pergamentre írt alapítólevelet, melyet a város notabilitásai, s a főpapok írtak alá; azután hengeralakú tokba helyezték el, s néhány pénzdarabot raktak melléje.

* * *

Nubár pasa, az egyiptomi kormány sűrűn emlegetett elnöke, örmény.

Törökországban ugyanis, kivált az utóbbi időkben, az örmények közül sokan vergődtek jelentékeny társadalmi állásra.

Ismeretes, hogy Abdul Aziz szultán mily meghitt baráti viszonyban élt az örmény Ábrám pasával, Eram bey fivérével.

Mithád pasa, az ozmán alkotmány legeszesebb, igazán európai műveltségű reformatora, túlzás nélkül mondhatjuk, a legnagyobb modern török államférfi, örmény származású volt.

A „Figaro“ egyik orosz nőmunkatársa által közlött életrajzi adatok szerint Nubár pasa, ki Sztambulban született, szintén örmény, anyja azonban beduin arab nő volt. Said pasa alatt Nubar bejjé, utóbb az egyiptomi vasútak igazgatójává neveztetett ki. Ismail alatt pasává, később miniszterré lépett elő, és ettől kezdve teljes ere-

jével Angliát támogatta. Ő hajtotta végre az 1868—69-iki reformokat. Tevfik pasa kormánya alatt elvesztette a szultán kegyét, de Alexandria bombázása után újból miniszteri székbe jutott.

Jelenleg körülbelül hatvan éves lehet, kisdud, zömök termetű, haja galamb-ősz. Neje, ki szintén örmény származású, — barna, sovány, fekete szemű.

Nubár pasa Kairóban igen vendégszerető házat tart, mely főleg az ottani örményeknek valóságos központja.

*

A legújabb örmény esemény hírét ezúttal egy liflisi távirat alapján az Araxes partjairól vesszük. E hír szerint május 3-án Ecsmiadzinban, Murádián smyrnai érsek az örmény keleti egyház katolikoszává választott.

ISMERD MEG TENMAGADAT.

A czélből való a tollam; de szívemnek is vasból kellene lennie, hogy érzéketlen legyen, midőn fájdalmaidat leírom örmény nép.

Ime újra véres korszak, mely nem szűnt meg, hanem csak kissé engedett vad kegyetlenségéből; de a mely most is fekete, veres fenyegető veszélyek alakjában mutatkozik szerencsétlen hazád nyomorral küzdő gyermekei feje fölött. És jelen alkalommal a türelmes Európa szeme és füle alatt!

Szegény, nyomorult örmény, hát vérednek, életednek, becsületednek... semmi értéke sincs? Meghaltál? De nincs senki, ki kérdezné, hogy jogosan-e vagy jogtalanul? Voltál és megszűntél lenni? Nem fürkészi senki. Ezek az esetek, mihelyt megtörténtek, följegyeztetnek, még pedig kitérőlehetetlenül a történelem lapjaira, de csak azért, hogy történetet képezzenek és történet gyanánt fennmaradjanak.

Nem így történt 1895—96-ban a 300000 felkonczolt szerencsétlennel is? És tesz-e ezekről — a történelmen kívül — valaki említést? Még a diplomaták sem látják szükségét annak, hogy ezekről — bár úgy néha napján — megemlékezzenek!

A hányszor csak hozzá kezd a török az ő tervszerű öldökléseihöz (ürügyet gonosz tettének mentetetődzéséhez mindig talál), Európa avval áll elő, hogy ő kötelességének eleget tett; mert figyelmeztette a szultánt, hogy vessen véget a vérontásnak...

A napokban is elpusztított vagy 30—40 örmény falút és vérét ontotta vagy 20—30000 örmény embernek. És tett-e valaki bár egy akadályozó lépést ezen szerencsétlenek érdekében? A diplomacia bár azt kérdezte-e, hogy mennyi az áldozatok száma? Hányan haltak el? Hányan szenvednek a börtönökben ártatlanul? Európa véget vethetne már ezen végtelen mészárlásoknak; de eddig csak azt tette, hogy Pilátusként mossa a kezét;.. aztán tart néhány beszédet, irat néhány cikket, tartat két-három népgyűlést érdekükben: ennyi, mit a nem-hivatalos Európa tesz az örményekért.

Segélyt tehát másfelől nem várhatnak, segiteniök kell tehát önmagunkon: „Segíts magadon és Isten is megsegít téged“ — tartja a közmondás. (Örményből, a marseille-i „Armenia“ után.)

SZ. K.

EGY GYÜRŰ.

Képzelnék önök egy nagy karos-széket, benne egy tisztos, mosolygó vén (örmény) embert s — ha úgy tetszik — engem az asztal előtt, a mint jegyzem fel azt, a mit a bácsi mond . . .

Én csak felnyitom emlékezetem ajtaját s engedem, hogy betű legyen azokból az apró képekből, miket gyermekkoromban oda berajzoltak odahaza.

Tehát a bácsi . . .

Ő persze untalanul dohog. Semmi sincs már neki jól a világon. Minden fényesebb, szebb, igazabb volt egyszer, hajdan.

„ . . Mit tudunk mi. A perczent kiszámítására úgy tanítottak, hogy vegyük meg a dohányt két garason s adjuk el négy garason s kár így nem lesz benne. Aztán a fejünkbe vertek néhány bölcs mondást (például azt, hogy nyárban vegyünk kuesmát s télben kalapot, t. i. akkor mindent, mikor legolcsóbb) s azzal neki eresztettek a világnak.

Szekeret fogadtunk, elbucusúztunk érzékenyen az atyafiságtól (vagy látjuk egymást, vagy soha se) s elindultunk nyárban kuesmát venni — el Debreczenbe. De mennyi törődéssel, kinnal, fáradsággal. Megraktuk ott a ládákat s ha valami szerencsétlenség véletlenül nem érte az uton, haza is hozattuk. Volt olyan vakmerő, a ki Bécsig felhajtattott a lovaival bevásárolni. De hogy mekkora dolog volt az, onnan is tudni való, hogy sokáig emlegettek nálunk két lovat, a melyik Bécsig járt s mégis lónak maradt.

Aztán a magunk szűk boltjában mértünk, ki singgel, ki komponával, kuporgattuk szegényesen a krajczárokat, s szereztük a tapasztalásból a tudást, épen olyan nehezen, mint a portékából a krajczárokat.

Most?

Az iskoláknak se szere, se száma. A kereskedőnek, mikor a pudlija mellé áll, minden jóval tele van a feje, úgy, hogy ha a zsebe is olyan tele volna, tudom egyik se nyitna boltot. Most? három pipa dohány mellett urason felrohog Budapestre, s a mit nagy kényelmesen kiválaszt, azt akár biztosítja neki a német, hogy hiba nélkül megkapja, (kár, hogy a németet is nem biztosítja valaki, hogy hiba nélkül megkapja, a mit vár érte.) Most? az igen gazdag kereskedő ember úgy terem, mint a gomba. Az igaz, hogy az igen szegény is úgy terem, mint a gomba. De nagyban élünk, s a vagyon úgy csap be néha, mint az istenitélet . . Most? . .

Hanem valamit mi is tudtunk, tanultunk, a mit ma már elkezdenek felejteni.

Emlékezem egy társamra, a kit Tolvajnak hívtak. Az eridát mondott — de nem is ült többet az asztalunkhoz. Valaki felkapta ezt a szót: ez az ember „kicsi betűvel“ írja a nevét. Valaki nem fogadta a köszönését. Aztán elköltözött a városról. Igazán annak az ügyességnek, hogy a németet lefőzzük, nem volt kelete.

Emlékezem egy másikra. Korhely fia volt s ezenfelül companiába állott a vejével. Mind a két dolog tudvalevőleg szerencsétlenség. Öreg ember volt már. Sokat izzadt, hogy vénségére egy darab csendes kenyere legyen. Akkor jött a törvény, mert a veje egy falka pénzzel ment Debreczenbe vásárolni, de elverte vig czimborák között. Jött a végrehajtó s megütötték a dobót.

Az öreg ember csendes, bánatos mosolylyal hordta ki a miye volt. „Ezt is el kell adni . . . meg ezt is, az órát a zsebemből, a széket alólam. Ne maradjon senki kárba miattam.“

Nem volt elég, a mit eladtak. „Ej nó! hát a becsü-
letem többet ér egy-két ezüst kalánnál.“ Azt is odaadta. De még a gyűrűre is az ujján ránézett úgy féltéktartással a liczitáló. Istenem! Az a jegygyűrűje volt. Az asszony szép volt, gyönyörűségeket szerző, mikor kapta tőle. Aztán mennyit türtek, rebegtek, dolgoztak együtt. A boldog verőfényes napok édes emléke az a gyűrű. Az erős ember szeméből kihullott egy könnycsepp, de azért az ajka mosolygott. Mert a becsület, a mocsoktalan jó név előbb való mindenneknél. Elkezdte lehuzni csendesen. Kenyeret csak ad az Isten, vagy ha nem, hát örökös nyugodalmat, de becsületet ő sem ad, ha, a mit egyszer adott, elvesztették.

Pedig akkor úgy tartották, hogy a ki nem teljesíti azt, a mit magára vállalt, hogy a ki megkárosít akár rossz számításból, akár számításból, akár szándékosan valakit — — annak hibázik valami a becsületéből . . .

Ezt mi így tudtuk . . .

Nem lesz jó effélet tenni.

(„Ifjú Erdély“)

PETELEI ISTVÁN.

IPARÜZŐ ÖRMÉNYEK.

Igaz, hogy a hazai örménység zöme a kereskedelem terén működik; azonban a kereskedői pálya, illetve foglalkozás mellett az iparüzésben is megállja helyét. Pl. a szamosújvári kordován-készítők, timárok, szappanosok, szücsök, annak idején igen jó hírnévnek örvendettek.

Pl. Kolozsvárt ma is derék mészárosok kerültek ki az ottani örmények soraiból, sőt van közöttük műlakatos, órás illetve ótvös, kéményseprő, szücs, czizmadia, bádogosmester, szabó, ruhafestő és tisztító stb., kik valamenynyien, mint tisztességes és szorgalmas iparosok becsülettel keresik meg kenyerüket.

A 70-es években egy Azaria nevű fehérmű készítő telepedett le Kolozsvárt, ki később Bécsben egy nagy külvárosi vendéglőben, mint pincér talált jövedelmezőbb alkalmazást.

Ezúttal egy örmény asztalosmesterről akarok bővebben megemlékezni, mint a ki ebben a minőségében is megfelelt kötelességének, sőt társadalmi téren is tudott magának közmegbecsülést szerezni.

A „Szilágysomlyó“ című hetilap márc. 17-iki száma így ír:

Szilágysomlyó város polgárságának egy tekintélyes, tiszteletreméltó alakja dőlt ki.

Gámentzy Lukács asztalosmester folyó hó 10-én, 63 éves korában elhunyt.

Megdöbbenéssel és sajnálattal vette e hírt mindenki, a ki Gámentzy Lukácsot, a munkásság, szolid magaviselet, családi élet, és a város felvirágzásáért s minden szépért és jóért nemesen buzgólkodó egyszerű városi polgárt ismerte. — Sok éven keresztül volt munkás tagja a városi képviselőtestületnek. Alig van városunk közelebbi pár évtizedi nevezetesebb alkotásaiban valami, a miben Gámentzy Lukács közügyek iránt meleg érdeklődéssel vágyó lelke részt ne vett volna.

A temetkezési egyesület alapításában, az ipartestület alakításánál, polgári olvasókör létesítésénél, a gazdák és iparosok szövözetkezésénél, mint fellünés nélkül közre-

működő s a maga egyszerűségéből soha ki nem vetkező alkotó és szervező erő jelentkezik.

Szilágysomlyó város közönsége szokatlan nagy számban jelent meg az elhunytnak folyó hó 12-én végbement temetésén. A Polgári Olvasókör, az ipartestület testületileg jelentek meg és díszes koszorút helyeztek ravatalára. Előbbinek elnöke, az ipartestületnek pedig választmányi tagja volt.

Adjon az Isten sok ilyen önzetlen munkás polgárt e szegény városnak, mint a minőt Gámentzy Lukácsban elveszítettünk.

A derék ember haláláról kiadott gyászjelentésben, melyet az elhunyt özvegye és két fia bocsátott ki, ez áll, hogy: „Elhunytban az erős elhatározásaiban vaskövetkezetességű, de övét mély érzéssel szerető családfőt és nemes gondolkodású városi polgárt, minden szép és nemes eszmékért lelkesedő magyar hazafit siratjuk“. — A szilágysomlyói gazdák és iparosok szövetségének alapító és igazgatósi tagja volt.

Ime egy szép példa arra, hogy a munkásság az örmény iparosnak is megszerezheti az elismerést, ha közhasznú tevékenységet fejt ki!

M. G.

AZ ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETE.

— Ötödik közlemény. —

27. Fejezet. Rhadamistnak árulatós zendülése.

Miután a trón csendes birtokát elérte Mithridates Iberus, az iberiai király fia, Rhadamist, az ő unokaöccse, mint szökevény jött udvarába (Kr. után 52-ben) és tétette magát, mintha atyjával Pharasmanessel összeveszett volna; tényleg pedig az volt a törekedése, hogy nagybátyját a

trónról elűzze. Mithridát unokaöcsesét a legnagyobb barátsággal fogadta; a fiatal ember azonban az udvarban esett szőtt és az elégteleneket lázadásra bírta. Most úgy adta elő a dolgot, hogy atyjával kibékült, azért visszatért; otthon aztán nagy sereget gyűjt és megtámadja Örményországot azon ürügy alatt, hogy nagybátyja (Mithridates I.) beszélte le a rómaiakat azon szándékukról, mely hajlandó volt atyjának az albanok ellen segítséget nyújtani. Ez a váratlan berohanás és több örmény főúr zendülése arra kényszerítette Mithridatot, hogy Gorneas várába, melyet római őrsereg védett, zárakozzék. De Cälius Pollio a várparancsnok, ki meg volt vesztegetve Rhadamist által, reábirta Mithridatot, hogy menjen ki a várból és értekezzen unokaöcsésével. Ez igen tiszteletadólag találkozott vele, lábaihoz borult, átkarolta azokat és atyjának nevezte őt. Azután egy erdőbe hívta azon ürügy alatt, hogy közösen mutassanak áldozatot és így régi barátságuk az istenek jelenlétében erősítségük meg. Mihelyt az erdőbe értek, Mithridát, ennek felesége és gyermekei ellogattak és zárt szekérbe tételtek, kik kénytelenek voltak itt addig maradni, míg meg nem érkezik Pharasmanes rendelete. Ez az istentelen fejedelem pedig azt parancsolta, hogy fivére és az ő leánya, ki felesége volt Mithridátnak, — haladéktalanul ölessenek meg. Rhadamist habozás nélkül hajtottá végre a parancsot, sőt még Mithridát gyermekeit is, kik szerencsétlen apjuk felett siráncokztak, — megölette.

28. Fejezet. Rhadamist az uralmat magához ragadja.

Miután most már Mithridatesnek egész családja láb alól eltételezt, Rhadamist birtokába vette az örmény királyságot. Syriának római helytartója: Quadratus, ki jól tudta, hogy mily uton-módon emelkedett a trónra, hadvezéreivel arról tanácskozott, hogy vajjon ne büntesse meg őtet? A rómaiak ugyanis magukra nézve igen hasznosnak tartották azt, ha a barbárok közt a torzsalkodást elősegélhetik. De nehogy joguk Armeniára költöztnek látszassék, intézőket küldöttek Pharasmaneshez és megparancsolták neki, hogy seregeit vonja vissza ebből az or-

szágból. Azalatt Cappadocia helytartója, Julius Pelignus, kit pulyaszivű embernek tartottak és ki gonoszsága miatt rossz hírű volt, arra bátorította Rhadamistet, hogy vegye fel a királyi czimet, sőt — ajándékok által megvesztegetve — a koronázás alkalmával jelen is volt.

Mihelyt meghallotta (Kr. után 52-ben) a párthus király Vologeses, hogy milyen úton jutott Rhadamist az örmény trónhoz, erős sereggel ment be az országba, elfoglalta Artaxatát és Tigranocertát, mely városok önként megadták magukat. De a zord időszak és a halál, mely seregének soraiban pusztított, megakadályozták őt vállalatának folytatásában és azért kénytelen volt visszatérni. Eltávozása után Rhadamist ismét beütött Örményországba, hol a lakossággal igen kegyetlenül bánt; miért ez összeesküvést forralt ellene, mely őtet arra kényszerítette, hogy takarodjék ki az országból.

29. Fejezet. *Tiridátes.*

Nemsokára (Kr. után 53-ban) ismét bejött egy erős ibériai sereg élén Armeniába, de a parthusok által újra elűzetett (Kr. után 53-ban). Mivel a belvillongás ezen utóbbiakat haza szőlította, Rhadamist negyedszer is beütött Örményországba; de már ugyanazon évben kényszerítették a parthusok őt arra, hogy hagyja el azt;¹⁾ mert Tiridát, Vologeses fivére neveztetett ki örmény királylyá (Kr. után 55-ben). Mivel az örmények nemesak a párthusoktól, hanem az ibériaiaktól is nyugtalanítottak, védelmet Nero császárnál kerestek, a ki megparancsolá Domitius Corbulonak (Kr. után 56-ban), hogy igazítsa el az örmény ügyes-bajos dolgokat; egyúttal utasította Syria helytartóját, Quadratus-t is, hogy segítségére legyen Corbulonak. Mivel Vologeses nem volt olyan helyzetben, hogy hadat viselhesen, az Arsacida-család legelőkelőbb tagjait adta tuszokul a rómaiaknak; azonban mihelyt összegyűjtötte seregeit, nyíltan kijelentette, hogy sem azt nem engedi meg, hogy fivére Tiridát abból az országból, melyet ő

¹⁾ Tacitus, XII. 44—51.

adott neki, kiüzessék, sem hogy országát, mint ajándékot egy más hatalomtól hűbérül bírassa.²⁾

30. Fejezet. Domitius Corbulo beüt Örményországba.

Mivel Corbulonak az volt szándéka, hogy mindazt visszafoglalja, mit egykor Lucullus és Pompejus meghódított, — azért nagy gondot fordított arra, hogy a hadi fegyelmet seregei között helyreállítsa; e végből azokat egész télen át táborban tartotta, habár a hadfiak közül a rendkívüli hideg miatt sokan elhaltak. A következő tavasszal (Kr. után 59-ben) beütött Armeniába, de Tiridátot háborúra nem bírhatta; ezért felosztotta seregeit és megparancsolta nekik, hogy különböző helyeken támadják meg az örményeket. A parancs teljesítetett; de az alatt nemcsak Iberia királya ütött be Armeniába, hanem egyidejűleg néhány más uralkodó is. Erre Tiridát előterjesztéseket tett Corbulonak azon ellenségeskedésekről, melyeket a rómaiak üztek; mire a római hadvezér ezt a választ adta: „Ismerje el a császár fönnhatóságát és mondja ki, hogy koronáját, mint ajándékot a római néptől kapta“. De Tiridát ezt a tanácsot elvetette; azért Corbulo és a római hadsereg parancsnokai újra elkezdették az ellenségeskedéseket és elfoglalták Örményország nagy részét. Corbulo Artaxata város elejébe ment, elfoglalta azt és földig lerontotta.³⁾ Tigránocerta is megadta magát; de mivel lakói Corbulonak a vendégszeretet jeléül arany-koronát ajándékoztak, megkimélte a várost és a lakosokat előbbi szabadságaik élvezetében hagyta.

31. Fejezet. Tigránes, Herodesnek unokája lesz Örményország királya.

Miután Corbulo így egész Örményországot elfoglalta, Nero ezt a birodalmat (Kr. után 60-ban) Tigránesnek, ki a nagy Herodesnek volt unokája s a ki ennek Sándor nevű fiától és Iaphyrától, Archelaus, a cappadociai király leányától született, — adományozta. Mivel ez több éven

²⁾ Tacitus, XIII. 6—10.

³⁾ Tacitus, VIII. 34—41.

át mint túszt Rómában tartozkodott, egészen a római előnynek hódolt és csak annyi hatalmat tulajdonított magának, mintha csak római követ lenne. Különböző részei Örményországnak ajándékoztattak oda, a szomszédos királyoknak: Pharasmanesnek, Polemonnak, Aristobulnak, Antiochusnak azon szolgálataik megjutalmazásául, melyeket Tigránes és a parthusok ellen tettek.

De azalatt meghallotta Vologeses, hogy fivére a trónról elüzetett (Kr. után 62-ben); azért erős hadsereget küldött Örményországba Monüses vezérlete alatt, ő pedig egy más sereggel Syriába rontott. Azonban Monüses kénytelen volt Tigranocerta ostromával felhagyni, Vologeses pedig nem mehetett által az Euphráton; azért a parthusok békéért esedeztek. Csakhamar meg is kötötte Vologeses a hyrcaniaiakkal a békét és minden erejét a rómaiak ellen intézte azon szándékkal, hogy Örményországot ismét meghódítja. Cärensius Pätus el is jött Tigránes segítségére két legióval, de rövid idő múlva — élelemhiány miatt — kénytelen volt visszatérni. Azalatt Vologeses, kit Corbulo az Euphrát gázlóinak elfoglalása által megakadályozott abban, hogy Syriába nyomuljon, — Pätus ellen ment és téli szállásaiban ostrom alá vette. Azon feltétel alatt, ha az ostrommal felhagynak, hajlandó volt Pätus Örményországból kitakaródni nemcsak; de sőt megígérte, hogy minden lapgyűjtelékét és a birtokában levő várakat is átadja a parthusoknak. Erre ezek nekie meg is engedték az átvonulást Cappadociába.

Pätus elüzetése után Corbulo örseregeit az Euphrat tulsó oldalára vonta vissza; de Vologeses is elhatározta volt, hogy Armeniát elhagyja. Így valamint a parthusok, úgy a rómaiak is az örményeket saját tetszésükre hagyták, a mennyiben Tigranes a parthusok beütése után nem-sokára meghalt.¹⁾ Ebben az időben érkeztek meg Vologeses követei Rómába, kik az örmény királyságot fivére számára kérték. De a rómaiak kérésének teljesítése helyett azt parancsolták Corbulonak, hogy támadja meg a parthusokat, ezen kívül minden napkeleti királynak, negyedes

¹⁾ Tacitus, XV. 1—17.

fejedelemmek (Tetrarch) és a szomszédos tartományok helytartóinak azt az utasítást adták, hogy egészen a Corbulo intézkedéseire hallgassanak.

32. Fejezet. A rómaiak újra beütnek Örményországba.

A következő tavasszal (Kr. után 64-ben) a római hadvezér erős sereggel nyomul be Örményországba... és oly zavarba hozta azt, hogy Tiridát követséget küldött hozzája, mely fegyverszünetet kért és az értekezés megtartására egy helynek és napnak meghatározását. Az értekezés abban egyezett meg, hogy Tiridát oldja le a királyi köteleket a császár képe előtt és addig fel ne tegye, míg azokat a császár kezéből el nem fogadja.¹⁾ Miután Tiridát így koronáját letette és nővérét tuszul hagyta, Rómába ment, hol Nero őt a legnagyobb pompával fogadta. A míg Tiridát ebben a városban tartzkodott, a rómaiak naponként élelemre és mulatságra több mint 6000 font sterlinget²⁾ költöttek.

33. Fejezet. Tiridát elfogadja a koronát Nerótól.

A koronázásra meghatározott napon (Kr. után 66-ban) megjelent a császár a „rostris“³⁾ előtt egy „curuli“-széken a diadalmenet ruhájában, körülvéve a testőreitől és „cohors“-aitól. Tiridát térdre borult előtte, de a császár azonnal fölemelte és csókkal tisztelte meg. Erre a pártus herczeg (Tiridát, az örmény király) arra kérte Nerot, hogy adja neki az örmény királyságot, mit ő mindig a rómaiaktól nyert ajándéknak fog tekinteni. Most Neró

¹⁾ Tacitus, XV. 24—31. — Dio, LXII. 19—23.

²⁾ Ha a font sterlinget 10 forintnak vesszük, akkor is a napi kiadás 120 000 koronánál többre rugott.

³⁾ Rostra (lat. rostrum: csőr, orr) két erősen kihegyezett és megvasalt gerenda, melyek az ókori hadihajokon a víztükör alatt de néha fölötte is azon célból voltak alkalmazva, hogy ütközet alkalmával az ellenséges hajót oldalba kapják és így elsüllyesz-
szék. A hadizsákmányul ejtett hajók orrát a rómaiak a forumon, különösen a szónoki emelvényen helyezték el, miért is rostra
jelent a szónoki emelvényt és annak környékét.

saját kezével tette fel a királyi kötöket. A „rostris“-ről a nézőterre (színtér) mentek, hol a császár Tiridátot, miután ez kérését ismételte, jobbjára ültette. Midőn Tiridát Rómából eltávozott, Nero őt mintegy 800 000 font sterlinget érő összeggel ajándékozta meg az utiköltség gyönyöreire. Nemcsak megengedte neki, hogy Artaxata városát újra felépítse és megparancsolá, hogy azok a római munkások és művészek, kiket a király (Tiridát) kiválaszt, őt Armeniába kísérjék. Ezeknek utasítása és segédkezése mellett a király ezt a várost előbbi virágzó állapotába helyezte és hálából azt Neronia-nak nevezé.¹⁾ Tiridát ezóta állandóan hive maradt a rómaiaknak, kik segítségére voltak neki abban, hogy királyságának azt a részét, mit az albánok tőle elvettek, — visszafoglalhassa. Rómából való visszatérése után még kilencz évig uralkodott; utána különböző királyok következtek, kik a koronát, mint a római birodalom hűbér-urái bírták.²⁾

34. Fejezet. Armenia római provinciává lesz.

Traján császár Mezopotamiát a római birodalomhoz csatolta (Kr. után 44-ben) és a régi örmény királyságot provinciává * tette. De rövid idő múlva ez szabadságát ismét visszanyerte... és Nagy-Constantin és utódai idejében saját királyaik kormányozzák Armeniát... Második

¹⁾ Dio, LXIII. 1—7.

²⁾ Tiridát után fia Exedatis (mások azt mondják, hogy unokája volt) lett Örményország királya. Ezt Chosroes, a párthus király elűzte, és helyébe unokáját Parthamasiris-t tette. Dio Cassius LXVIII. 17.

*) Dio Cassius, LXVIII. 17—18. — Vaillant Parthamaspatis-ról (Parthamasiris) azt mondja, hogy ezt, kit a parthusok országukból elűztek, Hadrián császár tett Örményország királyává. (De Spartian [in Hadriano c. s.] világosan nem nevezi meg Armeniát. Azután mi is azt tudjuk, hogy Hadrián az Eufráton túl fekvő provinciákkal nem sokat törődött). Parthamaspatis halála után — Vaillant szerint — Archämenides következett 138-ban Kr. után, ki a rómaiaktól nyert. koronát. (Ezt az író egy éremmel bizonyítja be L. 325 lap). A perzsák mozgalmat akartak indítani Örményország ellen; de Antonius Pius fenyegetésére cserben maradtak

Justin uralkodása alatt¹⁾ saracének hódították meg azt és tartották hatalmukban a törökök berohanásáig, mely utóbbiak az országot hatalmukba kerítették és annak Turkománia²⁾ nevet adtak. Azalatt, hogy a törökök a perzsákkal háborút folytattak, az örmények újra saját kebelükből választottak maguknak királyokat, kik addig kormányozták őket, míg Occadan vagy Heceata, a Cingis fia, ki a tatárok első chanja volt, meg nem hódította az országot.³⁾ De a tatárok nem foglalták el egész Armeniát; mert az örmény királyi családból néhányan még életben maradtak; így találkozunk egy Leó nevű örmény királlyal⁴⁾, ki II. Richard idejében Angolországba megy, hogy segítséget kérjen a törökök ellen.

A keresztény időszámítás 1472-dik évében Ussan Cassanes⁵⁾ örmény király elnyeri a perzsa koronát és

lul. Capitol. in Antonino Pio. c. 9). Archämenides után fia Soëmus következett (L. Photius Cod. XCIV. et ex Iamblichio 242 lap). Antonius Pius császár halála után Vologeses parthus király Örményországba rontott és elűzte Soëmust 161-ben Kr. után, ki Rómába menekült, hol szíves fogadtatásra talált és senatori és consuli méltósággal tiszteltetett meg (Photius, ugyanott). Erre háború következett a parthusokkal, melynek vezetése L. Verusra bízott. Armeniát 163-ban Kr. után Statius Priscus ismét elfoglalja és Martius Verus ismét visszahelyezi Soëmust birodalmába. (Némely érmeikért kellett ezeket az eseteket itt megemlíteni. lul. Capitol. in Marco, c. 9. — Dio apud Suidam, Dione Reimari-ban 1201 lap). Egy Tiridates (Kr. után 174-ben) új zavarokat idéz elő Örményországban Marcus Antonius idejében (Dio, LXXI. 14).

Codamanus császár idejében Szánátrug volt Örményország királya (Suidas, h. v.). Fia Vologeses azon háborúban, melyet Severus császár a parthusok ellen viselt, megszorult; de egyességre lépett Severussal és megkapta Örményország egy részét 199-ban Kr. után. (Dio, LXXXV. 9 ef. Herodianus III. 71). Vaillant a 370. lapon tesz említést arról, mit Dio mond (LXXVII. 13), hogy Caracalla császár 214-ben egy örmény királyt barátságos levelekkel Rómába édesgetett, aztán sokáig itt fogva tartotta, végre kivégeztette.

Tiridates, Vologeses fia, Macrinus császártól nyer koronát Kr. után 218-ban (Dio, LXXVIII. 27).

Vaillant még a következő örmény királyokat kutatta ki (L. 403—405 lap): Arsaces, V. Artávázd, kinek fia Diocletian alatt a

Armeniát ezen birodalom provinciájává teszi, mely ebben az állapotban marad 1522-ig, mikor II. Selim azt elfoglalja és a török birodalom provinciái közé sorozza. Azóta állandóan a török uralom alatt áll, kivéven a keleti részt, mely mai napság is a perzsák birtokában van.“)

A KERESKEDELEM FONTOSSÁGA.

A hazai kereskedők negyedik kongresszusokat 1902. szeptember havában tartották meg Sopron városában. Ezt a kongresszust Wickenburg Márk gróf államtitkár a következő érdekes beszéddel nyitotta meg:

keresztény vallásra tért (Abágár, Tádé és Bertalan apostolok). III. Tiridates, fia III. Arsaces. Tiridates utóda Nagy, Constantin idejében, Para, Arsacesnek fia, IV. Arsaces az előbbinek fivére; V. Arsaces, az előbbinek fia; VI. Tigránes, V. Arsaces testvére Kr. után 412-ban a perzsáknak, kik felett a Sassanida-törzsből származott Isdegerd vagy Jazdegerd uralkodott, adta át birodalmát és mint magánszemély élte le életének hátralevő napjait...

¹⁾ Ez lehetetlen. Armenia ennek idejében a perzsákkal viselt háborúkat. Saracenek, vagyis arabok előbb nem, hanem csak 632 körül Heraclius császár idejében jöhettek Örményországba.

²⁾ Az országnak csak egyik része viseli ezt a nevet, de ezt is nem a törökök adták, hanem a turkománnok, kik Syriából vagy Mezopotamiából terjedtek el Armenia ezen részében akkor, midőn a 'seljaucidák' Persiát előzölöttek. Thogrul-Begh, az Iranban lakott seljaucidák törzsből az első, ki törökjeivel Armeniát és a szomszédos vidékeket elfoglalja 1040 körül Kr. után.

³⁾ Oktai-Khan, ki fia és utóda volt Genghiz-Khánnak, Chinában Niu-tsche kiirtása után isszonyú hadseregeit Ázsia nyugati részeire küldötte 1225-ben Kr. után. Batu csordáit Oroszország, Lengyelország, Szilezián stb. át vezelte. Dsurmagun pedig Circassia-, Armenia-, Mezopotamiába stb. ment.

⁴⁾ Kis-Örményország királya volt. Ezt a kurd eredetű Selaheddin vagy Saladin sultán, a ki az iconiumi sultán-, Kilidge-arslánnak jött segítségére, üzte el 1180-ban. L. Deguignes T. II. P. II. 50 lap.

⁵⁾ Uzun Hassan-ról, ki a fehér kósról nevezett turkománnok fejedelme is volt, l. többet Deguignes T. III. 305. lapján.

⁶⁾ A múlt század első felében egy jókora részt csatolt birodalmához Armeniából az orosz is, úgy, hogy most a régi Armenia három részre oszlik: Orosz-, Török- és Perzsa-Örményországra.

Nekem mindig az volt meggyőződésem és jelenleg is az, hogy a nagy gazdasági kategóriák közül a kereskedelem, mint teljesen egyenrangú tényező sorakozik a többi gazdasági tényező mellé. Meggyőződésem, hogy a kereskedelem a közgazdasági organizációban is oly szükségletet elégít ki, mint a termelés, hogy a kereskedelem közgazdaságilag egyenértékű levékenységet képez a termeléssel. A nemzeti gazdaság, a nemzeti társadalom szempontjából pedig, a mint azt a gazdasági történelem is bizonyítja, csak a kereskedelem képes az ipar mellett annak a nemzeti tőkének gyűjtésére forrásul szolgálni, a melynek segítségével lehet csak a mai vagyoni jogi rend mellett és úgy hiszem, bármely vagyoni jogi rend mellett is magának a közgazdaságnak egészségesen intenzív továbbfejlesztése, a melynek segítségével lehetséges csak korunk kulturális és állami egzisztenciáinak kielégítése. Azt mondtam, tisztelt uraim, hogy a kereskedelem a közgazdasági organizációban szükségletet képez. Tisztelt uraim, a ki a gazdasági életben a munkamegosztást gyakorlatban megfigyelte, nem mondhatja, hogy a haladással ez a szükséglet jelentőségében csökkent; más szóval, nem mondhatja azt, hogy a gazdasági organizáció tőkéletesedésének tekintendő, ha a kereskedelmi közvetítés minél több viszonylatból kiküszöböltetik. E helyen, tisztelt uraim, önkéntelenül is oda jutottam, hogy az önök munkaprogramjának egyik pontját érintsem. Úgy hiszem, tisztelt uraim, hogy a szövetkezésnek igen nagy szerepe van a gazdasági műveltség terjesztése szempontjából. Nagy fontosság van a hitel-organizáció terén, sőt az ipar terén is. De nem tartozom azokhoz, a kik abban a véleményben vannak, hogy a szövetkezők éppen a kereskedelem terén legyen a legfőbb hivatása, hogy e téren legyen a szövetkezés alkalmas arra, hogy a főnálló organizációt helyettesítse. De bárhogy gondoskodjunk a kérdés fölött, azt kétségtelennek tartom, hogy a szövetkezés, mint kereskedelmi alakulat, sem küzdhet jogosan más fegyverrel, mint a kereskedelem egyetlen legális fegyverével, a szabad verseny fegyverével. Tisztelt uraim, a kereskedelmi levékenység köre, úgy vagyok meggyőződve, a világ természetes fejlődése szerint nem lesz szűkebb, hanem ellen-

kezőleg, tágabb és tágabb tevékenységgel együtt nő a kereskedelemnek nemcsak hivatása, de súlya és tekintélye is. Kétségtelen, tisztelt uraim, hogy a kereskedelem teljes joggal tart az állami kormányzat részéről igényt ugyanarra a gondozásra, mint bármely más gazdasági ág. A jelenkor gazdasági életében két kimagasló alakulatot látunk. Az egyik a védvám, a másik a tröszt. Bárminő hatással legyenek ezek az alakulatok a termelésre, úgy vélem, hogy nem áll a kereskedelem érdekében a protekció. Úgy vélem, hogy az államkormányának a főadata a kereskedelemmel szemben első sorban általános előfeltételek megteremtéséből, fejlesztéséből, ápolásából áll. Ezentúl pedig a kereskedelemnek két dologra van szüksége és igénye: az egyik az egyenlő elbánás, a másik a lehetőségig nagy szabadság. Ezek után, tisztelt uraim, megnyitom a negyedik országos kereskedelemi kongresszust.

A nagy tetszéssel fogadott beszéd után Wickenburg gróf távozott, hogy megtekintse a várost, helyettesül Szűcs Lajos miniszteri titkárt hagyván a kongresszuson. Most Sándor Pál foglalta el az elnöki széket és hosszabb beszédben köszönte meg a kitüntető bizalmat, melynek okát abban látja, hogy a kongresszus tagjai ezentúl a kereskedelem érdekeit erővel, kitartással akarják megvédeni minden ellentétes áramlattal szemben. A kereskedőt nem csak anyagi érdekeiben lámadták meg, hanem szándékaiban, jellemében is meggyanúsították, gyakran megalázták, csak hogy más érdekkörök ezéltjai és érdekei könnyebben megvalósíttassanak. A kongresszus napirendjére csak a szövetkezeti kérdést tűzték.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A pápai áldás egy író tollra. X. Pius a minap egy katolikus újságíró magánkihallgatáson fogadott. A beszélgetés folyamán az újságíró író tollat nyújtott át a pápának, a ki a tollat megáldotta, és e szavakkal adta vissza: — Manapság nincs a világon magasztosabb hivatás, mint az újságíróé. Megáldom tehát az ön hivatásának szimbolumát. Elődeim a keresztény harczosok dárdáit és fegyvereit áldották meg; én boldog vagyok, hogy egy katolikus újságíró működésére kérhetem az Eg áldását.

A bécsi örmény érsek látogatásáról. A „Fővárosi Lapok” 1886. évfolyamában ezeket olvassuk: Dr. Esztegár Vártán, ki a selimbriai érseki címet viseli, s mint a mechitharista szerzetház főapátja Bécsben lakik, az ugyanazon szerzetbeli lelkész vezetése alatt álló újvidéki örmény parochia látogatására jött hazánkba (1886) s mint több lap említette, Haynald kalocsai bibornok-érsek-nél is tisztelgő látogatást tett. Vártán érsek a mult évben emelkedett az Ázária Áristáges, s utóbb Bozági Jakab által elfoglalt főpapi székre, s beiktatása akkor fényes ünnepélyességgel ment végbe, s abban nagyszámú előkelő közönség, köztük több külföldi nagykövet is részt vett. Származására nézve erdélyi, ki bírja a magyar nyelvet s még elég fiatal férfi. Rokonai Szamosújvárt laknak. A bécsi örmény érsekeket az udvar mindenkor megkülönböztetett tiszteletben részesíté, s a trónörökös gyermekkorából maradt fenn a hagyomány, hogy ő fensége az örmény érseki seminarium papnövéndégeit „kis püspökök”-nek (kleine Bischöfe) nevezte el. A mi az érsek által meglátogatott újvidéki örmény plébániát illeti, az napjainkban már jóformán oly pásztorhoz hasonlítható, melynek nyája az idők folyamában elszéledt. Mert van ugyan még most is egy Mechithár-szerzetbeli papja a hitközségnek, de maga az egykor népes egyházközség híveinek száma annyira leolvadt, hogy ujjaikon is megszámálhatnók. Könnyen megfejtethjük e jelenség okát, ha tekintetbe vesszük, hogy az örmény — mint nagyrészt kereskedő nép — főleg a régibb időkben már foglalkozásánál fogva is arra lehetett utalva, hogy a kedvezőbb üzleti és forgalmi viszonyok közt élő vidékeket keresse föl; a mint hogy az erdélyi fejedelmek korában is épp az akkor általános pangásban levő belföldi kereskedelem élénkítése céljából nyerte a Moldvából beköltözött örmény elem e hazában nemcsak vendégszerető befogadtatást, de azonfelül speciális kiváltságokat is. Az újvidéki örmény templom egyébiránt a 48-diki viharos események közben földig lerombolatott, s csak ujabban állították helyre, egy buzgó özvegy nő kegyes adományából, e célra ő huszezer forintot áldozott. Az anyakönyvek mintegy másfél század óta megvannak. A lelkészi javadalom inkább missziói állomást képez, s azzal az Al-Duna mentén lakó örmény vallási szükségleteinek ellátása van összekötve, kiket az újvidéki plébános

időnként személyesen fölkeresni s az egyház kegyzsercivel ellátni tartozik. Még csak azt említem meg, hogy a plébánia a kalocsai egyházmegye kerületében fekszik. Egy okkal több, hogy az örmény érsek Kalocsára sietett, hódolatát az egyház bibornoka előtt kifejezni.

Carlie-né menyegzői ünnepélye. Sivász (Sebastia, Török-Örményország) volt francia konzulának, az elszánt derék Carlienek hős neje, ki a szivászi örmény mészárlás ideje alatt revolverrel kezében védte a konzulatusi épületbe menekülő örményeket a törökök üldözése ellen, s kit ezért a francia kormány tiszteletjelvényével tüntetett ki ünnepélyesen és ki a párizsi lapokban a török kegyetlenségekről írott, hitelt érdemlő czikkeivel felhívta a francziák figyelmét az örmény ügyre, — férjhez ment másodszor néhai férjének öcséséhez, ki tiszt a francziai hadseregben. Az egyházi szertartás aug. 20-án ment végbe Párisban a Sen Lui des Envalid nevű kápolnában. A párisi örmények tiszteletüket úgy fejezték ki a védelmező hösnő iránt, hogy egy 10 tagból álló bizottságot küldöttek ki, mely jelen volt a kápolnában az esketés alatt. Az eskető plébános: Mejlle szivreható szavakkal ecsetelte Kis-Örményország volt konzulának életét és ebben az állásban a Carlie-pár szenvedett szükségeit. E szép beszédből néhány rövid szót itt közlünk mi is: „A fájdalmat, mit szenvedett, midőn szemével látta a vadság, a barbarizmus oly tetteit, melyek nemes szívét megsebeztek, — leírni nem vagyok képes. Kegyed folytonos fájdalmat érzett, midőn látta, hogy Örményország nyomorult keresztényeivel vad állatok módjára bánnak; midőn látta, hogy anyák, nők, gyermekek a legbarbárabb módon mészároltattak le.” Nio tábornok is, ki jelenvolt tisztársaival az esketési szertartáson, tiszteletének kifejezést adott az új házaspár előtt. . .

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Hollósy Simon mesteriskolája. Hollósy Simon örmény eredetű müncheni festőművész hazánkfiának festőmesteriskolája az idén Técsőn, Mármaros-megyében van, a hol harmincz növendék nyer oktatást a mestertől. A növendékek közt van minden nemzetiségbeli. A mesteriskolában a növendékek a nyáron szorgalmasan dolgoztak s gyönyörű képeket festettek, melyeket Hollósy november hóban, a Könyves Kálmán szalonjában fog kiállítani. A kiállítás nov. elején nyílik meg.

A „Pánászér” Szamosújvár városáról. Pásmádjánnak Párisban örmény nyelven megjelenő „Pánászér” czimű lapja (Revue littéraire et scientifique publiée sous la direction de K. I. Pasmadian, membre de la Société Asiatique de Paris) hat oldalra terjedő cikket közöl Szamosújvár városáról. A közlemény hat képpel van illusztrálva. A képek a következők: a város lát-képe, a piac közeli oldala, a piac nyugati oldala, a plébániai

nagytemplom, a Karátsonyi-féle ház és a sétatéri tő környéke. A cikkhez, mit Miszkdseán János, a helybeli fiú-árvaintézet felügyelője írt, ugyan semmi megjegyzést nem fűzünk; de tájékozásul cikkének végéhez legalább annyit tehetett volna, hogy: „Szamosújvár város monografiáját négy vaskos kötetben (szász nyomtatott ív) több száz szép képpel illusztrálva megírta és saját költségen kiadta Szongott Kristóf.“

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A jó háziasszony. Egyik utóbbi cikkében Marcel Prevost, az ismert párisi regényíró, a jó háziasszony kötelességeivel foglalkozik. A mit e részen mond, sok tekintetben megszívlelésre méltó. — Sajnos — úgymond — a háziasszony művészete csak a hatásában kellemes. A rend és tisztaság jól esik; ám a seprőben és portörőben nincs semmi báj és így van, hogy a legtöbb férj szereti ugyan a rendet, de a rendsimálásától irtózik. A háziasszony, ki lakását és asztalát oly nesztelenül látja el, hogy a vendégek, sőt maga a férj sem vesz észre semmit abból, a mi a kulisszák mögött folyik, megnyeri a játékot az egész vonalon. Az ideális háziasszony Prevost szerint, ért ahhoz, hogy butorait szépen elrendezze és jókarban tartsa. Ki tudja választani a cselédeit és tud bánni velök. De mindezekről sohasem beszél az urával. Egy tündér, a kinek varázsvesszője láthatatlan. Két dolog van, a mi egy férjet, ha az elvégzett napi munka után otthonába tér, felbőszíthet: ha a felesége valamely házi perpatvart döntés végett elébe terjeszt, vagy ha az étel nem élvezhető. És ennek a férfúnak igaza van. Ha a lakásban való rend s a jól terített asztal valami egészen titkos munka kész ragyogásában tündököl, úgy a háziasszony a maga nemében igaz művésznő. Az eszközök egész apparátusa eltűnik, csupán az eredmény látható, a mi a szó valódi értelmében szép; mert a rendet, a harmóniát teremti és testesíti meg. Mindezeket igen helyesen véli és mondja Prevost, csak attól kell félni, hogy a nőknek mostanság oly erősen hangoztatott jogai mellett, a házi harmonia ilyen művésznői mind ritkábbak lesznek.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Konzuli jelentések. Musból érkezett konzuli jelentések szerint aug. 13-án Semiren falunál — Bitlistől 5 órányira távol — egy 40 emberből álló örmény banda és egy katonaságból és csendőrségből álló különítmény egy halottat és hat sebesültet veszített. A banda visszavonult 17-én, miután Seher, Czihor és más falvakat kifosztott; behatolt Bitlisbe, a hol összeütközése volt a csapatokkal. Ez a mohamedánok és örmények között nagy pánikot keltett. A vali, ki Mushan tartozkodott, nyomban Bitlisbe utazott; Andronik az örmény bandák legfőbb vezére, Szászun vidékén tartozkodik. . .

Az örmények sorsa. Konstantinápolyból jelentik, hogy júl. 23-án leégett Bitlisz város piacza, mely majdnem kizárólag örmények bodéiból állott. Az örmények árúit és holmait kifosztogatták. Krikorián örmény püspök távirati úton kért segítséget. A helyi cenzura megtiltotta a lapoknak, hogy a tüzről jelentést tegyenek. Nem érkezett hír arról, hogy a tűz véletlenül keletkezett vagy gyújtogatásból eredt.

Örményországi szomorú hírek. Musból Tifliszen át ezeket táviratozták a „Pro Armenia” szerkesztőségének Párisba: „A török kormány jelentései daczára a szászuni kerületben még egy házat sem építettek fel máig újra; az 5000 oszmán arany, mit a szultán az elégetett örmény falvak felépítésére adott, Szászunban erődök építésére fordittatik. A török kormány kényszeríti a Musvölgyben lakó falusiakat, hogy ezen erődök építéséhez ökreikkel együtt segítséget nyújtsanak. A szászuniak nyomorult állapotban vannak. Mostanig még mi segélyben sem részesültek. A katonák és kurdok folytatják pusztításaikat.” Konstantinápolyból szept. 3-iki kelettel ezt táviratozták: „Mivel széiben-hosszban beszélük, hogy szeptember végén Örményországban lázadás fog kitörni, — mozgosították a negyedik hadtestet, melynek központja Erzinga.” — Beírutból a párisi „Matin” hirlapnak ezt sürgönyzik: „Itt az a hír terjedt el, hogy Vánban az örmény felkelők és török sergek között véres összeütközés történt. Az örmények szept. 1-én elfoglalták a város alsó részét. A politikai hatóság ezt azonnal hírül adta a katonai parancsnokságnak. Erre összeütközés történt: 10 örmény meghalt és többen megsebesültek. A város keresztény lakossága ijedve a Dominikánus-atyák zárdájába menekült.” — Konstantinápolyból a Reuter-ügynökségnek szept. 2-iki kelettel ezt sürgönyözik: „Vánból nehéz hírek érkeztek ide. Aug. 31-én örmény felkelők a városból behatoltak és négy házat elfoglaltak, a melyekben elzárkoztak. Ennek következménye összeütközés lett, kik közül kettő megöletett; meghalt még más 20 személy. A helybeli hatóság néhány házat felgyújtatott, hogy könnyebben elfoglalhassák a felkelők által megszállott házakat. A polgárok megrettennek és sok örmény a városból kifut; mások a templomokba és a körülfekvő zárdákba menekülnek. A helyi hatóság hírül adja, hogy a perzsa határról más felkelő csapatok is készülnek berontani. A váni angol al-konzul, kit hivatalos különös teendője Musba vitt, parancsot kapott, hogy térjen vissza Vánba.” Ezek a tudósítások — az első tudósítás kivételével — mind török forrásból erednek; azért hitelességük kétséges; de annyi bizonyos, hogy Vánban zavargás van és a törökök — szokásukhoz képest — kegyetlenségeket követtek el.

Felelős szerkesztő és kladó tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA” könyvnyomdája

Czetz János magyar honvédtábornok.

CZETZ JÁNOS MAGYAR HONVÉDTÁBORNOK EMLÉKEZETE.

A mult hónapban (okt. 6.) igen szomorú hirt hoztak a hazai lapok: azt írták, hogy Czetz János magyar honvédtábornok szept. 6-án Buenos-Airesben — meghalt. És ezt a leverő hirt egy Buenos-Airesben megjelenő német lap („Tagblatt“) után írták, melynek vonatkozó példányát valaki Kolozsvárra, az Ereklje-Muzeumnak küldötte. Én még eddig semmi értesítést sem kaptam... és mivel hiszem, hogy ha csakugyan igaz az odavaló „Tagblatt“ szomorú híradása, — családja engemet, ki nemcsak állandó levelezésben, de igen bizalmas viszonyban állottam a dicső tábornok urral, a megrendítő esetről értesíteni fog. Azért még bár egy hónapig várakozó állásba helyezkedem (úgyis 33—34 nap kell, míg a levél onnan ide érkezik)... és a halhatatlan nevet egyelőre még nem foglalom gyászkeretbe, hanem e helyett a következőket adom közre a nagyérdemű tábornokról.

I. Cikkely. Czetz János tábornok és Kossuth Lajos.

1. *Fejezet. Czetz Jánosnak a Kossuth Lajoshoz intézett „Nyílt levél“ kiadására vonatkozó kérése és az „Armenia.“*

B. A. Julio 14/91.

1837 Cordoba (útcza és házszám.)

Tisztelt Szerkesztő úr!

Ha érdemesnek tartaná az ide mellékelt nyílt levelet érdekes havi füzetében kiadatni, igenis megköszönném Önnek.

Az „Armeniát“ rendesen megkapom és nagy részvéttel kísérem a hazai kifejlődés ezen fényes példáját. Hadd legyen legszebb sikere nemes fáradozásáért, — legforróbb óhajításom.

Ha a Kossuth finansziális állását illető része e levélnek nem volna igazán biztosítva*), kérem legyen szíves azt egy megjegyzéssel kísérni.

Jövőben igyekezni fogok az „Armenia“ olvasói számára minden két-három hónapban valamit készíteni.

Addig is fogadja Szerkesztő úr őszintén hazafias üdvözetemet és baráti jobbjomat.

Czetz János.

(Külső czim: Szongott Kristóf úrnak
„Armenia“ szerkesztője
Szamosújvárt.)

*

Buenos-Aires, május 30-án 1891.*)

2. Fejezet. Nyílt levél Kossuth Lajos Magyarország
volt kormányzójához.

Tisztelt Kormányzó úr és szeretett honfitársam!

Az évek folynak az idő mérhetlen tengerében, a test hanyatlik, az életerő gyengébb és gyengébb lesz, maga a lelki erő is érezi — a fizikai hanyatlás súlyát. Ez az emberiség általános sorsa és habár kivételképen megtartja férfias erélyességét egész kilenczven és néhány évig, egy-egy különös szerencsével megáldott egyén, mint pl. Vilmos király és császár, vagy egy Molke tábornagy, — épen ezek tanúsítják a természeti törvényeknek elkerülhetlen igazságát.

Ezen eszmék forognak elmémben, midőn Önnek fényes multjára s szerény jelenére tekintek; ez mi szívemet meghatotta, midőn egy francia lap rövid közléséből értesültem, hogy végnapjai súlyára egy olasz bank bukása

*) Nem volna igaz, nem volna bizonyos. Szerk.

**) Evvel a „Nyílt levél“-tel készen volt máj. 30-án, ellenben az előbb közölt levelet, melynek mellékletét képezte a „Nyílt levél“, júl. 14-én írta és tette postára. Szerk.

fáradtságos gazdálkodásai- és szüntelen munkálkodásával szerzett vagyonától megfosztá.

E csapás jól tudom, nem verheti le magas elméjét, s valódi férfias és főleg igaz magyar kedélyét; nem vágyott Ön soha, még a hatalom legfensőbb fokán se arany- és ezüstgazdaság után. Megelégedett a hazaszerettel s az emberiség jobbbáalakíthatása gyémántérzetével. Így én is, valamint a mellettem küzdő magyar honvédek sem ismertünk soha drágább kincset, mint a haza függetlenségét, a magyar haza dicsőségét s a magyar nép valódi boldogságát. Azért is mindnyájan szegények maradtunk és mint szegény földönfutók hordozzuk az élet viszályteljes súlyát.

Ki figyelemmel átolvasná mai nap a 48/49-iki Kossuth hírlapját; ki őszintén megbírálná az akkori nemzeti törekvéseket, mily meglepetéssel találná, hogy az egész magyar polgári és törvényhozó testületekben, valamint a dicső magyar hadsereg tagjaiban nem akad egyetlen egy disztelen, önzőleg nagy vagyonra vágyó egyénre, ki a hazaszeretetet színelné zászlóján, hogy célját könnyebben elérhesse! „Tempora mutantur et nos mutamur in illis” Mindamellett is azt hiszem, hogy a jelen európai népek fejlődése alkalmával Magyarhon megtartotta még — talán egyedül — férfiasan méltó magyar büszkeségét, — nem hódolván határtalanul a gazdagsági siker csalfa istenségének s kitüntetvén magát az igazság, testvériség és jogszeretet állandó elveik védőjök között.

Hiába, az idők változnak és úgy a családi és nemzeti viszonyok is: mi a magyar honvédség tagjai és Ön a nép képviselői élén szántottuk és vérünkkel készítők elé a földet és elvetettük a magot, mely 16 évi fájdalmas munkálkodás után megadá hazánknek — legalább a mennyiben egyhamar várni lehetett — önkormányzását, alapját vetvén egy szebb idealis jövőnek; fiaink és unokáink aratják, a mit mi vetettünk. Hadd tegyenek ők is annyit és még többet s aztán benső megelégedéssel tehetik fejüket tiszta párnán örök álmra.

A magyar nemzet általában véve nem háládatlan — ez egyike legkitünőbb jellemvonásának: nem hiszem tehát,

hogy ez alkalommal elfeledi, hogy ha jelenleg az önkormányzás javait élvezi, azt főleg Ön kitünő hazafiszerete, férfias szelleme, világhírű szivreható szónoklata és ritka talentumának s a mi erőfeszítésünknek s minden áldozatra készségünknek köszönheti nagy részben.

Annál fogva nem kételkedem abban, hogy e körülmények közt az igaz magyarok sietni fognak — a kormány hozzájárulása nélkül is — aláírás által egy oly összeget összegyűjteni, mely Önnek végnapjaiban megengedné hosszú, dicsstелjes pályáját gond nélkül bevégezni, hálás áldását adni magyar honfitársainak, midőn eljön a Párka utolsó lehellete szűlät elvágni!

Meghal a test, de élni fog Kossuth Lajos emléke, mint maig is Hunyadi János Magyarország hajdani főkormányzójáé és Mátyás királyé a magyar hazában!

Mivel már rászántam magamat e talán hasonló utolsó levelemben szívem sugallatait s elmémnek a jövő fölötti eszméleleit kinyilatkoztatni, nem tarthatom vissza tollamat, hogy ezekről is egy pár szót mondjak.

A világ fordul s a népek transformálódnak az általános tudomány és a kormányelvek előre haladó átalakulási törvények szerint. Valamint a kereszténység alapítói felszabadíták eránk kezdetén a csordaként tekintett rab-szolgák legnagyobb részét a római Patriciusok hatalma alól; valamint a feudalismus és... sötét századaí után a megújult vallás, vagyis igazabban szólva a reformatio kiszabadítá a nagy úrak vaskeze alól az ismét nagyszámú jobbágyokat, felnyitván előttük a törvények és az igazság védelmező palástját; valamint az újkorban a nagy francia forradalom ellörlé az emberiség castokra felosztását, világ-szerτε kihirdelve az emberek jogait: úgy a mostani világ iparkodik a nagy forradalom elveit valósitani mindenből; úgy valódi tett az is, hogy a nemzetek nem vetközhetnek ki eredeti jellemükből, mint nem feledhetik vagy cserélhetik el mással anyanyelvüket. Minek következménye az, hogy minden átalakulás politikai, vagy hongazdászati vagy szellemi téren, csak akkor lehet állandó és szilárd, ha azon egyéniségét megtartja, javítva a javítandót, elhagyva a megroskadott elveket és szokásokat.

Ezen okoknál fogva én az 1866-ban Magyarhon képviselői és az osztrák uralkodóház közt létre lépett szerződést egész őszinteséggel helyesnek tartom, — habár még sokat hagy kívánni....

Magyar-osztrák birodalom, vagy inkább hatalom a legkeményebb védbástya a nyugat-európai lakosok ipara kifejlődésének.

Mindenesetre magas és messzelátó nagy eszmet mutatott Kossuth, midőn a Duna- és Tisza-marosi confederatio programját kihirdetė....

Nem tudom, ha ez alkalommal emlékezett vala Mátyás király nagyszerű gondolatára, mely szerint ő békét kötve a testvéri török nemzettel Bajazid idejében s kikötvén szigorú feltételek alatt a keresztények egyenlőséges jog-szerű alkotmányos állását, mely gondolat életbeléptetése kezdetén a halál megfosztá hazánkat lehetőleg századokig tartó benső békétől. De mindenesetre új tanúsága ez Kossuth kitűnő ritka politikai előrelátásának s profetai elméjének.

Mi ketten, kedves Kormányzó úram, kik utolsók vagyunk a negyvennyolczadiki mozgalom harczosai között a hontalan vándorok sorsát tűrni, — nem fogjuk már e változásokat elérni; de fiaink, azt hiszem nem feledik el e véleményünket komoly és hideg megfontolás után magukévá tenni s midőn az események alkalmat nyujtanak arra, annak sikerét minden lelki és testi erejükkel s hazafui szeretetükkel valósítani.

Ez legalább legbensőbb óhajtasom, midőn Önnek, dicső Kormányzó Uramnak s feledhetlen szeretett barátomnak talán utoljára jobbmint nyujtom, egészséget és boldog éveket kívánva s szivem mélyéből fölkiáltva: Éljen a Haza! Éljen Kossuth Lajos!

Hü barátja

Czetz János.

II. Czikkely. Czetz János tábornok és az „Armenia“ szerkesztője.

1. Fejezet. Az örmény Czetz család¹⁾ ősi fészke Szamosújvár.

Mivel a dicső Czetz János tábornok ösapja szamosújvári örmény kereskedő volt, a szabadságharcz lezajlása után a katonai parancsnokság, a nagynevű tábornok „lehető javait“ Szamosújvárhoz keresle; azért 1852-ben városunk tanácsához szó szerint magyarul ezeket írta:

„A cs. kir. katonai parancsnokságnak 1089. sz. alatt kelt rendelete folytán megíratik, hogy volt cs. kir. főhadnagy Czetz János felségsértés vétkéért halálra ítéltetvén és ítélete nevének bitófára való felfüggesztése mellett végrehajtatván, — e város körében lehető javai bírói zár alá létezni és az eredményről tudósítást tenni rendeltetik.“ (Városi levéltár 1852—2913. sz.)

2. Fejezet. Czetz tábornoknak első, külföldről küldött magyar dolgozata az „Armenia“-ban jelent meg.

Hírnevess tábornokunk is, mint annyi más jó hazafi, 1848—49 után az emigrációban keresett menedéket. . . Spanyol nőt vett feleségül . . . és végre 1862-ben Buenos Aires-ben (Republica Argentina, Dél-Amerika) telepedett le állandóan. Az idegen hadsereg is Czetzet, katonai érdemei elismeréséül nagy ranggal jutalmazta, később a buenos-airesi katonai akadémia igazgatójává lett.

Megszűnt közte és a Haza között minden összekötés. Ezen munka írója volt az első, ki a hazából 1848—1849. után Czetznek a legelső magyar levelet írta 1890 végén. Hazafias üdvözlétem mellett felkértem, hogy írjon valamit lapomnak. Tudtam, hogy sok nyelvet tud; azért azt írtam, hogy köszönettel veszem, ha munkálatát bármely európai nyelven írja; de — hozzá tettem — mégis jobban szeretném, ha (még el nem felejtette a zengzetes, szép magyar szót) — magyarul írna.

És ime! rövid idő múlva — legnagyobb öröömre — Buenos-Airesből egy kézirattal terhelt magyar levelet

¹⁾ L. Szongott, A magyarhoni örmény családok genealogiája, 45—46 lap.

kapok, melynek külső czimzete ez: Austro-Hungaria. Szongott Kristóf urnak, az „Armenia“ havi szemle főszerkesztőjének. Via Budapest. Szamosújvár. A hős tábornok nagybecsű leveléhez ezt a fölötte érdekes dolgozatot csatolta: „Emlékezések az 1848—49-iki magyar függetlenség harcaiból.“ A nagy köszönettel fogadott munkát első részét az „Armenia“ 1892. évi folyamában (17—21 lap) közre is adtam; a közlemény végéhez pedig ezt a jegyzetet irtam:

E cikksorozat Amerikában élő írója, ki a honát védő kardot az írói tollal cserélte fel, becses ígérete szerint ezután is föl fogja keresni lapunkat dolgozataival. Nem kicsinyeljük e ritka megtiszteltetés kiváló szerencséjét, de legyen szabad itt kifejezést adnunk azon óhajtságunknak is, vajha alkalmunk nyílnék még a nemes tábornok urat, a magyar-örményiség e kiválóan érdemes szülöttjét, hazájában: Magyarországon személyesen is üdvözölhetni, — mint az 1849-iki emigrációnak legújabbán visszatérendő tagját. Nem is hiszszük, hogy oly hosszú távollét után ne támadna föl szívében még egyszer az elnyomott honvágy!

A második közleményhez, mely lapunk februári füzetében (1892. évfolyam 38—60 lap) jelent meg, ezt a megjegyzést csatoltam:

Az örmény származású hírneves honvédtábornok, Bém erdélyi győzelmeinek osztályosa, ez idő szerint a délamerikai Argentína köztársaságban lakik, melynek fővárosából: Buenos-Airesből ismételt jeleit adta élénk érdeklődésének az „Armenia“ működése iránt; miért is e helyen nyíltan mondunk köszönetet az ünnepezt tábornok urnak, — ki jelenleg az ottani katonai akadémia igazgatását vezeti, s velünk állandó irodalmi összeköttetésbe lépni sziveskedett.

Erre a dicső tábornok ur a következő drága sorokkal tisztelt meg:

Buenos-Aires, márcz. 5, 1892.

Tisztelt honfitárs és Barátom!

Az „Armenia“ februári füzetében láttam munkám második részéhez csatolt jegyzetét, melyben azon szíves óhajtságnak ad Ön kifejezést, hogy vajha személyesen is megismerkedhetnénk hazámba visszatérésem által.

Teljes szívemből köszönöm kedves Szerkesztő ur e kegyes megemlékezést; meg lehet győződve, hogy legforróbb óhajtságom már évek óta az, hogy ha-

lálom előtt legalább még egyszer viszontlát-
hassam édes hazámat, szülőföldemet és édes anyám
s anyám sirjain imát emelhessek a Mindenhatóhoz. De egy
részről a családi viszonyok, más részről a vagyont illető
azon szomorú állapot, mely az utóbbi két év óta ebben
az országban uralkodik, nem engedik, hogy tervemet va-
lósítsam. Nem vesztsem el azonban minden reményemet,
hogy már a közel jövőben — a körülmények javulván
— lesz alkalmam Önnek és többi bajtársaimnak
kezeit szorítani s megköszönni egész lelkem-
ből szíves megemlékezéseit.

Addig is fogadja kedves szerkesztő-tulajdonos Bará-
tom őszinte hazafiúi tiszteletemet.

Czetz János magyar tábornok.

3. Fejezet. A tábornok egyik dolgozatát Kritsa Klárának ajánlja.

Azon spanyolból magyarra áültetett dolgozatának,
mely „Virágok és tövisek“ czim alatt lapomban jelent
meg, utolsó sora így hangzik: Kritsa Klára kisasz-
szonynak ajánlja e fordítást Czetz János magyar tá-
bornok. Én e cikk végéhez, két jegyzetet tettem. Az első
így szól:

A nemes tábornok úr hozzánk intézett nagybecsű levelében
a többek között ezt mondja: „Nekem tetszett e művecske és hi-
szem hogy Kritsa Klára munkatársának is fog tetszeni; mert lehe-
tetlen, hogy az, ki „Képzelt és való“ czimű dolgozatát oly finom
tollal és érzéssel írta (l. „Armenia“ 1891. évfolyam, 109 lap) ne
rokonszenvezzen e kis elbeszéléssel. „Ezen megérdemlett elismerő
sorokhoz mi még csak annyit teszünk, hogy e hazában is szíve-
sen olvassák e kedves, mivellett nő érdekes dolgozatait. (Kritsa Klára
„Nyílt levél“-ben [l. „Armenia“ 1892. évfolyam, 201 lap] meg is
köszönte e nagy kitüntetést Czetz tábornok urnak, ki a magyar-
örménység büszkesége, szabadságharczunk egyik kitűnő hőse.“).

Másik megjegyzésünk következőleg hangzik: Ünnepezt író-
társunknak e lapok szerkesztőjéhez intézett s lapunkban közlött
igen megtisztelő sorai, — melyek annak reményét ujították fel
hazánkban, hogy a nemeslelkű tábornokot talán már legközelebb
a magyar föld ő hajtott vendégeként nemcsak, de
hazatérő és körünkben megtelepedő állandó pol-
gáraként lesz szerencsénk üdvözölhetni — önként érthetőleg

széles körben keltettek érdeklődő figyelmet s több hazai lap a nagybecsű levél tartalmát is egész terjedelmében utánközölte.

4. Fejezet. A Czetz-család ősi neve.

A tábornok nagyon érdekes cikksorozatának befejező közleményéhez még ezt a megjegyzést fűztem:

A derék Czetz család, melyből hírneves tábornokunk származott, az örmények beköltözésekor (1672. év) még Vártán nevet viselt. Ugyanis a szamosújvári anyakönyvek I. köt. 10. lapján (1715. év) ez olvasható: „Vártán mágánuámp Czetz (*գարգաթ մագանուաթ Յէշ*: Vártán vezetéke neve Czetz). Tehát tábornokunk, ki a magyar szabadságharcz alatt oly dicső nevet vívott ki, — ősei azon páratlan hős Vártán [ázsiai örmény] tábornok családjából eredtek, ki az V. században Kr. után a perzsák ellen a kereszténység védelmében viselt harcban halhatatlanná tette nevét. A Vártán neve, kinek emlékünnepe a keleti örmények mai nap is tartják, tölti be az örmények történetének legfényebb lapjait. „Csak saslit nemz a sas és nem gyáva nyulat Nubia párducza!“

5. Fejezet. Háromezer mérföldnyi távolságból írott levél.

Corrientes, Augusztus 11. 1892.

Szongott Kristóf urnak, az „Armenia“ főszerkesztőjének és tulajdonosának.

Tisztelt honfitársam és barátom!

Honnan jön ezen levél és miért ment tábornokunk ezen, előttünk alig híreből ismert vagy épen (minden sértes nélkül legyen mondva) ismeretlen város, vagy tartományba? — bizonyosan ez lesz első kérdése e sorok vételekor.

Feleljünk először a második kérdésre. Ebben az esztendőben a buenos-airesi levegő oly rideg és kellemetlen, a tél oly hives volt, hogy az influenza nevű kórság igen nagyon uralkodott; sok ismerősünket, rokont és barátot vitt jobb (sic?) világba. S minthogy az én koromban, ki cronikus torokfájással küzködöm, nem volt tanácsos magamat

a tél szigorúságának kitenni, elhatározám, hogy az év két legszigorúbb hónapját meleg tartományban töltöm egyik kedves leánnyal. És íme, már másfél hava, hogy itt élünk és csinos francia hotelben sok, igen művelt család között és élvezzük a természet kegyes tavaszi szellőit.

De hol van ez a kedves clima? Ez a szép ország? Ha csakugyan érdekelné, tessék felkeresni a Stieler's Hand-Atlas-ban az Argentínai Republicát s ottan megtalálja a 26° 28' déli földr. szélesség és az 58° nyugoti hosszúság alatt ezt a provinciális fővárost; mondjuk tehát körülbelől 400 mérföldnyire Buenos-Airestől az equator (egyenlő) felé és circa 3000 német mérföldnyire Erdélytől. És mindamellett, midőn a Parana nevű ósiási folyam partján kiszáll az ember a pompás gőzös palotájából, 5 napi utazás után és felmegy csinos párizsi kocsin, macadamizott utcákon a tiszta vendéglőbe, azt hiszi, hogy nem érkezett meg a civilizatio végső állomására. Körülnéz maga körül s látja, hogy a lakosok — kivéven a kormányférfiakat és a vagyonosabb osztályt — nők, gyermekek és férfiak meztláb járnak; mert kényelmesebb ellőrní ekképen a megmelegedett kővekkel és a fővénnyel való folytonos érintkezést. Aztán minden utczában látja a gyermekeket: fiúkat és leányokat könyveikkel hónuk alatt az iskolába szaladni; mert a kormány itt két fő, 12 nagy és 15 kisebb tanítóintézetet tart fenn, melyek mindegyike 6, 10 és 20 tanítóval és tanítónővel vannak ellátva. Jókor reggel az asszonyok és leányok — mindnyájan feketébe öltözve — templomba sietnek misét hallgatni; a szent-misé három egyházban a szegény franciscanusok mondják. Azután elhozzák az újságlapokat illt négy szokott megjelenni hetenként a körülbelől 10000 lakosból álló közönség számára).

A kormány épülete nagy palota olasz stýlben. Van itt két Social Club, egy olvasó cabinet, vasút, lóvonat stb. A Parana tulsó partján, — a nagy Chaco vagyis a nagy vadon. Ez szintoly kiterjedésű, mint egész Magyarország. Roppant erdeivel és legyőzött kalandor indus lakosaival, egy-egy katona-város telepítvényeivel, a hol a narancs, citrom, az ebano, rózsafa (butorkészítésre használják), czukornád, kimondhatatlan sok épületfa és felszámálhatlan

virág terem; nem is említem a szelid és vad állatokat: a tigrist, pánát (chacoi oroszlán), a roppant nagy kígyókat és a víz partján a napon álmadozó krokodilokat.

A mint szerkesztő úr láthatja e rend és sistema nélkül összeszövött leírásból, ez az ország a rettenetes nyár olvasztó melege nélkül valóságos paradicsom lehetne. De így itt sincs teljes boldogság; mert az ember teljes boldogságra sehol sem találhat, ha csak azt szívében nem keresi! És akkor is, ki tudja? Még sokat elcseveghetnék; de a meleg hatását kezdem érezni és szemeim hunyódnak be. Így tehát hagyom más alkalomra! Nem hagyhalom el azonban, annyira meghatottak az utolsó, európai távirati hírek. Mi szerep juthat a jelen világkörülmények között kedves, szeretett hazánknak?! (Itt 12 sornyi politizálás következik, a mit kihagyok, azután így fejezi be fölötte érdekes levelét. Szerk.).

Bizonyságául annak, mikép a haladás századunkban nem ismer határt, ide mellékelem egy fényképemet, melyet egy szépeszü s kitünő párizsi családból származott ifjú utas készített itt a vendéglő udvarán — machinájával. Így kétszeres emlékül szolgálhat — e levéllel együtt.

És most finis: áldja meg Önt a magyarok Istene mindazokkal, kik még emlékeznek a hontalan vándorra és hazafi tisztelő barátjára:

Czetz János

P. S. (Utóirat). Midőn ezen sorokat veszi, már újból Buenos-Airesben leszek. (Mióta fennáll e város, ilyen távolságból még nem kapott itt senki sem levelet! Érdekes volna megtudni azt, hogy hát az egész országban még ki kapott ilyen messze helyről levelet? Aug. 11-én tette Corrientesben postára és ide érkezett szept. 15-én. Szerk.)

6. Fejezet. Az „Armenia“, a „Történelmi Lapok“, Kossuth-ünnepély és a Székely.

Buenos-Aires, Nov. 10. 1892.

Szongott Kristóf úrnak Szamosújvártl.

Tisztelt Honfitárs és Barátom!

Jelen év aug. első napjaiban megküldtem Önnek — ígéretem szerint — legutolsó fényképemet — egy Corrientes

nevű provincialis fővárosban kelt és certificált levélben, mely egyszersmind ugyanazon ország ethnologiai és geodetici leírását foglalja magában az „Armenia“ számára.

Azóta a mai napig semmi tudósítást nem vettem, sem az „Armeniá“-ban nem jelent meg erre semmi hivatkozás.

Felkérem tehát becses Szerkesztő úrat, lenne szives e felől értesíteni, hadd tehessen meg az illető reclamatiót a postahivatalnál.

Egészségem kissé hanyatlik; mindamellett nagy érdekekkel olvasom az „Armeniát“ és a Kolozsvári Történelmi Lapokat, s igen örülök, hogy Kossuth-ünnepét oly méltán meglíztették Magyarhonban és főleg Erdélyben. Iliába, a valódi magyar törzs csakis a Székely, a Maros- és Szamosföldön lakik, mely ősi öröksége volt és marad.

Boldog új évet a vig karácson után. Honfiúi tisztelettel

Csetz János.

[Külső cím: Austro-Hungria. Szongott Kristóf úrnak, az „Armenia“ főszerkesztője, via Budapest. Szamosújvár (Erdély)].

7. Fejezet. A tábornok a magyar-örményeknek boldog új-évet kíván.

Buenos-Aíres, decz. 3. 1893.

Szongott Kristóf úrnak Szamosújvárt.

Tisztelt Honfitársam és Barátom!

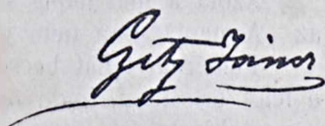
Harmadik éve már, hogy sziveskedik e hontalan vándor a haza multjáról és jelenéről tudósítani nagy becsű, komoly és hazafi érzelmű „Armenia“ magyar-örmény havi szemléje rendes megküldésével.

Nem tudom mikép köszönjem meg e szives megemlékezést, de minden esetre hálám kijelentését nem fogom elmulasztani.

Az év fordultával nem hagyhatom el, hogy Önnek és Ön által a tisztelt magyar-örményeknek boldog új-évet és szerencsét ne kívánjak, óhajtván, hogy valamint

eddig, úgy ezután is legyenek a magyar néppel és a haza örökös érzelmeivel — összeforrvá.

Hazafiúi tisztelettel

Lapomban ezt izentem az ünnepelt tábornok urnak:

Midőn Nagyméltóságodnak, kinek fényes nevét két világrész: Európa és Amerika tisztelettel említi, e kiváló figyelemért a hazai örménység nevében is hálás köszönetet mondunk, egyúttal kérjük a Gondviselést, hogy nyujtsa Nagyméltóságod drága életét hosszúra, adjon erőt, egészséget, hogy visszajövéen édes hazánkba, újra láthassa a virágzó Magyarországot, melynek szabadságáért oly hősi, Klio által arany betűkkel feljegyzett fegyvertényeket vitt véghez. Hozza Isten Nagyméltóságodat minél hamarább körünkbe!

8. Fejezet. Szálon-játék, mely „a magyar-örmény nőknek kellemes perczeket szerez.”

1894-ben is „Nyilvános vallomás” czim alatt igen érdekes dolgozatot küldött lapomnak (L. „Armenia” 1894. évfolyam, 40 lap.) Mellékelt leveléből itt csak a következő érdekes sorokat közlöm:

Ide zárok egy a mult hóban megjelent szellemdús szálon-játékot; szerzője egy argentinai tábornok, az ismert nevű író: Luvio Mansilla rokonom és jó barátom. Célom az volt, hogy a hosszú téli estéken a magyar-örmény nőknek egy pár kellemes perczet szerezzek. Vale!

Csetz János.

9. Fejezet. A hazai lapok híresztelése.

A tábornok úr csak velünk állott levelezésben; de mivel a hazai lapok említést tettek arról 1894-ben, hogy

Czetz tábornok hazajön. — gondolván, hogy hátha valakinek megírta, — lapunk mondott évfolyamában, ezen eseményszámba menő hírről a következő sorokat írluk:

Czetz tábornok, a magyar szabadságharcz ünnevelt hőse, mint örömmel értesülünk, nemsokára meglátogatja Magyarországot; s reméljük, hogy körünkben végre állandó otthonra talál. Hazánk fia, ki erdélyrészi örmény család ivadéka, mint tudva van Buenos-Airesben, az argentiniai köztársaság fővárosában élte át a hontalanság hosszú évtizedeit. Hozza Isten őt mielőbb szerencsével hazájába és szülőföldre — az Oczeánon át!

10. Fejezet. Az „ideál.”

Nemsokára a hazai lapok egy „ideál“-ról tettek szót. Ezen közlések után mi is ezt a kisebb közleményt adtuk közre:

Czetz tábornok regénye. A Turszky-ezrednek egy hadnagya (mint egy budapesti lapban olvassuk) 1848-ban megkérte Pesten egy előkelő uri leány kezét. A kérők többen voltak, a választás késett, az idő pedig 48-ban gyorsan haladt. A Turszky-ezredbeli hadnagy állépett a honvédekhez s az erdélyi csatatérekre, mint Bem vitéz tábornoki főnöke, a muszkaverő Czetz tábornok írta be nevét a magyar történelembe. Hadnagykori ideálja ekközben férjhez ment. A nagy katasztrófa után Czetz tábornok Amerikába menekült, s most Buenos-Airesben él szintén tábornoki rangban, mint a katonai akadémia igazgatója. Ideáljának férje azóta meghalt. Négy évtized után a hírlapokból értesültek egymás hollétéről s levelezésbe léptek. Az ezredéves kiállítás alkalmából Czetz János tábornok haza készült jönni; de most levél érkezett tőle H. G.-néhez, melyben azt írja, hogy a Délamerikából való hazajövetelre, a hosszú tengeri útra, aligha fog vállalkozhatni, s így nem fogja viszontláthatni sem hazáját, sem 47 év előtti ideálját! („Armenia“ 1895. évfolyam 60 lap).

Alig jelent meg ez a közlemény lapomban, azonnal írtam a tábornok úrnak és kérdeztem: mi igaz a dologból? Rövid idő múlva megjött Czetz tábornok úrtól a határozott, férfias válasz: „1848—49-ben csak egy ideálom volt: a H a z a függetlensége; de női ideálom nem volt és így senkinek sem kértem meg kezét. . .

De hogy is lehetett volna a háború viharában valakivel gyűrűt váltani? Én csak 1848. májusban jöttem Bécsből Pestre és júliusban már Mészáros Lázár tábornokkal Verbászbba mentem a rácok ellen. Onnan szeptem-

ber végén tértem vissza s októberben Kossuth az erdélyi sereghez Bem mellé küldött tábornoki főnöknek. Mikor köthettem volna tehát viszonyt bármely nővel? (1896. nov. 24-én kelt hozzám intézett leveléből).

11. Fejezet. A tábornok ajándéka.

Azon hazafiás levelei közül, melyekkel 1895-ben megtisztelt, ílt a következő megbecsülhetlen sorokat közlöm:

Szongott Kristóf tisztelt hazafi barátomnak Szamos-újvárt (Erdélyi részek).

Ön volt az első, kinegyvennyolcz-kilenczediki események óta, újra emliti kegyelettel nevemet a magyar közönség előtt. Önt illeti tehát nyilvános hálám, mincképpen jelentésére átküldöm ezem utolsó fényképemet: egyetlen példányt a magyar Hazában.

Isten áldja Önt és a Hazát!

Buenos-Aires 1895. ápril 7. Csetz János.

Közzélni fogom a szép képet és közreadom azt a nyilatkozatomat, mit a drága jutalomra vonatkozólag az „Armenia“-ban közzé tettem:

Midőn a megbecsülhetlen kitüntetésért — mit keretbe foglalva ereklve gyanánt állandóan meg fogunk őrizni — Nagyméltóságodnak, kinek világra szóló hős tetteit és a haza körül szerzett, soha el nem évülő érdemeit Klio aranybetűkkel jegyezte fel, — itt a nyilvánosság előtt is hálás köszönetet mondunk; egyuttal kérjük a Gondviselést, hogy nyujtsa Nagyméltóságod drága életét még hosszúra; adjon erőt és állandó egészséget, hogy jövő évben — a kiállítás alkalmából — újra láthassa szeretett hazáját: az ezredéves Magyarországot. Meg vagyunk győződve arról, hogy a hálás haza nagy fiát, ki kész volt vérét ontani a szabadságért és a haza javáért, megérdemelt tisztelettel fogadná és méltó módon ünnepelné.

12. Fejezet. Három lap óhajlása.

„Segítsük haza Csetz tábornokot!” A Kolozsvárt (Kuszkó István szerkesztésében) megjelent 1848—49. évi Törté-

nelmi Lapok című folyóirat a fentjelzett fölhívással, a következőket írta: A 48-as szabadságharc fényes korszakában csodamódon teremtek a hősök. A ki ma még gyermek volt, az már holnap irigyelt hőssé lett, — a kinek mellén érdemrend ragyogott, testén pedig győzelemben kapott sebhelyek tátongtak. Ilyen hős volt Czetz János tábornok is, a ki Kossuth-nak bizalmas barátja, s az erdélyi hadjáratban Bem apónak a jobbkeze volt. Mint ezredes és tábornoki főnök, rendkívüli tevékenységet fejtett ki az erdélyi hadsereg szervezése körül, a melylyel aztán olyan világraszóló diadalokat arathatott Bem, mint a piskii csata és Szeben bevétele. Bem mellett számos csatában harczolt az örmény szülőktől származott Czetz János, s a piskii győzelemben neki oroszlánrésze volt. Szeben bevételénél is annyira kitüntette magát, hogy tábornokká léptették elő. Ez a vitéz tábornok a fegyverletétel után szintén külföldre menekült és sok viszontagság után Dél-Amerikában telepedett meg, a hol a buenos-airesi katonai akadémia igazgatója lett. S egyetlen óhajta lenne, hogy mielőtt lehunyna szemeit, még egyszer megláthatná hazáját, melyért egykor vérént ontá és dicsőséget szerzett neki! A „Pester Lloyd“ lapírástunk, mondja továbbá az idézett forrás) megemlékezvén róla (Czetz tábornokról) így ír: Méltó lenne Magyarországhoz, ha az ezredévi ünnepély alkalmából e hű fiára gondolna, hogy mielőtt sírba tennék, megláthatná dicső hazáját, az ő ifjúkori eszméjének országát, a melyért harczolt és szenvedett s csendes feledékenységben egész életét, minden földi reményét érte áldozta fel. Más ország már régen diadallal hozta volna vissza az ilyen hű fiát, mi legalább hozzuk haza az ezredévi ünnepélyekre. Mert nincs nagyobb büne, a népnek, mint a nagyjai iránti hálaatlanság! Eddig tart az idézett forrás: a „Történelmi Lapok“, illetve a „Pester Lloyd“ közleménye. Részünkről csak azt tehetjük hozzá, hogy az elaggott hős tábornok hazatérével régi óhajunk fogna valóra válni; a melynek mi sem mulasztottunk el kifejezést adni folyóiratunkban („Armenia“), remélve egyúttal azt is, hogy a történelmi névvel bíró Czetz tábornok épp körünkben fogja eltölteni mozgalmas életének hátralevő idejét s tán egykor — kívánjuk, minél későbbre — a mi hantunk fogja őt kegyelettel és dicsőséggel eltakarni!

13. *Fejezet. Felelet, mit e sorok írójának haza hívó levelére írt Czetz tábornok.*

Habár a tábornok urhoz intézett leveleimben, úgy lapomban is nem egy ízben adtam kifejezést azon forró óhajtasomnak: vajha haza jönne tábornok úr — a hosszas hontalanság után — és itt közöttünk töltené drága életének még hátralevő napjait! — mégis 1896-ban meg-

ragadtam a kínálkozóan nagyon kedvező alkalmat, és a magyar-örménység legnagyobb fiát, csodálkozásra méltó büszkeségünkkel, a nagy tábornokot — haza hívtam. Levelemben a többek között elmondottam azt, hogyha — körülményei miatt — állandóan itt nem is maradhatna, legalább meglátja még egyszer virágzó hazáját, megnézi a millenaris kiállítást, kezét szorít bajtársaival, ismerőseivel . . . és imádkozik szülei sírja mellett. . . . Erre a tábornok úr egy ív nagyságú, sűrűn beírt, négy oldalra terjedő levéllel válaszolt. A féltett kincs gyanánt őrzött fölötte becses levélből itt a következő részleteket közlöm:

Buenos-Aires november 24. 1896. T. cz. Szongolt Kristóf úrnak, az „Armenia“ szerkesztője és tulajdonosa Szamosújvártl,

Tisztelt Honfitársam és Barátom!

Utolsó, Szamosújvártl okt. 21-én kelt szíves levelére rögtön kívánok felelni, valamint annak tartalma igényli, teljesítvén egyszersmind szívem sugallatát is. — Fogadja valódi barátságos soraiért legforróbb hálám! Mert csakugyan különös, hogy ötven évi hontalan vándorlás után egyedül egy nagyszellemű, munkához szokott hazafi emlékezzék meg a menekültről, az in effigie Nagy-Szebenben felakasztott honvéd-tábornokról; egy lelkes, habár kisé ábrándos urnő és egy székelyföldi gróf kíséretében?!¹⁾ Tehát bármilyen becses és lélekreható legyen ezen megemlékezés, — azért áldoztam fel ifjúsági erőimet, szellemi és anyagi fáradságomat, szép szerepre törekvő álmaimat, polgári állásom fényes kezdetét, szegény életem jövőjét (??), hogy elvégre csak Önnek magasztos szíve hívjon haza. Ön, ki se engemet, se családomat nem ismerte, ki most négy éve, csak buzgó hazafi indókból a magyar és erdélyi közönség elé tárta már csaknem elfeledett nevemet?

¹⁾ A „kiséretében“ szó csak azt jelenti, hogy 50 év alatt kivülem még két egyén hívta haza; de mind a három meghívás önálló, egyik a másiknak leveléről mit sem tud. A milleniumra azonban csak egyedül én hívtam haza.

Mennyit tanul az ember időjárlával?! Ki hitte volna 1848—49-ben, hogy a nagylelkű, minden érdemet gyorsan elismerő és talán némelykor tulzott szümpáthiával megtisztelő magyar nép, annak kormánya és képviselői egy solemnis alkalommal, mint a milleniumi ünnepség, ne emlékezzenek meg azokról, kik a független kormány eszméjeért vérüket ontották, állásukat, jövőjüket áldozták fel a haza oltárán — és irántuk még egy kegyeletes szóval, vagy felhívással mutatta volna háláját? És ime mégis úgy történt! Mert ki nem tudja, ha kissé analizálja az 48/49-iki történeteket, hogy a mai állami állapotot csak is az akkori honvéd-sereg és vezérei áldozatkészségének, rendületlen hazaszeretetének köszönheti? kimutatván a bámuló világ előtt azt, hogy mire képes a magyar! És ez alkalommal az igazságszerető történetíró meg fogja mutatni, miszerint a nagy eposzában az erdélyi hadseregnek ha nem is első, de a legfontosabb szerep jutott?... Ha meggondoljuk, hogy nehezen állhatott volna fenn Debreczenben egy magyar kormány és nem tarthatta volna meg üléseit a magyar képviselőház, ha Bem és társai le nem verik az Erdélyben megsemmisítéssel fenyegető oláh, szász, osztrák és muszka coalitiot? . . .

A mi a hazamenetelt illeti — őszintén megvallom — hogy igen is nagy kedvem volt a millenium alkalmával utolszor megfordulni kedvelt hazánk nyájas völgyeiben, főleg a Székelyföldön s szintúgy vártam erre nézve bármely csekély felhívást, ha szinte megrongálta volna is házi költségvetésem alapját. De ez nem jött és így ki tudja, ha valaha valósíthatom szándékomat?! . . .

Levelét végre így fejezi be: Addig is áldja meg Önt a magyarok Istene! tartsa meg egészségét és szellemi erejét, hogy a magyar-örrménység diszére és hasznára fáradhasson, mint eddig.

Igazi barátja
Czetz János.

*14. Fejezet. Czelz tábornok, önéletírásának magyar részét
lapunkban tette közzé.*

Buenos-Aires, október 30. 1897.

Tisztelt honfitárs-barátom!

Végre megérkezett várva várt szives levele Szamos-újvárt szept. 3-án kelt hírekkel.

Örömmel látom, hogy Ön jó egészségben és elméje egész erőben áll s hallgatása csakis a körülménynek következtetése, hogy honvédtársaim után való kutatásai siker nélkül maradtak. Sajnálom, hogy e fáradságot okoztam észrevétlenül!

Életrajzom magyarra fordítása is¹⁾ felbeszakadt; mert — fájdalom — kezdeni veszíteni a szemeim világát s így a munka nagy erőfeszítésbe kerül; mert — mint már előbbi közléseimből értésére esett — nem kapok e nagy emigratioi emporiumban egyetlen egy egyént se, ki magyarul beszélni és írni képes volna. És németül diktálni kissé restellem azért, mert aztán Önnek kellene azt újból magyarra fordítani és így az eredeti gondolat erejéből bizonyosan átalakulna. — Mindamellet folytatom, naponként két órát szentelve arra s így alkalmasint jövő Február vagy Márczius havára elég materia lesz gyűjtve.

„Tempora mutantur et nos mutantur in illis.“ Olyan ez a mi századunk! Az osztrák visszatolja a nemzeti viseletet és a rögtön elérhető gazdagulás nem hagy időt az új generációnak a régi nemzeti nagyságról tudomást szerezni és utánozni az áldozatkész, elvénuült bajnokokat. — Such is life²⁾ — a mint mondja az angol.

Boldog, a ki ebben a versenyfutásban a gazdagulásra egy rokonszenves baráttra akadt, ki — mint Ön — minden önzés nélkül egy árván maradt honvédet szívéhez szorított és már néhány év óta kegyeletos emlékében részesít. Legyen meggyőződve,

¹⁾ A dicsőült tábornok ur előbb spanyolul írta meg tanulságos éldtrajzát: ezt fordította le lapunk számára magyarra.

²⁾ Ilyen az élet.

hogy, — minden akadály daczára — az emlékrajk meg lesz írva. Minthogy levelem már az új-év közelében fog kezéhez jutni, engedje meg, hogy boldog karácson't és szerencsés új-évet kívánva maradjak igaz honfi barátja

Czetz János.

U. i. Miért nem jut eszébe valamely örmény fiatal embernek e világot megismerni? Hisz nem olyan nagy tökére volna szüksége főleg, ha a magyar mellett a német és olasz nyelvet bírná. A fiumei hajós-társaság egyet vagy kettőt küldhetne ide és Braziliába és bizonyosan ezért nem szenvedne nagy veszteséget az ország?

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy életrajzom spanyol nyelven csaknem egészen készen van.

15. Fejezet. A tábornok úr egészsége gyöngül és gyöngülnek szemei is.

Szongott Kristóf urnak

Szamosújvártt.

Tisztelt Hofitársam és Barátom!

Mult hó (1897. decz.) 28-ról kelt becses levelére — fájdalom — azt kell válaszolnom, hogy gyenge egészségem és napról-napra gyengébb szemcim meggátolnak abban, hogy meglistelő felhívásának eleget tehessek. Életrajzom leírására nincs sem erőm, sem egészségem.

Sziveskedjék az önnek már beküldött előrészből és az ide mellékelt jegyzetekből rövid kivonatot csinálni, szóval jegyzeteim velejét felhasználni és vázlatképen 1898. márcz. elsején megjelenő folyóiratában közölni. Ujabb arczképem nincs, tehát e tekintetben sem felelhetek meg kívánságának.

Maradtam igaz, hazafias üdvözlettel hű barátja

Czetz János.

(Ézt a levelet jan. 14-én tette postára ajánlva és febr. 9-én érkezett ide).

15. Fejezet. A tábornok ur egészsége gyöngül és gyöngülnek szemei is.

Habár az előbb (14. fejezet) közlött becses levelében azt írta, hogy „az emlékrajk meg lesz írva,“ — mégis szemei annyira meggyöngültek, hogy nem tudta azt befejezni. Én a tábornok úr engedelmével a hozzám küldött részleteket — úgy kiegészítetlenül is — közre adtam.

Az alatt szemeit operálták. A műtét — sikerült. Aztán ezen sajátkezűleg írt drága sorokat kaptam a dicső tábornok urtól:

Buenos-Aires 1900 ján. 1.

Boldog karácson¹⁾ és szerencsés új-évet kíván

Czetz tábornok.

16. Fejezet. Czetz tábornok utolsó levele.

Utolsó levelét 1902. decz. 23-án intézte az „Armenia“ szerkesztőjéhez Buenos-Airesből. Ezt a fölötte becses levelet a „Budapesti Hirlap“ 278 száma (1904. okt. 8.) a következő bevezető sorok kíséretében tette közzé:

A szabadságharcz dicső emlékü katonája a roppant távolon keresztül Dél-Amerikából is kereste az összekötést hazájával. Szongott Kristóf, a ki az örmény népre vonatkozó kutatásaival jeles nevet szerzett, állandó levelezésben állott vele, míg az ősz tábornok szeme végképp föl nem mondta a szolgálatot. Utolsó levele, melyet a magyar tudósnak küldött, így hangzik:

Nagyon tisztelt kedves Honfitárs és Barátom!

Karácsony napján és az évforduló közelében szerettem volna Önt egy utolsó arczképemmel meglepni; de állapotom annyira rosszabbodott, hogy nem határozhattam el magamat újból levéetetni. Fogadja tehát e sorokat, jelölül annak, hogy szivemben Ön mindig az elsők között foglal helyet, — minthogy az első volt honfitársaim között, ki a történelmi hirt megpendítette szegény nevemnek a nemzet előtti bemutatására.

¹⁾ 1899. okt. 27-én tette postára üdvözlő iratát a tábornok úr, azért kíván „boldog karácson“-t is.

Most, mintegy tíz éve, hogy az „Armenia“ egy Corrientes nevű városban készült arcképemet publikálta a rólam szóló cikkének kíséretében, a Czetz-család származásával.

Fogadja tehát örökre hálás köszönetemet; szándékom is ezt a most megjelenő emlékeim végső sorailban bemutatni.

Ila az egyetlen, életemben maradt szemem világa engedte volna, ezt a levelet hosszúra terjesztem. De most is alig látok; mivel másolom e lapot. Adja Isten, hogy Ön elérhesse és az írónak megbocsáthassa zavart sorait. Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanúsított szíveségét — mint örökséget — fogják tartani és az „Armenia“ füzeteit, mint családi szentséget fogják tisztelni.

Ez alkalommal az egyetlen magyar nyelv birtokosának, Lederer Gyulának el kellett távozni egy néhány hónapra, folytatni az általa már egy pár év óta megkezdett, e nagy ország tájrajzi előkészületeit és így nincs senki, a kinek diktálhatnék; miért is kénytelen vagyok magam megpróbálkozni, ha képes leszek-e érzelmeimet papírra tenni s Önt egy fájdalmas olvasásra kényszeríteni.

Csak azt sajnálom, hogy oly rettentő messze vagyunk egymástól, hogy testi állapotom miatt sem javallatott annyi derék és szeretet barátomat hazánk szent földjén átkarolni és bucsút venni szülőföldemtől. — Sic fata tulerunt. Kérem Önt, legyen tehát tolmácsa szívből eredő igaz érzelmeimnek az egész magyar és az igaz magyar érzésű örmény világban, különösen a nők, a kiváló írónők és a fejlődő fiatalság körében. Ragaszkodjanak teljes erővel a magyar hazához!

A magyarok Istene áldja Önt s egész családját legszebb adományaiival. E kérést intézi a Mindenhatóhoz egy honától a sors kemény keze által megfosztott honfiú s Önnek a siron túl is hálás barátja: Czetz János, 48/49-iki honvédtábornok.

III. Cikkely. Czetz János tábornok és a hazai lapok.

1. Fejezet. Czetz János kinevezései.

Czetz János tábornok 1848—49-iki kinevezéseire vonatkozó hivatalos adatok — mondja az „Ellenzék“ — az országos történelmi ereklye-muzeumban levő hivatalos lap,

valamint Bem tábornok eredeti parancs-könyve szerint a következők:

„Közlöny“ 1848—146. sz. nov. 3.

Őrnagyokká a táborkarhoz: Czetz János, egyszersmind br. Vay Miklós mellé táborkari segéddé, táborkari százados.
Pest, okt. 30. 1848.

Mészáros Lázár
hadügyminiszter.

*

„Közlöny“ 1848—102. sz. decz. 30.

A vezérkarhoz alezredesül kineveztetik Czetz János táborkari őrnagy. A kinevezés, rang- és illetményekre nézve decz. 1-től számítandó.

Pest, decz. 30. 1848.

Mészáros Lázár
hadügyminiszter.

*

„Közlöny“ 1849—67. sz. márcz. 31.

Ezredessé: Czetz János alezredes f. évi február hó 12-től számítandó ranggal és illetménynyel kineveztetik.
Debreczen, márcz. 29. 1849.

Mészáros Lázár
hadügyminiszter.

*

Bem tábornok parancskönyvéből.

Káránsebes, ápril. 18. 1849.

Hadi működéseim folytatandó elkelletik egy időre Erdélyt hagynom s Czetz ezredes urat, — kit generálisi hivatalra felajánlottam, ebbeli megerősítése még meg nem érkezett, de meg fog jönni, bízam meg az erdélyi hadparancsnoksággal. Meghagyom tehát minden kerületi parancsnokságnak, hogy jelentésüket ezután Czetz ezredes urhoz Szebenbe tegyék, minthogy a rendeleteket is tőle fogják venni.

Bem.

*

„Közlöny“ 1849. máj. 11. 101. sz. E. 13074. h. ü. m.

A hadügyminiszterium előterjesztésére az ország kormányzója által Czetz János ezredes eddigi hű szolgálatai és a csataterén szerzett érdemei tekintetéből folyó

évi máj. hó 16-tól számílandó ranggal és illetménynyel tábornokká léptetett elő.

Debreczen, máj. hó 3-án 1849.

Klapka tábornok
helyettes hadügyminiszter.

(„Ellenzék“ 1904. okt. 11. 231. sz.).

- Csetz János magyar honvédtábornok.

2. Fejezet. Az „Egyetértés“ nyilatkozata.

Ismét sirba szállt egy, a dicsők, a nagyok közül, a kik egykor, mint félistenek emberfeletti erővel küzdöttek a hazáért, a szabadságért, a zsarnokság zsoldosaival. Sirba szállt, idegen ország földjébe ázott sirba, mely felé csak zokogva s könnyeket hullatva

tekint a nemzeti kegyelet; de nem tud leborulni a drága hantok felett. Czetz János, szabadságharczunk nagy tábornoka — meghalt! Meghalt messze távol, a tengeren túl és még halálának híre is csak egy teljes hónap múlva érkezett haza. Ott pihen most a hős, annyi küzdelem után, a buenos-airesi sírkertben; de lelke nem maradhat ott az idegen földben. Itt lebeg felettünk, a magyar haza felett s mint egykor a költő hun vitézei, az égből is leszáll hozzánk, hogy vezessen a szolgálhat ellen, mely feledve az ősi erényt, gyáva meghunyászkodással rakja le fegyverét. Veszteségünk nagy fájdalmában ebben a hitben talál kesergő szívünk enyhületet. És bár hazafiúi barátunk, büszkeségünk még nagyobb, ha a nagy tábornok életére gondolunk. Ő reá tekintve, nemzetünk nagyságába vetett reményünk újra éled és soha el nem fogy. Az a nép, az a nemzet, melynek idegen fiai voltak, bár meglehetősen magas hívatalásának utjáról, egy pillanatra félreléphet, de nyomban nyomtalanul el nem veszthet. A hős tábornok 82 éves korában halt meg.

(„Egyetértés,” okt. 7. 1904. 277. sz.).

3. Fejezet. A „Magyar Állam” nyilatkozata.

Czetz János, a szabadságharcz egyik legvitézebb tábornoka, szept. 6-án Buenos-Airesben meghalt. A véletlen úgy hozta magával, hogy a nagyszabadság hős halálhíre éppen ma az aradi vértanúk gyászünnepeén érkezett hazánkba a messze idegenből, hová mint szabadságharczosunk többi nagyjai a nemzet elnyomói elől menekültek. Hivatása, családja visszatartották új hazájában Argentínába, melynek 40 (?) éven át becsült, hasznos polgára volt. Nehány éve híre járt, hogy haza jő, készült is a nemzet méltó fogadtatására. Széll Kálmán miniszterelnök pedig illő existenciáról gondoskodott számára, de a 80 éven felüli aggasztán nem mert vállalkozni a nagy tengeri utra. Megnyugodott abban, hogy idegenben fog meghalni.

(„Magyar Állam,” 228. szám. okt. 7.).

4. Fejezet. A „Budapesti Hírlap” nyilatkozata.

Virradt a reggel október hatodikára, a mikor megtudtuk, hogy szabadságharczunk egyik legvitézebb katonája, Czetz János tábornok, éppen egy hónappal ezelőtt, szeptember 6-án, Buenos-Airesben, nyolczvankét éves korában meghalt. A szomorú hír egy hónap alatt tette meg az utat ide, erre a földre, a mely szülte Czetz Jánost, a melynek szabadságáért vérét ontotta s a honnan ötvenöt esztendővel ezelőtt, a midőn a szabadságot letaglózták, a hol akkor nap-napután mártirhalált kellett szenvedni a hazaszereztért, álköntösben, álnév alatt elmenekült. Egy nagy életkor választ el ettől a dátumtól is. A kik akkor születtek, a midőn Czetz János szökve fordított hátat a letarolt Magyarországnak, megtépett édes-

anyjának, ma őszbecsavarodott férfiak, sokan el is távoztak közülök abba a tartományba, a honnan nem tért meg még halandó. Maga is ifjú volt akkor s mert az ifjúság nem könnyen mond le az álmokról, valószínűen hitt Magyarország föltámadásában. Mert vérbeli katona volt, hihette azt is, hogy valaha még, talán nem is nagy idő múltán, karddal tér ide vissza s kardjával segít kivívni Magyarország szabadságát és függetlenségét. Álma csak annyiban valósult, hogy Magyarország visszanyerte függetlenségét és szabadságát, de más, békés, vértelen uton s nem úgy, mint azok hitték, a kik akkor a keserűséggel csordultig telt szívvel és mégis álmokat álmadozva hagyták el Magyarországot.

Czetz János tiv évvel utóbb, hogy megindult a száműzetés, a hontalanság örökös útján, elhagyta Európát is; átvándorolt Dél-Amerikába, Argentina köztársaságba, a melynek negyvennégy éven át becsült és hasznos polgára volt. A míg Európában ette a száműzetés kenyerét, technikai dolgokkal foglalkozott, a mihez értett, mint vezérkari tiszt. Hogy olyan messzi távozott hazájától s a mi világrészünktől, annak egy véletlen volt az oka. Argentínai családba házasodott, az argentinai köztársaság elnökének vette el a hugát. Az új világrészben, az új életben is katona volt, katonákat nevelt Argentinának. Hivatása, családja visszatartották új hazájában, a mikor a kiegyezés után visszatérhetett mindenki, a ki a forradalom után visszatérhetett mindenki, a ki a forradalom után, a forradalom miatt vándorolt ki Magyarországból. Czetz Jánost a családi tűzhely nem engedte haza hazájába. Akkor még az élete delén volt, daltás katona s talán nem is gondolt arra, hogy valaha haza fog még kíváncsozni, hogy pár évtized múltán jönné térden csuszva is, de akkor késő már, nem engedi a nagy kor s a világtalanság. Néhány évvel ezelőtt következett be ez az idő. Akkor híre járt, hogy hazajő. A hálás fiúk és unokák készültek is, hogy érdemeihez méltóan fogadják. Magyarország akkori miniszterelnöke gondoskodott, hogy — ha valóban hazajő, tisztas egzisztenciát kapjon azokért az érdemekért, a melyeket szabadságharcunkban szerzett.

A terv azonban tervnek maradt. A nyolczvan éven tul járó aggasztán, a ki félszemére meg is vakult, nem mert vállalkozni egy hónapig tartó, nehéz, jobbára tengeri utra. Egy darabig áltatta magát azzal a kába reménnyel, hogy megerősödik s mégis csak hazajöhet, ha nem egyébert, hogy ebben a vérrel áztatott földben kapjon örök pihenőt. Aztán lemondott erről a szép ábrándról is s megnyugodott abban, hogy soha sem látja viszont a négy folyam s a hármass halom vidékét. De minél jobban fogyott az ereje s minél kevésbé volt valószínű, hogy hazatérhessen, annál nagyobb szeretettel csüngött hazáján s annál hevesebben vágyott, hogy viszontlássá. Az agg katona, a ki annyiszor nézett szembe a halállal, talán félt a haláltól, a midőn arra gondolt, hogy érte jő, mielőtt ő még egyszer

láthatta volna hazáját. Az agg katona pihenni tért sok ezer mér-földre attól a helytől, a hol apját, anyját örök pihenőre tették. Haláláról a szellő sem hozott hírt nekünk s nincs olyan vihar, a mely ki ne fáradna, a míg a mi földünköről oda ér, a hol Czetz János örök álmát alussza. Most már csak egyetlenegy van még életben azok közül, a kik szabadságharcunkban vezérek voltak, Görgei Arthur, a nyolczvanhat éves aggastyán.

*

Czetz tábornok élete.

Czetz János tábornok Erdélyben, Gidófalván született 1822-ben, jómódú örmény szülöktől. A bécs-újhelyi akadémiát végzvé, huszéves korában hadnagy lett. 1848-ban a magyar kormánynak ajánlotta föl szolgálatait. Meszáros hadügyminiszter a tehetséges fiatal tisztet a hadügyminisztériumban alkalmazta és a hadügyi bizottságban az előadói fontos tisztet bízta rá. Együttal Kossuth figyelmébe ajánlotta, a ki csakhamar Erdélybe küldte tábornokai főnökök. Miután itt általános föltűnést keltett működésével, mely kétségtelenné tette szervező képességét, rábízta az erdélyi hadsereg szervezését. Neki köszönhető, hogy az 1848—49. évi rettenetes tél idején Erdély hadászatiilag rendben volt és Puchner tábornok kénytelen volt visszavonulni. Az 1849 márczius 11-iki szebeni csatát jóformán az ő magatartása döntötte el. Bem ez ütközet után Czetzet, a ki már akkor ezredes volt, tábornoknak nevezte ki és Kossuth nemcsak megerősítette kinevezését, hanem bizalma jeléül egy 30.000 főnyi tartalék-hadsereg szervezésével bízta meg. A szervezés sikerült. Czetz ugyanis képes volt Bem brassói előrenyomulását fedezni. Vitézségét kimutatta a piski-i csatában, a hol az osztrák hadsereget oly zavarba hozta, hogy — mint Rusztov megjegyzi — vad futásban keresett menedéket Szászváros felé. A világosi katasztrófa után Czetz álnévvel Hamburgba menekült és megírta emlékiratát Bem erdélyi hadjáratának történetéről. Hamburgból Párisba ment, a hol a párisi előkelő politikai és irodalmi körökkel jutott ismeretségbe. Az 1851. évi deczemberi államcsiny elvette kedvét a politikától és a műszaki pályához fordult s a Mont-Cenis pályá építésénél kapott alkalmazást. Ez időben tett utazásai alkalmával Szevillában megismerkedett Juan Manuel O. de Rosas tábornok leányával, a kit 1859-ben feleségül vett. Ezután a francia-olasz-osztrák háború alatt Cavour segítségével az első magyar légió szervezéséhez látott. A váratlanul megkötött villafrankai béke után családjával együtt elhagyta Európát és Buenos-Airesbe vitorlázott, a hol eleinte műszaki kérdésekkel foglalkozott, majd 1869-ben Sarmiento elnök rábízta a köztársaság déli határának védelmét, a mely föladatot olyan szakértelemmel végezte el, hogy új hazájában teljes bizalmat vívott ki, annyira, hogy katonai iskola szervezésével bízlák meg, a melynek igazgatójává nevezték ki.

Csetz az irodalommal is foglalkozott. Főntebb említett munkáján kívül közrebocsátott egy német nyelvű könyvet, a mely utmutatást ad a német tiszteknek, hogyan tanulhatják meg a magyar nyelvet. Spanyol nyelvből fordításokat, majd visszaemlékezéseket közölt a szamosújvári „Armenia” magyar-örmény folyóiratban.

A kapcsolat, a mely Csetz Jánost tizenkét évig ismét hazájához fűzte, a Kolozsvári Ereklémuzeum igazgatójával, Kuskó Istvánnal való összeköttetése. Kuskó István 1892-ben megindította a 48—49-iki történeti lapokat és ezt a lapot Csetznek is küldte. Csetz János 1893 márcziusban levelet írt a folyóirat szerkesztőjének, a mely éppen márczius tizenötödikén adta közre ezt a levelet. Csetz ettől fogva élete végéig összeköttetésben maradt az ereklémuzeummal; levelezett Kuskóval, sőt rendelkezésére bocsátotta a szabadságharczról írt egykötetes munkáját, a melyet spanyolul írt meg és Kirchner E. németre fordított. Ez a Kirchner buenos-airesi magyar kereskedő, a ki Csetznek mindvégig jó barátja, szerető honfitársa volt. Ennek a munkának egyes részei már meg is jelentek Kuskó folyóiratában.

Most, hogy szeptember hatodikán meghalt, halála alkalmából a Buenos-Airesben megjelenő „Argentisches Tagblatt” szeptember hetedik számában a tábornok argentíniai működéséről a következőket írja:

Csetz 1861-ben jött Buenos-Airesbe, rokonai meghívásának engedve. Csetz ugyanis Spanyolországban Rosas tábornok unokahugát vette feleségül. Megérkezése után nemsokára az ujonnan alapított katonai iskola első igazgatója lett; később Entre Rios tartomány topográfiai hivatalának volt igazgatója és azután a vezérkar technikai osztályának főnöke lett. Majd a kormány megbízásából fölmérte Buenos-Aires tartomány határait és végül megalapította a buenos-airesi katonai földrajzi intézetet. Ezredesi rangban ment nyugdíjba 1895-ben, sok évi fáradozás és nyugalmat nem ismerő tevékenység után jól megérdemelt pihenést élvezni.

Tudomásunk szerint havonként ezerkétszáz koronára terjedt az a nyugdíj, a melyet Csetz az argentínai kormánytól kapott. Az imént említett argentínai német ujság ugyanabban a számában még a következőket írta Csetzről:

Egy év óta csaknem teljesen megvakulva, Csetz semmiféle foglalkozást sem végezhetett, s ez nagyon bántotta. Beszélgetésének legkedvesebb tárgya volt Magyarország jövőndő alakulása...

A tábornok temetése.

Csetz temetéséről nagyon érdekes részleteket olvasunk a buenos-airesi német ujság szeptember 9-iki számában. Azt írja, hogy szeptember 7-én délután temették el Csetz tábornokot a Recoleta-temetőben. Már jóval a temetésre kitűzött idő előtt Ricchieri hadügyminiszter vezetésével (a ki egyike volt Csetz első tanítványainak), megjelentek a halottas háznál a Buenos-Ai-

resben állomásozó csapatok parancsnokai, a kik annak idején Czetz vezetése alatt nyerték katonai kiképzésüket, hogy szeretett mesterüknek megadják a végtisztességet. Számtalan koszorú és a jelenlevők óriási száma tanuskodott arról, mily nagy szimpátiában volt része a boldogultnak. Vég nélküli kocsisor követte az elhunytat vivő kocsit és mikor a gyászmenet a temetőhöz szolgáló sétatérre fordult, három század gyalogság sorfalat alkotott a gyászmenet két oldalán. A dobosok doboltak és a katonai zenekar gyászindulót játszott. A koporsót a gyászinduló ünnepies hangjai mellett Rosas Prudenciónak, az elhunyt rokonának sírboltjába vitték, a hol Delle Piane, Macdonald és Tassi őrnagy megható búcsubeszédeket mondtak. Mialatt a koporsót a sírba bocsátották, mindegyik század a szokásos diszlővést adta búcsúüdvözlétül.

Az argentinai újságnak ugyanebben a számában még a következőket olvassuk: Jóllehet, félszázad elmúlt azóta, hogy Czetz Magyarország szabadságáért küzdött, hazája nem felejtette el fiát. A visszaemlékezés ideális dicsfényt font az emigráns feje fölé és Czetz gyakran kapott meghívást, hogy térjen vissza hazájába, de ötvenhat esztendő múlva Magyarország mostani generációja nem gondolt Czetz öregségére és kivánságának kifejezésénél a negyvennyolczas daliás tiszt lebegett szeme előtt, nem pedig az öregségben szenvedő, félig megvakult aggastyán, a kinek négy heti nekéz útjába került volna a hazautazás. Megindító ragaszkodással gondoskodtak közel és távol állók Czetzről és megszépítették megemlékezésükkel élete alkonyát. Így Buday miskolci tanár és Kuszkó István, a kik gyöngéd figyelmükkel oly gyakran örvendeztették meg az öreg harczost. Buday hazai földet küldött neki, zsákocskába varrva, Kuszkó pedig virágot és az erdélyi szabadságharczosok zászlójából egy darabot. Mind a kettőt betették koporsójába annak a jeléül, hogy a haza utolsó órájában is közel állott a drága halotthoz.

5. Fejezet. Két helyreigazítás a lapok téves állításaira.

Egyik lap szó szerint ezt mondja: „A kapcsolat, a mely Czetz Jánost tizenkét évig ismét hazájához fűzte, a kolozsvári Ereklje-muzeum igazgatójával való összeköttetése.” Ugyanezt mondotta még több más lap is, ha nem is ugyanezen szavakkal. Ezt a téves állítást helyreigazította a derék „Szamosújvári Közlöny” (42. szám), midőn így szól: „A messze idegenben elhalt hős tábornoknak a fővárosi lapokban közölt életrajzát és kivándorlása után Magyarországgal való újbóli érintkezése történetének leírását egy pár szóval az igazság kedvéért a következőkben tartjuk szükségesnek helyreigazítani és pótolni. A fővárosi

lapok majdnem egyértelműleg a kolozsvári 48—49-iki történelmi lapoknak s főleg Kuzskó István kolozsvári hírlapíró érdemeinek tudják be azt, hogy Czetz tábornoknak a magyar hazával való érintkezése hosszas távolléte után újból lehetővé vált. Ez az állítás azonban téves; mert Szongott Kristóf, a helybeli főgymnasium nyug. tanára és az „Armenia“ magyar-örmény havi folyóirat érdemes szerkesztője volt az, ki a szabadságharcz után Czetz tábornoknak az első levelet írta s ez által lehetővé tette a vele való további érintkezést . . . Ennek bizonyítására az alábbiakban közöljük Czetz tábornoknak Szongott Kristófhoz intézett következő levelét: Szongott Kristóf tisztelt hazafi harátomnak — Szamosújvárt. Ön volt az első, ki a 48—49-iki események óta újból enlíti kegyelettel nevemet a magyar közönség előtt. Önt illeti tehát nyilvános hálám, minek kifejezésül átküldöm ezen utolsó fényképet, egyetlen példányt a magyar hazában. Isten áldja meg Önt és a hazát! Czetz János.“ —

Mégis szükségesnek láttam erre a kérdésre vonatkozólag a következőket elmondani. Soha sem dicsekedtem az életben semmivel; de ha már kell dicsekedni, akkor méltán dicsekszem azzal, hogy én fedeztem fel Czetz tábornokot. (L. ezen dolgozat . . . fejezetét). Én voltam az a szerencsés, kit a nagy Czetz az emigrációból nagybecsű első levelével megtisztelt. Azután az elsőt követte a második, harmadik, . . . tizedik stb. és tudtommal az én folyóiratom: az „Armenia“ volt az az egyetlen lap Magyarországon, melynek számára a tábornok dolgozott. Maga a kolozsvári Ereklje-muzeum derék öre, Kuzskó István úr is tölem tudta meg a tábornok czimét. Ezen tárgyban meg is látogatott engemet Szamosújvárt: egy vasárnap elindult Kolozsvárról a szamosvölgyi vasuttal. Feleségem ebéddel várta; azonban az ebédet csak Vajna Károly, fegyintézetünk nagyműveltségű, volt igazgatójának társaságában költöttük el; mert Kuzskó ur Szamosújváron keresztül Szent-Benedekre ment gróf Kornis Viktor urhoz és csak az nap délután a négy órai vonattal jött meg. Az nap nálam is hált. Aztán ebben a tárgyban még volt nálam az ör ur egy más alkalommal

is. Én 1891-ben már levelezésben állottam a tábornokkal; míg Kuskó ur 1893-ban kapta a tábornoktól az első levelet. . . . Elég sűrűn írt nekem a tábornok. Ezeken kívül, melyeket ezen dolgozatban adok közre, még van néhány kiadatlan levél és kézirat kezeim között. Aztán még magán ügyeit is általam igazíttatta el. Bizott bennem feltétlenül.

A másik helyreigazítás a következő.

Egyik lap ezt mondja: „Néhány éve hire járt, hogy haza jön. Készült is a nemzet méltó fogadtatására; de a 80 éven felüli aggastyán nem mert vállalkozni a nagy tengeri utra.”

A másik lap ezeket írja: „Hire járt, hogy haza jön. A hálás fiúk és unokák készültek is, hogy érdemeihez méltóan fogadják. A terv azonban tervnek maradt; mert a 80 éves aggastyán, a ki félszemére meg is vakult, nem mert vállalkozni egy hónapig tartó, nehéz, jobbra tengeri utra.”

Sőt egy helyütt még ezt is olvastam: „Czetz gyakran kapott meghívást, hogy térjen vissza hazájába.”

Hát ezek az állítások messze, távol esnek a valóságtól. Nekem legalább nincs legkisebb tudásom se, — pedig szorgalmasan olvasom a lapokat — arról, hogy a hálás(?) fiúk és unokák készültek volna arra, hogy „érdemeihez méltóan fogadják.” Ha ez a hála, akkor igazán nem tudom, hogy mi a háladatlanság!

Ez az állítás pedig: „Czetz gyakran kapott meghívást, hogy térjen vissza hazájába,” — merő valótlan; mert az emigrációban töltött hosszú idő alatt csak három egyén találtatott ezen széles országban, kik őt haza hívták: egy székelyföldi gróf, egy művelt özvegy úrnő, (kivel én is leveleztem) és csekélységem. Én két ízben hívtam haza a tábornokot. Először 1892-ben, midőn folyóiratomban ezt mondtam: „Vajha alkalmunk nyílnék a nemes tábornok urat, a magyar-örménység e kiválóan érdemes szülöttjét, a hazájában: Magyarországon személyesen is üdvözölhetni, — mint az 1849-iki emigrációnak legújabbban visszatérendő tagját.” (L. ezen dolgozat II. cikkely 2. fejezetét). Mire a tábornok: „Legforróbb óhajtásom

már évek óta az, hogy halálom előtt legalább még egyszer viszontláthassam édes hazámat, szülőföldemet és édes atyám s anyám sírjain inát emelhessek a Mindenhatóhoz. De . . . lesz alkalmam Önnek és többi bajtársaimnak kezét szorítani s megköszönni egész lelkemből szíves megemlékezéseit [L. az előbb idézett fejezetet].

Másodszor a legalkalmasabb időben, a millenium évében: 1896-ban hívtam haza. Erre a tábornok a többek között így válaszolt: „Különös, hogy ötven évi hontalan vándorlás után egyedül egy nagyszellemű, munkához szokott hazafi emlékezzék meg a menekültről, az in effigie Nagy-Szebenben felakasztott honvéd-tábornokról; egy lelkes, habár kissé ábrándos urnő és egy székelyföldi gróf . . . Tehát bármilyen becses és lélekreható legyen ezen megemlékezés, — azért áldoztam fel ifjúsági erőimet, szellemi és anyagi fáradságomat, szép szerepre törekvő álmaimat, polgári állásom fényes kezdetét, szegény életem jövőjét(?), hogy elvégre csak Önnek magasztos szíve kíván haza, Ön, ki se engemet, se családomat nem ismerte, ki most négy éve csak buzgó hazafi indokból a magyar közönség elé tárta már csaknem elfeledett nevemet?” (Ez csekélységem volt. Az eredeti levelét megmutathatom bárkinek!).

„Mennyit tanul az emher idő jártával?! Ki hitte volna 1848—49-ben, hogy a nagylelkű, minden érdemet gyorsan elismerő és talán némelykor tulzott szümpáthiával meglisztelő magyar nép, annak kormányja és képviselői egy solemnis alkalommal, mint a milleniumi ünnepség, ne emlékezzenek meg azokról, kik a független kormány eszméjeért vérüket ontották, állásukat, jövőjüket áldozták fel a haza oltárán, — és irántok még egy kegyeletos szóval, vagy felhívással mutatta volna háláját? És ime mégis úgy történt. . . .

„A mi a hazamenetelt illeti — őszintén megvallom — hogy igen nagy kedvem volt a millenium alkalmával utolszor megfordulni kedvelt hazánk nyájas völgyeiben, főleg a Székelyföldön s szintúgy vártam erre nézve bármely csekély felhívást, ha szinte megrongálta volna is házi költségvetésem alapját. De ez nem jött és

így ki tudja, ha valaha valósíthatom-e szándékomat?!“ (L. ezen dolgozat II. cikkely. 3. fejezetét).

Ime ez az oka annak, hogy haza nem jött a hős tábornok; mert nemcsak érettem, ki akkor, midőn a nagy tábornok dicső esatáit vívta meg, még csak öt éves voltam, — ontotta vérét, hanem az egész országért, a hazaért: azért országos, vagy legalább a kormánytól eredő felhívást várt. . . . De felhívást nem kapott, azért nem is jött haza. Ez az igazi ok, miért nem jött haza. Minden egyéb, mit felhoztak a lapok: („A 80 éven felüli aggasztán nem mert vállalkozni a nagy tengeri utra.“ „Czelz azért nem jöhetett haza, mert félszemén megvakult és a másikkal is alig látott és a mellett tüdőhurut is gyötörte“), csak költött ok. Mert 1896-ban, midőn haza akart jönni, még csak 74 éves volt, szemeivel még nem bajlodott és egészsége ép volt. És ezt kezeim közt levő eredeti leveleivel, melyekben nekem minden ügyét elmondta, minden baját elpanaszolta, be is tudom bizonyítani.

„Amicus Plato, amicus Aristoteles, sed magis amica veritas.“

SZONGOTT KRISTÓF.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.

Dániel Márton volt országgyűlési képviselő.

DÁNIEL MÁRTON VOLT ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐ.

Erszébetváros volt országgyűlési képviselője: Dániel Márton folyó évi ápril 17-én halt el Budapesten. Az elhunynak már régóta asztmája volt, de nagy türelemmel viselte baját, a melynek egy hirtelen rohama kioltotta életét. Halála nagy részvétet kellett mindenütt, a hol ismerték. Nehairól egyik erszébetvárosi munkatársunk a következőket küldötte be szerkesztőségünknek:

„Dániel Márton Simeon (helyesebben Vártán; mert így van bevezelve az erszébetvárosi megkeresztellek anyakönyvében), nemes Dániel Antal, Vártán és Izsák Katalin fia, született Erszébetvároson 1836. szept. 2-án. Az elemi iskolát szülővárosában végezte. Később Bécsbe került: itt elvégezvén a műegyetemet, beutazta Nyugat-Európa nagy részét. Azután egy ideig mint mérnök-technikus szerepelt. Később Balánbányán bánya-igazgató lett.

Az alkotmány visszaállítása után előbb tiszteletbeli aljegyző lett; 1869-ben szülővárosa egyik országgyűlési képviselőjévé választotta (másik képviselőtársa Budapest főorvosa: dr. Patrubby Gergely volt). Ezt a választókerület rövid megszakítással, — mialatt négy évig Kis- és Nagy-Küküllőmegyék tanfelügyelője volt, az 1892—96. országgyűlés kivételével, — 20 évig képviselte az országgyűlésen. Mint képviselő a szabadelvű párthoz tartozott. Később a Nobelféle dinamit-gyár igazgatósági tagja lett; ezért le kellett mondania képviselői állásáról. Uri ember volt; csinosan öltözködött. Örmény felelt mindig nagy

hecsben tartotta. Bármire kérték, abban szívesen eljárt. Erzsébetváros lakójának, de sőt másoknak is — pártfogója volt. Habár nem volt gazdag, szívesen megoszlotta másokkal — mindenét. . .“ *

A család által kiadott szomorú jelentés eleje következő:

Özv. Dániel Mártonné szül. Grósz Róza és fia Dezső úgy a maguk, mint a számtalan rokon és barát nevében is megtört szívvel tudatják szamosújvár-némethii Dániel Márton királyi tanácsos, volt országgyűlési képviselőnek stb. folyó évi április hó 17-én életének 68-ik, boldog házasságának 23-ik évében rövid szenvedés és a haldoklók szentségének ájtatos felvétele után történt elhalálozását. *

„Az Ujság“ tárczájában (1904. ápr. 19. szám) Scarron (= Mikszáth Kálmán) „Meghalt a Marczy“ cím alatt ezeket írta:

Virágfakasztó vasárnap délután, mikor már gyülekezni kezdenek a klubba a partnerek, mikor már ott sutorog az ujságokkal Benke Gyula az olvasó-szobában, türelmetlenül dohogva, hol lehetnek a többiek, — ugyanebben az időben szomorú dolog történt egyik partnerünknel, ki ott-hon, ágyában, asztánától kinezva nehezen lélekezett s hal-kan, szinte érthetetlenül hörögte: „Több levegőt, nyissatok ablakot!“ Ki kellett nyitni, a bágyadt tavaszi napfény utolsó sugarát rávetette, az üde balzsamos levegő beosont a napsugárral, de egyszersmind megjelent a halál is. A friss levegőtől gyorsabban emelkedett a hatalmas mellkas, mely száz évre látszott teremelve lenni. „Ah, milyen jól esik, szólt a beteg — már jobban vagyok.“ A halál ellenben azt mondta zordonan: „Gyere Marczy“ és vége volt. Az orvosok nem bírtak tőle kicsikarni semmi időt, még csak egy kegyelemfórt se. Űtött a hora canonica. Marczinak menni kellett. Leszámolt és ment. Sohase látjuk többé

Elfacsarodik a szívünk. Pedig Dániel Márton nem volt se nagy ember, a ki után a közügyekben üresség maradt, nem volt fiatal ember sem, a ki előtt még jövő áll, hatvannyolcz esztendő nyomta és mégis szokatlan lehangoltság érzése fogott el mindenkit s egy-egy köny lo-

pódozott a szemekbe a klubban tegnap este, mikor ő helyette a szokott órában halála híre jött.

A klub egyik legrégebbi alakja volt. Annyira hiányozni fog ő itt, mint mikor egy szobában a régi fali órát leveleszik, a mely ott ismerősen ketyegett harmincz esztendeig. Mintha nem is az a szoba volna az már.

A régi világból való típus. Hatalmas, daliás alak még most is (négy nap előtt), erőteljes, egyenes, mint a nád-szál, piros, egészséges, szép szabályos arczezal, elevenen villogó, értelmes szemekkel, fényes, koromfekete hajjal és szakállal. Mint ember humanus, tisztességes, szép jellemű, jószívű, megbízható, hű barát, csupa szív, úgy hogy csak szeretni lehetett az öreg „Murczust“ (ez volt a bizalmas neve barátai közt).

Életrajzot Marcziról írni nem igen lehet, — s ez az ő legnagyobb dicsősége. Nem lehet pedig azért, mert Marczival soha se történt semmi. Bekerült a parlamentbe — és mert bekerült, hát ott volt és punctum. Ott volt a nélkül, hogy észrevették volna, hogy ott van; nem nyüzsgött, nem kapaszkodott, nem voltak afférjei, kinos incidensei, nem voltak minduntalan „aggályai“, s nem kellett minduntalan flastromokat rakni rá a nyugtalanságai ellen. Ott volt mindaddig, míg az új inkompatibilitási törvény nem lépett életbe. Azontul kiesett a parlamentből (szerencsére puhára esett, a Nobel-féle dinamitba), de szinte a nélkül, hogy azt észre lehetett volna venni. Az örménynek vagy nagyon nagy hely kell, vagy nagyon kis helyen elfér.

De persze azért mégis van curriculum vitae-je, tarka, de zajtalan, mint a lapályokon járó pataké. Született Erzsébetvároson és mint Bethlen Gábor gróf szeretett vele incselkedni, kecskék ringatták a hölcsőjét. Volt aljegyző Felső-Fejérmegyében, majd tanfelügyelő Nagy-Küküllő-megyében, 1869 óta pedig Erzsébetvárost képviselte az országgyűlésen, egyetlen ciklust kivéve, a mikor Issekutz kibuktatta. Ez az öt esztendő egyetlen keserű szaka életének, melyet szelid verőfényben töltött el családja és barátai körében, a holdog emberek igen kicsike csoportjához tartozván.

Világi rangok után nem epekedett, tanfelügyelői voltáért királyi tanácsos lett (akkor még ritka volt az örmény királyi tanácsos).

Azontul nem várt a jövőtől semmit, csak a kártyajárás javulását. Mert a kártyázás volt egyetlen szenvedélye. Már hat órákor első volt a klubban, nehogy kimaradjon a parthieből. Kicsibe játszott, csak éppen mulatságból, de ezt el nem mulasztotta volna semmiért. E csodálatos kártyafigurák vonzották, ingerelték, felvillanyozták, s egészen más emberré tették. A milyen gavallér, egyeneslelkű ember volt a rendes életben, e kis koboldok, ezek a stüssi vadászok és kuoni pásztorok mindenféle umformra rávették; nincs az a esel, furfang, ravaszság, finta, a mit fel ne használt volna a partnerek ellen, kiket kiszámított módon intimidált, felbőszített, kifárasztott, szórakozottakká tett, hogy legyőzhesse őket. Mert mint egy szenvedélyes hadvezér, csatának tartott minden egyes játszmát és jónak minden egyes eszközt a parthie-megnyerésre. A kik nem ismerték, könnyen túlerősen ítélték meg e miatt. De mi nekünk így volt ő mulatságos a mókáival, griffjeivel, apró fogásaival. Sőt ezek nélkül Marcsi nem is lett volna az igazi, a valóságos Marcsi.

Az utolsó időkben már nagyon előfogta az asztma, lélekzete elfogyott a lépcsőkön, a füstös kártyaszobában konvulzív köhögési rohamok lepték meg; de Marcsi küzdött ellenök és játszott, hiába küldözgettük: „Eredj haza Marcsi. Megöl ez a levegő Marcsi.”

Orvosai tengerre küldözgették:

— Két doktor van még számodra, — mondák — a Napfény és a Tenger. Ezek még segíthetnek rajtad.

Két doktor, de egyik se játszik kalabriászt, se a Napfény, se a Tenger.

Marcsi nem ment. Nem birt megválni a biztos partnereitől. Akkor jött aztán a halál és elvitte Marczit tegnap délután.

Mikor este összejöttünk és szomorúan leültünk a játékhöz ő nélküle, akkor ő már ott állott valahol a menny kapuinál, a hol Szent-Péter kikérdezgette.

— Ki vagy? Mi voltál?

— Képviselő voltam harmincz évig a magyar országgyűlésen.

— Csináltál valamit?

— Mindent megszavaztam.

— Hm. És mire vitted?

— Királyi tanácsos lettem.

— Milyen nemzetbeli vagy?

— Örmény.

— Mit? Örmény?! És mégis csak királyi tanácsos?! —

kiáltott fel Szent-Péter fejcsóválva. — Nagyon jámbor ember lehettél. Bejöhetsz az Ur országába.

KÖZLI: X.

ÖRMÉNY MUZEUM.

— 1904. X. 23. —

Mindszent hava idusára
Se pap nem volt, se új szülött . . .
S egy „jó örmény“ már előre
Keresztelő ruhát küldött.

Édes anyját, őt magát is,
S ki tudja hány örmény ösét
E családi ereklyében
Keresztvizzel leöntötték.

S egy hét múlva zászlóvá lett
Az ártatlan kis kelengye,
Testté vált egy dicső eszme,
S benne lőn megkeresztelve.

S ma e lepel: Szamosújvár
Diadalmas lobogója,
Hisz az Örmény Muzéum lesz
Az örménység pantheonja.

ARARÁTI.

A KOLOZSVÁRI ÖRMÉNY KIÁLLÍTÁS ELSŐ EREDMÉNYEIRŐL

A szamosújvári örmény kath. plébániát tudvalegyőleg fölkérte az E. K. E., hogy a tulajdonában levő örmény egyházi hímzéseket és varrottasokat a Mátyásházban kiállíttassa.

Október hó közepén nagy érdeklődés mellett nyílt meg a kiállítás.

Ebből az alkalomból Mály István dr. értékes örmény keresztelő kelengyét engedett át letétképpen az E. K. E. muzeumának, azzal a kikötéssel, hogy ezek az örmény vonatkozású tárgyak, mihelyt megalakul a szamosújvári Örmény Múzeum, ennek tulajdonába menjenek át. A becses tárgyak a következők. 1. Egy darab újszülött gyermeknek való, nehéz keleti brokát selyemszövetű és gazdag aranyesípkézettel ellátott fejkötő, mint a melyet keresztelésnél szoktak használni. Az arany és színes virágú selymekelme az örmények őshazájából származik. Értéke mintegy 300 korona. 2. Egy darab fehér atlasz keresztelő lepel, kereken arany szállal és gyöngyökkel kivart virág füzérekkel; középen I. H. S. és a hit-reményszeretet jeleivel. A szív alatt a lepel alsó szegélyén 1808 évszámmal. Hossza 89 cm., szélessége 85 cm. A szabadságharcz alatt föld alá ásva, foltokat mutat ez a családi ereklye, melynek értéke 150 korona.

Ez a keresztelő kelengye a szamosújvári Meskó-család ereklyéje volt s a fejkötő bizonyára apáról fiúra szállt nagyon régi, talán még az őshazából származó kegyeles emléktárgy, melynek muzeális beceje van.

Ki tudja hány nemzedék gyermekeit keresztelték ebben az ünnepies diszfejkötőben.

A keresztelő leplen olvasható 1808 a Mály István dr. édes anyja, Mály Tódorné szül. Meskó Anna születési évét jelzi, mint a kit ezelőtt száz évvel keresztelték meg.

1830. október 21-én ugyan a keresztelő kelengyében tartották Szamosújvárt keresztviz alá Mály István dr. is, kit Lukácsi Kristóf akkori segédlelkész, a későbbi híres és tudós szamosújvári örmény kath. plébános vett

föl a kereszt jelével a kath. egyház kebelébe örmény szertartás szerint. Vajha követőkre lelne a példátnyújtó szép adomány s mielőbb megalakulna a szamosújvári „Örmény Múzeum.”

M. G.

A VÉRTANÚK.

(Emlékek a 13 tábornokról.)

Az Aradon kivégzett tizenhárom generális mindegyike java idejében szenvedett vértanúhalált a szabadságért. Még a legöregebb, Aulich Lajos is csak ötvenhét éves volt, midőn kiszenvedett, a legifjabb pedig, gróf Leiningen Westerburg Károly alig érte el a férfikor küszöbét: harminczadik évét töltötte be épen.

Az ő sorsa talán a legtragikusabb valamennyi közt; mert tulajdonképen szíve vettette le vele az osztrák Waffenrockot. 1845-ben, mint a 31-ik sorszerezred századosa a délvidéken állomásozott s Török-Becsén megismerkedett a dúsgazdag, örmény származású Sissányi családdal. A ki csak egy kicsit is ösmerte a régi Pest társadalmi életét, tudja, hogy a negyvenes esztendőekben valóságos forradalmat csináltak a Sissányi lányok. Bál, hangverseny, estéli társaság nem eshetett meg náluk nélkül s a nemcsak gazdag, de csodaszép lányokat rendszeren valóságos udvar környékezte az akkori aranyifjúság javából válogatva. Janka, Femi, Eliz, hogy melyik volt szebb, ki tudná ezt megmondani. Ságghy Tóni, Almásy Tini, hajdani híres gavallérok, még galambösz hajjal is lelkesedtek és sirtak, ha a Sissányi-lányokra fordult a beszéd.

Elíznek imponált *Leiningen gróf* hódolata, a ki nemcsak egyike volt a legdaliásabb férfiakkal, de lovagias akár Bayard, nyájas, kellemetes társalgó és olyan előkelő familiából való, hogy még az angol királyi házhoz is atyafi.

Eliz a törökbecsei park árnyas fái alatt járkálva, egyszer aztán kimondta az ultimátumot.

Jól van, de tegye le előbb az osztrák uniformist; akkor aztán mehetünk az oltárhoz, majd bizony, hogy engemet azzal csufoljanak, hogy lisztes zsáknak lettem a felesége.

Leiningen szaván fogta a szép leányt. Beadta lemondását és már magyar díszben esküdött örök hűséget a lelkes honleány, Sissányi Erzsébetnek. 1844-ben történt ez, — és négy év múlva már fölharsant a költő ébresztő szózata:

Talpra magyar, hí a haza

Aulich — az isaszegi győző. Fokonkint küzdötte föl magát a pozsonyi, vagyontalan polgárfiú a katonai ranglétra fokozatain és mikor már alezredessé lett a Sándor czár nevét viselő gyalogezredben, akkor kiűtött a szabadságharcz. Hős és filozófus. Egyik legnevezetesebb fegyverténye volt, midőn fenyegetett hadosztályát a hóval és jéggel fődött Szalka nyergén Kőmőcbányáról Besztercze-Bányára átvezette.

Ittebei és eleméri Kiss *Ernő*, valóságos legendás alak. Azokból a huszárokból, a kikből a Hertelendiek, Simonyak és Meskók termettek. Az örmény Kiss Antalnak dúsgazdag fiaként, különös örömét lelte a drágábbnál drágább, szebbnél szebb lovakban: s ezért is a huszár életre szánta magát. Midőn atyja elvitte az ezredeshez, ez tudni sem akart a még gyermek Kissről; de Kiss Antal pazar ajándékaival az egész tisztikart annyira megnyerte, hogy mégis bekönyörögte fiát az ezredbe.

A fiatal Kiss Ernő gavallérságáról mesék maradtak meg.

Török Ignác, épen úgy, mint Aulich egyik legképzettebb katonája volt a szabadságharcznak. Halálában is hasonlított ehhez a kitűnő bajtársához; mert mikor a pap, utolsó útjára elkészítendő, megjelent, Török Ignác a legnagyobb lelki nyugalommal Vauban híres erődítési munkálatait olvasta.

Knezics Károly, Damjanichnak egyik leghivebb fegyvertársa folytatta a sorozatot; majd Vécsey Károly és Lázár Vilmosról emlékezzünk.

Az örmény eredetű Lázár Vilmos kiválóan szép, daltias katona volt, a kit éppen születése napjának fordulóján végzett ki a hóhérek. A börtönben rendkívül szomorú volt és nejének, szülelett báró Reviczky Mária-nak szomorú leveleket írt. A vesztőhelyre bátran ment, s még rendelkezett aradi fogságában írott, később napvilágot is látott nagyon becses naplójának sorsáról.

Vécsey Károly, a hernád-vécsey és hajnácskői Vécsei, ősrégi nemzetségből eredt. Atyja Vécsey Ágoston gróf maga is hős katona volt, mint nagyatyja Szigbert, a ki altábornagyságig vitte és lovagja volt a Mária-Terézia-rendnek. Ágoston, mint alig 14 éves gyermek részt vett az utolsó török háborúban, 1805-ben már alezredességgig vitte. Érdekes felemlíteni, hogy az austerlitz-i csata után, 152 huszárral ő kísérte át Ferencz császárt Napoleon táborába. Tradíciók, fényes kitüntetései nagyatyja- és atyjának szintén a sasos zászló alá vitték Vécsey Károlyt, 1845-ben már őrnagy volt a Józsefhuszároknál, kilátással diszre, rangra; de ő benne mégis erősebb volt a honfiú, a megcsontosodott osztrák katonánál. Egyike az elsőkhöz ajánlotta föl fegyverét a szabadságharcz ügyének, hősiesen tartva ki mellette a temesvári szerencsétlen csatáig. Sorsa osztályosává tette a többinek s vértanú halállal pecsételtette meg vele lüángoló hazaszeretetét.

Lahner, Pöllenberg, Schweidel, díszei a szabadságharcz tábornoki karának, mind a vesztőhelyen végezték életüket, a melyet megszentelt földülé tett dicső halálok.

Dessewffy Árisztid, a jeles családnak nemesi ágazatából eredt sarja már nyugalmazott osztrák tiszt volt, midőn a szabadságharcz hívó szavára, kardját a magyar ügynek fölajánlotta. Rendkívül bátor katona volt s gyors megjelenésével ő döntötte el a tarczali ütközetet. A világosi katasztrófa után fogságba került s noha herczeg Lichtenstein altábornagy erősen közbevetette magát érte, egyebet sem tudott keresztülvinni, minthogy nem bírta, hanem golyó-halállal végeztetett ki.

Damjanich. A hősök-hőse, ez a valóságos mythosi félistene szabadságharczunknak, zárja be dicsőült vértanúink sorozatát. A milyen hős katona volt, úgy gyűlötte

a politizáló tiszteket s ilyen alkalmakkor rendesen dörge-
gedelmes rámondással vágott közbe: „Sohase okoskodjunk
mi, hanem verjük meg az ellenséget; a többit majd el-
végzi Kossuth Lajos“. Nagy-Sarló, Szolnok mind egy-egy
babérlevél a nagy hős hervadhatatlan koszorújában. Midőn
a szabadságharc vége felé lábát eltörte Damjanich, nem
mehetett többé csatába, de felépülve bevitette magát
Aradra, a hol a kormány a vár parancsnokságát bízta hű
kezére. A világsi fegyverletétel után ostromállapotba is
helyezte a várat s oda nyilatkozott, hogy: „Akár egy szál
kozáknak megadja magát, de az egész osztrák sereg elle-
nében, utolsó csepp véreig védelmezi a várat.“ A vár
átadására aztán csakugyan Buturlin orosz tábornok jelent
meg. Damjanichot pedig, mint kegyelemre kiadott foglyot,
átvették az osztrákok. Aradon nemsokára összeült a hadi-
törvényszék. — a mely a hős tábornokot tizenkét társával
együtt halálra ítélte. A mint élt, oly bátran halt meg Dam-
janich János, a kinek utolsó percei némileg hasonlítanak
egyik magyar jakobinus, Lackovich férfias vég-esetéhez.
Még ez is kissé gúnyosan kiáltott az előtte menő társára,
Szentmarjayra, hogy: „Bon voyage“, úgy Damjanich is
keserű tréfával jegyezte meg, már függő társaira mutatva:
„Furesa, hogy engemet, a ki a csatában mindig előljártam,
most sereghajtónak tettek meg“.

Az a nő, a kihez utolsó sorait intézte, a szolnoki
hős, Csernovics Emilia, már egy félszázad óta viseli Dam-
janich János után az özvegyi látyolt. Ezt a félszázadot
emlékezéssel, a jótékonyság és szeretetnek szánt nemes
munkával töltve el. A hős özvegye a nemzet özvegye, a
ki előtt tisztelettel hajtik meg a nagy gyásznapon minden
igaz hazafi.

(ELLENZÉK*).

AZ ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETE.

— Befejező közlemény. —

35. Fejezet. Kis-Örményország.

Kis-Örményországot Nagy-Örményországtól az Euphrát folyó választotta el; délről a Taurus hegysége határolta, nyugatról és éjszokról pedig Cappadociától azon hegyeknek hosszú sora választotta el, melyek Mons Scordiscus, Amanus és Antitaurus nevet viseltek.

Ez az ország, mely igen hegyes, — habár itt-ott kellemes és termékeny völgyekkel van elegyítve, — Nagy-Antiochus kormányzásáig Cappadocia egy részét képezte (Kr. előtt 190.), a mikor is Zádriades és Artaxias Örményországot hatalmukba kerítették. Ezek azután még néhány szomszédos tartományt országukhoz fűzván, meghatározták Nagy- és Kis-Örményország határait.

A rómaiak idejében négy tartományra oszlott: Laviana,¹⁾ Muriana, Aravena és Melitene.²⁾ Ezen tartományok, mindenikében különböző városok voltak, melyek Ptolemäusnál mind említve is vannak.³⁾

Kis-Örményország első uralkodója Zádriades⁴⁾ volt. Ez szövetséget kötött a rómaiakkal, kik őt erre a trónra felsegítették. Utódai Nagy-Örményország királyának, I. Tigránesnek uralkodásáig birták ezt az országot. Zádriades családjából származott utolsó király: Artanes ütközetben öletett meg.⁵⁾ Tigránes-t rövid idő múlva innen kiűzte Pompejus,⁶⁾ ki Kis-Örményországot Galatia negyedes feje-

¹⁾ Laviniase.

²⁾ Strabo idejében ezek a helytartóságok Kis-Cappadociához tartoztak. Strabo XII, 808 lap. B. Kis-Örményországról ömaga f. XII., 832 lap.

³⁾ Ptolemäus, V. 7.

⁴⁾ Strabo XI., 800 lap, C. Ugyanott és a 801 labon van szó hódításairól is.

⁵⁾ Strabo XI., 804 lap. B.

⁶⁾ Kis-Örményországot már Lucullus elfoglalta volt; Sophene-t ifjabb Tigránes kapta.

delmének: Dejotarusnak adta¹⁾ azon különös szolgálat fejében, mit ez a mitridatesi harcban tanusított. Dejotarus nagy bizalommal viseltetett Sulla, Lucullus, Pompejus, Muräna, Cato, Cicero és Brutus iránt. A ciliciai háború folyama alatt nagy hasznára volt Ciceronak (Kr. előtt 51-ben). A polgári háború („bellum civile“) alatt Pompejussal tartott és a pharsaliai sikon történt ütközetben kitett magáért. Távolléte alatt Pontus királya: Pharnaces elfoglalta²⁾ Kis-Örményországot; de rövid idő múlva (Kr. előtt 47-ben) Julius Caesar ezt innen kiűzte. Caesar — Brutus közbenjárására³⁾ — megengedett Dejotarusnak; vissza is adta ennek Örményországot,⁴⁾ egyszersmind kényszerítette őt arra, hogy nagy pénzösszeget tegyen le és Galatiát üritse ki.

Ezalatt Castor, nővérének fia bevádolta őt Rómában azzal, hogy valamint ő, úgy fia is avval a gonosz szándékkal foglalkoztak, hogy Caesart, míg ez Galatiában tartozkodni fog, megölik; de Cicero megvédte őt ezen vád ellen, azért fel is szabadíttatott.⁵⁾ Dejotarus ezt a rágalmat azzal bosszulla meg, hogy valamint nővérét, úgy ennek férjét is megölette.⁶⁾ Caesar halála után megvesztegette Fulviát, M. Antonius nejét, és ismét visszanyerte mindazt, mit Pompejushoz való vonzódásáért elveszített volt.⁷⁾ Erre nemsokára (Kr. előtt 42-ben) nagy sereget küldött Brutus felsegélésére.⁸⁾ De Amyntas, ezen sereg vezére, egyenesen⁹⁾ Antonius táborába vonult. Most —

¹⁾ Eutropius, VI. 14. — Strabo csak a pontusi tartományokról szól és elmegy Kis-Örményországig: XII., 823 lap. A. De a dolog Cicero de Divinat. II. 37 világos. Hircius de bello Alexandrino, 67 fejezet.

²⁾ Cicero ad Divinat. XV. 1.

³⁾ Cicero ad Attic. XIV. 1.

⁴⁾ Kis-Örményországnak csak egy részét kapta, a többbit Ariobarzanes-nek, Cappadocia királyának adta. Dio XLI. 63. — Cicero de Divinat. II. 37.

⁵⁾ Cicero, oratio pro Dejotaro.

⁶⁾ Strabo, XII. 852 lap, B.

⁷⁾ Cicero, ad Attic. XIV. 12.

⁸⁾ Dio Cassius, XLVII. 24.

⁹⁾ Csak azután, hogy a két ellenséges tábor egymással farkasszemet nézett. Dio Cassius, ugyanott, 48. fejezet.

Brutus leveretése után — Dejotarus meglarthatta Armeniát. Halála után (Kr. előtt 36-ban) Galatia, ez a negyedes fejedelemség Amyntasnak adatott.¹⁾

II. Dejotarus, ki atyjával együtt²⁾ uralkodott, épp olyan engedelmes volt a rómaiaknak, mint az első, — mivel azt Cato nevelte, mint Plutarch mondja.³⁾ Mivel ennek halálával a Dejotarus-ház kimúlt, Kis-Örményország királysága előbb a méd királynak: Artuadesnek adott, később azonban M. Antonius azt Polemonnak, Pontus királyának adta.⁴⁾ Utóda a cappadóciai Archelaus⁵⁾ és Cotys,⁶⁾ ki a Bosporusból eredt, valának. Nero ezt a királyságot Aristobulnak, a Nagy-Herodes másodunokájának adta.⁷⁾ Halála után Tigranes, az ő közeli rokonának kezére jutott. Mivel ez örökös nélkül halt el, Vespasian császár Kis-Örményországot római tartománnyá tette.⁸⁾ Később aztán, midőn a rómaiak hatalma csökkent, előbb a perzsák, majd a törökök foglalták el azt, melynek Gerech⁹⁾ nevet adtak és azt azóta állandóan hatalmukban tartják.

SZONGOTT KRISTÓF.

¹⁾ Kapott még néhány darab földterületet Lycaoniából és Pamphiliából is. Dejotarusnak titkára volt. L. Cicero, Philipp.

²⁾ Cicero (Philipp. XI. 12.) mind a kettőről tesz említést.

³⁾ Plutarch, Cato, 765 lap. E. Dejotarus 'Catot csak arra kéri, hogy fiait vegye oltalmába.

⁴⁾ Kr. előtt 33-ban. Dio. XLIX., 43, 44. Csak a második állítás igaz; mert Artuades Nagy-Örményországból kapott egy darab földet.

⁵⁾ August ajándékozta ezt neki. Dio, LIV. 9. hol ez a két Armeniát összetéveszti. Vess össze XLIX., 44.

⁶⁾ Cotys-nak Calligula adta Kis-Armeniát Kr. után 39-ben. Dio, LIX. 12. — Josephus Antiquit. XIX. 1.

⁷⁾ Tacitus, Annal. XIV. 26, XIII. 7.

⁸⁾ Sem Sveton. Vespas. 8., sem Eutrop. VII. 9. nem tesz erről említést, midőn a római provinciákról van szó.

⁹⁾ Helyesebben 'Genech' és ez Trebisond vidéke.

ÖRMÉNY KIÁLLÍTÁS KOLOZSVÁRT.

Merza Gyula kedves barátom, az „Erdély” derék szerkesztője, most megjelent kitűnően szerkesztett folyóiratának 9—10 számában „Örmény kiállítás” czím alatt a következő gyönyörű dolgokat mondja:

Erdélyben két törzsökös, derék népelem különösen versenyez egymással a hazafiságban és a hazaszeretetben, u. m. a székely és az örmény.

Az előbbi hún ivadéknak tartja magát, tehát szinmagyarabb, más magyar törzsnél; az utóbbi pedig a szálló-ige szerint azért magyarabb a magyarnál, mert örmény származású magyar.

Már most, ha még magasabb fokozatát akarjuk a magyarizmusnak kifejezni, akkor a székely-örmény fogalmához kell folyamodnunk, mint a minőnek sok derék honfitársunk vallja magát a Székelyföldön; ezek sorából csak az imént megdicsőült 48-as tábornokunk: Czetz János emelkedett ki. Azonban, ha székely-örmény nem is lehet mindenki, egyenlő magyar szívvel szereti a Székelyföldön kívül lakó örménység is a hazát.

Ámde az ősi hagyományok kegyeletes megtartása, az ősi családi ereklyék és emléktárgyak megbecsülése s az egyházban megőrzött templomi felszerelések és műhímszések eredeti volta annyi tipikus jellemvonással ruházta fel az örmény népiességet (ethnikum), hogy ez az érzelemben magyarra vált keleti törzsök, a több mint 2 $\frac{1}{4}$ százados betelepülés után is egészen önálló egyéniséget tudott megtartani.

Ez a szertartásában örménynek maradt néptélek nyilvánul meg azokban a jobbára egyházi himzésekből és varrottasokból álló üvegszekrényekben, melyek a hazánkban most először rendezett különleges örmény kiállítás érdekes anyagát felölelik.

A keleti motívumok a maguk páratlan gazdagságukban érvényesülnek az úgynevezett szamosújvári örmény varrottasokban. A vászonra alkalmazott arany ezüst, vörös, kék, zöld, és sárga selyemmel kivart himzések rendkívül változatos, de jellemző mintáit minden szemlélő meg-

csodálja. Eddigelé a szakértők csak elragadtatással nyilatkoztak róluk.

Igy Fadrusz János, a Mátyás-szobor korán elhunyt lángelméjü alkotója évek előtt Szamosújvárt jártában úgy nyilatkozott, hogy: „Európában ritkítják párjukat. Sokkal szebbek a kalotaszegi varrottasnál; egész könyvet lehetne azokról írni. Be kell mutatni fényképekben, mert ezek a szakértőket, érdeklődőket meg fogják lepni.“

Az E. K. E. a sokszorosítás jogát meg is szerezte. Persze mindenekelőtt legszembeötlőbb ezeken a varrottasokon az arany és ezüst himzés alkalmazása a szinessel együtt.

A csavarmenetü füzérek és a pávafarkszerű, lant- vagy harangalakú, vagy vonalszerűen egymás fölé csoportosított, olykor egészen filigrán minták közepén aranyral bordázott kerek, illetve tojásdad motívumok ismétlődnek s a törökös alakzatok s egyéb keleti arabeszkék saját-szerű fantasztikus virágai, sárkányfogai stb. hatásosan juttatják érvényre az örmény diszitmény eredetiségeit. Az oltárelők, terítők és középre valók, a törülközők, kehelytakarók és egyéb díszkendők, úgy a diszitő motívumok eredetisége, valamint a színvegyülék szokatlansága folytán méltán figyelemreméltók.

Annak idején, t. i. az E. K. E.-muzeum megnyitásával egyidejűleg tervezett néprajzi kiállítás keretében egy „Örmény szoba“ összeállítása iránt is történt előkészület; azonban helyszüke miatt a terv nem valósulhatott meg.

Azonban a halasztás — úgy látszik — nem vált az ügy hátrányára; mert az E. K. E. most rendezett örmény kiállításán az említett varrottasok keleti czifrázatai, az ornamentika tarka színei és sajátságos mintáinak a megszokott alakoktól eltérő elrendezése egész meglepetésszámba mennek.

Egyik szekrényben leleményes függő szerkezeten nyugszanak az örmény püspöki jelvények, t. i. egy régi stola-alakú vállköpeny (pallium, hemiphoron), melyet Verzár Oxendius örmény püspök a pápától ajándékban kapott és fölötte I. Lipót hitvesének, arragoniai Eleonorának a királyi adománya annak az örmény püspöki

süvegnek az alakjában, melyen a korona az aranygyapjú, az arragoniai lilium, mint királyi eredetre valló himzések láthatók.

A rajta levő kézfogó jel pedig nászruhára vall, mint a melynek szövetéből úgy az infula, mint a hozzátartozó miseruha is készültek.

A pallium súlya valamivel több mint $1\frac{1}{4}$ kiló; szélessége 30 cm., hossza 1 m.-nél jóval nagyobb.

Alapja ezüst-szövet aranyfonallal egyszerűen kivarrva; elől-hátul, valamint a vállán selyemmel himzett képek vannak tojásdad keretekben, többnyire szőlőlevelek és gerezdek között. Az emberi alakok arcza, meg keze nincs himezve, hanem rézmetszetű nyomtatás, vízfestékkel színezve.

A négy evangelista, Krisztus és Mária-képei keresztalakban foglalnak helyet a nyakbaveendő egyházi öltöny vállrészén és elől-hátul alányuló rojtos szárnyain.

Közvetlen a rojtok fölött következő első kép a pallium mellső szárnyán Világosító-Szt-Gergely alakja arannyal gyönyörűen himzett piros selyem pluvialéval, püspöki süveggel és pálczával. A másik hátulsó szárny vele átellenben fekvő képén I. Szent-Szilveszter pápa látható, fején tiarával és kezében a hármás keresztű apostoli jelvénynyel, t. i. ő nevezte ki Gergelyt Örményország primásává. Kiválóan nevezeteseek az ugynevezett palástgallérok (vágász), melyek Keleten az örmény egyházban ma is a latin vállkendőt (velum) helyettesítik. Ezeken a nagyon réginek tekintendő gallérokön a szokásos Krisztus és a 12 apostol kézeit is örmény typus szerint látjuk kihimézve. A keleti archeológiában járatos Govrik Gergely, erzsébetvárosi mechtárista lelkész szerint ezek az örmény feliratú gallérok valószínűleg az őshazából származnak; mert kezdetlegességük az örmény művészet barbár korszakára vall. A zöld, sárga és vörös selyem-alapon pompázó pazar szépségű keleti virágok káprázatos aranyfüzérei és csokrai mellett a himzett mintájú és aranycsipkés albák, egy örmény feliratú bársony infula, drapeira alakjában izléssel alkalmazott kendők és csinnal rozettába szedett sarokdiszű varrottasok, továbbá a kira-

katszerűleg ügyesen csoportosított többi régi himzések egész szindús és megkapó képel tárnak a szemlélő elé.

Mint érdekes letét került a kiállítás keretébe Maly István dr.-nak, az Albin-féle híres atlasz, nagylelkű adományozójának tulajdonából egy örmény keresztelő kelenye: a csecsemőnek való díszes fejkötő, olyan fajta perzsa vagy indiai aranyvirágos szövetből készült, hogy valószínűleg Örményországból ered; mert az előkelő örmény nők olyant viseltek.

Ugy a baba csepesz, mint a keresztelő-lepel a megalakulandó „Örmény-muzeum“ tulajdonába megy át.

Ezzel az örmény kiállítással szoros összefüggésben áll a szamosújvári és dési Ferenczrendi-zárdák himzés-kollekciója, mely tekintettel az örmény környezetre és az örmény családok mély vallásosságára, az örmény varrottasok keleti motivumaiból igen sokat felölel, vagyis helyesebben mondva, örmény eredetre vall.

Ez a tanulságos himzés-csoport szépen disziti ki az örmény kiállítás remek szegély-diszitményeit és sarok-diszú varrottasait.

A kiállitokon kívül a kiállítás eseményszámba menő sikerében Herrmann Antal dr. nagytevékenységű buzgó muzeumi igazgatóval az élén a főtitkár és a főpénztáros egyaránt osztoznak. Azonban utolsónak hagytam, hogy első maradjon az olvasó emlékezetében Bárany Lukács, örmény kath. kanonok-plébános, ki a szamosújvári örmény egyház himző-művészeti, egyház- és kulturtörténeti kincseit az EKE. himzés-kiállítására átengedni és az ügy érdekében lelkesen közreműködni sziveskedett.

*

Az E. K. E. néprajzi muzeumában berendezett örmény kiállítás látnivalói közül különösen két muzealis és történeti becsessel bíró műtárgyra hívjuk fel a közönség figyelmét. Az egyik egy örmény püspöki süveg (infula), a másik régi stolaalakú örmény pallium (hemiphoron). Előbbi I. Lipót hitvese Elconora, az az Mária Terézia nagyanyja, utóbbit pedig a római pápa ajándékozta ezelőtt kétszáz esztendővel Verzár erdélyi örmény püspöknek. A két műtárgy rendkívül nagy értéket képvisel, nemkü-

lönben a himzések közül főleg azok, melyeket régiségüknél és tipikus mintájuknál fogva úgyszólván unikumoknak kell tekintenünk. („Újság“).

*

Örmény himzés-kiállítás az EKE-muzeumban. Alig, hogy véget ért a keleti mohamedán világ félhold és mecsetjelvényes szöveteinek a kiállítása, már is a keleti kereszténység remek himzéseinek valóban pazar szépségű gyűjteménye vonul be a Mátyás-bazba, mely holnaptól kezdve (okt. 14.) megtekinthető. — Két hatalmas üveges szekrényben foglalnak helyet a szamosújvári örmény katolikus egyház, úgy egyháztörténeti, mint iparművészeti szempontból egyaránt szenzátiót keltő régi egyházi himzése s arany, ezüst s színes selyemmel kivarrt, úgynevezett örmény varottasai, melyeknek virág- és levél-füzéres, valamint keleti vonaldíszes eredeti mintái az újdonság varázsával hatnak a szemlélőre. Hazánkban ez az első örmény kiállítás, mely szintén az E. K. E. kezdeményezését dicséri. A pompás színezésekre felhívjuk úgy a nagyközönség, valamint első sorban a hölgyek érdeklődését. („Ellenzék“ okt. 13. 233. sz.).

*

Az örmény kiállítás palástgallérjai. Az E. K. E. újabb érdekes kiállítását is igen szép számmal látogatja a közönség, különösen a hölgyek és az egyházi körök figyelme irányul a keleti képletek eme művészi készítményei felé. A XII—XIV. század hadjáratai alatt Armeniából száz meg száz család volt kénytelen kivándorolni s miután a vagyonosabb patriciusoknak volt veszténivalójuk, tehát az egyéb drágaságokon kívül főként az előkelő örmény nők értékes ruháikat, arany- vagy ezüstszövetű köntöseiket, kötényeiket, mellényeiket, keleti sáljaikat, arany himzésű és kelméjű fej- és egyéb kendőiket, kötényeiket és drága szőnyegeiket stb. igyekeztek magukkal hozni s a zsákmányolás elől megmenteni. A hagyomány szerint minden család egyik általvetőbe az imakönyveket, a másikba az értékes tárgyakat helyezte. Az E. K. E. örmény kiállítása érdekes kulturtörténeti képét világítja meg egyuttal a betelepült örménység előkelőségének és

vagyonosságának. Igaz, hogy ezen keleti szövetek és himzések nagy része elpusztult; egy kis része azonban az egyház tulajdonába került. Ilyen kiváló nevezetességű többek közt az egyházi köröket különösen érdeklő 5 darab palástgallér (vágász), melyeknek veres és kék bársonyán, váltakozva a Megváltó és 12 apostol alakja, Krisztus feltámadása, Mária mennybemenetele, Gyümölcsoltó-Boldogasszony és Jézus a keresztfán czimű régi himzések láthatók. Ezeket a gallérokat nagyon régieknek kell tekintenünk, valószínűleg az ős hazából származnak; mert kezdetlegességük — Govrik Gergely keleti archeologus szerint — az örmény művészet barbár időszakára mutat; ezt a fajta gallért keleten a pap a miséző paláston hordja, mely a latin egyház vállkendőjének (velum) felel meg. A gallérokon számos örmény felirat van. A kiállítás naponta 9—12-ig nyitva. Betépti díj 1 kor. („Ujság“ 288. sz. kedd. okt. 18.).

Örmény varrottasok kiállítása. Tudvalevő dolog, hogy a szamosújvári örmény plebánia tulajdonában mintegy 50 darab féltve őrzött és unikumszámba menő keleti varrottas van, melyek mint oltárterítők, törülközők és kehelytakarók, úgy a disztó motívumok eredetisége, valamint a színvegyülék szokatlansága folytán, néhai Fadrusz János nagy szobrászunk figyelmét is annak idején felköltötték. Az úgy néprajzi, mint nép- és iparművészeti szempontból nevezetes örmény varrottasok keleti cifrázatai, az ornamentika tarka színei és sajátos mintáinak, a megszokott alakoktól elütő elrendezése méltán kelthetnek szélesebb körben is figyelmet és érdeklődést. A szamosújvári örmény székesegyház örmény stylben eszközölt s küszöbön álló restaurálása fog valószínűleg egy Szamosújvárt felállítandó specialis örmény gyűjtemény felett dönteni. Bárány Lukács kanonok-plebános, hazafias örmény klerusunk nagy tudományú képviselője készséggel ajánlotta fel ez irányban lelkes közreműködését. („Szolnok-Doboka“.).

*

Örmény varrottasok kiállítása. Tudvalevő dolog, hogy a szamosújvári örmény plebánia tulajdonában mintegy 50 darab, féltve őrzött és unikumszámba menő keleti varrottas van, melyek mint oltárterítők, törülközők és

kehelytartók, úgy a díszítő motívumok eredetisége, valamint a színvegyűdék szokatlansága folytán, néhai Fadrusz János nagyhirű szobrászunk figyelmét is annak idején felkeltették. Az úgy néprajzi, mint nép- és iparművészeti szempontból nevezetes örmény varrottasok keleti czífrázatai, az ornamentika tarka színei és sajátos mintáinak a megszokott alakoktól elütő elrendeződése méltán keltethetnek szélesebb körben figyelmet és érdeklődést. Ezeket a szép varrottasokat Merza Gyula kérésére Bárany Lukács főesperes-plebános az E. K. E. által rendezett néprajzi kiállításnak engedte át. E tárgyban f. hó (október) 10-én Szamosújvárt járt Herrmann Antal dr. és ezeket a varrottasokat két keleti „Dágesztán“ imaszönyeggel együtt magával vitte, mely utóbbi, nevezett tudósunk állítása szerint, igen nagy értékkel bír. („Déli Hirlap.“).

*

Régi örmény menyasszonyi ruha. A szamosújvárt szervezés alatt álló „Örmény Múzeum“ számára egyre gyűlnek a tárgyak az E. K. E. szépen látogatott örmény kiállításának a kiegészítésére.

Első adomány volt e czélra egy Máty István dr. ajándékozásából származó s a gyűjtést megindító örmény keresztelő kelengye. Majd Meskó Miklós régi örmény zsol-táros-könyve és egy kulturtörténeti beccsel bíró szikra-verő aczél pipaszurkalóval. Érdekes, hogy mindkét adományozó már előbb megörökitette nevét; előbbi egy hírneves orvosi atlaszsal az E. K. E. múzeumában, utóbbi pedig ezelőtt 20 évvel egy Krisztus előtti több ezeréves bronzlelettel, mely az egyetemi régiségtárban látható.

Azonban rendkívüliségre nézve elsőrangú látványosság ez a gyönyörű ezüst- és színes zománctzimzésű örmény menyasszonyi ruhástó, mely Szongott Józsefa, állami polg. leányiskolai munkatanítónő nagylelkű legújabb adományozásából jelenleg a Mátyásház örmény kiállítását díszíti.

Az elefántcsont fehér selyemre mintegy rálehelt tenyérnyi (14 centi) széles és a szövet mindkét felén egyenlően kidomborodva csikozó himzés- arabeszkkekből és olajfalevelekből álló remek mintát, melynek megkapó hatása a szó szoros értelmében gyönyörködteti a szem-

lélőt. Kár, hogy az egész ruhából csupán ez a 150 czm. hosszú és 110 czm. széles darab maradt meg, melyet az utóbbi időben, mint keresztlő takarót kegyelettel őrzött a Szongott-család. A közel 200 éves ruha, mely egyik irigylendő kincse lesz az Örmény Muzeumnak, a Mátyásházban megtekinthető. („Kolozsvári Friss Ujság“. M. G.).

Közl.: X.

ÖRMÉNY MUZEUM SZAMOSÚJVÁRT.

A hazai örménység a magyarságnak leginkább megbízható és életrevaló elemei közé tartozik. Az örmény oltott magyarnak tekinthető, még pedig hármas értelemben: olyan mint az oltott gyümölcsfa, nemes és hasznos gyümölcsöt terem; olyan mint az oltott mész, elvesztette nyersségét és elsőrendű kulturragasz és társadalmi tisztázó medium; s olyan mint a szérummal beoltott egyed, nem fog rajta a ragály és métely. T. i. magyar-örményt nehezebben lehetne elmagyartalanítani, mint a magyarság bármely más elemét. Az örmény elem kultúrája, erőssége, a magyarságé is. Különösen Erdélyben az örménység a magyar nemzeti szellem valóságos mentsvára, s a haza földjének a magyarság számára való megtartása szempontjából fontos honvédő tényező.

A fogyni és halványulni indult erdélyi örménység konzolidációja jelentős magyar érdek. Az örményt lehetőleg, mint örményt kell megtartani, hogy a legjobb magyar maradhasson. E célból meg kell őrizni faji jellegét és nemzeti sajátosságait. Ezek mindannyi erények voltak, a legjobban megfértek a magyar nemzeti szellemmel, és ezt a legkifogástalanabb, sőt kiváló módon szolgálták a közgazdaság, közigazgatás, kultúra és honvédelem téerein.

Az örmény elem ragyogó példája lehet a hazai nemzetiségek számára és a civilizált világban egyedül álló rendkívül érdekes és hasznos speciálitása az országnak.

Az örmény hagyomány ápolása tehát nemcsak a speciális örmény, hanem általános magyar nemzeti érdek.

Ezt határozott precíz alakban e sorok írója 1891. deczemberben fejtette ki Szamosújvárt rögtönözve tartott előadásában. Azóta is folyton érdeklődő figyelemmel kísérem a hazai örménység életét, illő alkalommal felszólaltam örmény érdekű közügyekben, és szerény tehetségem mellett közreműködtem Szongott Kristóf barátomnak „Armenia“ című örmény-magyar szemléjében. E folyóirat bibliája annak a vallásnak, hogy e hazában az örménység és a példás magyar hazafiság azonos fogalmak. Ez a folyóirat készítette

elő a magyar-örménység reneszánszáát. A szerkesztő olyan volt, mint Szent-Kristóf: ő hordozta vállain a hazai örménység megváltásának eszméjét.

Szongott negyven éves ernyedetlen tevékenysége és az örmény kereszt feltalálójának, Merza Gyula barátomnak minden örmény ügyben való zseniális kezdeményezése érlelték meg bennem is azt a meggyőződést, hogy elérkezett már az idő az örmény muzeum megalkotására. Több ízben megjártam ez ügyben az erdélyi örmények metropolisát és én hoztam magammal onnan Kapatán segédlelkész ural az E. K. E. muzeumában most kiállított örmény egyházi himzéseket.

Szombaton, okt. 22-én este előértekezletet tartottunk a muzeum ügyében Szongott házában, mely régóta minden hazai örmény közügynek melengető otthona.

Az örmény muzeum-egyesület érdekében vasárnap délután fél négy órára, az állami főgimnázium tornacsarnokába nyilvános értekezletre hívták az érdeklődőket Bárány Lukács szamosújvári főesperes-plébános, Tódorfi Lukács polgármester és Szongott Kristóf szerkesztő. A tágas és igen kényelmes torna-csarnokot nem igen töltötték meg az érdeklődők. De a világtörténelem leghódítóbb eszméjének, a kereszténységnek is kezdethen csak tizenkét apostola volt. Különben a megjelent tanuló ifjakat nem számítva, a jelenlévő harmincz ember, néhány hölgygyel együtt, a városi értelmiség színét-javát képviselte és feszült figyelemmel, élénk érdeklődéssel kísérte a nagyfontosságú tárgyalást.

Ez alkalommal csak röviden számolunk be a gyűlés lefolyásáról, a jelentősebb részletekre talán még visszatérünk.

A polgármester nyitotta meg az értekezletet, üdvözölte a megjelenteket, jelezte a célt. Egyhangú lelkesedéssel fogadták indítványát, hogy Bárány plébános legyen az elnök. Ez tartalmas szavakkal elfoglalván székét, Szongott tanárt kérte fel jegyzőnek s aztán felszólította Herrmann Antal tanárt, hogy az előértekezlet megbízásából terjessze elé annak megállapodásait.

Herrmann tanár ennek hosszabb beszédben tett eleget, jelezvén, hogy sem tudományos fejtegetéseket, sem szépirodalmi szóvirágokat nem adhat elő ez alkalommal, hanem csak adminisztratív teendőt teljesít, midőn megbízóinak intenczióit tolmácsolni törekszik. Némi históriai megemlékezések után, első sorban, hogy a partikularizmusnak, a tervvel szemben, félreértésből vagy rosszakaratból esetleg felmerülhető vádját elhárítsa, néhány pregnáns vonással vázolta a hazai örménység és magyarság viszonyát, körülbelől olyan értelemben, mint a tudósítás bevezetésében olvasható. Aztán fejtegette a muzeum fogalmát és bizonyította, hogy a tervezett intézmény szükséges, hasznos, időszerű, lehetséges és életrevaló.

Az örmény muzeumi szükséges, mert a hazai örményekre nézve nemcsak a kulturának, de a fajfentartásnak és tudatosságnak is egyik hathatós tényezője lesz; az örmény faj létfeltételeinek biz-

tosítása pedig magyar nemzeti érdek. Az örmény muzeum az egyedüli intézmény, mely erkölcsi közösségben, a magyar nemzeti kultúra szellemében egyesítendi a hazai örménységet és hivatva lesz nevében annak érdekeit hazafias irányban képviselni, esetleg a külfölddel szemben is.

Hasznos lesz az intézmény az örménység kulturájának emelése s így a nemzeti kultúra érdekében is. Hasznos az országgrészre, melyet egy világraszóló látványossággal gazdagít; főképp pedig a városra nézve, melyet a hazai örménység metropolisává avat, melynek jelentőségét, forgalmát, s ezzel összes érdekeit előmozdítja. Nem fog művelt utazó Erdélyben megfordulni, hogy meg ne tekintse az örmény muzeumot, sőt egyenesen e célból is fel fogják keresni hazánkat. Hasznos a szamosújvári örmény egyházra nézve is. Ennek kincsei, könyvei, stb. lesznek a gyűjtemények magva, s az egész muzeum tulajdonjoga azt az egyházat fogja illetni. Hiszen a mi a faji típuszon kívül megmaradt az örmény hagyományból, azt legnagyobb részt az egyház mentette meg a rítuszban és annak nagyértékű szerelvényeiben, a nyelvben, az intézményekben. Az örmény muzeum végül egyik talpköve lehet a hazai örmény püspökségnek.

Időszerű a létesítés. Ha hamarabb kísérlük meg, talán még nem lett volna megérve az eszme, előkészítve a talaj; ha halasztják, teljesen elkallódnak, elenyésznek a nyelvbeli, szokásbeli, tárgybeli hagyomány kincsei. Ez utóbbiakra irányította nyomatékosan a közfigyelmet az Erdélyi Kárpát-Egyesület muzeumában az örmény himzéseknek már említett nagysikerű kiállítása. A kufár szellem is figyelmes lesz e kincsekre és elharácsolhatja tőlünk. Arra kell törekednünk, hogy minél előbb kéz alatt megszerezzük és megmentsük a nemzeti kultúra számára, mert ha a világpiacson árverésre kerülnek, mi nem lehetünk a legtöbbet ígérők. Most szűnt meg a megyei muzeum, töltsük ki minél előbb az ebből keletkező űrt. A XX. század a muzeumok százada. Kulturkorszakok választóján állunk. Az új korszak erkölcsi kötelessége, hogy számot adjon a letűnőnek kultur-inventárjáról és mentse meg a tudomány számára azt a jellegzetes hagyományt, a mi el fog tűnni az életből. Hazánkban is megértették a korszellemet, a kormányzat hathatósan támogatja a közgyűjteményeket. Alkossuk meg az örmény muzeumot, mielőtt leohad e pártoló irány és kimerülnek az erre számítható országos források.

A létesítés lehetséges. Tulajdonképen nem is születésről van szó, hanem keresztelezésről. Azok a nagyértékű tárgyak, melyek az egyház, a plebánia, a város, Szongott Kristóf tulajdonában készen várják az összeforrasztást, már jelentős muzeumot töltenének be. Csak össze kell szedni, gyűjtemény módjára elhelyezni és muzeumnak elnevezni — és megvan az örmény muzeum. A többi örmény egyházak és községek, testületek és egyének birtokában levő muzeumi tárgyak egy része maguktól fognak jönni, vagy

huzgó utánjárással és szép szóval, vagy jó pénzen megszerezhetők. És minthogy a tervezett gyűjtemény egyáltalán az egyedüli lesz, a mely az örmény muzeum hivatalos nevét viseli, kétségtelen, hogy a külföldről is fognak értékes tárgyak ide jutni, gazdagítani a hazai kultur-kincseket. Biztos az a remény is, hogy a közoktatásügyi kormány a muzeumnak át fogja engedni a volt örmény gimnázium gyűjteményeinek azon muzeumi tárgyait, melyeknek nincs iskolai, didaktikai céljuk. Minthogy különben az örmény muzeumnak általános művelődési céljai is vannak, nem örmény vonatkozású muzeális tárgyakat is fog gyűjteni. Különösen az egyházi tárgyak ideiglenesen igen alkalmas elhelyezést nyerhetnek a nagy templom tágas oratoriumaiban, a hol részben jelenleg is vannak.

Az az intézmény, a mely szükséges, hasznos, időszerű, lehetséges, az bizonyára életrevaló is. Különösen, ha az érdekeltek belátják az előzőket és megteszik kötelességöket. Ezt nem szabad fel sem tenni a hazai örménység intelligenciájáról, hazafiságáról, áldozatkészségéről.

Ezekben az előadók a tényeket konstatálta megbízóinak szándéka szerint. Az értekezlet dolga, hogy ezekből levonva a következményeket és megállapodjék a kivitelre nézve. Megjegyzi az előadó, hogy az örmény muzeumot, mint nyilvános közintézményt a kezdeményezők és egyes érdeklődők egyéni magánbuzgalmából is létre lehetne hozni, mégis nagyon kívánatos a társadalmi szervezkedés. Ha a muzeumot külön e célra alakuló egyesület alapítja, akkor ez a muzeum állandó terve lesz, mely támogatja annak ügyeit. S a muzeum a hazai örménység egyetemének alkotása lesz, annak öntudatából, lelkiületéből, közmeggyőződéséből, nemzeti érzületéből fog fakadni és táplálkozni és így nagyobb erkölcsi hatással lesz az örmények önértetére, összetartozásuk tudatára. Ajánlja az ügyet az értekezlet jóindulatába.

Az elnök köszönetet mond az előadónak, és felszólítja az értekezletet, hogy szóljanak hozzá az előterjesztéshez. Minthogy senki sem jelentkezik szólásra, az elnök kijelenti, hogy az értekezlet egyhangúlag magáévá tette az előterjesztést.

Merza Gyula szólal fel. Tökéletes szerkezetű, gyönyörűen előadott, nagy tetszéssel fogadott tartalmas szellemes, lelkes beszédben mindenekelőtt az Erdélyi-Kárpátgyesület nevében a legmelegebben üdvözlí az értekezletet, hangsúlyozván, hogy az E. K. E. teljes erejéből támogatni fogja e rokonszorgú, nagycélú mozgalmat. Megemlékezik ennek történeti előzményeiről, különösen kiemelvén Bárány, Szongott és Herrmann érdemeit, és fejtegeti az ügy rendkívüli fontosságát. Indítványozza, hogy az értekezlet mondja ki, hogy szükségesnek és időszerűnek tartja az örmény muzeum egyesület megalakítását.

Az elnök kimondja, hogy az értekezlet egyhangúlag kívánja az egyesület megalakítását. Bizottságot küld ki, melynek feladata

lesz a szervező lépéseket megtenni, alapszabály-tervezetet szerkeszteni és minél előbb összehívni az alakuló közgyűlést.

Vége az elnök köszönetet mond az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek, és jelenlevő képviselőjének: Merza Gyulának és Herrmann Antalnak, továbbá a főgymnázium igazgatóságának a terem átengedéseért; megköszöni a megjelentek érdeklődését és bezárja a gyűlést. Az értekezlet 5 órakor az elnök lelkes eljenzésével oszlik szét.

Rövid, és száraz tudósítás ez. Már most is ki kell egészítenünk néhány megjegyzéssel. Az értekezleten az ügy fejlődési stádiumából kevesebbet mutattak, mint a mennyi már megvolt. Az előértekezlet tudniillik már tárgyalta volt az alapszabályok első tervezetét, mint a szervezkedés keretét, s a létesülés általán haladottabb stadiumban van, mint az értekezletnek jelentették. Az eszme futótűzként terjedt és általán a legkedvezőbb fogadtatásra talált. Az önkéntes felajánlások nyomban megindultak. Egy pártfogó a tizennegyedik század elejéről való örmény kodexet ajánlt fel, melynek értéke mintegy 2000 korona. Dr. Máty István kolozsvári orvos már előzőleg nagyértékű keresztelő ruhákat deponált az E. K. E.-nél az örmény muzeum számára. A szervezkedés gyorsan halad. Novemberben meglesz az alakuló közgyűlés. És reméljük, hogy jövő pünkösdkor, Világosító-Szt.-Gergely napja táján megnyitjuk az örmény muzeumot.

1904. október 23-ika nevezetes nap, forduló pont a hazai örmények kulturtörténetében. Talán ezzel kezdődik reneszánszuk korszaka!

DR. HERRMANN ANTAL.

*

Az a nagy erkölcsi siker, mely a szamosújvári örmény egyházi himzéseknek és keleti varrottasoknak az E. K. E. kolozsvári muzeumban való nagyérdékű és különleges kiállítását kíséri, egy Szamosújvárt szervezendő muzeum alapításához fog vezetni. Ugyanis *Bárány* Lukács, örm. kath. kanonok-plébános, *Tótorfi* Lukács polgármester és *Szongott* Kristóf, az „Armenia” szerkesztője i. hó 23-án vasárnap d. u. 4 órára értekezletet hívtak össze a szamosújvári főgimnásium tágas, szép tornacsarnokába, melyen az összehívók az elnöki emelvényen foglaltak helyet. A tanácskozáson, melyet *Bárány* Lukács vezetett, az E. K. E. képviselőjében *Herrmann* Antal dr. egyet. magántanár és *Merza* Gyula főpénztáros, az „Erdély” szerkesztője vettek részt. A hölgyekkel is tarkított intelligens közönség soraiban a városi tisztikar, a tanári és ügyvédi kar, a helybeli klérus, a sajtó, egyéb társadalmi körök, valamint a tanuló ifjúság is képviselve volt. Élénk érdeklődéssel hallgatták *Herrmann* tanár vonzó és szép előadását, ki mint az Erdélyi-Kárpát-Egyesület néprajzi gyűjteményeinek a muzeum-igazgatója, nagy ékesszólással beszélt az örmény családi, egyházi és egyéb ereklék megmenté-

séről. Utána *Merza Gyula* nagy lendülettel fejtegette egy *Örmény Múzeum-Egyesület* alapításának célját, mit egyhangulag elfogadva szervezőbizottságot küldöttek ki. Végül köszönetet mondtak az E. K. E.-nek s az érdekes gyűlés az elnök életésével lelkes hangulatban oszlott szét. *Mály István dr.* Kolozsvárról egy értékes örmény keresztelő kelengyét, *Tódorffy Lukácsné* értékes színes kézi rajzot, *Kapatin Márton* képeket, *Bárány Lukács* egy remek szucsavai örmény mártirologiumot, *Miskyián János* egy unikumszámba menő kézirati kódexet 1305-hől pazarszépségű örménystilű festményekkel (értéke kétezer korona), *Szongott Kristóf* egész becses házi gyűjteményét, valamint az örmény egyház híres himzőművészeti régiségeit és egyháztörténeti nevezetességeit ugyyszólván az értekezleten fölajánlották. Az örmény plebániái templom kincseket érő kódexgyűjteménye s a magánosoktól a tulajdonképeni rendszeres gyűjtés előtt kilátásba helyezett tárgyak, továbbá a hajdani örm. kath. gymnasium hagyatékában lévő örmény könyv-, térkép- és képgyűjtemény, mely a kulturminisztertől lesz elkérendő, a fentemlített tárgyakkal együtt mintegy 300 muzeális darabot tesznek ki s ezzel az Örmény Múzeum szervezése már biztosítva van. Ezzel hazánkban egy olyan nyilvános intézmény létesül, mely párját ritkítja Európaszerte, amennyiben kifejezett örmény muzeum ugyyszólván sehol sincs az egész világon („Magyar Állam“).

Az E. K. E. néprajzi mozgalma Szamosújvárt. Köztudomásu dolog, hogy czelött 4 évvel az E. K. E. egy, a Mátyásházi muzeum megnyitásával kapcsolatos néprajzi kiállítás keretében örmény szobát is be akart rendezni, de az örvendetesen szaporodó muzeumi tárgyak akkor kiszorították a kiállítástásból. Jól lehet csak részben, de mégis új életre kelt az eszme *Bárány Lukács* szamosújvári plebános kezdeményezéséből rendezett helybeli örmény himzés kiállítás alakjában. Ennek a páratlan erkölcsi sikere gondolkozóba is ejtette a szamosújvári intéző köröket és kezdettek megbarátkozni egy nyilvános közgyűjteménynek különleges örmény szempontok és így eredetiségre nagy vonzó erőt képviselő alapon leendő szervezésével.

Most vasárnap azaz folyó hó 23-án tartották e czélból az első értekezletet, melyen az E. K. E. képviselőtében *dr. Herrmann Antal* muzeumi igazgató és *Merza Gyula* főpénztáros vetlek részt.

A társadalom minden osztálya képviselve volt ezen az emlékezetes gyűlésen: *Tódorffy Lukács* polgármester, *Bárány Lukács* plebános, ki a gyűlést vezette, majd az E. K. E. kiküldöttei élénken résztvettek a tanácskozásban, *Herrman Antal dr.* szakelőadása valósággal elragadta a hallgatóságot s végül a gyűlés az „Örmény muzeum“ szervezését egyhangulag kimondotta. Keresetlen őszinte szavakkal fejezte ki az elnök az értekezlet köszönetét az E. K. E. és annak kiküldöttei iránt, kik közül *Merza Gyula* hatásos beszéd-

ben tolmácsolta az Erdélyi-Kárpát-Egyesületnek a szamosújvári múzeum alapítása iránti rokonszenvét és erkölcsi támogatását.

Az EKE kiküldötteit és magát a tervet is Szamosújvárt min-denütt kitüntető figyelemben részesítették s ezzel az EKE egy újabb nevezetes kulturális, hazafias és idegenforgalmi alkotáshoz adta meg az első lökést. A leendő „Örmény Múzeum-Egyesület” fogja igazgatni, a gyűjteményeket pedig, melyek egyelőre a nagy örmény templom oratoriumaiban helyeztetnek el, alá fogják rendelni a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének.

Szongott Kristóf, az „Armenia” érdemes szerkesztőjének az elnöklete alatt, ki a múzeumigazgatói tisztre már eleve jelölve van, — egy tíz tagu szervezőbizottságot küldöttek ki. („Ellenzék.”).

*

A szamosújvári múzeum-egylet szervezkedésével igen fontos közügyi érdekek is közelebbi összeköttetésbe hozatnak. Herrmann tanár az örmény múzeum ügyét bevezető előadásában a magyar-örménység faji öntudatának és társadalmi pozíciójának megerősödésével állította kapcsolatba, a mi szerinte — sőt szerintünk is — magyar nemzeti közérdek. Annak lehetőségét is érintette, hogy a lankadó armenizmus megerősítése folytán több kilátás nyílik a rég vajudó örmény püspökség kérdésének megoldására. Magunk részéről egyetértve úgy polgártársaink immár százados, jogosult s törvénybiztosította egyházszervezkedési igényeinek nemes célú aspirációival, valamint a nevezett tanár fejtegetéseivel, ez alkalomból nem mulaszthatjuk el kiemelni, hogy a római szentszék már IX. Pius pápa idejében pártolója volt az örmény püspökség helyre-állítására eszméjének, továbbá, hogy a mostani pápa, mint volt velen-cezi pátriárkha az ottani kolostor-sziget örmény kath. érsek főapátjával gyakori személyes érintkezésben lévén, közvetlen ismeretségekben állott az örmény egyházi élet legfőbb tényezőivel s annak viszonyait igen jól ismeri. A szóban forgó kérdés kedvező megoldásának kilátásait az is emeli még, hogy a mai viszonyok között maga az erdélyi püspök is koránt sem ellensége, hanem inkább barátja az örmény egyházi önkormányzatra irányult törekvéseknek. Ily körülmények közt a volt kulturminiszter túlzott nemzetiségi aggályai remélhetőleg elenyésznek és merőben alaptalannak tűnnek fel a mai kormány vallásügyi miniszterének mélyrehatóbb megfontolásában. („Déli Hírlap” 1904. nov. 12. 45. szám).

*

Örmény múzeum Szamosújvárt. A hazai örménység a magyarságnak megbízható és életrevaló elemei közé tartozott. Érdekes emlékei vannak e népnek, melyeknek megőrzése nemzeti kötelesség. Ezt a célt szolgálja az ujonnan tervezett múzeum. Az örmény múzeum-egyesület érdekében vasárnap (okt. 23) nyilvános értekezletre hívták az érdeklődőket Bárány Lukács szamosújvári főesperes-plébános, Tódorfy Lukács polgármester és Szongott

Kristóf szerkesztő. Az értekezlet kimondta, hogy Szamosújvárt a haza és az örménység, e város minden lakója és így az egész ország javára fölláltatandó tudományos és szórakoztató, egyházi és világi gyűjtemények, illetőleg a muzeum létesítésének, fentartásának és továbbfejlesztésének kereteiül szolgáló támasztéka meglegyen: az egész hazai örménység képviselőiből álló központi szervezet alakítását helyesli s azt „Örmény-Muzeum-Egyesület“ czimen Szamosújvár székhellyel megalakítja. Az eszme futó tűzként terjedt s általán a legkedvezőbb fogadtatásra talált. Az önkéntes felajánlások nyomban megindultak. Egy pártfogó a XIV. század elejéről való örmény codexet ajánlott fel, melynek értéke mintegy 1000 korona. Dr. Mály István kolozsvári orvos már előzőleg nagyértékű keresztelőruhákat deponált az EKE-nél az örmény muzeum számára. („Szolnok-Doboka“ 44. sz. 1904. nov. 3.).

*

A kolozsvári örmény kiállítás ötletéből soha alkalmasabb időben és nagyobb érdeklődés mellett nem lehetett volna az „Örmény Muzeum“ régi eszméjét megvalósítani, mint most. — S hogy mennyire fontos és szükséges ez az intézmény, az is mutatja, hogy csak a kivitél mikéntje és nem maga a terv ellen emelhető nézet.

Ámde ez a hang, mely az „Örmény Muzeum“-ot Szamosújvártól elirigylí, tulajdonképen a központosítás harca a diadalmason hódító decentralizációval szemben.

De még ha olyan fényes palota állana is rendelkezésre a központosítók részére, mint a minő még csak a képzeletben sincs megalkotva, akkor is méltánytalanság a meglevő vidéki muzeumokat támogatás helyett lekiesinyelni, a keletkezőket pedig már csirájukban bekebelezni akarni.

Gyulafehérvárról már meg is jött e törekvésekre a kellő válasz: bizonyára nem késik se Sepsí-Szent-György, se Déva a többi muzeális középpontokkal együtt.

Elég sajnós, hogy az erdélyrészi Magyarország két menckvára, t. i. a székely és örmény elem egész napjainkig a legmoshatóbb gyermekei voltak a nemzeti konszolidációt előmozdítani hivatott országos tényezőknek. A székelység iránt végre a köznyomás hatása alatt kedvezőbb áramlat indult meg; de hazafias derék örmény városaink ma is az alatt a megbénító lidércnyomás alatt állanak, mely az utolsó 30 év óta azokat rendre, hol megyesékhelytől, hol törvényszéktől, hol ettől, hol attól megfosztotta. A mit pedig nagy bajjal megkaptak, azt búsán meg kellett fizetniök.

Nem is szólok arról, hogy régi jogos intézményeink soha se részesültek támogatásban ott, hol tudni kell, hogy az örménység erősítése annyi, mint a magyar faj propagálása. Nem csoda, hogy ez az országos tényezők részéről követett eddigi gyakorlat, mely

ellen talán az örménység soha se tudott vagy nem akart tiltakozni: végre a társadalmi téren is érvényesülni kezdett. Minek Szamosújvárnak „Örmény Muzeum“?

Hiszen akkor Topánfalván kellene felállítani a havasi mókányok gyűjteményét, vagy pláne sátorok alatt a füstösképtű cigányok vándormuzeumát. Komoly lapban olvastam ezt a komikus argumentumot; sőt a cikkely végén annyira jóakaró örménybarátnak vallja magát az illető nemes lélek, hogy miután Topánfalvával és cigánysátorral összehasonlította a közel 8 ezer lakójú szabad kir. várost: Szamosújvárt, a hazai örmények anyavárosát, azt tanácsolja vállveregelve, hogy csak gyűjtsetek jó örmények, majd az egyedül üdvözítő Erdélyi Muzeum-Egylet kegyes lesz azokat elhelyezni.

Ha ez nem elbizakodott és nem ferdeirányú, sőt roszakarató, akkor legalább is naiv gondolkodásra vall.

Szamosújvár történelmi multja, örmény lakossága, örmény jellege, az örmény családok erekljei, az örmény ritus és a kelettel fennálló tudományos összeköttetés, részben a nyelvi, de inkább a vérségi és érzelmi szálak, melyek e városhoz az egész hazai örmény népelemet fűzik: egy az Örmény-Muzeum-Egyesület igazgatása alatt leendő „Örmény Muzeum“ székhelyeül Szamosújvárt predestinálják.

Különben a decentralizacio hive maga a Muzeumok és Könyvtárak orsz. felügyelősége, mely megyénként muzeumokat szervez, legutóbb Nagybányán és Veszprémben ért el szép eredményeket.

Az „Örmény-Muzeum“ megvalósítása a fent említett elvnek felel meg s éppen az a körülmény, hogy Kolozsvárhoz közel esik, annak látogatottságát megkönnyíti s végre az idegen forgalom áldásaiból egy örmény városunk is részesülhet. A ki Szamosújvárnak és a házafias örménységnek jóakarója, ezt igyekezzék előmozdítani. Különben hogy mennyire életrevaló és nem is ország, de Európaszerte közédékü alkotásról van szó, mutatja az a fényes erkölcsi siker, mely az Erdélyi-Kárpát-Egyesület Mátyás-házi muzeumában rendezett örmény kiállítást kíséri s a melyből az „Örmény-Muzeum“ rég lappangó szikrája kipattant s a Szamosújvárt folytatólagosan tervbe vett helyi örmény kiállítás keretében bizonyára szövétnekként fog föllángolni . . .

És hogyha egy kiállításon az örménység ilyen szép sikert érhet, mennyivel fényesebbnek ígérkezhetik az az intézmény, mely ritka kulturális alkotással, egy az ő világában páratlanul álló látványossággal fogja Szamosújvárt ország-világ utasai előtt nevezetessé tenni.

A Bedecker három csillaggal fogja megjelölni Szamosújvárt, melynek falai közt a világ egyellen „Örmény Muzeum“-a fogja hirdetni az örménység dicsőségét. És ez nem localis dicsekvés; mert az örmény elem áldozat-oltára, t. i. a felállítandó „Örmény Muzeum“ dicsősége lesz egyuttal az örménységtől annyira imádott magyar hazának. („Szamosújvári Közlöny“).

Közl.: X.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Thököly Imre hamvai. Valamivel több, mint 200 éve, hogy Thököly Imre erdélyi fejedelem száműzetése helyén t. i. Izmid túlnyomóan örmény lakosú török városkában 1705-ben elhalt. Sirlantja most is látható az izmídi (nikodémiai) örmény temetőben. Közlöndomás szerint a kegyeletes sirlantot ma is az izmídi örmény egyház gondozza és halála évfordulóján misét is szokott szolgáltatni. A dolog minket, magyar-örményeket, azért is érdekel, mert értesülésünk szerint K. Papp Miklós, a „Magyar Polgár“ volt szerkesztője 1870-ben, a mikor Izmidben megfordult, Stephan Vártábéd akkori örmény-keleti plébánosra és utódaira bízta a sír gondozását; mert akkor örmény kath. egyház még nem volt Izmidben. Ugyanekkor az elhanyagolt állapotban lévő sirt K. Papp Miklós helyreállíttatta, a sírlapra vésett emléksorokat kiaranyoztatta és vaskerítést csináltatott a sír körül. Ezalatt a 34 év alatt a kerítés is összetöredezett, a K. Papp Miklóstól bearanyoztatott sorok is már alig olvashatók, de mindenesetre helyén való megemlékezni egy magyar-örmény jeles hírlapíró hazafias kegyeletéről akkor, a mikor a Rákóczy hamvakkal együtt nemsokára Thököly Imre, a nagy kurucz fejedelem is az általa annyira szeretett magyar földben fogja aludni örök álmát.

Elhunyt képviselő. Lázár Menyhert, a gyergyó-szt-miklósi kerület országgyűlési képviselője, okt. 4-én meghalt. Az örmény Lázár Menyhért 1842-ben született Gyergyó-Szt-Miklóson. Budapestén ügyvédi diplomát szerzett és szülővárosában nyitott irodát. Hasznos társadalmi tevékenységével nagy népszerűsége tett szert. 1885-ben megválasztották Csikvármegye magánjavainak igazgatójává; 1891-ben Borszék-fürdő gondnoka lett. 1901-ben képviselővé választotta szülővárosa. A szabadelvű pártnak volt híve.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Az E. K. E. honismeretű havi szemléje. Most jelent meg a közgyűlés után az E. K. E. „Erdély“ cz. folyóiratának a legújabb száma. Mindjárt az első czikkely Feilitzsch báró nagyszabású elnöki megnyitóját hozza, mely Erdélyszerte kivált Sepsiszent-Györgyön, Nagyenyeden, Déván, sőt még a Király-hágon túl is visszhangot keltett, de különösen a Székely-földön talált kiváló elismerésre. Hermann Antal dr. egy kőrös-völgyi gyalogkirándulást ír le hangulatosan, melyhez a révi vizesésről sikerült kép van mellékelve; ugyan csak ő foglalkozik egy másik czikkelyben az erdélyi kincses mondákkal és hiedelmekkel. A választmány XIV-ik évi jelentésén kívül Hankó Vilmos dr. az erdélyi ásványvizekről értekezik és Kovács Géza a meziádi barlanghoz rendezett október végi kirándulásról számol be; utóbbi humorosan

megírt ezikket 4 sikerült illusztráció élénkíti. Különben ezikkirő arcképe látható a közgyűlésről szóló rovatban, mely őt mint új főtitkárt mutatja be az Erdély olvasó közönségének. A külön-félék czíme alatt az E. K. E. egész két havi élete tükröződik vissza élénk és változatos hírek alakjában. Különösen kiemelendő a még folyamatban levő nagysikerű örmény kiállítás az E. K. E. muzeumában.

A Merza Gyula gondos szerkesztésében megjelenő folyóiratot az E. K. E. tagjai díjtalanul kapják. Tagul jelentkezhetni Kolozsvárt, Erdélyi-Kárpát-Egyesület irodájában. (Mátyás ház).

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Az új patriarkha. Folyóiratunk már tett említést arról, hogy az elhalt Emmanuelián helyébe Alexandria (Egyptom) örmény kath. püspöke Szábághian Péter választatott meg patriarkhává. Az új patriarkharól, ki XII. Péter nevet visel, a „Thán“ című lap ezeket írja: Szábághian 1836-ban született Aleppóban. Miután a városban elvégezte az elemi iskolát, Libanon Béghomā zárdájába küldetett; itt fejezte be tanulmányait és pappá szenteltetett. 1863-ban Urplába, aztán Chárpertbe, Maloszdinba, Jeruzsálembe, Beiruthba és végre Egyptomba küldetett. Sok szépet beszélnek róla; de azért alig ha hasznolítani fog Ilaszunhoz vagy Ázáriához. . . .

Ormánian patriarkha megismételt protestációja. A nem-egyesült örményeknek Konstantinápolyban székelő patriarkhája a nemzszerető Örmánian néhány héttel ezelőtt ellentmondó iratot nyújtott volt be a Portához, melyben protestált a pághesi kerületben levő kormányközegek embertelen, kegyetlen, vad eljárása ellen. A porta azonban nem mozdította el barbár hivatalnokait, de sőt átírt a patriarkhának, melyben azt mondja, hogy ilyen viselkedés és egy patriarkhától eredő ilyen hangú irat nem egyéb, mint hűtelenség az uralom ellen. — A patriarkha megismételvén protestációját, reá mutatott a Pághesben, Musban és Szászunban végzett újabb kegyetlenségekre... és úgy tiltakozott, hogy nem ő a hűtelen, ki nyomorgatott hiveit további hűségre inti, figyelmezteti, hanem azok a rendbontó tisztviselők, kik összetett kézzel nézik, hogy büntetlenül miként garázdálkodnak a kurdok az örmény életben és vagyonban...

Felelős szerkesztő és kladó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.
